



Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»
The Eastern-European Institute, Kafedra Ukrajinovnavstva
University «L'viv Stavropigion»

Віктор Ідзьо

Кельтська цивілізація на території України

Львів,
Видавництво Університету
«Львівський Ставропігон»,
2015р.

**Друкується за рішенням
Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи
Університету «Львівський Ставропігон»,
протокол № 1, від 4 січня 2015р.**

Рецензенти:

Грабовецький В. - доктор історичних наук, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Калакура Я. - доктор історичних наук, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Кміт Я. - доктор філософії, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Кононенко П. - доктор філологічних наук, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Кононенко Т. - доктор філософських наук, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Недюха М. - доктор філософських наук, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Огірко О. - доктор філософських наук, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Партико З. - доктор філологічних наук, професор Кафедри Українознавства Університету «Львівський Ставропігон».

Віктор Ідзьо.

I-29. Кельтська цивілізація на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігон», 2015р. - 356с.

ISBN 996-70-66-31-8

Монографія академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Університету «Львівський Ставропігон» Віктора Ідзя «Кельтська цивілізація на території України» досліджує питання ролі кельтів в історичному розвитку народів Західної, Центральної та Східної Європи, а також стосунки кельтів і слов'ян-українців з V ст. до Р. Х. по - V ст. Р. Х.

Монографія приурочена 55-літтю з дня народження (1960-2015pp.), 35-літтю науково-педагогічної діяльності автора.

ISBN996-70-66-31-8

© Ідзьо В.С., 2015р.

Кельтська цивілізація на території України

Вступ	4
Розділ I. Роль кельтської цивілізації в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи	6
Розділ II. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності	89
Розділ III. В.С.Ідзьо. Історія вивчення вченими Кельтської цивілізації на території України	203
Розділ IV. В.С.Ідзьо. Кельти-галати - фундатори Галичини III ст. до Р. Х. - III ст. Р. Х.	225
Розділ V. Кельти в Побужжі та Подніпров'ї в III ст. до Р. Х. - III ст. Р. Х.	253
Розділ VI. Аналіз сукупності джерел та реконструкція історичного розвитку кельтської цивілізації на території України.....	288
Розділ VII. Кельтська релігійна культура та духовність на території України в IV-III ст. до Р. Х. – II-III ст. Р. Х.	330
Висновок	355

Вступ

Роль Кельтської цивілізації в розвитку населення Західної, Центральної та Східної Європи до цього часу повністю не з'ясована. Однак дослідження, які проводяться вченими з XIX століття дозволяють припускати, що час свого розквіту, який припадає на III-II століття до Р. Х. вона охоплювала своєю політичною, торгово-економічною організацією та культурою практичну всю Західну, Центральну та Східну Європу.

Під впливом кельтської цивілізації розвивалися народи, які проживали на території Східної Європи, та зокрема України, тому вивчення всіх суспільно-політичних, економічних та релігійних процесів, що проходили за участю кельтів та під їх безпосереднім впливом дуже необхідне, особливо сьогодні, коли вчені починають вивчати процеси, які під кельтським впливом призвели до кристалізації староевропейського суспільства в котрому слов'яни і їх складова, предки українців, теж відігравали значну роль.

З'ясування етнокультурних особливостей етногенезу слов'янських племен території України, через їх стосунки з кельтами та розселення на різних етапах їх політичного і соціально-економічного розвитку є головним завданням даної праці. На сьогоднішній день питання етногенезу слов'янських племен, їх розвитку, особливостей залишається недостатньо нез'ясованим. Якщо розглядати розвиток слов'ян у стосунках з кельтами, що опанували своєю політичною та соціально-економічною організацією всю Центрально-Східну Європу, та Західну ми через призму сукупності джерел побачимо розвиток слов'ян території України з V ст. до Р. Х. до III-IV ст. Р. Х. в ореолі кельтської політичної, торгово-економічної та культурно-релігійно організацій.

Тому дана праця вивчає цю проблему через стосунки слов'ян, як автохтонного населення України, через стосунки з іншими народами Європи, зокрема кельтами, що є головним завданням монографії "Кельтська цивілізація на території України".

Вивчення епохи Латена на території України розпочинається зі з'ясування стосунків кельтів та слов'ян, де вперше вони мали контакти на території України. Як засвідчує філологічна наука, між слов'янами і кельтами відчутні філологічні спільності ще в індоєвропейський час їхньої історії, у серединній Європі, де стикались східнокельтські і західнослов'янські мовні спільноти, а це дає право припускати, що ці контакти слід вивчати з V ст. до Р. Х. III-IV ст. Р.

Х. Власне цей час покладено в основу даного дослідження, оскільки саме тоді кельти справили великий вплив на становлення та розвиток всієї Європи і слов'ян території України, зокрема.

Проблема стосунків кельтів і слов'ян та вивчення латенської культури на території України розпочалась вивчатись в XIX ст. і продовжується по сьогоднішній день.

Монографія „Кельтська цивілізація на території України” розгляне всі наукові досягнення з питань вивчення кельтських старожитностей на території України, дасть їх повний опис та аналіз, проведе хронологічну класифікацію, покаже, що кельтські старожитності регіону Карпат, Прикарпаття, Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я, які прослідковуються на території України з V ст. до Р. Х. до III-IV ст. Р. Х., виявили вплив на розвиток політичної, економічної та релігійної організації стародавнього населення України.

Монографія “Кельтська цивілізація на території України” проаналізує всі наявні джерела і продемонструє на науковому фактологічному матеріалі, як і за яких обставин територія України потрапила до сфери латенської культури, що поширилася від Британських островів до Карпат Українського Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я.

У даному дослідженні на фактологічному матеріалі буде показано, що під впливом культури, носіями котрої були кельти на території України, відкрилася досі майже не вивчена, як соціально-економічна, політична та релігійна, нова “Латенська доба”, під впливом якої створюються прогресивні форми господарювання зі стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності, розвивалася політична і релігійна організація слов'ян.

Розділ I.

Роль кельтської цивілізації в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи

Кельтська цивілізація сформувалася на межі VII-VI ст. до Р. Х. в північних передгір'ях Альп на територіях сучасних держав Франції і Швейцарії, Австрії та Угорщини. Прекрасні скарби кельтського прикладного мистецтва, знайдені в східних областях кельтського світу, зокрема в кургані Шопрона, що в Угорщині, в якому посуд датуються VII ст. до Р. Х., розписані і розмальовані глеки, що дає право наголосувати, що в цей час кельтський світ був єдиним [1]. Поступово кельтська культура почала поширюватися по всій Західній, Центральній та Східній Європі.

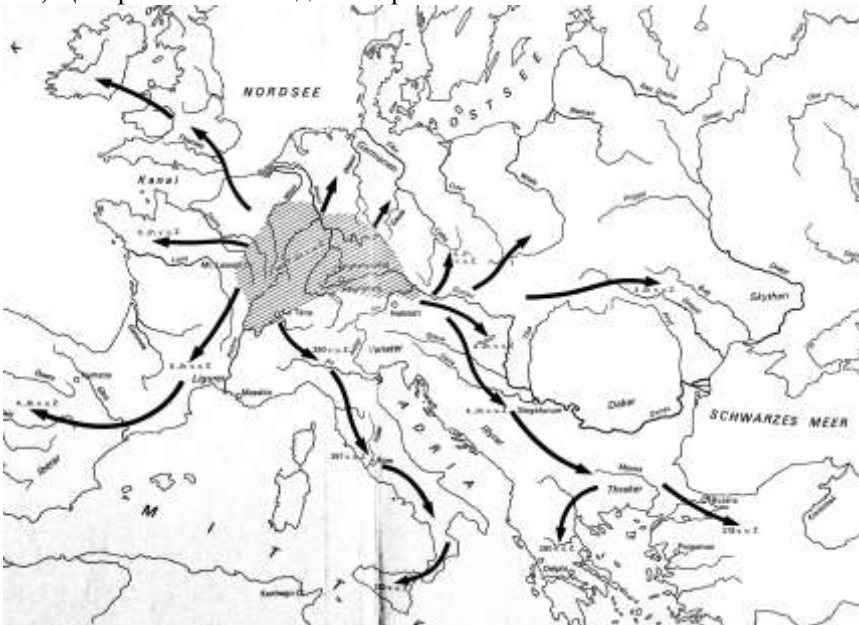


Рис. 1. Поширення кельтської цивілізації по регіонах Західної, Південної, Центральної та Східної Європи

В історії Європи відомі часи, коли кельти залізного часу зробилися панівним народом в Західній, Центральній та Східній Європі. Вони поширили свій вплив на германців, слов'ян і навіть скіфів, розширивши свою етнокультурну зону від Ірландії, Шотландії, Франції, Італії на фракійський світ, Карпати, Дністро-Дніпровське

міжріччя, на скіфський світ, аж до Дону, де відомі їх старожитності [2].

Швидкий розвиток кельтів обумовлений тим, що вони вміли добувати і обробляти залізо, застосовували свої досягнення в найширших галузях тодішньої техніки та культури. В Європі VII-VI ст. До Р. Х. вони були могутньою військовою потугою. Вона, озброєна залізними мечами, щитами, кольчугами, шоломами, з великою швидкістю рухалася по Європі, підкорюючи народи від Атлантики до Дніпра. Власне в цей час кельти створюють свої князівства від Атлантичного океану до Чорного моря та Малої Азії. В цей час на цій території, ще задовго до приходу сюди Риму та утвердження Візантії, на місці останньої функціонує Галатська держава, яка підкорює германців та слов'ян і кристалізує на їх територіях державність на основі кельтської культури, кельтської технічної та військової традиції і релігії. Однак, кельти на цій території не створили єдиної держави. Вона покривається низкою регіональних князівств, які одне за одним тягнуться від Ірландії через усю Європу до Подністров'я та Подніпров'я і Причорномор'я. Ці князівства відомі: Британії, Франції, Іспанії (Галлія), Італії (Галлія) Німеччині (Венедія), Чехії (Богемія), в Україні (Галичина), Малій Азії (Галатія).



Рис.2. Кельтські регіональні племінні князівства на території Західної, Південної, Центральної та Східної Європи

Попробуємо проаналізувати, як складалася у кельтів князівська влада, як виникали замки племінної знаті, і як поширювалась кельтська влада в усій Центральній та Центрально-Східній Європі. Як

засвідчують археологічні джерела, в гальштатський час завершилося політичне оформлення кельтів. Про це говорить, передусім, оформленням кельтської культури і, зокрема, релігії. Обряд поховальних урн поширюється по всій Європі від Франції, Німеччини, Італії до Карпат. Всі ці старожитності в VII-VI ст. до Р. Х. доповнюються залізними речами та зброєю.



Рис. 3. Кельтська політична та культурно-релігійна організація, її поширення на території Європи

В цей час археологічний матеріал Чехії фіксує кельтські повози, дорогу зброю, залізні мечі, залізні фібули, прикраси. Всі ці речі, наголошує Ян Філіп, притаманні тільки для кельтів в Чехії. На його думку, князівські гробниці кельтів, які відносяться до VII ст. до Р. Х., найраніше з'явилися в Чехії, Верхній Австрії і Баварії. Тому й зрозуміло, чому найбільше захоронень такого типу в цей час відкрито у Франції, Німеччині, Чехії. В VI ст. до Р. Х. кельтська цивілізація поширюється на захід в Верхнє Подунав'я, Південну Німеччину, Північно-Західну Швейцарію, Східну Францію та області Альп [3].

В цей же час в VI ст. до Р. Х. князівства кельтів в Чехії та Паннонії просуваються на схід в карпатську котловину, в Словаччину, Угорщину, Карпати та Українське Прикарпаття. Особливо наочно

їхня присутність цього часу виявлена в Угорщині та Українському Закарпатті, в басейні ріки Тиса. Металургійні та солеварні центри кельтів особливо густо зафіксовані в Карпатах: Чеських, Польських та Українських, майже по всьому басейну течії Дунаю.



Рис. 4. Сільськогосподарський реманент галлів з опідумів на території Німеччини

Результати археологічних досліджень показують, що в V ст. до Р. Х. кельти внаслідок військових походів територіальних князів поширилися по всій Європі і зіштовхнулися зі скіфським світом в нижньому Подунав'ї, нижньому Попрутті, Подністров'ї та Подніпров'ї. В цей час кельтська князівська знать відзначається найбільшою агресивністю. Археологічний матеріал IV ст. до Р. Х. відрізняється від попередніх періодів. В кельтських похованнях відзначені як військово спорядження, так і ремісничо-господарський реманент, велика кількість золотих і срібних прикрас. Територіальні князі вже володіють золотими скарбами [4].

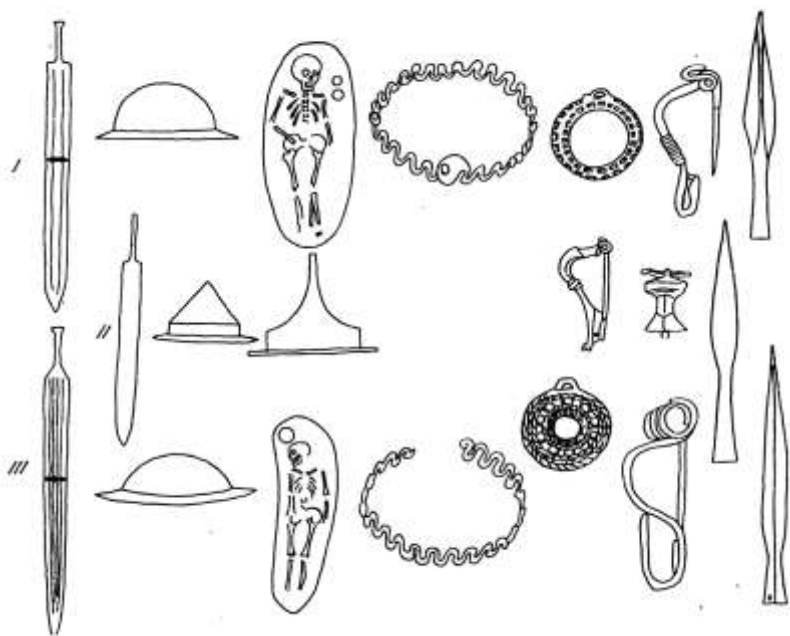
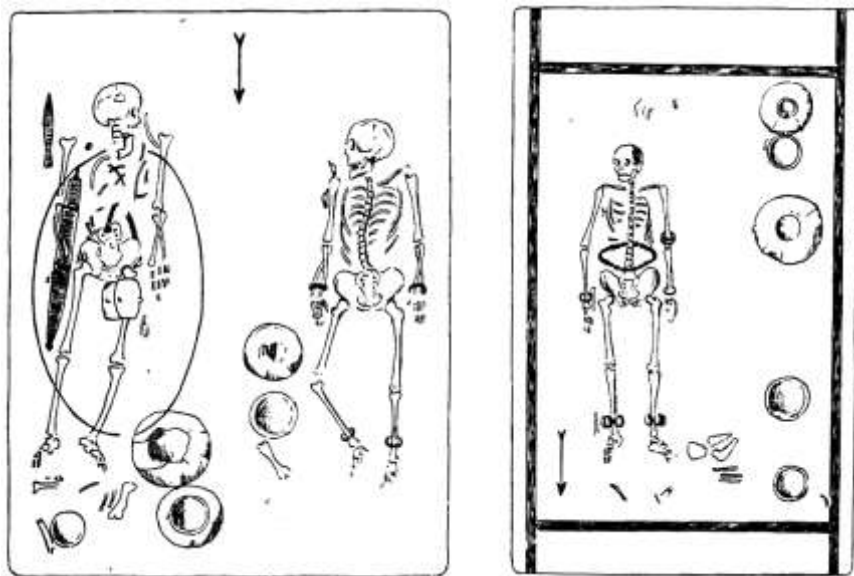


Рис. 5. Кельтські військові поховання в Західній та Центральній Європі

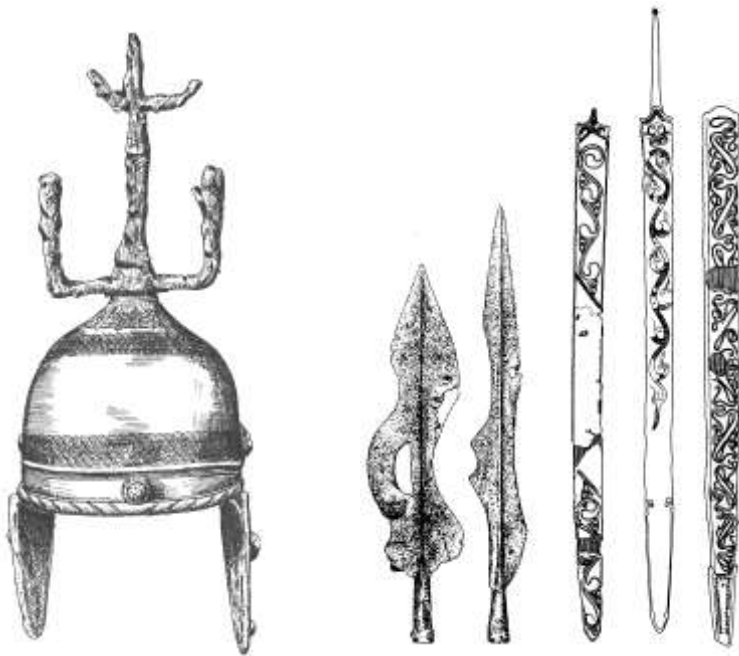


Рис. 6. Озброєння кельтської знаті Західної, Південної та Центральної Європи

В V ст. до Р. Х. вони особливо укріплюються в Італії (Галлії). Князівська влада кельтів, тут особливо сильна. Багатство кельтської знаті тут особливо підкреслене прекрасними речами як князівської, військової, так і ремісничо-торгової знаті. Ці ж речі поширюються і в ті області Чехії, де проживали кельти. Тут знайдено золоті браслети, золоті кульчики та інші речі. Цілком можна наголошувати, що в першій половині IV ст. кельтська культура, мистецтво, релігія зробилися домінуючими в Європі, що визначило великий вклад кельтів в загальноєвропейську культуру. З вдосконаленням кельтської державності, культури, кельтські князі з передовою військовою організацією почали завойовувати всю Європу, включаючи і Східну [5].

Військові походи кельтів в інші області Європи почалися із верхньодунайсько-східнофранцузького центру в VI ст. до Р. Х. Кельтські князі території Франції, Німеччини починають пересуватися і переселятися на південь, зокрема в Італію. Археологічні джерела переконливо доводять, що на межі VI-V ст. до Р. Х. кельти з'являються в Італії. Південний світ був підданий масованому на-

паду кельтів. Біля 400 року кельти, бажаючи збагатитися за рахунок багатих областей Італії, спустошують райони Болонії. Тут вони дійшли до Риму. Знищили прекрасне етрусське місто Мельпум. Основна маса кельтів осіла по річці По та в міланській області. В основному, це було племінне об'єднання боїв. Друге племінне об'єднання Сенонів проникло ще далі, і підійшло до Риму. В 387 році кельти розгромили римське військо, і напали на Рим. Галли під керівництвом Бренна спустошили і спалили місто і захопили велику здобич, встояла тільки остання частина міста – Капітолій. Для римлян ця окупація кельтів була вирішальним моментом в їх історії. Після цього своє відновлення римляни розпочали з реорганізації війська і побудови кам'яних стін. Напад кельтів на Рим та Італію сильно занепокоїв весь античний світ. Після перемоги в 338 році кельтів над латинами, галли в 299 році вторглися в Етрурію. Тут вони розгромили римські війська біля Клузія. Однак, в битві біля м. Сентина в Умбрії у 295 році, вони були розбиті. Кровопротитні битви римлян з кельтами тривали до 280 року. Кельти почали відступати з Італії. Щоб не допустити втрати свого впливу в Італії вони запросили на допомогу свої співплемінників з-за Альп. Однак, і ця допомога їм не допомогла, у 225 році в битві біля Таламона кельти були розгромлені, і вся середня Італія була звільнена з-під їх панування. Через рік, у 226 році римські війська вторгнулись в Північну Італію, яку контролювали бої, і почали завоювання цих земель. Так наближався кінець існування кельтської держави в Італії - Цісальпійської Галлії. Між 225-190 роками між римлянами і ке-

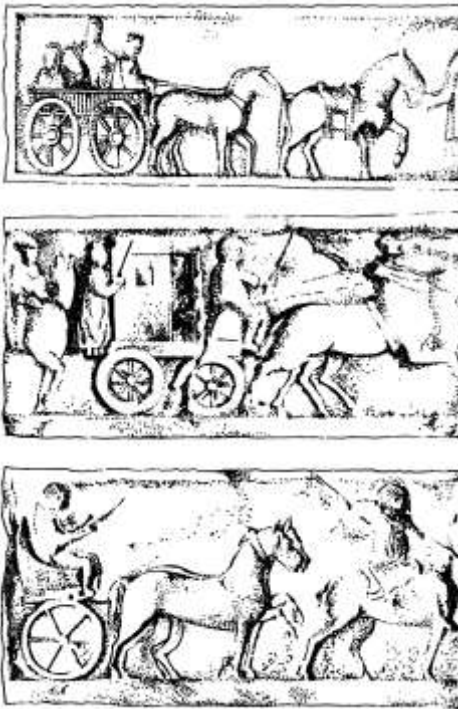


Рис. 7. Рух кельтських народів по регіонах Європи (V ст. до Р.Х. – I ст. Р.Х.)

льтами ще продовжувались жорстокі бої. В 192 році римляни зламали могутність боїв і зруйнували їх торгово-ремісничий і політичний центр Болонью. Вся влада над цією частиною Італії перейшла до Риму. Частина боїв змушена була відійти на північний-схід. Як бачимо, кельти Італії були розгромлені, і тому частина кельтських князів спрямовує свої походи в Східну Німеччину та Швейцарію. Можна зробити припущення, що бої переселилися на територію: Подунав'я, Паннонію (Угорщину), Чехію та Подністрів'я-Галичину.

Спочатку кельти опанували Середньо-Дунайський регіон. Як засвідчує біля 358 року Помпей Трог, вони воювали з іллірійцями. Олександр Македонський в 335 році прийняв послів дунайських народів, які просили військової допомоги проти кельтів. В 310 році напади кельтів на дунайський регіон стали загрозливими для функціонування дунайських народів. Серед них виникла паніка, вони не змогли організувати захист своїх земель, і почали панічно тікати в сторону Карпат та Прикарпаття, про що ми наголошували вище. В 298 році військово-політична система кельтів проникнула в Болгарію, друга група зайняла Фракію.

Після смерті македонського царя Лісемаха (281 р.) перед кельтами відкрилась територія Іллірії, яка швидко була завойована кельтським князем Болгієм. Загони другого кельтського князя Керефрія напали на болгарську територію. В 279 році кельти спустошили Македонію, цар Птоломей Керавн був ними вбитий. Опісля кельтські князі Бренн і Акіхорій вдерлись у Фракію і через Фесалію - у Грецію. В Фермопілах князь Бренн наштовхнувся на опір афінського війська. Основні кельтські війська обійшли Парнас і направились до Дельфійського святилища.

Страбон розповідає, що в поході на Дельфи брали участь галати-тектосаги. Всі вони захопили великі багатства. Кельтське військо знищило Фесалію. Тут зусиллями фокійців і етолійців кельтське військо було зупинене і змушене було відступити в Фесалію. Князь Бренн, який бажав подальшого наступу, покінчив життя самогубством. Тут вперше джерела наголошують, що військо, яке раніше керувалось Бренном, під керівництвом іншого князя вирушило в південно-східному напрямку до Херсонеса. За одними зі свідчень, тільки в малу Азію кельтів-галатів пішло біля 20 тисяч воїнів. В 270 році вони поселились на ріці Галіс (нині Кизилирмак, приблизно неподалік нинішньої столиці Туреччини – Анкари). З цього часу їх держава почала називатися Галатія. Як вважає Ян Фі-

ліп, кельтських воїнів в цьому регіоні налічувалося близько 70 тисяч, тому вони цілком могли впливати на територію Карпат, Дунаю, Дністра, Дніпра [61].

В Подунав'я та Паннонію, як засвідчує кельтський епос, військо кельтів йшло під керівництвом царя Сіговеса. Ми не знаємо точно, де і в якій кількості осіли кельти. Однак відомо, що в IV ст. до Р. Х. вони відомі в областях Карпатських гір. В цей час вони захоплюють території Чехії, Словаччини, де засновують Богемію, а також територію Українського Прикарпаття, Подністров'я, де засновують Галічину. Також Побужжя та Подніпров'я, які називаються кельтським іменем Бастарнія, що засвідчено археологічними джерелами та картою Клавдія Птоломея [7].

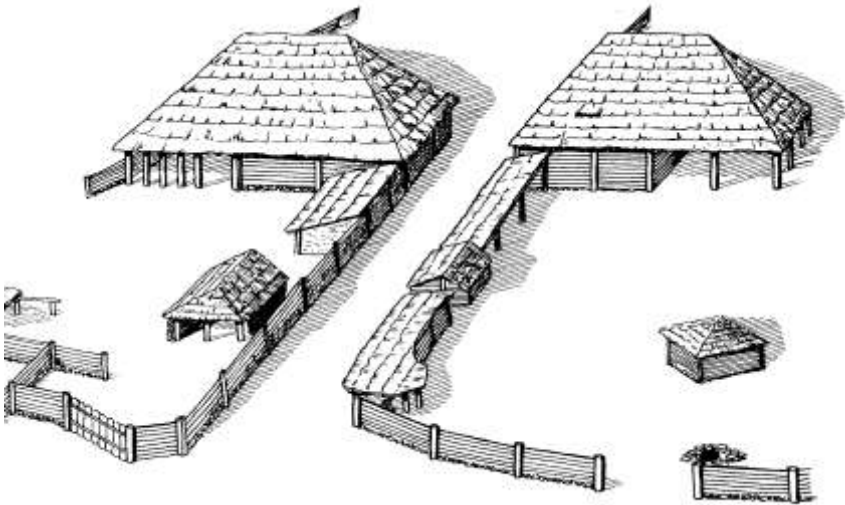


Рис. 8. Реконструкція невеликих господарських будівель кельтів (галів) в Чехії і Словаччині

В цей час кельти проникають в Чехію та Словаччину. Джерела наголошують, що це в основному Бої (Вої) за іменем яких і була названа тут їх країна Воіоаетум-Богемія. Археологічні джерела свідчать про кельтів-боїв в середній Чехії в V ст. до Р. Х. В могилах-курганах ототожнена кельтська військово-політична знать в своїй класичній формі латенської культури. Велика кількість кельтських поховань, як знатних так і простих воїнів відбувалася до II ст. до Р. Х.



Рис. 9. Кельтські речі, знайдені на території Чехії та Словаччини

Характерно, що група кельтів, яка поселилась тут, не зачепила старі поселення кельтів південної Чехії. Тут кельти зробили свій плацдарм для походів на території Східної Європи. Можна наголосити, що в цей час кельти Чехії-Богемії (Середня Чехія) об'єднуються зі своїми співродичами з Південної Чехії, які проживали тут з VI ст. до Р. Х. в одну етнополітичну структуру - Богемію, оскільки прослідковується політичне домінування в Чехії бойських племен. Як засвідчують археологічні джерела, гальштатська культура своїми курганами має в цей час тут велику військово-політичну систему.

Характерно, що група кельтів, яка поселилась тут, не зачепила старі поселення кельтів південної Чехії. Тут кельти зробили свій плацдарм для походів на території Східної Європи. Можна наголосити, що в цей час кельти Чехії-Богемії (Середня Чехія) об'єднуються зі своїми співродичами з Південної Чехії, які проживали тут з VI ст. до Р. Х. в одну етнополітичну структуру - Богемію, оскільки прослідковується політичне домінування в Чехії бойських племен. Як засвідчують археологічні джерела, гальштатська культура своїми курганами має в цей час тут велику військово-політичну систему.



Рис. 10. Кельтські ритуальні речі, знайдені на території Чехії та Словаччини



Рис. 11. Кельтські фібули з території Чехії та Словаччини

Військова сила Чехії-Богемії починає окупувати Східну Європу. В цей час кельти проникають у Словаччину і опановують її. Як вважають дослідники в цей час збільшується густота кельтського населення в паннонсько-словацьких землях. В результаті останніх археологічних досліджень знайдено великий культурний шар кельтів в Південній Словаччині та на лівому березі Дунаю, а також в області Нітри.

Можна наголосити, що частина боїв з Чехії пішла власне в словацько-паннонську область, де в останньому столітті до Р. Х. функціонувало сильне Бойське князівство [8]. Що стосується території Бойського князівства з центром в Словаччині, то, опираючись на свідчення Страбона та сучасні археологічні дослідження, можна говорити, що князівство Боїв охоплювало територію від Дунаю, займало територію Південної Чехії та Північно-Східної Баварії [9].



Рис. 12 Гроші галатів, знайдені на території Німеччини



Рис. 13. Гроші боїв, знайдені на території Німеччини



Рис. 14. Монети кельтів (галатів і боїв) знайдені на території Чехії і Словаччини

В цей же час тут в Чехії та Словаччини зафіксовані й інші кельтські народи - вольки та тектосаги. За свідчення римських джерел, ці народи в Малій Азії стояли біля джерел заснування держави Галатії, їх, як правило, називають галатами. За даними Е.Шімека, вольки та тектосаги засвідчені джерелами в Карпатах та Східній Чехії.



Рис. 15. Зброя кельтів в Чехії і Словаччині

Є думка, що вони переселились тут зі своєї держави Галатії. Їх територія була значною, і охоплювала землі Тюрингії, Моравії, Чехії та Словаччини. Їх рух у цей регіон проходив з Франції на Балкани далі в малу Азію, де вони з іншими племінними князівствами кельтів створили державу Галатію і опісля, коли галати в 244 році були розгромлені пергамським царем Атталом I, а їх держава Галатія припинила своє функціонування, і потрапила спочатку в пергамську васальну залежність, а опісля під римське панування. За таких обставин значна частина кельтів-галатів: галатів-вольків, тектосагів переселилися в Словаччину, а опісля в Подністров'я, де створили прототип Галатії – Галичину, з центром Галгісом [10].

Як засвідчує Юлій Цезар в своїх записках, вольки-тектосаги були народом хоробрим і відігравали в історії Європи далеко не останню роль. Можна наголосити, що власне вони, поселившись на землях Чехії та в більшій мірі Словаччини та Паннонії в IV ст. до Р. Х., що засвідчено і археологічно, і наголошено нами вище, просунулись далі в кінці IV ст. до Р. Х. в Карпати та Прикарпаття Подністров'я та Побужжя.

Сюди ж проникли і бої, що засвідчено як археологічними, так і топографічними джерелами. Власне тут на території Галичини та в Бузько-Дніпровському міжріччі кельти-галати, кельти-бої чітко фі-

ксуються до I-II ст. Р. Х. Незважаючи на те, що в 60 роках, згідно зі свідченнями угорської та румунської науки, цар Бурвіст розгромив військо боїв і спустошив Паннонію, яку назвали бойською пустинею. Джерела засвідчують, що більша частина боїв покинула Паннонію: чоловіки, жінки, старі та діти - приблизно 32 тис. осіб.

Цезар вказав боям, які славилися своєю хоробрістю, місця для поселення на території сучасної Франції. Там бої освоїли землі і зайнялись землеробством. Царство Даків, яке знищило тільки князівство Боїв в Паннонії, однак не посягнуло на такі ж князівства Галатів та Боїв в Подністров'ї, які функціонували і в римській час, чи, як вважає М.Щукін, до V ст. Р. Х., тобто до часу кристалізації суто слов'янських старожитностей [11].

Характерно, що тут же в Словаччині, Карпатах та Галичині джерела фіксують ще одну групу кельтів-галатів – „котинів”, яких джерела називають „рудокопами”. Власне ця суспільна верства, була тією економічно рушійною силою, яка сприяла військовій експансії кельтів з Чехії, Паннонії, Словаччини, Карпат в Дністро-Дніпровський регіон. Важливу роль в цьому відіграла військова та торгово-економічна організація кельтів. Як зазначають писемні пам'ятки та археологічні джерела, важливу роль в кельтському суспільстві відіграла військова аристократія – “кінні воїни”. Як видно із джерел, військова організація кельтів функціонувала за встановленими правилами. Її очолювала військова рада з територіальних князів та керівників військових загонів. Характерно, що військові загопи під час війни керувались своїми командирами, яких ніхто не мав право замінити.

В умовах Європи, де окрім кельтів проживало багато інших народів, кельти постійно зберігали боєздатність свого війська і постійно готувалися до військової експансії на чужі території, зокрема на територію сучасної України: Галичину, Волинь та Подніпров'я. Як засвідчують археологічні матеріали, в сусідніх з Україною державах: Угорщині, Словаччині, Чехії, кельти в цих землях не знали іншого ведення способу господарства окрім військового. Могили кельтів в основному відзначаються похованнями озброєних мужчин з мечами в піхвах, щитами, списами. Весь цей набір зустрічається у кожному похованні [12].

Як видно із археологічних джерел, основною зброєю латенської культури був меч, спис та щит. Деякі види мечів і піхов були виразним символом влади і військового становища в суспільстві. Характерно, що вони зберігаються однотипними з кінця V ст. до Р. Х. до

I-III ст. Р. Х. і поширені від Англії, Франції до Карпат. Вони знайдені на території України в районі Мукачеве в Карпатах (в могилі кельтського воїна), Подністров'ї та Подніпров'ї.

Все це дає право прослідкувати експансію в Східній Європі кельтських військ. В цьому контексті слід відзначити також військові колісниці та кінноту, яка вже активно бере участь в експансіях, починаючи з V ст. до Р. Х.

Кельтське військо було відоме в Європі своєю відвагою та мужністю. Ворожі укріплення кельтські воїни брали за допомогою дерев'яних драбин. Під час штурму вони робили захист із щитів. Діодор і Страбон наголошували, що кельти були відважнішими за германців, вони створили вищий рівень життя завдяки сусідству з римським світом.

Основою кельтського суспільства, що забезпечував високий рівень кельтської цивілізації, була економічна база. Ми вже вище неодноразово наголошували на цьому аспекті, однак наголосимо, свідченнями Цезаря, Тацита, Страбона і Плінія, та наявними археологічними джерелами, згідно з якими можемо твердити, що кельти в Європі, освоюючи життєвий простір, не проживали в розкішних житлах. В основному вони проживали в чотирикутних хатах, які за своєю конструкцією важко відрізнити від хат слов'ян Чехії, Словаччини чи України, які засвідчуються Празькою культурою [13]. Їх села і будинки цього часу майже однотипні, подібні від Ірландії до України. Все це видно і по економічній базі кельтів, основу якої складало землеробство і скотарство.

Особливо слід виділити питання розвитку ремесла і розвитку кельтської технології обробки металів, та могутніх металургійних центрів кельтів, які є однотипними від Британії, Франції до України. Вони, наголошує Ян Філіп, гончарні майстерні кельтів зафіксовані в V-IV ст.. до Р. Х. в усій Європі в тому числі в Чехії, Словаччині, Польщі і значній частині України. В цей час військова експансія кельтів закінчується і починається торгово-економічна експансія по всій великій території Європи [14].

На цій же території виникають і кельтські поселення, військові опорні пункти, торгово-ремісничі центри - опідуми. "Опідум" - "ob pedes". Ця назва в перекладі з кельтської означає укріплений політичний і торгово-ремісничий центр. Опідумами також називали і резиденції кельтських князів. Важливими торгово-економічними та політичними центрами опідуми стають починаючи з VI ст. до Р. Х.

Вони зафіксовані на всій території від Британських островів включаючи територію України [15].

Однак в III-II ст.. до Р. Х. кельтський світ опинився в лещатах, з півдня на кельтів тиснули римляни, з півночі з Рейну на кельтів рухалися германці. Кельти почали втрачати в середній Європі ключові позиції. Ці землі зайняли германці. У них не залишалося виходу, як мігрувати на схід Європи.

Спочатку вони опанували Паннонію, створивши там Бойське князівство, далі територію Чехії, де створили Богемію, Малу Азію, де створили Галатію. Внаслідок експансії римлян кельти перейшли Карпати і поселились на українських (дністро-дніпровських) землях, де створили Галичину.

Як вважає Ян Філіп, в цих (Дністро-Дніпровських) регіонах кельти наштовхнулись на скіфів в нижньому Подунав'ї (з фракійсько-дакійською культурою), а також з грецькою культурою Північного Причорномор'я [16].

Як засвідчують джерела, археологічні зокрема, кельти в цій частині Європи теж проживали князівствами. Структура суспільства тут теж була класова. Інколи вони, як і в середній Європі, створювали федерації "клієнтури". Однак набравши могутності, в першу чергу економічної, ці держави розпадались на окремі князівства, які вивільнюючись з під центральної влади вирушали на південь і схід, проводячи там завойовницькі війни в Нижньому Подністров'ї та Причорномор'ї. За таких обставин в цей час в Східній Європі виникло багато кельтських князівств-держав, які поширилися в Центрально-Східній Європі, зокрема в Австрії, Чехії, Польщі, Сілезії та Україні.

Таким чином, наголошує Поль-Марі Дюраль, кельтська цивілізація, включаючи Малу Азію, простягалася від Атлантики і включала в їх політичну, економічну та релігійну сферу всю Україну [17].

Російська дослідниця Н.С.Широкова в своїй праці "Культура кельтів и нордична традиція античності" вважає, що „деякі загони кельтів досягнули України і створили там культуру, яка ще слабо вивчена наукою". Особливо, на думку дослідниці найінтенсивніше їх проникнення в Україну проходило з 390 по 207 роки до Р. Х. Власне в цей час кельтська культура вкорінюється і стає домінуючою в Україні. Проникнення кельтів, в Україну, наголошує дослідниця, проходило із Галатського царства [18]. Французький вчений: "вважає, що зміцнення кельтської культури в Україні проходило з

V ст. до III-II ст. до Р. Х.” [19]. Л.Ж.Тюстонварх. Ф.Леру. “Вважають, що вивчення впливу кельтської цивілізації на територію України, ще чекає своїх дослідників” [20].

Рух кельтів на Схід Європи супроводжувався великим насиллям, тому грецькі і римські джерела говорять про кельтів ворожо. Кельти у них - це варвари, які на початку IV ст. до Р. Х. захоплювали Рим, а через століття пограбували храм в Дельфах [21].

В джерелах ми також знаходимо, що Галлія - це велика і сильна країна Європи, однак не з'єднана в одну державну структуру. Наприклад, на завоювання італійської Галлії Цезарю потрібно було 10 років, що зумовило відхід кельтів в глибину Європи, зокрема на Дністер та Дніпро, як ми наголошували вище [22]. За таких обставин нам необхідно вивчати процеси етнотворення кельтів, щоб зрозуміти і розвиток народів Європи, зокрема Східної.

Основним джерелом про кельтів, їх релігію, історію, культуру, політичний лад, ремесла, систему ведення господарства сьогодні нам дає археологічний матеріал. Однак не менше значення мають також і письмові свідчення грецьких і римських джерел, як ворожих так і хвалебних за тоном, дані топоніміки, фольклору. Не зрозумівши розвиток кельтів, ми не зможемо зрозуміти суті кельтського світу, як і подальшу історію розвитку Європи під впливом кельтської цивілізації.

Із свідчень археології та джерел, які характеризують кельтів, ми наголосимо, що цей народ знаходився на досить високому рівні розвитку уже в VIII-VII ст. до Р. Х.. Пізніше, між 500-250 роками до Р. Х., кельтська цивілізація досягає вершини свого розквіту [23].

Щоб зрозуміти поступовий розвиток кельтської цивілізації, її духовний світ, нам необхідно розглянути процеси творення кельтської культури, яка склалась приблизно біля 700 років до Р. Х. і відома в науці, як гальштатська культура.

Така назва всього лиш умовний термін, який означає гірську територію Австрії, де знайдені достовірні старожитності кельтів. Однак такі ж старожитності опісля знайдені в усій Європі, зокрема в Угорщині. Тим не менше, завдяки багатолітності і багатству археологічного матеріалу, відкритого в XIX ст.. в Гальштатті, назва якого стала визнаним терміном для означення ранньої фази розвитку кельтської культури. Власне тут були знайдені поховання представників могутньої кельтської аристократії і скромні могили общинників, які засвідчили життя людей епохи пізньої бронзи. Це європей-

ські люди, які зробили на той час різку технологічну революцію, а саме – перехід від епохи бронзи до заліза.

Цей же народ, кельти-галли, вперше в Європі почав розробляти багаті поклади солі, за що їх і було названо словом *hals-сіль*, солеварами. Сіль вже в той час вважалася цінним продуктом. Вона давала можливість зберегти від псування м'ясо, сало і інші продукти. Сіль, завдяки кельтам стала необхідним продуктом в харчуванні європейців [24].

Епоха Гальштату відкрила археологам поховання, речовий ма-



теріал яких показує, що люди виготовляли свої різучі знаряддя і зброю, зокрема мечі, не з бронзи, а з заліза. Князів кельти хоронили під насипаними курганами, верхи яких увінчувала статуя покійного в повний зріст, зображення божества, надгробний камінь чи ритуальна стела. Тіла, як достовірно засвідчено, уже не спалювались, а ховались в погребальних камерах, викладених із дубових колод.

Рис. 16. Кельтська зброя з поселень у Швейцарії Ла-Тене

Такими своїми захороненнями кельти Гальштатта вийшли на історичну арену Європи біля 700- 500 роках до Р. Х. Історичні джерела доповнюються свідченнями топонімії, які розкривають історію ряду географічних назв Європи, показують, що кельтські мови в Європі були ще задовго до того, як етнографи класичного стародавнього світу почали описувати кельтів, як один із наймогутніших народів Європи.

Кельтське суспільство, як це ми наголошували вище, було аристократичне, очолювалося численною і всесильною знаттю. Другою ланкою суспільства були ремісники, які задовольняли усі потреби кельтського суспільства. Як засвідчують джерела, кельтське суспільство ділилось на три основні класи - “благородних” - жерці, пое-

ти, воїни, вільних ремісників і землеробів та рабів, які задовольняли всі потреби кельтського суспільства.

Відносини в кельтському суспільстві регулювало “Кельтське право”, перша європейська правова система, з якою античний світ і римляни змушені були рахуватися в своїх політичних стосунках з кельтами. Кельтське право захищало всіх громадян суспільства. Громадянин позбавлявся захисту “кельтського права” тільки за тяжкі провини перед суспільством. Не дивлячись на те, що кельти завоювали всю Європу і створили Європейське право, на основі якого творили свої держави, вони в усій Європі уже в V столітті до Р. Х. почали розчинятися в місцевих народах.

Так французький вчений Жан Маркаль вважає, що уже в V-II ст. до Р. Х. кельти в Центральній і Східній Європі стають малочисельними, в основному кельтські роди складають воєнну і інтелектуальну еліту суспільства численних кельтських князівств Центральної та Східної Європи.

Дуже швидко вони розчиняються в Дністро-Дніпровському регіоні. Корінне населення на східноєвропейських територіях лиш перебирає від них військово-політичну систему, ремесла, культуру і релігію. Скоро кельтська князівська знать, зокрема в III-II ст. до Р. Х. розчиняється в лонах місцевих: фракійських, слов'янських жінок. Кельтські князі через фракійок, слов'янок поступово набирають рис місцевих народів Центральної та Східної Європи.

В I-III ст. Р. Х. ще залишаються тут певні кельтські ознаки, так званий кельтський симбіозний народ “Бастарни”, який з II-III ст. Р. Х. до IV-V ст. відіграє велике значення в житті народів, що проживали на території України і суміжних землях. На кельтській політичній, економічній та релігійній основі це населення перетворюється в суто слов'янський політичний, економічний та культурно-релігійний конгломерат [25]

Як бачимо із вище приведеного до цього часу велика увага приділялася тільки кельтським старожитностям Західної та Центральної Європи. Однак, як засвідчують уже різні європейські археологічні джерела, приблизно до 225 років зона латенських кельтів поширювалась від Атлантики до Середземного і Чорного морів, включаю басейни українських рік Прут, Дністер, Буг, Дніпро [26].

Все це примушує нас з'ясовувати питання походження кельтських традицій, як науково-технічних, так і політичних в Східній Європі. Першою на шляху кельтів на схід стоїть сьогоднішня Угорщина, в якій відкрито багато кельтських як політичних, так і торго-

во-ремісничих і сільськогосподарських центрів. Тут зроблені значні відкриття кельтської культури. Як засвідчують джерела приблизно з 400 року до Р. Х. кельти стали домінуючою силою в цій частині Європи, до якої входить Угорщина і область Карпат. Кельти в цей час від Франції поширюються до Альп і по всій території Угорщини. Кращі зразки кельтської металургії знайдені на території цього регіону.

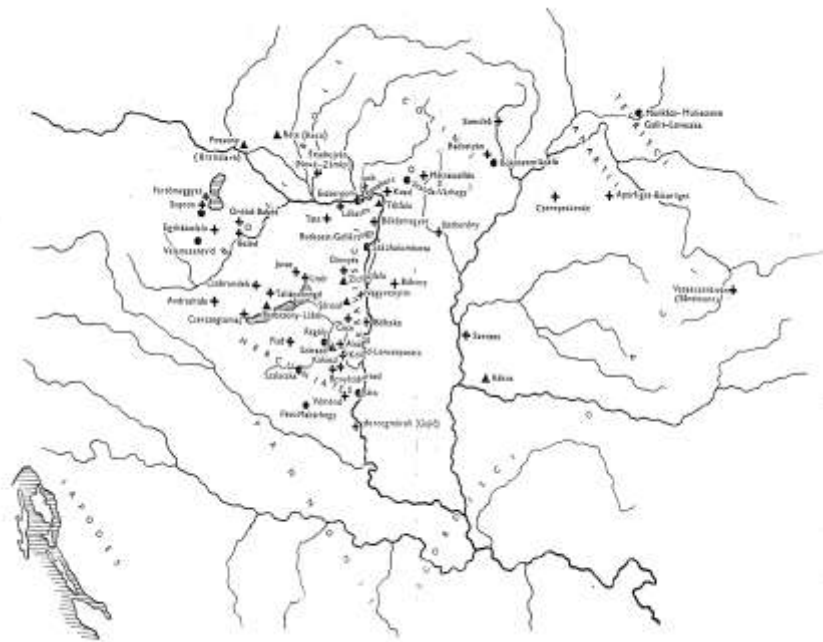


Рис. 17. Карта кельтських старожитностей на території Угорщини та українського Закарпаття

Кельти в Східній Європі виготовляють вироби, які за своєю майстерністю не поступаються західноєвропейським шедеврам. Так кельтські речі з Дакії та території Угорщини майже однакові, що дає підставу наголошувати, що вони як у східних кельтів, так і в західних були однаковими [27].

Прекрасні скарби кельтського прикладного мистецтва знайдені в східних областях кельтського світу, зокрема в кургані Шопрона, що в Угорщині. Знайдений посуд датується VII ст. до Р. Х. Ці розписані і розмальовані глеки, дають право наголошувати, що тогочасний кельтський світ був єдиним.



Рис. 18. Кельтські речі, знайдені на території Угорщини



Рис. 19. Кельтська кераміка, знайдена на території Угорщини



Матеріальна культура кельтів в Угорщині дуже потужна. Це дає право наголошувати, що з території Угорщини кельти поширилися не лише до західного узбережжя Чорного моря, але й на схід за Карпати, де заснували Галичину і в подальшому просунулись на Дніпро.

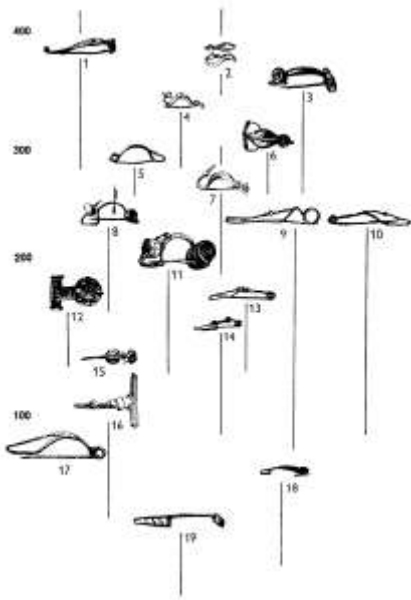
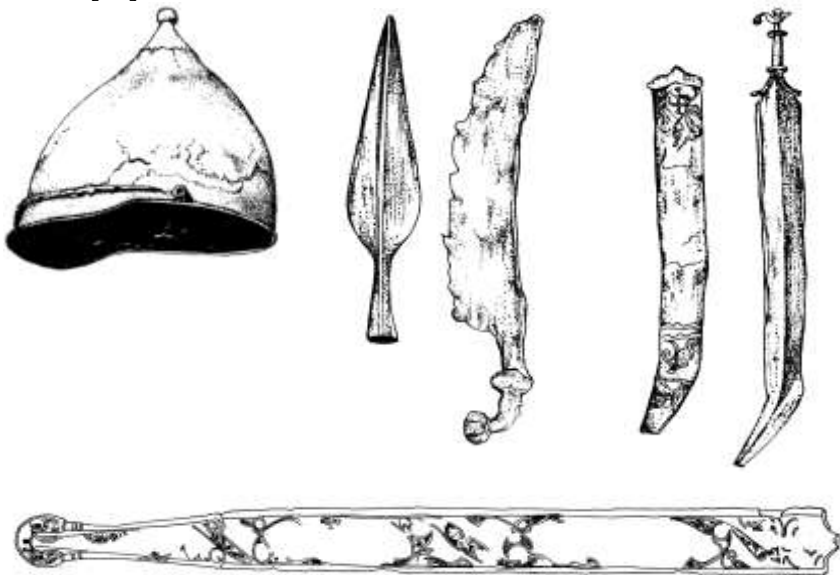


Рис. 20. Кельтські фібули, знайдені на території Угорщини

В 278 році, вважає Рене Жофруа, вони проникли в Малу Азію, де створили державу Галатію. Складовими князівства Галатії були: кельти-тектосаги, кельти-трокми і кельти-толистоаги. Римські джерела, зокрема римський історик Лівій, наголошував, що кельти ще в I ст. до Р. Х. зберігали по всій території Європи свої політичні утворення, в яких побутувала кельтська військово-політична система, мова, культура, релігія. В цей час їх рух у Східну Європу посилюється. Все це змушує

нас задати собі питання, яку ж роль відігравали кельти на території України в контексті єднання культур, яка і сьогодні пов'язує європейців [28].



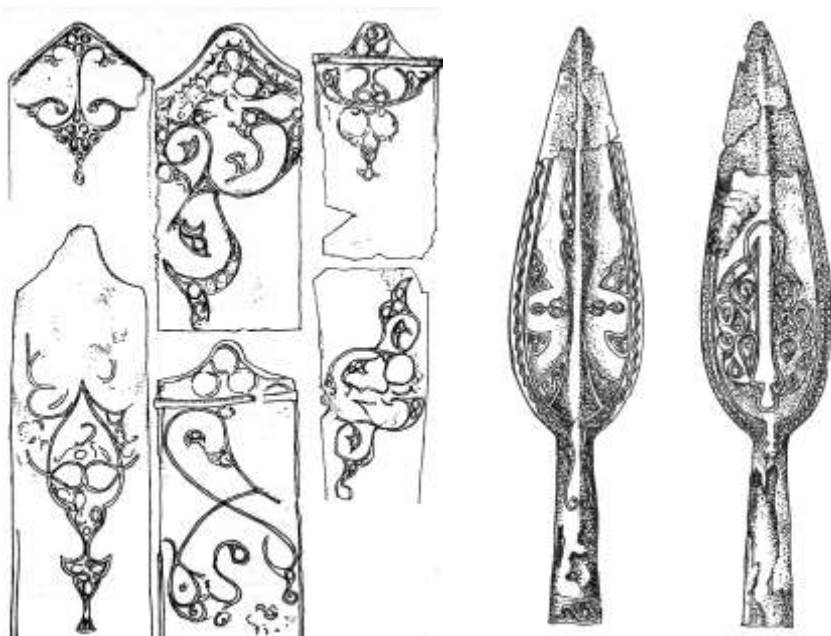


Рис. 21. Озброєння кельтів з території Угорщини



Рис. 22. Кельтські монети з території Угорщини

На початку IV ст. до Р. Х. кельти починають військово-політичну експансію на Схід. Власне в цей час вони з'являються в передгір'ях Карпат, де засновують ремісничо-господарські центри. Утвердившись на цих землях, IV-III ст. до Р. Х. вони поширюють вплив кельтської цивілізації на західний, східний та південний регіони сучасної України [29].



Рис. 23. Карта розміщення кельтських старожитностей на території Закарпаття: поселення, могильники, кургани, скарби кельтських монет, кельтські металургійні центри

На території Закарпатської області відомі близько 40 латенських пам'яток, які більшістю вчених означені як кельтські [30].

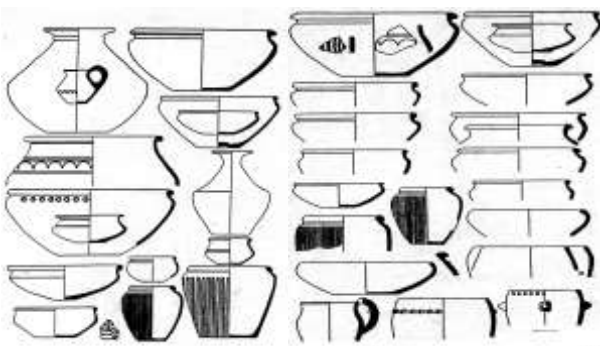


Рис. 24. Кельтський гончарний посуд з території Закарпаття

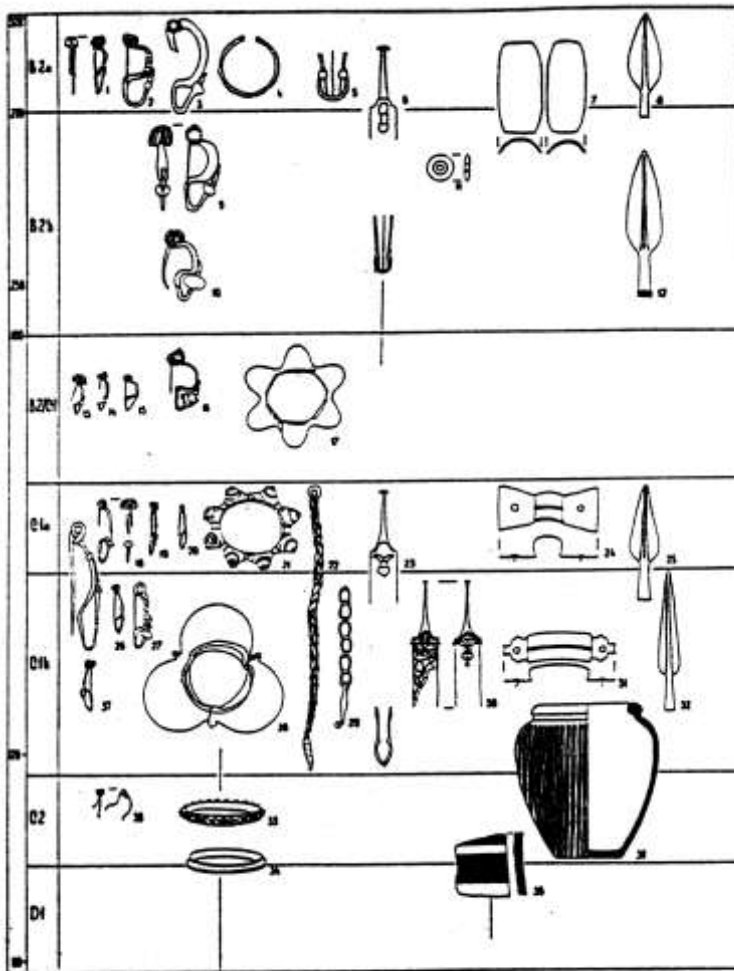


Рис. 25. Хронологія розвитку кельтської культури на території Закарпаття

Найбільш відома пам'ятка цього часу знаходиться поблизу міста Мукачева на схилах гір північно-західної околиці в урочищі Галіш-Ловачка. У 1844 році під час добування каміння в цих місцях було знайдено поховання у кам'яному ящику прямокутної форми, у якому крім кістяка знаходилась жменька срібних монет IV ст. до Р. Х., а також дрібні шматки залізних виробів, які не відновлювались. Монети являли собою варварські емітації тетрадрахм Філіпа та Олександра Македонських. Поруч знаходилося інше поховання. Характер поховальної споруди залишився не з'ясованим. В 1868 році Т. Легоцький поряд з Ловачкою з в урочищі Обуч розкопав

декілька курганних поховань з трупоспаленнями, де поруч з кальценованими людськими кістками знайдені фрагменти посуду латенського часу [31].

На самому поселенні Галіш-Ловачка дослідження у 60- роки проводив В.І. Бідзіля. Площа цієї пам'ятки, де зустрічаються означені знахідки, біля 15 га. Більша частина поселення зруйнована виноградниками. Під час розкопок було виявлено 24 напівземлянкових жител з кам'яними вогнищами та стінами, спорудженими на дерев'яному каркасі, обмазаному глиною. Житла розташовувались без певної системи, іноді на значній відстані одне від одного. Площа між житлами використовувалася під господарські споруди. На північно-східній околиці поселення були розташовані металургійні майстерні. У культурному шарі, житлових приміщеннях та майстернях виявлено велику кількість знарядь праці, глиняний посуд та інші речі.

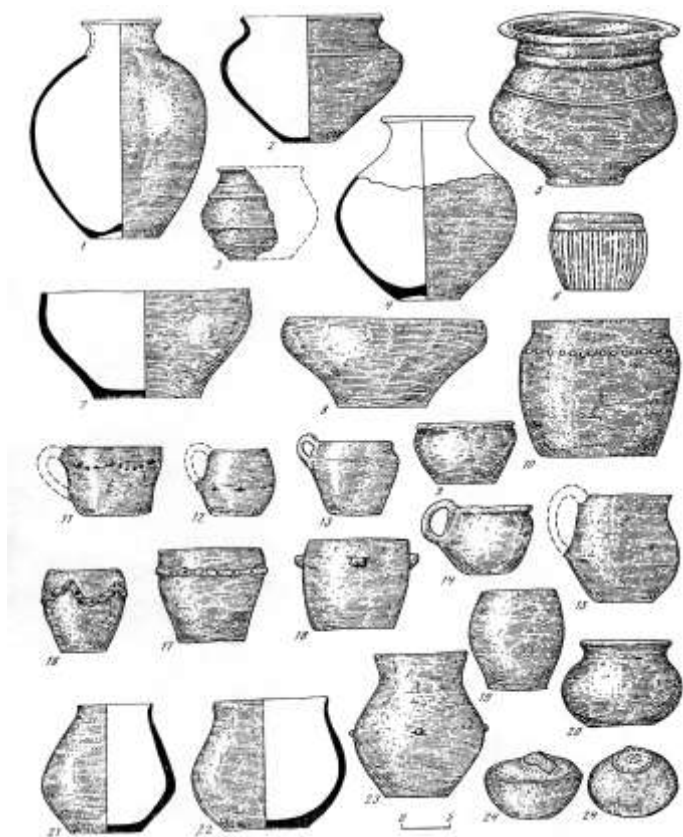


Рис. 26. Посуд з латенських пам'яток Закарпаття

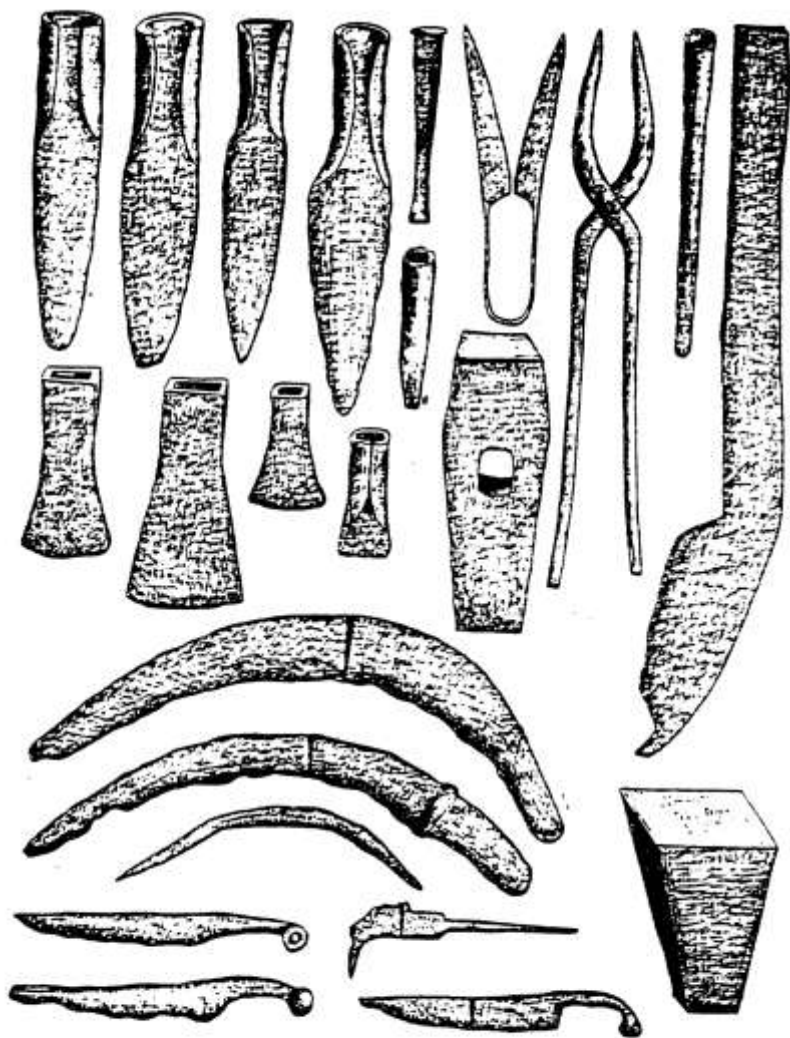


Рис. 27. Знаряддя праці кельтів латенської культури на території Закарпаття і у передгір'ях українських Карпат

Виробничий та побутовий інвентар відбиває економічне життя і побут населення. Основою господарської діяльності даного кельтського населення було землеробство, яке характеризується на підставі знахідок 32 наральників, 22 серпів, 28 кіс-горбух і понад 100 ручних зернотерок. Тваринництво характеризують знахідки: ножи-

ці для стрижки овець, шкірообробні ножі та залізні шила. Знайдені також 53 сокири, 10 тесел, 25 долот, 13 стамесок, декілька свердел і шил [32].

Провідним ремеслом була обробка чорних та кольорових металів. На поселенні знайдено 6 ковадел, 5 молотків - ручників, ковальські кліщі, зубила, пробійники, тиглі для плавлення бронзових прикрас, кам'яні формочки для відливання кам'яних ланцюжків, візерунчастих скроневих кілець і заготовок для монет [33].

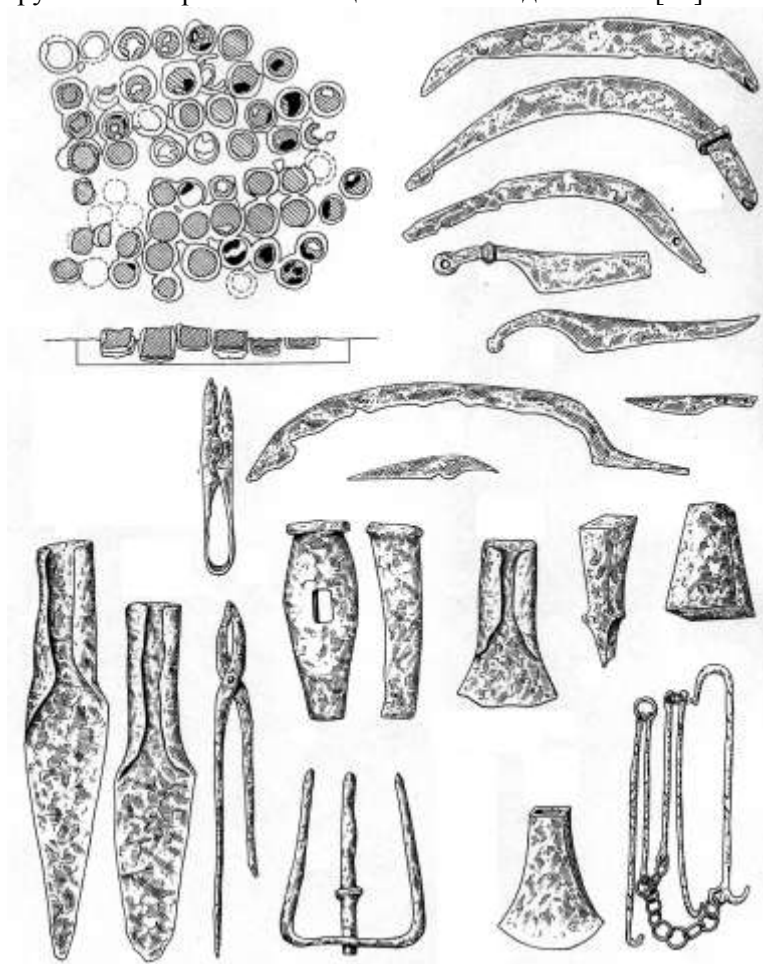


Рис. 28. Знаряддя праці з поселення Галіш-Ловачка і робочий майданчик Новоклінівського центру чорної металургії

З побутових речей знайдені ножі-сікачі, кухонні ножі з горбатою спинкою, ланцюжки для підвішування казанів, залізні вила, висячі дверні замки, цвяхи. Продукцією ювелірів були бронзові і залізні поясні ланцюжки, ручні і ножні браслети з міді, бронзи, заліза. Знайдені також бронзові фібули [34].

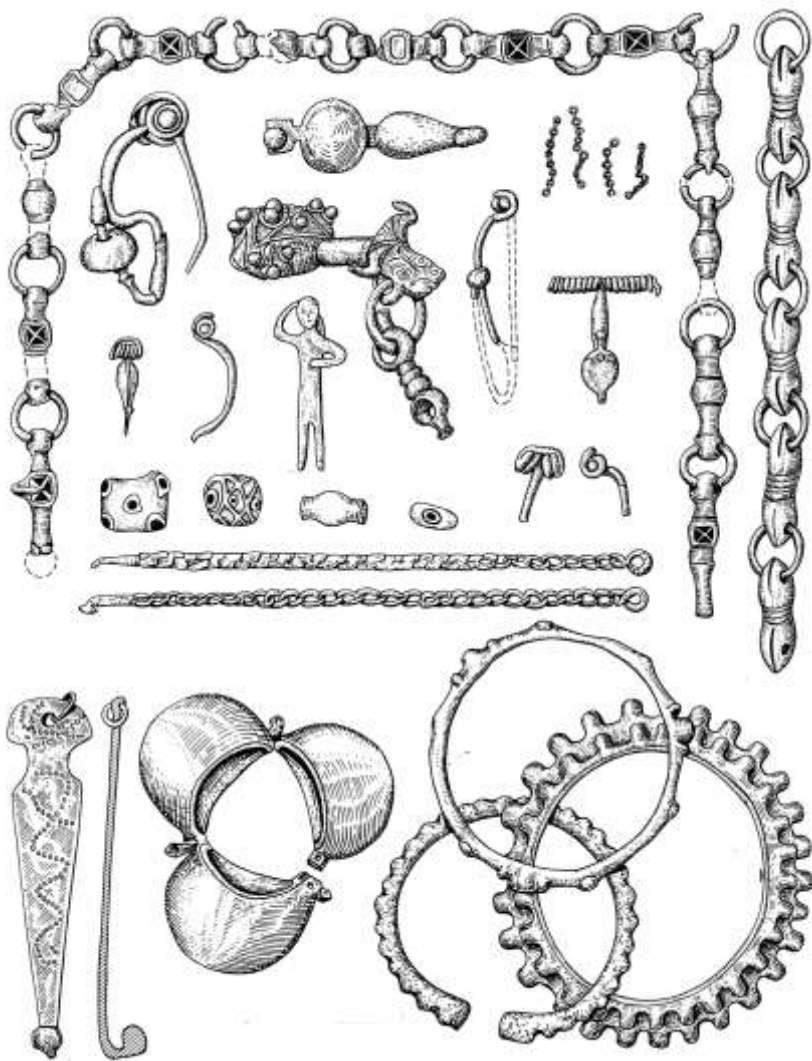


Рис. 29. Прикраси з латенських пам'яток Закарпаття

На цій пам'ятці знайдена зброя: два залізні мечі, кинджал з псевдоантропоморфним руків'ям, наконечники списів, дротиків, стріл [35].

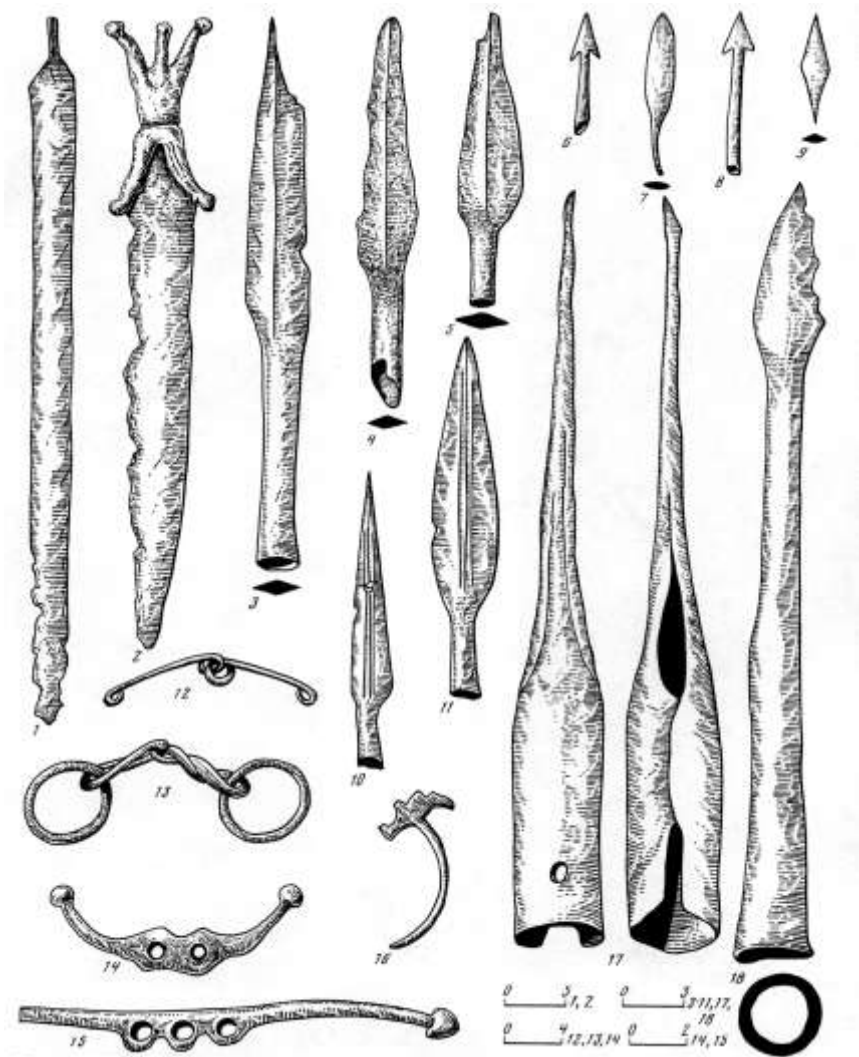


Рис. 30. Зброя і предмети кінського спорядження з поселення Галіш-Ловачка і кургану XI Куштановиці

Серед керамічного посуду виділяються дві групи: ліпний і гончарний. Гончарна кераміка представлена пізньолатенськими формами. Серед них є декілька сітул з глини з домішками графіту, при-

крашених вертикальними лініями. Ліпна кераміка має дуже архаїчний вигляд і певно являє собою подальший розвиток посуду куштановіцької культури [36].

На основі знахідок пам'ятка Галіш-Ловачка датується III ст. до Р. Х. - початком III ст. Р. Х. [37].

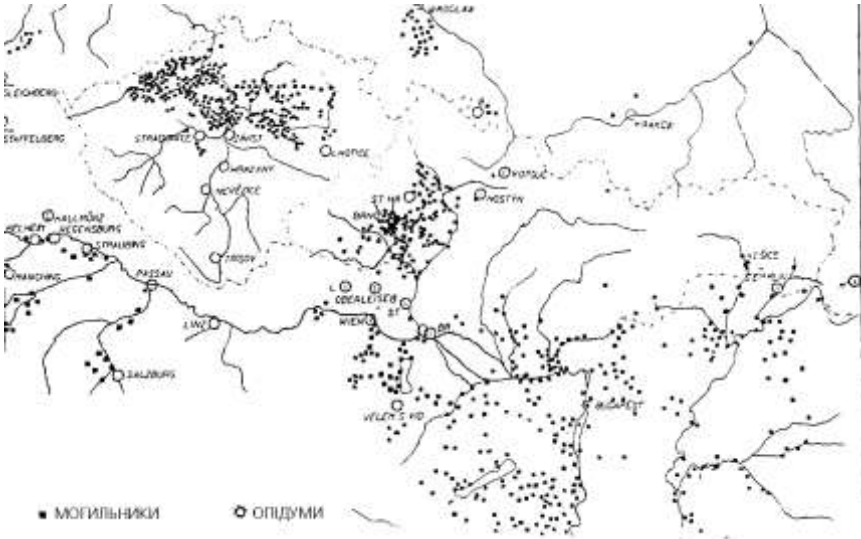


Рис. 31. Кельтські могили і опідуми у Середній Європі

Дане поселення дослідниками вважається кельтським опідумом [38]. Найбільш інтенсивно життя на поселенні проходило в I ст. до Р. Х., коли його мешканці досягли найвищого на той час економічного рівня. Наступне поселення знаходиться біля с. Новоклиново Виноградівського району Закарпатської обл. В 1962-1967 роках експедицією під керівництвом В.І.Бідзели в околиці села в радіусі 3-4 км. виявлено 11 виробничих пунктів з залишками залізоплавильних горнів та великих скупчень шлакових козлів вагою до 80-100 кг. Культурний шар на цих відкритих пунктах насичений шматками залізних шлаків і руди, уламками глиняних стінок від горнів, деревним вугіллям. Розкопками доведено, що це великий металургійний центр кельтів. Знайдена тут кераміка епохи Латена, датує даний кельтський центр II ст. - I ст. до Р. Х. [39]. У цих пам'ятках знайдена також кельтська зброя, предмети одягу, культові реї, які були у широкому обігу у кельтського населення Закарпаття та кельтської військово-політичної знаті.

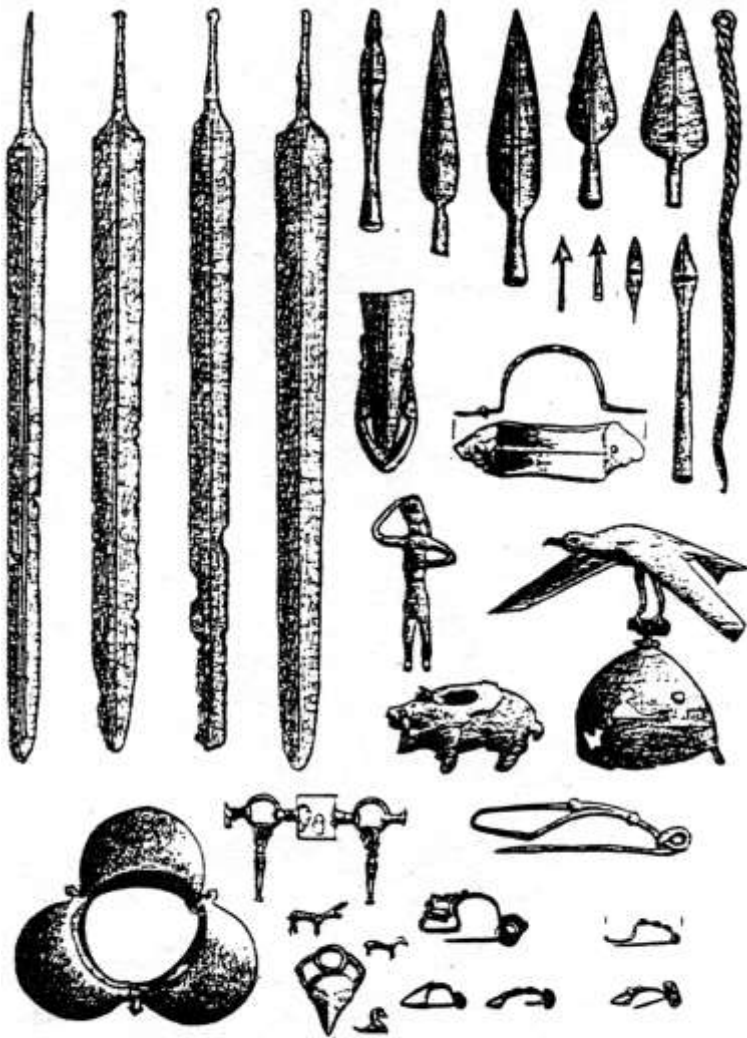


Рис. 32. Зброя, предмети одягу, культові речі, фібули кельтського населення Закарпаття

На сьогоднішній час в українському Закарпатті археологічній науці відомі пам'ятки кельтської культури, такі як поселення біля Великі Ратівці, Верхні Ремети, Осій, які з 1950 по 1955 рік досліджував Ф.М.Потушняк [40].

Археологічну картину кельтського проникнення доповнюють нам джерела, згідно зі свідченнями яких біля 400 р. до Р. Х. починається могутня експансія кельтів у східному напрямку із Рейнсь-

ких і Верхньо-Дунайських земель. Кельти декількома політичними союзами поширилися на територію середнього Дунаю і по його притоках, і поступово витіснивши із них місцеве населення, освоїли ці землі.

Відомо, що в 380-350 роках кельти заселили землі навколо озера Балатон. На початку III ст. до Р. Х. ряд військово-політичних союзів кельтів закріпились на Балканському півострові. У 279 році до Р. Х. під керівництвом царя кельтів Брена вони завоювали землі Іллірії, опустошивши Македонію, вторглися у Фракію і Грецію і досягли Дельф, де зазнали поразки від греків. Великий військово-політичний союз кельтів-галатів біля 270 р. до Р. Х. поселився в Анатолії в районі сучасної Анкари, де утворив могутню державу Галатію [41]. Очевидно, Галатська держава кельтів зміцнівшись, почала нові експансії і завоювання у східному напрямку. Відомо, що у III ст. до Р. Х. кельти-галати поселились в Трансільванії, Олтенії, Буковині, а також на Закарпатті і Нижньому Дунаї.

Вище ми уже описали опідум і прилеглі до нього кельтські об'єкти Закарпаття, які були концентруючою військово-політичною і економічною базою, з якої кельти-галати розпочали у подальшому експансію на іншу сторону Карпат у Подністров'я. Це підтверджується археологічними джерелами. У 1935 році під час земляних робіт біля с. Колоколин Рогатинського повіту в верхній частині Подністров'я було знайдено поховання у вигляді трупопокладення. Дослідження кургану проводилось Т.Сулімірським. Він вважав, що це походження було впускним [42].

Серед знахідок виявлено: велику бронзову профільовану фібулу з масивним литим корпусом, також фібулу меншу за розмірами, бронзову профільовану фібулу типа глацатих і фібулу типа наугейм з плоскою трикутною спинкою і припаяним держакон, дві бронзові поясні пряжки. Знайдені також уламки посудини з тонкого листового срібла низької циліндричної форми без дна і з чотирма довгими ручками, кожна з яких закінчувалася парою баранячих рогів і масивного бронзового вушка і бронзова пальметка від металеві посудини. Верхня і нижня частини вушка прикрашені двома масками і знаходять аналоги серед римсько-кельтських виробів відомих нам по останніх століттях до Р. Х. Крім цього в похованні знайдений уламок з листової бронзи, фрагмент бронзового ланцюжка, аналогічного ланцюжку, знайденому в кельтському опідумі в Закарпатті на Галіш-Ловачка [43].

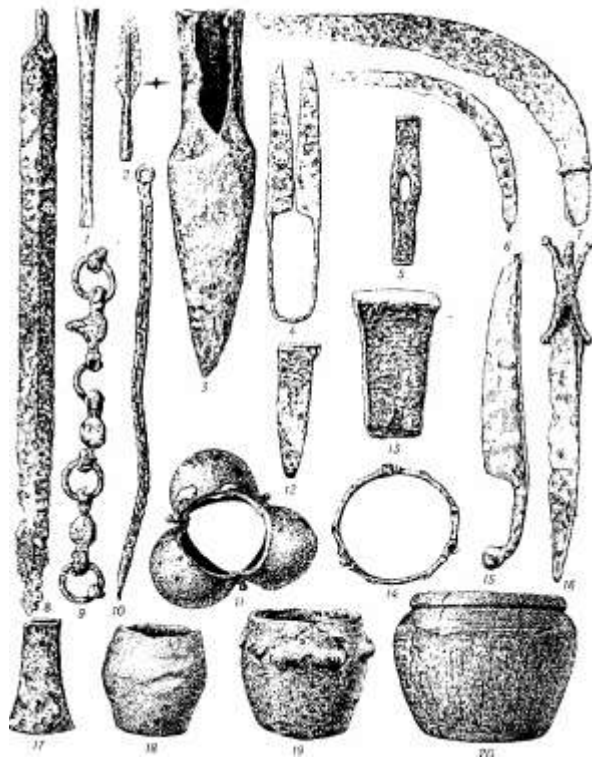


Рис. 33. Кельтські речі з опідуму Галіш-Ловачка

Аналогічними кельт-ськими знахідками, які зафіксовані в Закарпатті та Подністров'ї, також є кельтські фібули, які датуються I ст. до Р. Х. і I ст. Р. Х. В цьому ж регіоні в верхів'ї Дністра, на лівому березі р. Гнила Липа поблизу с. Бовшів Івано-Франківської обл. було досліджене землянкове житло, у якому кельтська кераміка аналогічна до кераміки кельтських культур Закарпаття і середньої Європи. Дослідниця Л. Крушельницька вважає, що ця пам'ятка належить кельтам [44].

Сукупність фактів дають нам право наголошувати, що у III ст. до Р. Х. окремі військово-політичні союзи кельтів-галатів перейшовши Карпати поселились на верхньому Дністрі, де утворили Галатське князівство. Російський вчений В.В.Седов вважає, що в процесі розселення кельтів у Карпатах і Подністров'ї військово-політична система кельтів втягувала у свій ореол місцеві племенні союзи гетів і слов'ян, що видно із археологічного матеріалу латенської культури. Власне у цей час, вважає дослідник, проходило різноетнічне культурне проникнення, внаслідок якого кельтська культура у II ст. до Р. Х. стала домінуючою у Верхньому Подністров'ї.



Рис.34. Кельтське озброєння з Прикарпаття (пшеворська культура). Львівський історичний музей

Вплив кельтів був настільки сильним і глибоким, що ряд регіонів Подністров'я і Карпат залишились кельтизованими і після витіснення слов'янами кельтів із даних регіонів. Власне на цій території у II ст. до Р. Х. кельти вступили у етнополітичні, економічні і культурні стосунки з і слов'янами. В цей час і починається у Карпато-Дністровському міжріччі період активних кельто-слов'янських стосунків, що залишили свій могутній пласт у культурі слов'ян стародавньої Галичини [45]. Відкриті у По-

дністров'ї кельтські могильники-захоронення відомі нам по обряду трупоспалення і трупопокладення. У них виявлені знаряддя праці, вироби із глини, прикраси і предмети зброї та монети.



Рис. 35. Кельтські монети, знайдені під час археологічних досліджень у с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської обл. (Івано-Франківський краєзнавчий музей)

В регіонах Подністров'я і Підкарпаття виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен, яких дослідники вважають слов'янами. Внаслідок

такого взаємопроникнення у III-II ст. до Р. Х. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис. В.В.Седов вважає, що найсильніший вплив кельтів на слов'ян відбувся у II ст. до Р. Х. Він був настільки імпульсивним і визначаль-

ним на подальший розвиток слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає цілу нову "Пшеворську культуру".

Складання пшеворської культури, на думку дослідника, супроводжувалось не тільки зовнішнім впливом кельтів, а й інфільтрацією кельтського населення у середовище слов'янського етносу. Внаслідок такого входження кельтів у території слов'ян пройшла асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів відбувалося, як вважають дослідники, до V ст. Р. Х., після чого кристалізувалась суто слов'янська культура [46]. Слід зауважити, що у II-I ст. до Р. Х. у кельтських похованнях середнього Подунав'я поряд з обрядом трупопокладення з'являється і обряд трупоспалення. Інколи залишки кремацій засипались в ями, вони супроводжуються різноманітною керамікою, серед якої була і місцева кераміка, що може свідчити про синтез кельтів і місцевих племен Карпатського регіону і Подністров'я.

На пам'ятках Закарпаття серед кельтських знахідок присутня кераміка куштановицької культури [47]. На середньому Дністрі в курганах поблизу сіл Новосілки, Серватинці, Завадівці поруч з кельтськими знахідками зустрічається скіфська кераміка [48]. На кельтській пам'ятці біля с. Бовшів окрім кельтської кераміки зустрічається кераміка фракійського гальштату [49]. В похованні біля с. Колоколин разом з кельтськими речами присутня кераміка липицької культури [50]. У пшеворських могильниках, поблизу сіл Гринів, Звенигород і інших присутні кельтські фібули, нові види кельтослов'янської зброї: двосічні мечі, наконечники списів, півсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів та інших як військових, так і громадсько-господарських речей поруч з місцевою керамікою [51].

Дослідження останніх десятиріч показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. Р. Х. по своїх особливостях і технологічній культурі було найближчим до металообробної системи і виробництва кельтського світу і провінцій Римської імперії. Слов'янське суспільство навіть при наявності римського впливу продовжувало розвивати ремісничі і залізообробні традиції кельтів [52].

Здавалось би, що зарубинецькі і черняхівські племена, серед яких домінували слов'яни, повинні би були перейняти техніку обробки заліза ковалів Скіфії. Але археологічні матеріали яскраво свідчать, що слов'яни Карпат, Подністров'я і навіть Подніпров'я розвивались на кельтських древніх культурних і технічних традиціях [53].

Питання про технічну культуру кельтської цивілізації в Україні неодноразово піднімалося вченими XIX-XX століття. Зокрема в 50-ті роки XX ст. Ю.В.Кухаренком була складена досконала карта латенських старожитностей, зокрема господарських, які виготовлені за допомогою тогочасної передової техніки [54].

На українських землях кельтські старожитності проглядаються в трьох регіонах, зокрема на Закарпатті, Прикарпатті і Подністров'ї та Подніпров'ї, що дає можливість виділити три локальні варіанти кельтської культури [55].

Передусім достовірні кельтські пам'ятки відкриті на території Закарпаття, відомий опідум Галіш-Ловачка, металургійний центр кельтів в Ново-Клиново, поселення поблизу міст Ужгород, Мукачева і сіл Великі Ратівці, Великі Ремети, Оспи і др. Вже згаданий опідум Галіш-Ловачка і прилеглі до нього кельтські поселення на Закарпатті були концентруючою політичною та економічною базою, з якої кельти-галати почали подальшу експансію в сторону Карпат і Подністров'я [56].

Створивши локальну політичну структуру навколо опідуму Галіш-Ловачка, кельтські племена переходять Карпати і з'являються в Подністров'ї в III-II ст. до Р. Х. Це підтверджується археологічними джерелами.

Питання про існування в басейні ріки Дністер в III-I століттях до Р. Х. розвинутої кельтської культури піднімалося ще в XIX столітті і залишається актуальним до нинішнього часу. Ще в ті часи стародавні автори, такі як К.Тацит, К.Птолемей, Протоген Ольвійський, Йордан і ряд інших, в своїх творах згадували про проживання кельтів на Дністрі. Археологічні знахідки підтверджують свідчення джерел. В географічному плані цей регіон уособлює собою

стик гірського (Карпатського) і лісостепоного (Подільського) ландшафтів. В таких місцях формуються етнокультурні центри [57].



Рис. 36. Кельтські монети, знайдені під час археологічних досліджень у с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської обл. (Івано-Франківський краєзнавчий музей)

В III столітті до Р. Х. кельти, які проживали на території Західної Європи починають експансію на Схід, закріплюються на території Українського Закарпаття. В цьому регіоні археологами досліджений опідум Галіш-Ловачка поблизу м. Мукачева, де, цілком ймовірно знаходився кельтський політичний та економічний центр. В долинах рік Латориця та Тиса з'являються інші латенські поселення. Починаючи з XIX століття дослідниками вивчені кельтські поселення, поховання, металургійні центри [58].



Рис. 37. Кельтські старожитності з с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської обл. (Івано-Франківський краєзнавчий музей)

Закріпившись на Закарпатті, кельти продовжують експансію на схід від Карпат і з'являються в Українському Прикарпатті та Подністров'ї [59]. Цей факт підтверджується археологічними матеріалами.

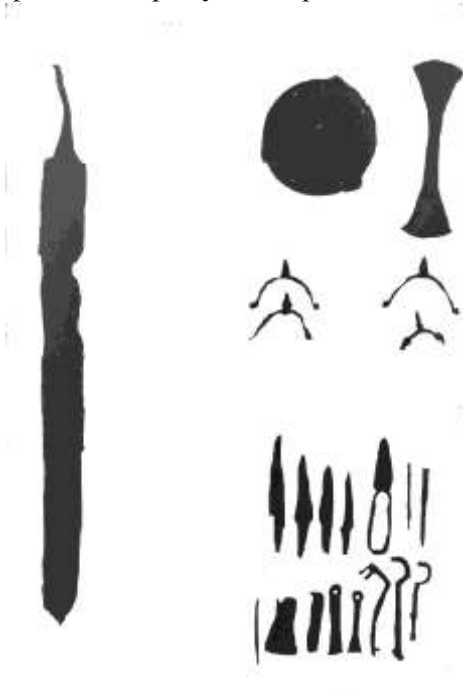


Рис. 38. Кельтська зброя та знаряддя праці, знайдені на території Львівщини (Львівський історичний музей)

В 50-ті роки Ю.М.Кухаренко склав карту латенських пам'яток і окремих знахідок на території України. На цій карті означені пункти, де були знайдені кельтські речі та пам'ятки. Згідно з висновками Ю.М.Кухаренка, кельтські старожитності на території України сконцентровані в трьох місцях: на Закарпатті, в верхній та середній частині Дністра, і далеко на сході, в середній частині Дніпра. Це дає право наголошувати про існування в цих місцях локальних варіан-

тів кельтської культури [60].

На початку ХХ століття російським дослідником А.Спіциним були знайдені кельтські старожитності в Немирівському городищі поблизу Дністра [61].

В 30-ті роки Т.Сулимирським було досліджене багате латенське поховання з обрядом трупокладення поблизу с. Колоколин Івано-Франківської обл. Там були знайдені бронзові фібули, посудина з листового срібла, бронзова пальметка, фрагмент бронзового ланцюга. Знахідки були датовані I століттям до Р. Х. [62]. В 1962 році поблизу с. Бовшів Галицького р-ну Івано-Франківської обл. Л.Крушельницька дослідила стародавнє житло, де був знайдений посуд кельтського походження [63]. Впродовж ХІХ-ХХ ст. в басейні Дністра було знайдено багато окремих кельтських речей: фібули, монети, прикраси, посуд.



Рис. 39. Кельтські старожитності, знайдені біля с. Бовшів Л.Крушельницькою (музей археології Львівського національного університету)

Ці знахідки аналогічні кельтським речам, знайденим на території Центральної та Західної Європи. В 90-ті роки поблизу с. Мошанець Чернівецької обл. місцевим краєзнавцем Б. Шевчуком були знайдені на правому березі Дністра в урочищі Джий залізні речі: наконечник списа, наконечник стріли, серпи, кресало, бронзову фібулу. Ці речі подібні до знахідок з кельтського опідуму Галіш-

Ловачка. Експедиція Дністер на цьому ж місці знайдено кераміку з домішками графіту, який характерний для кельтського посуду.

За свідченням стародавніх істориків, в регіоні Середнього Дністра в III ст. до Р. Х. сформувався військовий, політичний та економічний союз кельтів-галатів, який за свідченнями Йордана мав свій центр, який називався "Haltis". Місцезнаходження цього населеного пункту поки що археологічно не встановлено. Вчені XIX ст. розміщували його на Верхньому Дністрі і ототожнювали зі стародавнім Галичем епохи Київської Русі [64].

Згідно зі свідченнями середньовічних істориків на Дністрі проживали такі кельтські племена: галати, бої. Очевидно, що ці племінні об'єднання склали Прикарпатський варіант латенської культури [65].

Сучасний російський археолог В.В. Седов вважає, що в процесі розселення кельтських племен на Подністров'ї, їх військово-політична система втягнула в свою сферу впливу місцеві племена. В цей час проходила різноетнічна кристалізація, внаслідок чого кельтська культура стала домінуючою на Дністрі [66]. Вплив кельтів був настільки сильним, що ряд регіонів Дністровського басейну залишався кельтизованим до часу асиміляції їх слов'янами в III-V ст. Р. Х. [67].

На основі вищенаведених аргументів, згідно зі свідченнями стародавніх авторів та археологічних джерел в III ст. до Р. Х. кельти переходять Карпати і оселяються в верхній частині Дністра. Тут виникає племінний союз, однак не слід виключати, що це було вже варварське державне утворення. В цей час з'являються великі населені пункти, на базі яких пізніше виникають слов'янські та давньоруські міста. Можна припускати, що Галич та Кам'янець-Подільський розміщені на місці поселень? про які згадують стародавні історики [68]. В перші століття Р. Х. кельти Прикарпаття і Подністров'я, відірвані від своєї історичної батьківщини, поступово асимілюються і витісняються місцевими племенами [69]. До V ст. Р. Х. домінуючою культурою на Подністров'ї стає слов'янська [70].

В Подністров'ї знайдені кельтські старожитності цього часу, як окремі предмети, так і скарби кельтських монет [71]. Зокрема в 30-ті роки М.Смішко дослідив кельтські захоронення поблизу с. Колоколин Рогатинського р-ну, поблизу стародавнього Галича [72]. Там були знайдені речі близькі за типом речам з опідуму Галіш-Ловачка [73].

Близькі за типом пам'ятки і окремі знахідки дають право припускати створення кельтами-галатами нового локального варіанта кельтської культури в Подністров'ї. Запорукою таких висновків є близькі за типом знахідки в Закарпатті і Подністров'ї [74].

Як в Закарпатському локальному варіанті, так і в прикарпатському, в районі басейне Дністра в результаті археологічних досліджень були досліджені житла типу землянок, де домінувала кельтська кераміка, яка відома нам по аналогічних знахідках в Середній Європі. Сукупність фактів дає право вважати, що кельти-галати в III ст. до Р. Х. окремими військово-політичними союзами перейшли Карпати і поселились на Верхньому Дністрі, де утворили Галатське князівство і тим самим закріпили в Прикарпатському регіоні локальний варіант кельтської культури.

Російський дослідник В.В. Сєдов вважає, що в процесі розселення кельтів в Карпатах і Подністров'ї їх військово-політична система втягнула в свій ореол місцеві племінні союзи, що підтверджується археологічними матеріалами латенської культури. Власне в цей період, як вважає В.В.Сєдов, відбулося різноетнічне зближення на кельтській політичній основі, внаслідок чого кельтська культура стала домінуючою на території верхньо-дністровського регіону [75]. Вплив кельтів був настільки сильним, що ряд регіонів кельтського розселення залишався кельтизованим аж до часу витіснення їх слов'янами в III-V століттях, що підтверджується матеріалами пшеворської культури, які свідчать про розчинення кельтів в слов'янській культурі [76].

Ряд дослідників вважає, що кельти верхньої Вісли і верхнього Подністров'я утворюють в III-II ст. до Р. Х. локальний варіант розлогого кельтського світу, який означається як периферійний [77].

З виникненням кельтського локального варіанту на Прикарпатті археологічна наука пов'язує неукріплені поселення, у яких зафіксовані глиняні вироби, речі з заліза, бронзи і скла, притаманні кельтам Середньої Європи. На жаль, таких кельтських пам'яток зафіксовано дуже мало. В основному це численні випадкові знахідки [78].

Конкретний матеріал дає право вважати, що проживання кельтів в Прикарпатті є реальністю. Вивчення кельтського поселення поблизу с. Бовшів, що розташоване 11 км. від стародавнього Галича, в якому віднайдений кельтський, який датується II ст. до Р. Х., яскраво засвідчує проживання кельтів в Подністров'ї [79]. Відкриття Л.К. Крушельницькою кельтського житлового комплексу яскра-

во говорить, що він відповідає аналогічним комплексам Центральної Європи II ст. до Р. Х.

Знайдений кельтський посуд, який був у вжитку населення Подністров'я не пояснюється торговими операціями з кельтами інших регіонів, що може свідчити про реальне розселення кельтів навколо свого економічного та політичного центру Galtisa-Галича (по Йордану), місцезнаходження якого поки що невідомо. Можна вважають, що кельтський Галтіс дав початок майбутньому слов'янському Галичу. Стародавні назви Прикарпаття і Подністров'я зафіксовані К.Птоломеем у II ст. до Р. Х. говорять, що по верхній і середній течії Дністра є такі кельтські поселення: Карадунон, Галтіс, Кліпедав, Ерактон. Ці центри на Дністрі до нашого часу не визначені археологами.

А. Спіцин знайшов кельтський матеріал на Поділлі в Немирівському городищі [80]. Не слід виключати, що Немирівське городище, це один із поселених пунктів на Дністрі, про які писали античні автори. К. Птоломей розселив в цьому регіоні кельтське плем'я тевриски. Згідно зі свідченнями середньовічних вчених на Дністрі проживали в I ст. до Р. Х. - I ст. Р. Х. такі кельтські племена як галати, бої, тевриски, тестосаги. Очевидно, ці племінні об'єднання склали Прикарпатський варіант кельтської культури [81].

Питання початку кельтської експансії в Галичину слід порушувати з III ст. до Р. Х. Однак, перший етап слід віднести до IV ст. до Р. Х. коли кельти-галати проникають в Карпатський регіон, звідкіля через століття проникають в Подністров'я де формують локальний варіант латенської культури на Прикарпатті. З цього часу ми можемо вирішувати питання стосунків кельтів з місцевим населенням Подністров'я. Є надія що подальші дослідження дадуть ширший матеріал для з'ясування кельтської проблеми на Прикарпатті [82].

У подальшому ми проаналізуємо свідчення про кельтські торгово-економічні та політичні центри на Дністрі [83].

Про кельтські політичні пункти та городища на Дністрі нам розповідають декілька авторів. Першим, хто означає міста на Дністрі, в V ст. до Р. Х., це Геродот. Однак він називає тільки одне місто Тіру, в нижній частині Дністра, яке було збудовано грецькими колоністами.

Ми не можемо стверджувати про наявність міст в басейні Дністра у місцевого населення в ті часи. Подальші джерела не зовсім ясно розповідають нам про селища та торгово - ремісничі центри Подністров'я. Ближче до межі Р. Х., в зв'язку з появою військово-

політичних союзів кельтів на Прикарпатті та Подністров'ї, джерела розповідають про їх опорні пункти. Так Протоген Ольвійський наголошує нам, що кельти створили цілий ряд великих поселень в басейні Дністра [84].

Племінні союзи кельтів, які кристалізували могутню політичну та економічну систему на межі Р. Х., знав римський історик Тацит. Він наголошує, що племінні об'єднання, які розмовляють гальською мовою, охоплюють територію Карпатського регіону і Подністров'я [85]. Услід за Тацитом, на пів століття пізніше, про кельтів у регіоні Дністра та Карпат згадує Клавдій Птолемей. Він пише, що племінні об'єднання галатів-котинів, які проживали в областях Карпатських гір і займалися там металургійною справою, просунулись в верхнє Подністров'я. Тут, услід, за свідченнями інших авторів, він розміщує кельтів-галатів, в середньому басейні Дністра - кельтів-боїв.

За попереднім аналізом сукупності джерел, можна наголошувати, що кельти закріпившись в верхній течії басейну Дністра, згодом проникли на територію середнього Подністров'я [86]. Такі наші висновки підтверджуються археологічними свідченнями та картою, яку склав К.Птолемей на межі I-II ст. Р. Х., на якій розміщені кельтські міста у верхній та середній частині Дністра. Ця карта була видана в Німеччині в 1848 році і з того часу вивчається і аналізується вченими [87]. На ній розміщені місця розселень основних народів, їх опорні пункти на території Європи та України, в тому числі на Дністрі, який має в ті часи мав назву Тірас.

Першою ознакою наявності кельтських міст дало дослідження XIX ст., яке зробило припущення наявності кельтських міст на Дністрі. Візитною карткою латенської культури були кельтські старожитності в Немирівському городищі. А. Спіцин, згідно з цими археологічними свідченнями, опираючись на грецького вченого Ефора, у вказаний нами час, вважав кельтів сусідами скіфів. Розміщення Немирівського городища пізньогальштатського періоду ототожнюється вченими з розміщенням Кам'янця-Подільського на середньому Дністрі. Усі решта міста реконструйовані вченими XIX ст. гіпотетично, однак, у їх висновках наголошувалось на функціонуванні в басейні Дністра кельто-слов'янського симбіозу, який був кристалізатором цих міст, що видно з кельто-слов'янського мовно-лексикону цього часу [88].

Російський історик XIX ст. Ф. Браун, з'ясовуючи карту Птолемея, не знає, кому належать розміщені Птолемеєм на Дністрі міста,

він тільки зауважує, що населені пункти цього регіону носять явно кельтські імена. Галич, на думку вченого, розпочинає відлік кельтських міст верхнього Подністров'я і Галац (Малий Галич) на Дунаї їх замикає. Т.Н. Земенецький вважає, що місто Галич в верхньодністровському регіоні був першою політичною "амбасадом" кельтів-галатів, які збудували його, зміцнили і перенесли свої завоювання на все Подністров'я. Нижньо-Дунайський Галич був колонією Галича Подністровського, який кельти і слов'яни по завоюванню нижнього Подунав'я розбудували. Власне за таких обставин стає зрозумілою карта К. Птолемея, який розміщує кельтські міста на Дністрі [89].

Як відомо праця К.Птолемея "Керівництво з географії" була написана в 141 р. Р. Х.. При її написанні К.Птолемей користувався записками Міноса з Тіри, який жив в II ст. до Р. Х., що зберігалися в Олександрійській бібліотеці, і це дало К.Птолемею можливість його праці. На основі свідчень Міноса з Тіри К.Птолемей відтворив географічну сітку координат Подністров'я в градусах і мінутах для точної локалізації гірських хребтів, витоків і гирл річок, а також міст та населених пунктів народів, що там проживали [90].

Перерахуємо міста, які розмістив К.Птолемей на своїй карті, зокрема на Дністрі: Каррадунон, Маєтоніум, Аркобадава, Клепідава, Тріфулум, Вібантаваріум, Ерактон, Патрідава, Карсідава, Заргідава [91].

У верхньому та середньому Подністров'ї, як вважає М.Бандрівський, К.Птолемей локалізує чотири міста, назви яких мають кельтське звучання. К.Птолемей в останній восьмій книзі вказує географічне розташування кельтських населених пунктів на Дністрі в градусах і мінутах. Перше з них, Каррадунон з координатами $49^{\circ} 40' - 48^{\circ} 40'$, розташовано північніше витоків Дністра, неподалік від гори Карпатос. Шляхом нескладних розрахунків виявлене приблизне місцезнаходження Каррадунона у трикутнику: Самбір-Рудки-Мостиська [92].

Деякі дослідники ототожнюють Каррадунон з Перемишлем. Згідно зі свідченнями карти К.Птолемея, Каррадунон розміщений неподалік від Карпатських гір, не на самому березі Дністра, а, вірогідно, на одній із його приток. Маєтоніум, розміщений за координатами $51^{\circ} - 48^{\circ} 30'$ в районі Жидачева-Ходорова-Бурштина, безпосередньо на лівому березі Дністра. Вірогідно, це місце знаходиться на межі Львівської та Івано-Франківської областей. Вібантаваріум розташований на широті $53^{\circ}30' - 48^{\circ} 40'$ - в районі Хотина-Збруча, і

Ерактон - 53°50' - 48° 40' - в районі Ленківці-Комарів¹⁰. Координати, згадані вище, напрацьовані ще К.Птолемеем у II ст. Р. Х., не відповідають сьогоднішнім.

В XIX столітті німецький дослідник Карл фон Спрунер теж реконструював розміщення кельтських міст на Дністрі. Згідно з його висновками: Клепідава знаходилась на місці сучасного Кам'янця-Подільська, Аркобадава і Тріфулум розміщувались в районі таких сучасних населених пунктів, як: Хотин-Мошанець-Ленківці, на території Чернівецької обл. Вібантаваріум та Ерактон, за висновками К.Спрунера, розміщувались на лівому березі Дністра, його притоках. Гіпотетично це річки: Жван, Ушиця [93]. На правобережжі, згідно з картою К.Птолемея, знаходилось місто Патрідава, яке локалізується на одній з приток Дністра. Найбільш вірогідне його розміщення поблизу сучасних населених пунктів: Непоротово-Сокиряни-Ломачинці-Новодністровськ, Чернівецької обл. Слід додати, що в цьому регіоні протікає річка Галиця, яка означає племінну назву кельтів-галатів [94].

Нижче по течії Дністра, на правобережжі, К.Птолемей розміщує місто Карсідава. Ймовірно місцезнаходження цього населеного пункту було поблизу м. Сороки (Молдова). Ще нижче, як позначено на карті К.Птолемея, було місто Заргідава, яке знаходилось поблизу сучасних населених пунктів: Рибниця-Сахарна-Дубосари (Молдова) [95]. Нижче по Дністру, аж до міста Тіри нічого не розміщено.

На карті К.Птолемея немає міста Галтіса, про яке згадує Йордан і згадку про яке вчені XIX століття датували 246 роком Р. Х. [96]. Це вірогідно, пов'язано з тим, що К.Птолемей використовував дані Міноса з Тіри, які описував функціонування кельтських міст на Дністрі в II ст. до Р. Х. Не слід виключати, що Галтіс в час Міноса Тірського був ще невеликим поселенням і не відігравав великої політичної та адміністративно-економічної ролі, як вище означені центри вказані на карті К.Птолемея [97].

В археологічному плані, карта латенських знахідок на Подністров'ї, яку склав Ю. Кухаренко, відповідає розташуванню кельтських міст в цьому регіоні [98]. Згідно з цією картою, на верхньому та середньому Подністров'ї проглядається велика концентрація кельтських знахідок, що дає підстави припускати існування на цій території локального варіанта латенської культури, де були розташовані кельтські міста, які визначені на карті К.Птолемея [99].

Слід зазначити, що Подністровська цивілізація, створена на основі кельтської культури не є ізольованим середовищем. Проживання кельтів в Україні зафіксовано і в Побужжі та Подніпров'ї.



Рис. 40. Кельтські старожитності, знайдені в Побужжі

Можна стверджувати, що після кристалізації Подністровської цивілізації кельти просунулися на Побужжя і Подніпров'я. В верхів'ях Західного Бугу були знайдені два скарби кельтських монет, що засвідчує присутність кельтів в даному регіоні. Про це говорить поширення кельтських гідронімів з Придністров'я і Побужжя до басейну Дніпра [100]. А.Д.Мачинський вважає, що проникнення кельто-іллірійських племен в Подніпров'я обумовило виникнення на Дніпрі кельтських гідронімів. На думку дослідника місцеві племена перейняли назви рік і навколишніх територій від кельтів. Такий висновок він робить зі свідчень Протогена Ольвійського, який наголошує на існуванні союзу між скірами (слов'янами) і прибульцями кельтами-галатами [101].

Проникнення кельтів на Волинь і Дніпро підтверджує і древньогрецький вчений IV ст. до Р. Х. Ефор, який називає кельтів сусідами скіфів. Згідно зі свідченнями дослідника, між кельтами і скі-

фами проходили військові баталії, які закінчились тим, що Волинь, Поділля та Правобережжя Дніпра залишилося сферою впливу кельтів [102].

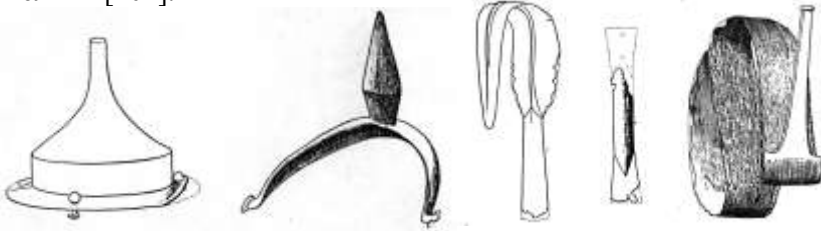


Рис. 41. Кельтська зброя з території Волині та Поділля

Археологами віднайдений фактологічний матеріал, який засвідчує факт війн між кельтами і скіфами. Зокрема А.В. Бодянский в 1917 році біля с. Верхня Тарасівка знайшов захоронення кельтсько-го воїна з мечем і з усім військовим спорядженням. Знайдені в похованні кельтські речі відповідають аналогам виробів з Прикарпаття, Закарпаття і Середньої Європи. Усі вони датуються III ст. до Р. Х. [103].

Поряд з кельтським похованням були знайдені дві могили з речами скіфського типу. На околиці с. Липляви на правому березі Дніпра було знайдено бронзову голову людини, яка дуже нагадує голову кельтського бога, яка була знайдена в Франції поблизу м. Тарб на східному схилі Піренеїв [104].

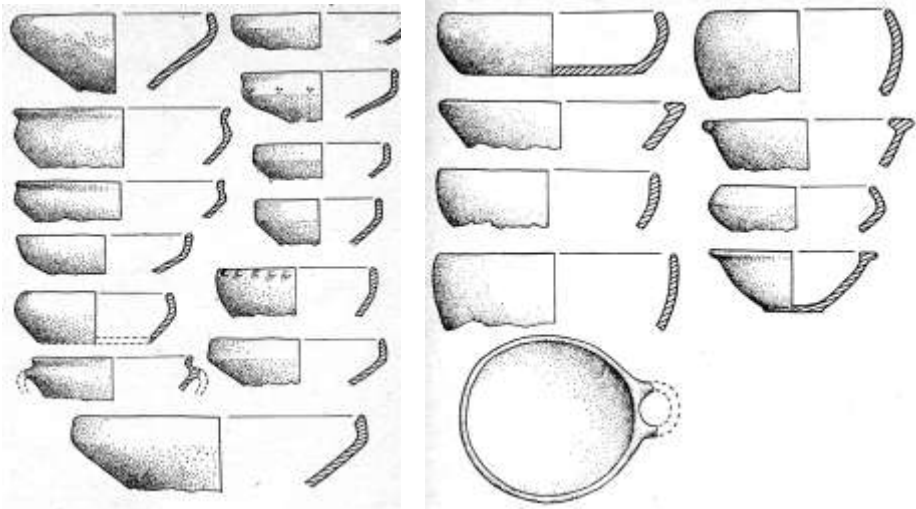


Рис. 42. Кельтська кераміка з Нижнього та Середнього Подніпров'я

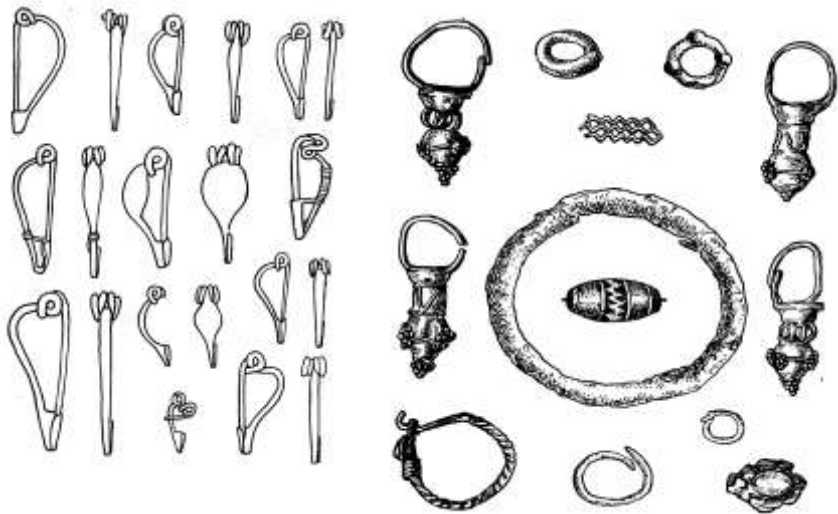


Рис. 43. Кельтські фібули та ювелірні прикраси з Золотобалківського могильника Нижнього Подніпров'я

Кельтські старожитності в Подніпров'ї відзначаються непоодинокими знахідками, як зауважує Ю.В.Кухаренко, що дає право вважати, що кельти мали тут свої торгово-економічні а можливо і політичні опорні пункти. Наявність торгово-економічних опорних пунктів кельтів в Подніпров'ї дає право висунути гіпотезу наявності в III-II ст. до Р. Х. локального варіанту кельтської культури [105].



Рис. 44. Кельтська кераміка Золотобалківського могильника Нижнього Подніпров'я

По А.Д. Мачинському - скіфський період в Подніпров'ї починається на початку III ст. Р. Х. Сарматський період починається з кінця II ст. Р. Х. Залишається проміжок приблизно в 150 років, який можна заповнити кельтським періодом [106].

Знайдені в цьому регіоні кельтські речі прямо відносяться до цього проміжку часу III - II ст. до Р. Х. Це дає підстави твердити, що власне в цей час в Середньому Подніпров'ї існувала локальна група кельтської культури. В археологічному плані це питання недостатньо вивчене. Тому поспробуємо з'ясувати їх через призму археологічних джерел.

Відомо, що зарубинецькі і черняхівські племена, серед яких домінували слов'яни, повинні би були перейняти техніку обробки заліза ковалів Скіфії, та археологічні матеріали яскраво свідчать, що слов'яни Карпат, Подністров'я і навіть Подніпров'я розвивались на кельтських древніх культурних і технічних традиціях [107].

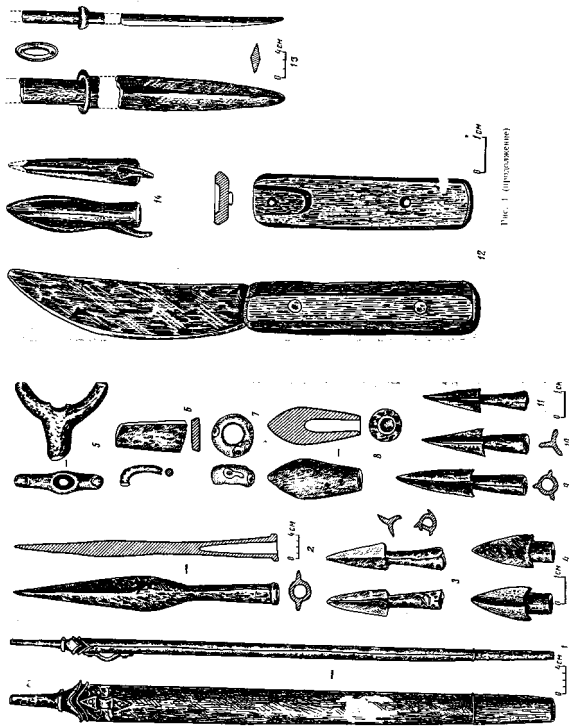


Рис. 45. Кельтські речі, озброєння з Верхньо-Тарасівського могильника в Подніпров'ї

Внаслідок таких довготривалих зв'язків слов'ян з кельтами у них було так добре розвинуто ремесло, яке і у піньо-слов'янський час носило древні кельтські традиції. Кельтська гончарна кераміка зафіксована в усьому басейні Подністров'я. У ряді пунктів Галичини досліджені ряд пам'яток, які спеціалізувались по виготовленню

посуду. Усі вони тотожні із кельтською системою виготовлення посуду, і активно функціонували і в римській час, і мали вплив на

технічний розвиток слов'ян Галичини, які дотримувалися місцевих слов'яно-кельтських традицій. Кельтський вплив у Прикарпатті і Подністров'ї, а також в Подніпров'ї був настільки широким і глибоким, що це відбилося не тільки у матеріальній культурі слов'ян, але і в духовній. Він був настільки сильним, що його не можна порівняти ні з одним з присутніх у даному регіоні іншим етнічним впливом.

Цей вплив поширювався східніше Подніпров'я, що зафіксовано археологічними знахідками на скіфо-сарматських пам'ятках.

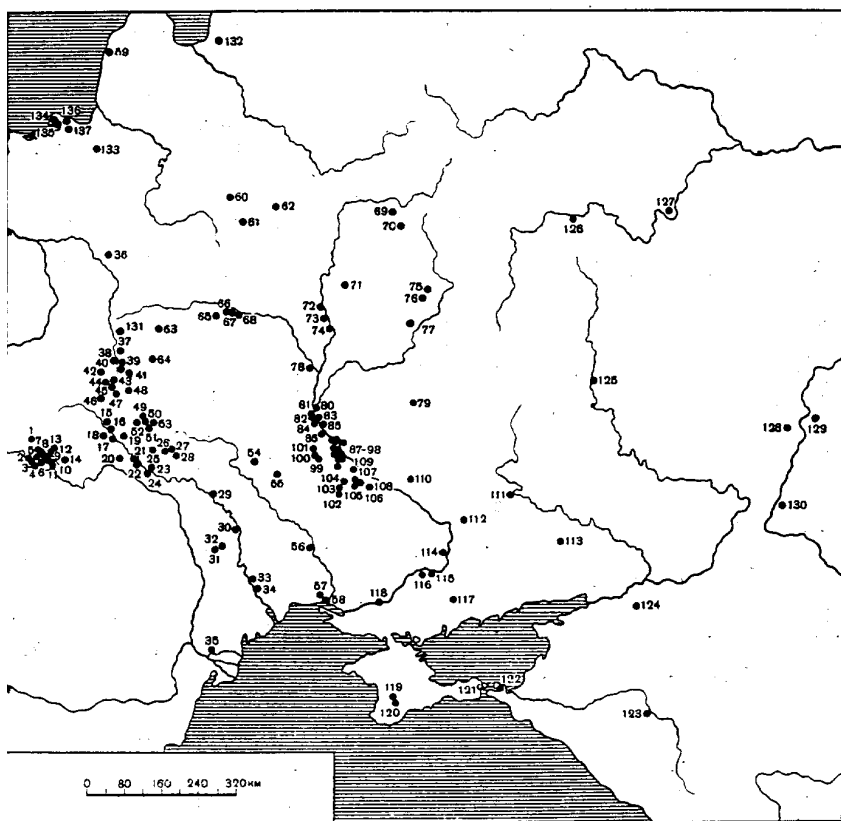


Рис. 46. Карта поширення кельтських речей на території України, складена Ю.М.Кухаренком

В 1942 році на Доні, біля хутора Веселий в сарматських похованнях було знайдено два кельтських бронзових шоломи. В цьому ж році в пониззі Південного Бугу біля с. Мар'ївка випадково був викопаний ще один кельтський шолом. Аналогами цих шоломів є

прототипи, знайдені серед кельто-латенських старожитностей середнього Подунав'я і північної Італії IV-III ст. до Р. Х. [108]. Підтвердженням присутності у Подністров'ї кельтської військово-політичної адміністрації може бути знайдений біля Білгород-Дністровського кельтський шолом. Дана кельтська військова приналежність датується кінцем II - поч. I ст. до Р. Х.

Можна припустити, що військово-політичний союз кельтів (боїв) у II ст. до Р. Х., закріпившись у Верхньому Подністров'ї, до певного проміжку часу оволодів і територією нижнього Подністров'я, Подніпров'я і Причорномор'я. Кельтські шоломи не єдина візитна картка кельтів на даний момент в Україні. У Тірі знайдений уламок барельєфа, на якому зображений кельтський воїн з овальним щитом [109].

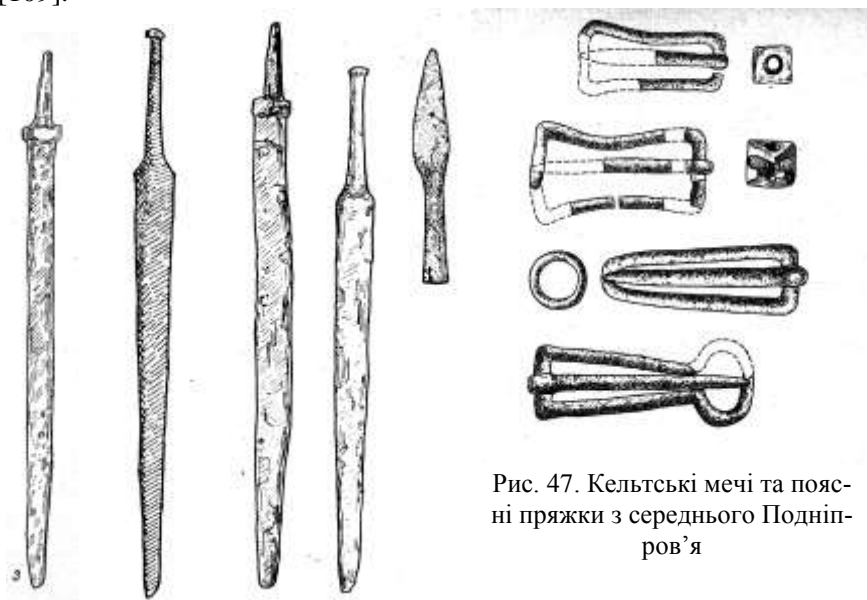


Рис. 47. Кельтські мечі та поясні пряжки з середнього Подніпров'я

Джерела говорять про концентрацію кельтів в Україні, починаючи з IV ст. до Р. Х. - I ст. Р. Х., що підтверджується археологічними знахідками. В 1957 році на правому березі Каховського водосховища в с. Верхне-Тарасівка Дніпропетровської обл. археологом А.В.Бодянским було розкопане ґрунтове поховання з трупопкладенням. Серед знахідок домінують речі військової приналежності: кельтський меч, наконечник списа, наконечники стріл, ножі, а також уламки кельтської фібули, фрагмент посудини червоно-жовтої

глини, покритої світло-жовтим ангобом і орнаментом у вигляді двох темно-коричневих горизонтальних смуг, намистина зі світло-зеленої пасти із позолотою з трьома очками біло-синього кольору. Усі дані знахідки відповідають аналогам виробів кельтського світу Закарпаття, Прикарпаття і середньої Європи і датуються III ст. до Р. Х. [110].

Знахідки кельтських мечів мають місце в похованнях Неополя Скіфського і Ольвії, що відповідає свідченню Декрета Ольвійського про напади кельтів-галатів на Ольвію [111].

Археологічний матеріал із поховання у с. Гринів говорить, що речовий матеріал кельтів, а власне: бронзові підвіски, залізні підвіски, мечі зі сталевим окуттям піхв, характерні для кельтів, які розвинули у Подністров'ї слов'яно-кельтську (пшеворську) культуру.

Даний археологічний матеріал свідчить, що такі речі були поширені у пізньолатенській культурі у час, коли у регіоні домінували кельто-слов'янські старожитності, а тобто у I ст. до Р. Х. - III ст. після Р. Х. [112]. Знайдені у Подністров'ї кельтські старожитності: посуд, кераміка, прикраси можуть говорити про присутність кельтів у Прикарпатсько-Дністровському регіоні у II ст. до Р. Х. На думку В.М.Цигилика такі речі у цей час відомі і на території сучасної Чехії, і вони теж датуються II ст. до Р. Х.

Цілком можна припускати, що кельти у II ст. до Р. Х. з сучасної території Чехії просунулися в Подністров'я. Археологічно досліджена і відкрита у Верхньодністровському регіоні кельтська споруда може говорити про наявність у регіоні кельтської військово-політичної адміністрації [113]. По усій сукупності даних можна вважати, що кельти у Подністров'я проникли із сучасної території Паннонії, Чехії, очевидно це був військово-політичний союз галатів та боїв.

Римські джерела свідчать, що у 192 році до Р. Х. Бої були остаточно вигнані римлянами із Італії і переселились на територію сучасної Чехії, яка на думку дослідників Г.Г.Абезгауза, В.Е.Єременка, В.Г.Журавльова, С.Ю.Каргопольцева була тим плацдармом, звідкля військово-політичний союз кельтів-боїв в останній чверті III ст. до Р. Х. проник у Подністров'я, а згодом і у Подніпров'я. На їх думку це були кельти-галати Малої Азії, пізніші бастарди регіону Подунав'я і Карпат, військово-політичний союз яких із Подністров'я поширив свій вплив в Подніпров'я та на Причорномоські землі [114].

На основі карти латенських пам'яток и випадкових знахідок можна виділити три локальних варіанти кельтської культури на Україні:

1. Закарпаття. Пам'ятки чітко виділені. Серед них поселення, могильники, металургійний центр. Концентруючою ланкою є опідум.

2. Подністров'я. Пам'ятки вивчені недостатньо. В основному про присутність кельтів свідчать історичні джерела, карта Клавдія Птолемея, гіпотетично реконструйовані дослідником М.Бандрівським 13-14 кельтських опідумів, які потребують археологічного дослідження. Карта К.Птолемея відмічає в Подністров'ї міста кельтів, місцезнаходження яких поки що не з'ясовано. Відомі в Подністров'ї кельтські поселення, декілька могильників, скарби кельтських монет, окремі знахідки зброї, бовшівські житла кельтів, ремісничий центр. Концентруючим пунктом, кельтів, якщо вірити свідченням Йордана, був Galtis, який знаходився на місці нинішнього Галича.

3. Подніпров'я. Пам'ятки кельтів представлені окремими захопленнями і великою кількістю окремих знахідок. За свідченнями стародавніх авторів кельти доходили до Дніпра. Наявність поселень і функціонування торгово-ремісничих центрів кельтів у цьому регіоні поки що не віднайдено, хоча за кількістю латенських знахідок можна говорити, що усі вони виготовлялися в межах Подніпров'я, що може свідчити про наявність локального варіанту кельтської культури, яка заповнює період між скіфами та сарматами III-II ст. до н.е. К. Птолемей теж відмічає на своїй карті міста, які за означенням носять кельтські назви [115].

Роль кельтської цивілізації в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи велика, вона археологічно та джерельно означається не тільки в регіонах Західної та Центральної Європи, але й на території Східної – зокрема території України.

Сукупність свідчень дає право наголошувати, що археологічні старожитності кельтів відомі на території Закарпаття, Прикарпаття та Подніпров'я. Безсумнівно, що кельтська культура ще недостатньо вивчена з різних причин. По-перше – деякі історики та археологи відкидали її наявність в Україні, частково з ідеологічних та кон'юнктурних міркувань. Згідно з висновками цих вчених, на Прикарпатті та Поділлі проживали виключно слов'яни. Це насе-

лення, на думку деяких дослідників, знаходилося під невеликими впливами даків, готів, фракійців [116].

Вплив кельтських народів на слов'янську територію та населення України III-II ст. до Р. Х. не враховувався [117]. На сьогоднішній момент є точка зору Д.Н.Козака, згідно з якою він у праці “Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат”, в IV розділі “Особливості етнічної історії східнокарпатського регіону в латенський час і в I ст. Р. Х.”, відкидає присутність кельтів як етносу в Прикарпатському та Подніпровському регіонах [118].

Щоправда, він припускає завоювання Закарпаття кельтським населенням і створення ним інтеграційних процесів з місцевим населенням: “кельти порушили стабільний розвиток регіону, створивши ряд опорних пунктів на найважливіших комунікаційних шляхах”. “Кельти встановили, очевидно, контроль на значній території. Політична гегемонія сприяла широкому процесу асиміляції кельтів з місцевими племенами куштанавицької культури. Це проявляється в широкому розповсюдженню досягнень кельтів в чорній металургії, металообробці, гончарному виробництві [119].

Щодо етнічної приналежності латенських пам'яток, розташованих на схід від Карпат, то їх вважали бастардськими, або місцевими, на яких відбувся вплив кельтів.

Так вважав російський вчений А.Спіцин. Сучасний український вчений Ю.Кухаренко латенські знахідки на території України відніс до двох категорій: кельтських імпортів та місцевого наслідування. Носіями перших він вважав кельтський етнічний елемент. Вплив кельтів на місцеві культури Карпатського регіону відстоювали М.Смішко та М.Брайчевський [120].

Проникнення кельтів не лише в Закарпаття але й в Прикарпаття на підставі досліджень в селі Бовшеві Галицького району Івано-Франківської обл., допускає Л.Крушельницька [121].

Історичне значення латенської культури Закарпаття полягає, окрім всього іншого, і в тому, що вона сприяла поширенню досягнень європейської цивілізації на територію Прикарпаття, Побужжя та Подніпров'я та більш східних територій сучасної України.

На Прикарпатті та Подніпров'ї пам'яток латенської культури у чистому вигляді поки що виявлено мало. Відомі лише окремі знахідки, як поодинокі, так і в комплексі місцевих культур (ювелірні вироби, монети, зброя, гончарний посуд, тощо) [122].



Рис. 48. Латенська кераміка з поселень (1-13 Галіш-Ловачка, 14-21 Бовшів) і кургану XI в Куштановичах (22-24)

Саме тому унікальним є відкриття Л. Крушельницькою земляного житла з кельтськими матеріалами поблизу с. Бовшів. У житлі знайдено уламки посуду, виготовленого на гончарному колі з лощеною поверхнею. Виразними уламками представлені ребристі, графітові, гончарні сітули з вертикальними розчесами по тулубу, які мають аналогію в кельтському поселенні Галіш-Ловачка на Закарпатті.

Типово латенськими є також уламки глибоких сіроглиняних мисок з потовщеними профільованими вінцями та амфороподібні

вази. Виразним є комплекс ліпної кераміки. Частина його має типово кельтський орнамент в вигляді заглиблених штампованих ямок у формі півмісяця.

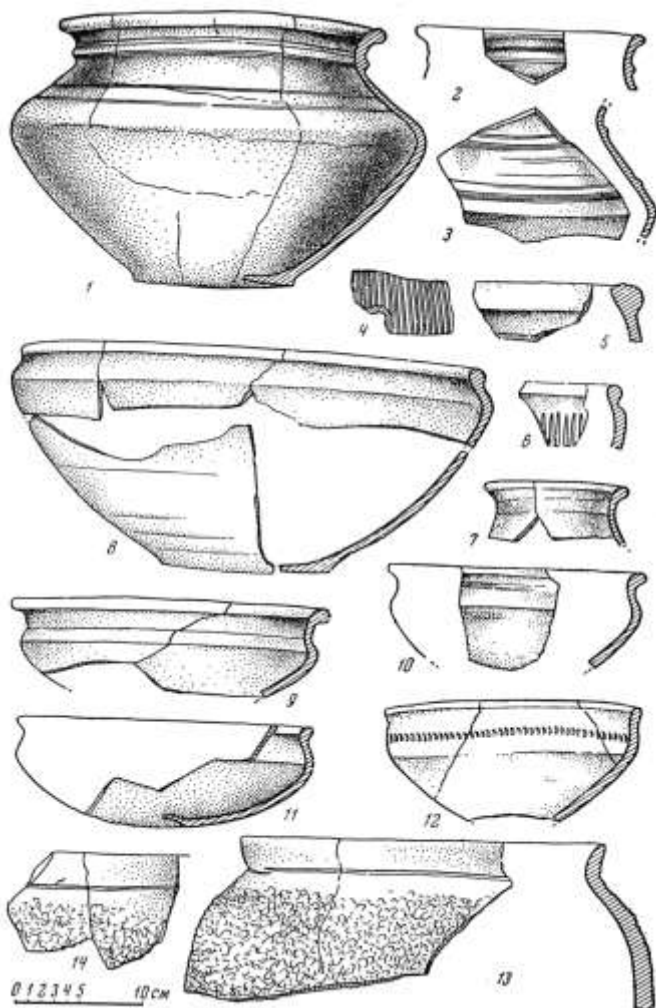


Рис. 49. Кераміка з кельтського шару поселення поблизу с. Бовшів (1-5, 7-14 – з житла, 6 – з культурного шару)

Інша частина ліпного посуду, на думку Л. Крушельницької, за формою, характером обробки зовнішньої поверхні, складом керамічної глини, нагадує посудину з Північного Прикарпаття, яку датують початком латена. Комплекс датується II - I століттям до Р. Х.

Л.Крушельницька, вважає Д.Н.Козак, схильна інтерпретувати бовшевський матеріал, як свідчення про перебування у Прикарпатті в останні століття до Р. Х. кельтського, або принаймі кельтизованого населення.

Цю думку підтверджують знахідки з інших місць регіону. Серед них поховання, виявлене Г.Сулімірським біля с. Колоколина на Івано-Франківщині. Це було трупопокладення з великою кількістю виробів з металу, зокрема бронзи та срібла. Серед них металеві посудини, предмети убору, які мають аналогії у кельтській культурі. Це, зокрема, срібна посудина у вигляді баранячих рогів, масивне бронзове вушко і бронзові пальметки від іншої металевої посудини. Фрагменти поясного бронзового ланцюжка спорідненого з ланцюжками з кельтського поселення Галіш-Ловачка.

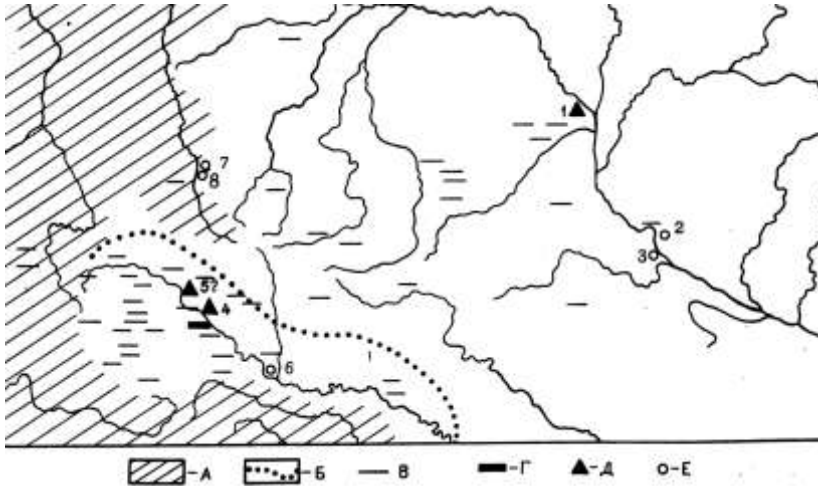


Рис. 50. Карта кельтських археологічних пам'яток і ілліро-кельтської гідронімії у Східній Європі:

А – територія, яка не підпала під суцільне гідронімічне обслідування О.Н.Трубачовим; Б – приблизна межа тієї території, в якій могли бути розташовані поселення з кельтськими назвами, зафіксованими у Клавдія Птолемея; В – ілліро-кельтські гідроніми і окремі топоніми (за О.Н.Трубачовим); Г – Галич; Д – кельтські археологічні пам'ятки; Е – місця знахідок окремих кельтських речей і монет:

1 – Залісся, 2 – Ліплява, 3 – Пекарі, 4 – Бовшів, 5 – Колоколин, 6 – Новосілка-Костюкова, 7 – Скоморохи, 8 - Сокаль

Поховання датується першими роками I ст. до Р. Х. Однією з перших пам'яток латенської культури виявлених на Прикарпатті, було впускне поховання воїна в кургані неолітичного часу, знайдене в 1928 році між селами Сіневідськом та Степовою Нижньою

(Сколівські Бескиди). В могильній ямі поруч з кістяком лежали: меч, стремена, вудила, дві гончарні посудини.

Усі ці знахідки, за визначенням Я.Пастернака, є характерними для пізньо-кельтської культури [123]. Латенські предмети, зокрема сіра гончарна кераміка, зустрічається в інших місцях Прикарпаття. Наприклад, на дакійських пам'ятках липецького типу, на пшеворських пам'ятках. Трапляються речі військового спорядження та озброєння.

Повний реєстр таких знахідок зробив В.Бідзіля [124]. Картографію кельтських речей здійснили також дослідники М.Бандрівський (Україна) та С.Йосипишин (Франція). Місцезнаходження цих речей, на його думку, збігається з координатами чотирьох міст кельтського походження, поданих у працях К. Птолемея “Керівництво з географії” [125]. До цього можна додати, що за О.Трубачовим у верхньому Подністров'ї третина всіх топонімів та гідронімів мають західно-балтійське та кельтське походження [126].

Д.Н.Козак, беручи до уваги висновки даних вчених, намагається припускати, що в II-I ст. до Р. Х. в Прикарпатському регіоні могли бути якісь невеликі групи кельтів, які проживали серед місцевого населення і були ним асимільовані, щодо Побужжя і Подніпров'я то він взагалі не піднімає це питання, як і питання бастарнського етносу він замовчує. Однак він намагається аналізувати цю проблему тільки гіпотетично. На його думку, вихідною територією кельтів було найімовірніше верхнє Потисся та Словаччина. Не виключно, що кельти просочились в Україну з території Південної Польщі, зокрема з м. Кракова, де відоме досить потужне скупчення кельтських пам'яток, так званої Тинецької культурної групи пам'яток. Кельтська етнічна група відома також в пшеворській культурі на території Прикарпаття. Вона дещо змінюється з приходом сюди населення пшеворської культури.

В цілому етнокультурна ситуація в проміжку між кінцем ранньозалізного часу не простежується за відсутністю достатньої кількості матеріалу [127]. Це не зовсім так. Окрему групу латенських старожитностей Прикарпаття, Волині та Подніпров'я становлять кельтські монети, знайдені у великій кількості пунктів у Перемишльському краї в сучасній Польщі та на Волині і Подніпров'ї. Тут же знайдені кельтські фібули і прикраси. У Сокалі знайдено горщик з золотими кельтськими монетами. Особливу увагу заслуговує бронзова шийна гривна із зубцями по краях з с. Залісся на Тернопільщині. Цікавим є ряд бронзових і залізних фібул середньої і ранньолатенської епох з с. Дубляни біля Львова, Городниці, Стефанівки та

інших пунктів [128]. Великий інтерес викликала срібна фігурка голови бика, що була знайдена у ріці Сян біля с. Радимне поблизу Перемишля 26 червня 1886 року. Дослідники припускають культове призначення цієї фігурки, а її датування визначають в межах пізнього Латену.

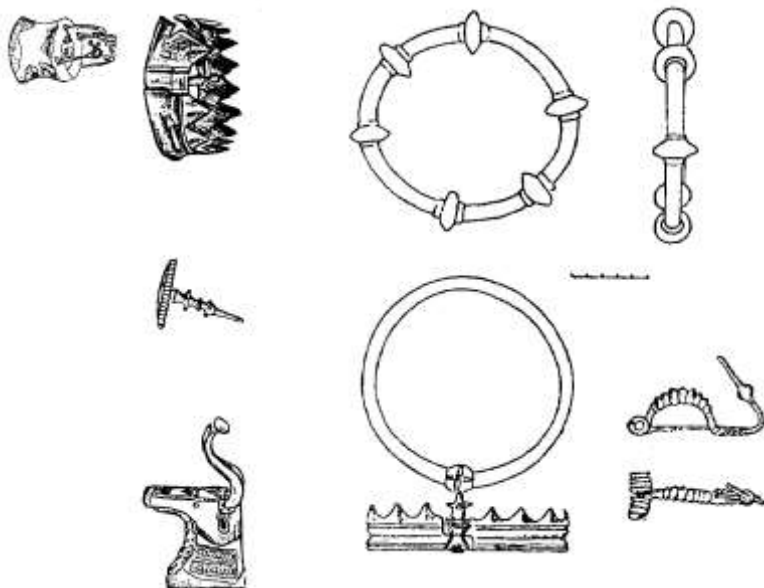


Рис. 51. Кельтські старожитності, знайдені поблизу Перемишля

Додамо до цього, що в с. Медика, розташованому майже поруч з місцем знахідки голови бика виявлено срібні кельтські монети, а в с. Треби в цьому ж районі ще одну кельтську монету – золотий статер, карбований у II ст. до Р. Х.



Рис. 52. Кельтські монети з околиць Перемишля

Зауважимо, що в околицях Перемишля знайдено 11 пунктів латенського часу. Т.Сулімірський вважав їх спорідненими з Східно-ловацькою групою цих же часів [129].

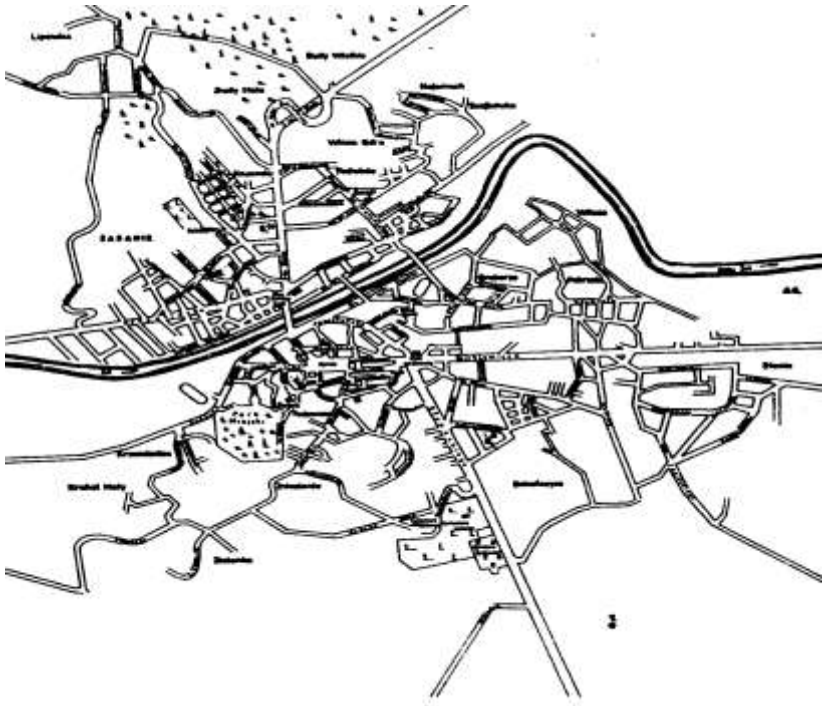


Рис. 53. Кельтські старожитності, знайдені на території Перемишля



Рис. 54. Кельтська зброя, знайдена на території Перемишля

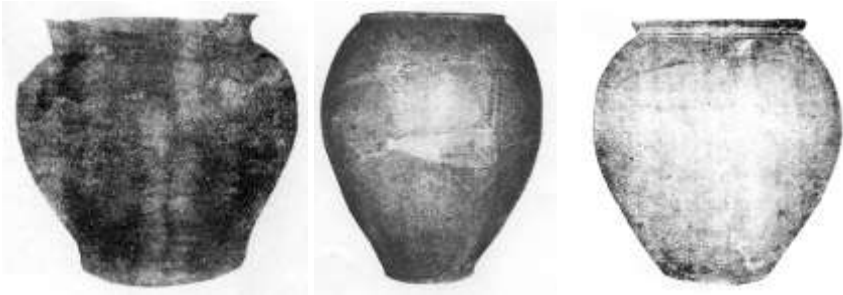


Рис. 55. Кельтські погребальні урни, знайдені на території Перемишля

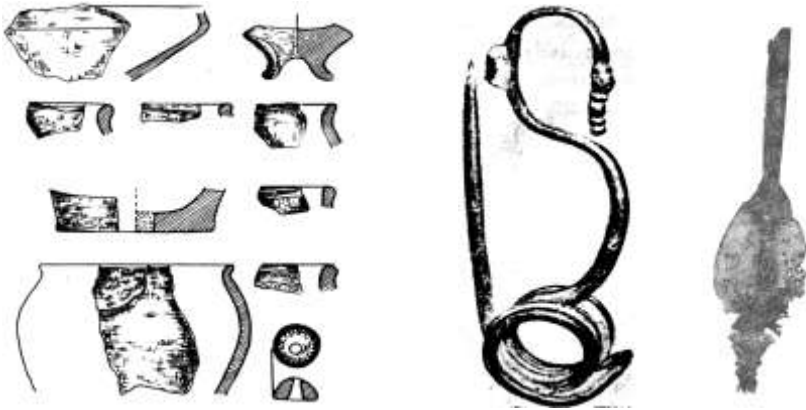


Рис. 56. Кельтська кераміка, фібула та наконечник списа латенського типу



Рис. 57. Кельтські старожитності, знайдені на території Перемишльського краю

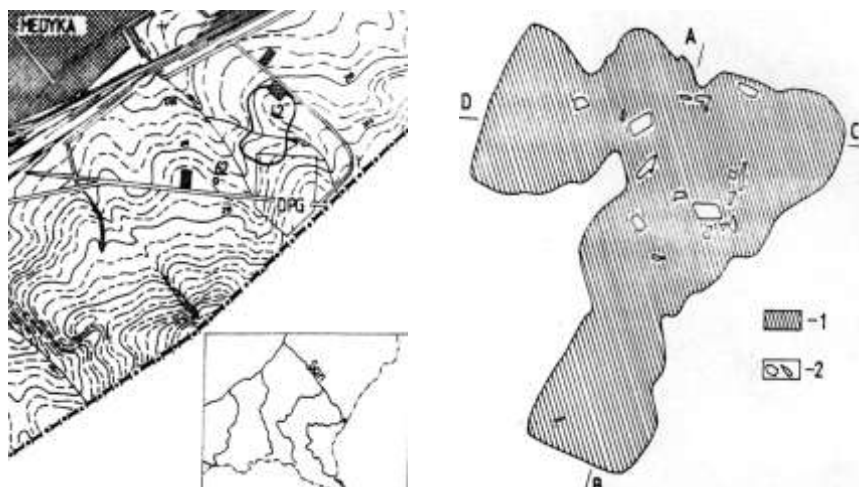


Рис. 58. Кельтські старожитності, знайдені в селі Медика та околицях біля Перемишля

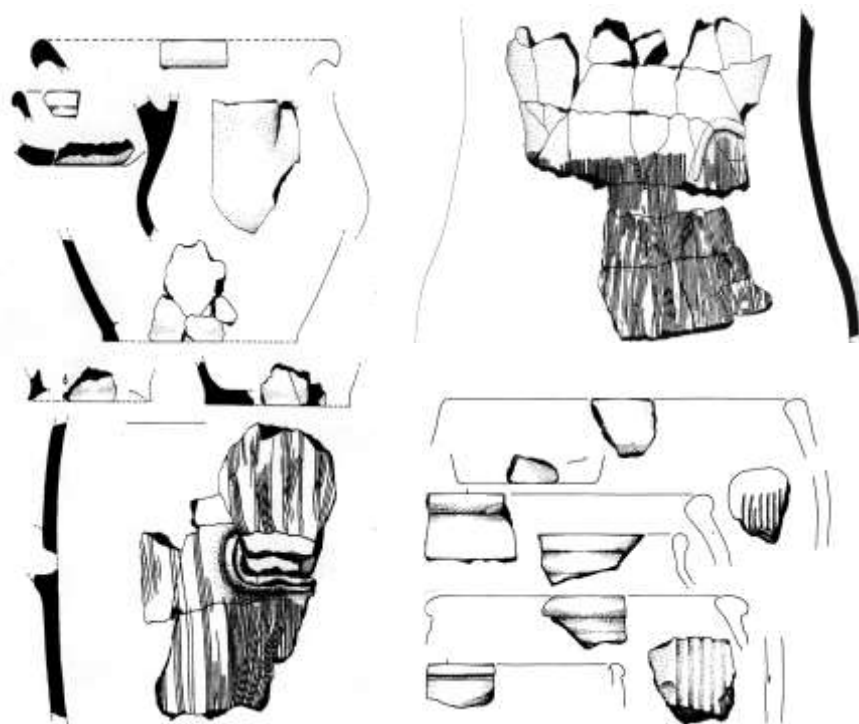


Рис. 59. Кельтська кераміка, знайдена польськими вченими в селі Медика та околицях біля Перемишля

Підсумовуючи огляд кельтських старожитностей на території Перемишля та Перемишльського краю подаємо карту, складену польськими вченими, на якій зафіксовані всі наявні на сьогоднішній день кельтські опорні пункти та випадкові знахідки на території Перемишля та Перемишльського краю, досліджені археологічно і знайдені випадково.



Рис. 60. Карта кельтських старожитностей на території Перемишля та Перемишльського краю, складена польськими вченими

Видатний чеський дослідник Л.Нідерле вважає, що наявні латенські знахідки в Прикарпатті засвідчують, що ці землі в III-II ст. до Р. Х. частково підлягали вторгненню галлів [130]. Це підкріплюється і висновками досліджень В.Барана, яким, за інформацією Л. Крушельницької, було виявлено ще одне напівземлянкове житло з керамікою латенського типу біля с.Куропатники поруч з Бовшевим [131]. Унікальним до сьогодення залишається відкрита Л.Крушельницькою в 1962 році кельтське житло з комплексом кераміки пізнього періоду латенського часу [132].

Відкриття кельтського комплексу в Бовшеві має надзвичайно велике значення. Д.Мачинський вважає, що можна перенести нижню дату бовшівського комплексу на пів століття. Від середини II ст. до Р. Х. – до I ст. до Р. Х. [133]. Співставлення археологічних знахідок на Закарпатті, Прикарпатті, Побужжі та Подніпров'ї дає право зробити припущення, що широка міграція кельтів у східному напрямку в регіон Карпат, Подністров'я, Побужжя і Подніпров'я пройшла в III ст. до Р. Х.



Рис. 61. Фібули
 1 – Залісся,
 2,3 – Ліплява,
 4 – Дубляни,
 5 – Вороніно,
 6, 7, 9, 10, 14, 15 – Велемичі,
 8, 11 – Неополь Скіфський,
 12 – Слободівка,
 13 – Чаплин.

Експансія кельтів була обумовлена економічним та політичним підйомом в гальштатський час, а пізніше в латенський час. В Чехії-Богемії, Подністров'ї, Галичині та Побужжі і Подніпров'ї, що зафіксовано картою К.Птолемея, внаслідок проникнення кельтів виник симбіоз місцевого населення з кельтами.



Рис. 62. Кельтська гончарна кераміка з Чехії, Польщі, Галичини, Волині, Подніпров'я

У Дністровському регіоні на даний час відзначається найтісніше проникнення кельтів в середовище місцевого населення, що пояснюється перейняттям кельтських металургійних термінів, а також відчутно в топонімії. Закріпившись в регіоні Подністров'я, кельти поширили свій вплив на Побужжя і Подніпров'я, що підтверджується численними знахідками в цих регіонах [134].

Сукупність свідчень як літописних, так і археологічних починає проливати світло на питання проживання кельтів і формування ними соціально-економічних і політичних інститутів на території сучасних Подністров'я, Побужжя, Подніпров'я в III ст. до Р. Х. – III ст. Р. Х.. В цей час, наголошує М. Трубачов, почався культурний, політичний і економічний вплив кельтів на населення України. Окрім культурного впливу, наголосимо, відбувся також військовий

натиск кельтів на регіон Прикарпаття, Побужжя, Подніпров'я, що підтверджується похованнями воїнів у Сколівських Besкидах і знайденими предметами кельтської зброї на Дністрі та Дніпрі [135].

Топоніміка Подністров'я перших століть Р. Х. всюди пов'язується з племінною назвою кельтів-галатів, кельтів-боїв. Таку топоніміку подає нам К.Птоломей в Подніпров'ї, яку там він означає як бастардську. Підтвердженням нашої гіпотези, ми зауважимо, що на великій території кельтів-галатів існує цілий ряд тотожних назв, що пов'язується з проживанням на цих територіях гальських племен.

Назви пов'язані з політичною етнімією кельтів-галатів, які закріпились в Подністров'ї, опорні пункти просунулись на Побужжя, де відмічені великі скарби кельтських монет [136]. Їх топоніми тягнуться, як засвідчує К.Птоломей від Галича на Дністрі в Подніпров'я, що дозволяє вважати, що з давніх часів це був один адміністративно-політичний, та економічний регіон [137].

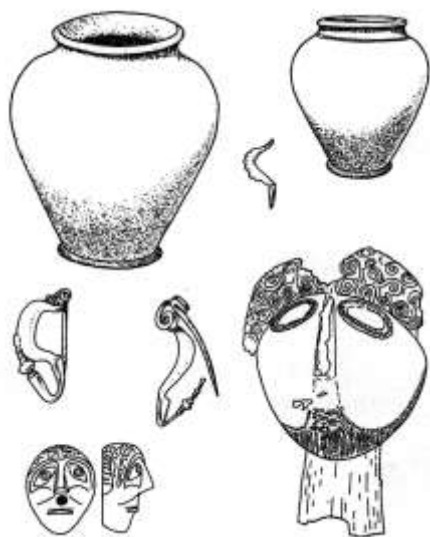


Рис. 63. Кельтські речі із Подніпров'я у порівнянні з їх аналогами Моравії та південно-західної Франції

Не можна виключати, що кельти мають пряме відношення до становлення, як політичного, так і економічного Бастарнської держави, як свідчить карта К.Птолемея, а отже слов'ян. Можна допустити, що в стародавні часи існував кельтський мовний ореол, який згідно з висновками, зафіксованими на карті К.Птолемея видно, що Бастарнія, поширюється своєю етноназвою від Дністра до Дніпра. В подальшому в слов'янський час ця етноструктура кристалізується, в Склавінів та Антів [138].



Рис. 64. Країна Бастарнія, зафіксована на карті К. Птолемея

Серед зафіксованих пластів кельтських гідронімів, видно, що вони тягнуться з Галичини на великі території на північний схід і схід від Галичини в Побужжя і Подніпров'я [139]. Іншими словами, наголошує А.Д.Мачинський, ядро цього топонімичного пласту знаходилось на території Галичини, тобто там, де відкриті археологічні пам'ятки кельтів, або розвивалися під їх впливом. Дані топоніми розкидані на північний схід від концентруючого ядра, а тобто від регіону сучасної Галичини і ми знаходимо їх аналоги на Побужжі та Подніпров'ї. У цьому ж напрямку археологічно простежуються сліди найбільш глибокого впливу кельтської культури на культуру місцевого слов'янського населення [140].

Характерно, зауважує О.М.Трубачов, що в Верхньому Подністров'ї поряд з кельтськими віднайдено і значний пласт і старослов'янських гідронімів. Оскільки археологія фіксує пам'ятки кельтського ареалу на території Галичини, а також пласт топонімів та гідронімів, то можна переконливо говорити про проникнення військово-політичних союзів кельтів з князівською владою на територію Побужжя і Подніпров'я, що топонімично і археологічно засвідчено [141]. Можна з впевненістю сказати, що в Прикарпатті, Побужжі та Подніпров'ї проходила інтеграція кельтів у слов'янський світ, що прискорило розвиток матеріальної, духовної та політичної культури слов'ян, яка переросла в етно-політичну назву "Бастарнів" [142].

Кельтський світ, як можна збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською та політичною термінологією, зокрема словами: коньк, коназ, конязь, князь [143].

Такий кельтсько-слов'янський симбіоз підтверджується свідченнями грецького вченого Ефора, який у IV столітті до Р. Х. вважав кельтів сусідами скіфів. Російський вчений А.Спіцин, який віднайшов присутність гальштатської культури в Немирівському городищі на Поділлі фактично доказав сусідство кельтів і скіфів. Під якими він вважав слов'ян [144].

Сукупність фактів дає нам право наголошувати, що в III-II ст. до Р. Х. окремі військово-політичні союзи кельтів-галатів поселились на Дністрі, де створили Галатське князівство, рушили на Побужжя та Дніпро [145].

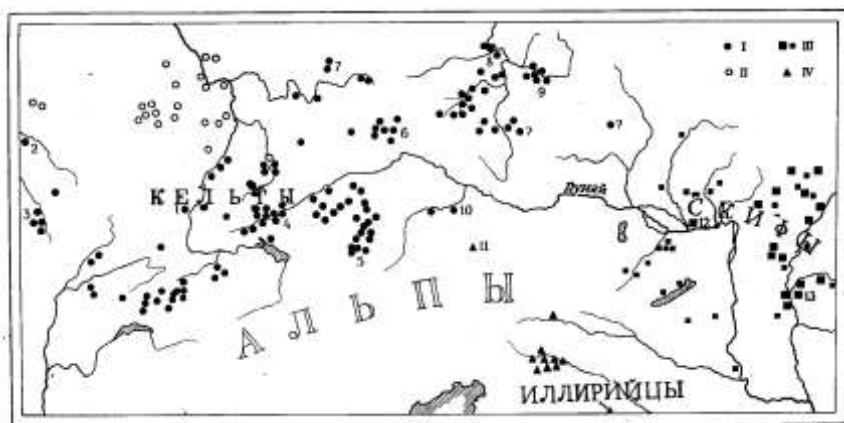
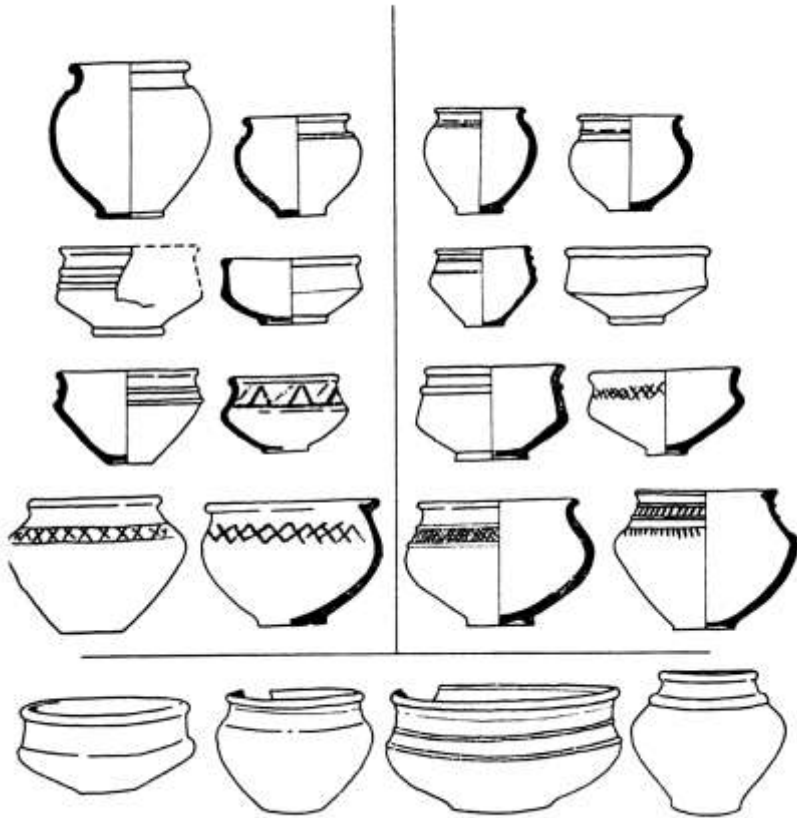


Рис. 65. Концентрація кельтів-галатів на Дунаї до часу їх руху в Галичину, Побужжя та Дніпро

Збільшення території, які окреслили політичну етноструктуру кельтів в означену К.Птолемеєм державу Бастарнів, яка розташована на нинішньому просторі між Дністром і Дніпром сприяла асиміляції кельтів слов'янами [146]. Поглинання слов'янами кельтів, як вважає російський дослідник В.В.Седов, проходило з II – III ст. Р. Х. до V ст. Р. Х., після чого кристалізувалася слов'янська культура [147].

Археологічний матеріал з поховання біля Подністров'я та Подніпров'я говорить, що власне бронзові та залізні підвіски, мечі з сталевим окуттям піхв є характерними для кельтів, знайдені в Подністров'ї, Побужжі та Подніпров'ї: посуд, кераміка, прикраси, зброя – можуть говорити про присутність кельтів-Бастарнів з II ст. по IV Р. Х. [148]. Згідно з висновками карти Ю.Кухаренка на якій позначені пам'ятки та знахідки кельтського походження на Прикарпатті та Подніпров'ї, де чітко прослідковуються скупчення латен-

ських знахідок, які аналогічні з кельтськими речами з Західної та Центральної Європи, можна припускати наявність локальних варіантів кельтської культури в Східній Європі між Дністром і Дніпром



[149], як вірно означає нам К.Птолемей [150].

Рис. 66. Гончарна кельтська кераміка Західної (зліва), Центрально-східної (справа), та території України (внизу)

В своїй праці Клавдій Птолемей “Керівництво з Географії”, що була написана в 141 році Р. Х., вчений використовував географічну сітку координат в градусах та хвилинах, для точної локалізації гірських хребтів, витоків гір річок, а також міст в Подністров’ї, Побужжі та Подніпров’ї. Всю цю країну на своїй карті він називає Бастарнія [151]. К. Птолемей локалізує міста на території Прикарпат-

тя, Побужжя та Подніпров'я, назви яких, як зауважував російський дослідник XIX ст. Ф.Браун, пояснюються тільки з застосуванням кельтської мови [152].

В останній восьмій книзі К.Птолемей вказує на географічне розташування міст, які він локалізував по ріках в Прикарпатті (Дністру), Подністров'ї, Побужжі (Бугу та притоках) та Подністров'ї (Дніпрі та притоках) [153]. В 40-50 роках XX ст. польський дослідник М. Плезе вважав, що Бастарнія дійсно кельто-слов'янський етномасив, розташовувався в Дністро-Дніпровському міжріччі. На його думку означені на Дністрі, Бузі та Дніпрі кельтські міста дійсно функціонували в означений К.Птолемесем час [154]. Згідно з науковими дослідженнями сучасних вчених Л.І.Крушельницької [155], А.Д.Мачинського [156], М.Бандрівського та Я.Йосипишина [157], завідувача археологічним відділом Українського Історичного Клубу м. Москви В.С.Артюха [158], можна прийти до висновку, що кельтська цивілізація на території України, карта К.Птолемея, яка тут цю цивілізацію визначає зовсім не вивчена, як і означені на ній кельтські міста в Подністров'ї, Побужжі, Подніпров'ї [159]. Можна наголосити, що кельтські міста стояли на найважливіших трансєвропейських шляхах "Бастарнії", який у середньовіччі в стародавній Україні-Русі отримав назву "Руський путь" [160]. Згідно з висновками польського дослідника М.Плези ці міста Дністро-Подніпров'я ще чекають своїх дослідників [161].

Місцезнаходження цих міст, які означив К.Птолемей археологічно не встановлено, розрахунки їх розміщення поки що неконкретні, що залишає дану проблему відкритою для подальшої наукової дискусії [162].

Зауважимо, що на присутність кельтів як етносу в Прикарпатському, Бужському та Подніпровському регіонах вказує і карта кельтських старожитностей, яку ще в 50-х роках XX ст. склав дослідник Ю.В.Кухаренко, який наголошував на переконливих прикладах сукупності наявних джерел: "що кельти дійсно своїм приходом в Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я, прискорили суспільно-економічний та політичний розвиток слов'янського світу, хоча цей процес був і небезболісним для слов'ян. Створивши в слов'янському світі Центрально-Східної Європи ряд опорних пунктів на найважливіших комунікаційних шляхах Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я та встановивши контроль на значній території, вступивши в контакт з скіфським світом, кельти фактично своєю військово-політичною системою зупинили просування степови-

ків у слов'янський світ. Політична гегемонія кельтів, сприяла широкому процесу асиміляції кельтів з місцевими племенами. Однак разом з асиміляцією кельти передавали слов'янам передові технології металургії. Це проявляється в широкому розповсюдженню досягнень кельтів в чорній металургії, металообробці, гончарному виробництві. Що до етнічної приналежності латенських пам'яток, розташованих на схід від Карпат, то їх вважаємо бастарнськими, в подальшому пшеворськими або слов'янськими, на яких відбувся вплив кельтів [163].

Сукупність археологічних досліджень, проаналізованих нами, в кінцевому підсумку дають право вважати їх слов'янськими [164].

Історичне значення латенської культури Прикарпаття, Подністров'я та Подніпров'я, як складової частини європейської культури полягає, окрім всього іншого і в тому, що вона сприяла поширенню досягнень європейської цивілізації на слов'янських територіях, сприяла ознайомленню й перейняттю слов'янами передових політичних, торгово-економічних та культурних інститутів, що прискорювало їх політичний і соціально-економічний розвиток [165].

У висновку даного дослідження слід наголосити, що пам'ятки кельтської цивілізації, які в означений вище час були домінуючими в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи і які в Україні виявлені в Закарпатті, Прикарпатті, Побужжі - потребують подальшого дослідження для з'ясування проблеми етногенезу слов'ян і українців зокрема.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Рене Жофруа. Кельты в Восточной части Европы. Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 41- 44.
- 2.Поль-Мари Дюваль. Кельты. Первое европейское сообщество. Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 5.
Поль-Мари Дюваль. Повседневная жизнь в Галлии. 1952.
Поль-Мари Дюваль. Древний Париж. 1961.
Поль-Мари Дюваль. Искусство кельтов в Европе. 1962.
- 3.Ян Филлип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага.1961, с. 26-34.
- 4.V.Ondrouch. Keltske minze tupu Biatec z Bratislavy. Bratislava 1958.
Ян Филлип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961, с. 46-48.
- 5.P.Jacobsthal. Earlu Celtic Art. Oxford. 1944, s. 21-48.
- 6.J.Pokorny. Keltologie. Bern. 1953, s. 19-34.
Ян.Филип. Вказана праця, с. 64.
- 7.Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum.Weimar Verlag des Geographischen Institut.1848. (Карта).
- 8.J.Bohm. Nase nejastarsi masta. Praha. 1946, s. 23-41.
Ян. Филип. Вказана праця, с. 70.
- 9.E.Simek. Posledni Keltove na Morave. Brno. 1958, s. 56-62.
- 10.В.С.Ідзьо. Кельти-галати – фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, №2, с. 23-27.
- 11.М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М.1973, вып. 133, с. 22-23.
- 12.Ян Филлип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961, с. 97-99.
- 13.В.Н.Баран, Д.Н.Козак, В.М.Терпиловський. Походження слов'ян. К.1991, с. 23-48.
- 14.Ян Филлип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага.1961, с. 114-115.
- 15.В.С.Ідзьо. Кельтська цивілізація на території України. Перевал. Івано-Франківськ. 2000, №4, с. 200-209.
- 16.Ян Филлип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961, с. 61.
- 17.Поль-Мари Дюваль. Кельты. Первое европейское сообщество. Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 5.
Поль-Мари Дюваль. Повседневная жизнь в Галлии. 1952.

- Поль-Мари Дюваль. Древний Париж. 1961.
- Поль-Мари Дюваль. Искусство кельтов в Европе. 1962.
- 18.Н.С.Широкова. Культура кельтов и нордическая традиция античности. Спб.2000, с. 5.
- 19.Ф.Леру. Друиды. Спб. 2001, с. 215, с. 295.
- 20.Л.Ж.Гюстонварх. Ф.Леру. Кельтская цивилизация. Спб-Москва. 2001, с. 2-10.
- 21.Ян Филипп. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 14.
- 22.В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2, с. 61-67.
- 23.Энн Росс. Кто же были кельты? Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 10.
- Энн Росс. Языческая кельтская Британия.
- Энн Росс. Жизнь кельтов – язычников.
- Энн. Росс. Кельтский реквием.
- 24.Энн Росс. Кто же были кельты? Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 10.
- 25.Жан Маркаль. Три лики женщины. Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 18-12.
- Жан Маркаль. Великие валлийские барды. 1958.
- Жан Маркаль. Кельты. 1960.
- Жан Маркаль. Кельтские женщины. 1972.
- Жан Маркаль. Кельтские традиции в Бретани времён Арморики. 1975.
- Жан Маркаль. Король Артур и кельтское общество. 1978.
- 26.Энн Росс. Кто же были кельты? Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 10.
- 27.Рене Жофруа. Кельты в Восточной части Европы. Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 41- 43.
28. Рене Жофруа. Кельты в Восточной части Европы. Кельты. Курьер Юнеско. Январь 1976, с. 44.
- 29.В.С.Ідзьо. Кельтська цивілізація на території України. Перевал. Івано-Франківськ. 2000, №4, с. 205-215.
- 30.Археологія Української РСР. К.1975, т. III, с. 25.
- 31.Т.Lehozky.Adatok archaeologia ahoz hulonos tekintetel Bereg mgyere es hosnyeikere. Munkacz 1892, t1, s. 25.
- 32.В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 20.

33. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 35.
34. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 34-35, 65-71.
35. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 35-36, 62-65.
36. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 72-76.
37. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 72-76.
38. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, Карга.
39. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1971, с. 21-30.
40. Ф.М.Потушняк. Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті. Ужгород 1958, с 134-140.
41. Я.Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага 1961, с. 115-118.
42. M.Smieszko. Stanowisko wczesnorzymskie w Kolokoline, pow. Rogatyn. WA XIII. 1935, s. 155-159.
43. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1971, с. 156.
44. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник в верхнем Поднестровье. КСИА. Вып. 105. М.1965, с. 119.
45. В.В.Седов. Восточные славяне. М.1994, с. 151-153.
46. В.В.Седов. Восточные славяне. М.1994, с. 158-161.
47. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 143.
48. Ю.В.Кухаренко. Распространение латенских вещей в Восточной Европе. М.1959, №1, с. 41.
49. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник в верхнем Поднестровье. КСИА. Вып. 105. М.1965, с. 119.
50. M.Smieszko. Stanowisko wczesnorzymskie w Kolokoline, pow. Rogatyn. WA XIII. 1935, s. 155-159.
51. J.Kostrewski. Zagadnienie ciaglosci zalidnienia ziem polskich od polowini 2 tys.Przed n.e. do wczesnego sredniowiecza. Poznan. 1961, s. 124-143.
52. R.Pleiner. Zaklady slovanskeho zelezarskeho hutnietvi v Ctskych zemich. Praha. 1958, s .121-135.

- 53.Т.В.Барцева, Г.А.Вознесенская, Н.Черных. Металл черняховской культуры. М.1972, с. 27-32.
- 54.Ю.М. Кухаренко. Распространение латенских вещей в восточной Европе. Советская археология. М. 1959 г. Вып. I, с. 40-41. (Карта)
- 55.В.С. Ідзьо, В.С. Артюх. Локальні варіанти кельтської культури в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, т. I, №2. С. 52-54.
- 56.В.С. Ідзьо, В.С. Артюх. Сліди кельтської цивілізації в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2. С. 67.
- В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1971. С. 20.
- 57.В.С. Ідзьо, В.С. Артюх. Локальні варіанти кельтської культури в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, т. I, №2. С. 52-54.
- 58.В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2. С. 67.
- 59.В.С. Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-філологічний вісник Українського інституту. Т.І, М. 1997. С.204-205.
- 60.Ю.М. Кухаренко. Распространение латенских вещей в восточной Европе. Советская археология. М. 1959 г. вып. 1, с.41.
- 61.А.А. Спицын. Скифы и гальштат. Сборник археологических статей, поднесенных А.А. Бобринскому. Спб 1911. С. 186.
- 62.M.Smiszko Stanowisko wczesnorzymskie w Kolokoline pow Rogatyn WA XIII 1935 s. 155-159.
- 63.Л.И. Крушельницкая. Кельтский памятник в верхнем Поднепровье. КСИА вып. 105 М. 1965, с.119.
- 64.Йордан. О происхождении и деянии гетов. М. 1964, с.72-77.
- 65.Ф.Браун. Разыскания в области гого-славянских отношений. Спб 1899, с.207.
- 66.М Бандрівський, Я. Йосипишин. Кельти на заході України. Збірник. Україна в минулому. Вип. 9. Київ-Львів. 1996, с. 15-16.
- 67.В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 151-153.
- 68.В.С.Ідзьо, В.С. Артюх. Сліди кельтської цивілізації в Україні. Науковий вісник Українського історичного клубу. М. 1998. №2, с. 67.
- 69.О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1984, с. 202-206.

- 70.Б.А.Тимошук. Восточнославянская община в VI- X века. М. 1994, с. 4-6.
- 71.В.С. Ідзьо, В.С. Артюх. Локальні варіанти кельтської культури в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, т.І, №2. С. 52-54.
- 72.М.Smisko. Stanowisko wczesnorzywskie w Kolokolini pod Rohatyn. WA, XIII, 1935, s.155-159.
- В.С.Ідзьо, В.С. Артюх. Локальні варіанти кельтської культури в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, т.І, №2. С. 52-54.
- 73.В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1971, с. 156.
- В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2, с.61-63.
- 74.В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни – сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М.1997, т.1, с.204-205.
- 75.В.В.Седов. Восточные славяне. М.1994, с. 151-153.
- 76.В.С.Ідзьо.В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2, с.67.
- 77.Z.Wozniak.Osadnictwo celtyckie w Polsce. Wroclaw, Warszawa, Krakow. 1970, s.24-31.
- 78.Ю.В. Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы.-СА.,1959.№1, с. 40.
- 79.Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. СКИА.1965, с. 119-122.
- 80.А.Спицын.Скифы и Гальштатт. / Сборник археологических статей поднесенный А.А.Бобринскому. Спб.1911, с. 160-161,
- 81.В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни – сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М.1997, т.1, с. 215-216.
- 82.М.Бандрівський. Я.Йосипшин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. ІХ. Київ-Львів.1996, с.15-16.
- 83.В.С.Артюх, В.С.Ідзьо. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. н. Е.).Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 216-218.

84. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-філологічний вісник Українського інституту. М. 1997, т. I, с.185-216.
85. В.С.Ідзьо. Кельтська цивілізація на території України. Перевал. Івано-Франківськ. 2000, №4, с. 200.
86. В.С.Ідзьо. Кельти-галати – фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, №2, с. 23-27.
87. *Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum*. Weimar Verlag des Geographischen Institus. 1848. (Карта).
88. В.С.Ідзьо. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького “Святовида”. Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с. Гримайлів. Львів 1998, с.204.
89. В.С.Ідзьо. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II-X ст. після Р.Х.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2000, т. IV, с. 33.
90. В.С.Артюх, В.С.Ідзьо. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. н. Е.). Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 216-218.
91. *Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum*. Weimar Verlag des Geographischen Institus. 1848. (Карта).
92. М.Бандрівський, Я. Йосипишин. Кельти на заході України. Збірник. Україна в минулому. Вип. IX. Київ-Львів. 1996. С. 13.
93. В.С.Ідзьо. Кельтська цивілізація на території України. Перевал. Івано-Франківськ. 2000, №4, с. 205.
- М.Бандрівський, Я.Йосипишин. Кельти на заході України. Збірник. Україна в минулому. Вип. IX. Київ-Львів. 1996, с. 13.
94. D-r Karl von Spruner's. *Historisch-geographischer Hand-Atlas. Erste arheilu №4 /Godga: Jstus Perthes. 1850; C de Spruneri. Atlas antic №XVII: Thracia, Macedonia, Illyricum, Moesia, Pannonia & Dacia.* (Карта)
- В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 216-218.
- В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські старожитності Дніпровського регіону України. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 252-254

95. В.С.Ідзьо. Кельти-галати – фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, №2, с. 23-27.
- В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. н. Е.). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 216-218.
96. *Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso secundum Ptolemaeum*. Weimar Verlag des Geographischen Institus. 1848. (Карта).
97. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1984, с. 202-206.
- С.Ідзьо. Кельтська цивілізація на території України. Перевал. Івано-Франківськ. 2000, №4, с. 200-205.
98. Ю.М. Кухаренко. Распространение латенских вещей в восточной Европе. Советская археология. М. 1959 г. Вып. I, с. 40-41. (Карта)
99. В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. н. Е.). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 68-71.
- В.С. Ідзьо, В.С. Артюх. Сліди кельтської цивілізації в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2. С. 67.
100. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни – сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 215-216.
101. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 35-41.
102. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни – сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 204.
103. А.В.Бодянский. Скифское погребение с латенским мечем в среднем Поднепровье. СА, вып. I. М. 1962, с. 12-15.
104. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 3-9.
105. Ю.В. Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы. СА, 1959. №1, с. 40.
106. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 4.
107. Т.В.Барцева, Г.А.Вознесенская, Н.Черных. Металл черняховской культуры. М. 1972, с. 27-32.
108. I. Huniday. *Keltak a karpaumedencebek*. Budapest. 1944, s. 123
109. И.В.Бруяко. А.А.Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея. Спб. 1993, с. 78-80.

110. А.В.Бодянский. Скифское погребение с латенским мечом в среднем Поднепровье. СА. Вып. 1, М. 1962, с. 273-275.
111. И.В.Бруяко. А.А.Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея. Спб. 1993, с. 78-80.
- Ю.В.Кухаренко. Распространение латенских вещей в Восточной Европе. М. 1959, №1, с.40.
112. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К. 1990, с. 82-83.
113. Славяне и их соседи в конце I тыс. до н.э. – первой пол. I тыс. н.э. М. 1993, с. 82-84.
114. Г.Абезгауц, В.Е.Еременко, Г.Журавлёв, С.Ю.Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры. В сб. // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. Спб. 1992, с. 36-37.
115. В.С.Артюх, В.С.Ідзьо. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 216-218.
- Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum.* Weimar Verlag des Geographischen Institutus. 1848. (Карта).
116. В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Східне Прикарпаття в Латенський час. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2001, т. V, с. 181-187.
117. В.С. Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського інституту. Т.1 М. 1997, с. 204-205.
- В.С.Ідзьо. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького "Святовида". Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с. Гримайлів. Львів 1998, с. 204.
118. Д.Н.Козак. Особливості етнічної історії східно-карпатського регіону в латенський час і в I століттях після Р.Х. Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. Львів. 1999, с. 163-255, с. 171.
119. Д.Н.Козак. Особливості етнічної історії східно-карпатського регіону в латенський час і в I століттях після Р.Х. Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. Львів. 1999, с. 164, с.170.

120. В.С.Ідзьо, В.С.Артюх . Східне Прикарпаття в латенський час. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2001, т. V, с. 181-187.
121. Л.И. Крушельницкая. Кельтский памятник в верхнем Поднепровье. КСИА вып. 105. М. 1965, с. 119-122.
122. В.С.Ідзьо, В.С.Артюх . Східне Прикарпаття в латенський час. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2001, т. V, с.181-187.
123. Я.Пастернак. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. Львів. 1932, т.151, с. 51-52.
124. В.І. Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1971, с. 20.
125. М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. IX. Київ-Львів. 1996, с. 15-16.
126. О.Н.Трубачев. Ранние славянские этнонимы – свидетели миграции славян. Вопросы языкознания. М. 1974, № 6, с. 49-53.
127. Д.Н.Козак. Особливості етнічної історії східно-карпатського регіону в латенський час і в I століттях після Р.Х. Етногенез та етнічна історія населення українських Карпат. Львів.1999, с. 171.
128. М.Бандрівський. Кельтські урбаніми в Верхньому Подністров'ї. (Нові матеріали в археології Волині). Львів. 1992, с. 23-32.
129. Т.Sulimirski. 1935, s. 24-25, 1937, s. 226, 227.
T.Sulimirski. Trakowie w ponocnyh Karpatah. Acta Archeologica Carpathica. Krakow 1974, t. XIV, s. 86-89; 1935, s. 24-25, 1937, s. 226, 227.
130. Л.Нидерле. Славянские древности. М. 1956, с. 36.
131. М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. IX. Київ-Львів.1996, с. 11-12.
132. Л.И. Крушельницкая. Кельтский памятник в верхнем Поднепровье. КСИА вып. 105. М. 1965. с. 119-122.
133. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 33-35.
134. В.С. Ідзьо, В.С. Артюх. Сліди кельтської цивілізації в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2. С. 67.
135. О.Н.Трубачев. Ранние славянские этнонимы – свидетели миграции славян. Вопросы языкознания. М.1974, №6, с. 49-53.
136. О.Н.Трубачев. Етногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М.1991, с. 4-9, с. 24-25, с. 168-169, с. 276-282.

- 137.В.С. Ідзьо, В.С. Артюх. Сліди кельтської цивілізації в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2. С. 67.
- 138.В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни – сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М.1997,т.1, с. 215-216.
- 139.А.А.Schachmatow.Zialtesten slavisch-keltischen Beziehungen. // Archiv fur slavische Phislogie. Bd. XXXIII. Berlin. 1912, s. 51-59.
- О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 4-9, с. 24-25, с. 168-169, с. 276-282.
- 140.А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 33-35.
- 141.О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М.1991, с. 4-9, с. 24-25, с. 168-169, с. 276-282.
- 142.В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни – сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т.1, с. 204-205.
- 143.О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М.1991, с. 4-9, с. 24-25, с. 168-169, с. 276-282.
- 144.А.Спицын.Скифы и Гальштатт. // Сборник археологических статей поднесённый А.А.Бобринскому. Спб.1911, с. 160-161.
- 145.В.С.Ідзьо. Кельти на Правобережній Україні в III ст. до Р.Х.- III ст. після Р.Х. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 3, с. 53-75.
- 146.Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum. Weimar Verlag des Geographischen Institus. 1848. (Карта).
- 147.В.В.Седов. Восточные славяне. М. 1994, с. 151-153.
- 148.В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, № 2, с. 61-62.
- 149.Ю.В.Кухаренко. Распространение латенских вещей в Восточной Европе. М. 1959, № 1, с. 40.
- 150.Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum.Weimar Verlag des Geographischen Institus. 1848. (Карта).

151. Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum. Weimar Verlag des Geographischen Institus. 1848. (Карта).
152. Ф. Браун. Изыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166, с. 172-173.
153. Sarmatia et Dacia cum Ponto Euxirco et Caucasso gecundum Ptolemaeum. Weimar Verlag des Geographischen Institus. 1848. (Карта).
154. M. Plezia. Grecki i lacinskie zrodla do naistarszybch dzieyow slowian. Poznan-Krakow. 1952. Gz. I, 5, s. 42, 44-46.
155. Л. И. Крушельницкая. Кельтский памятник в верхнем Поднестровье. КСИА, вып. 105. М. 1965. с. 119-122.
156. А. Д. Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 33-35.
157. М. Бандрівський. Я. Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. IX. Київ-Львів. 1996, с. 11-12.
158. В. С. Ідзьо, В. С. Артюх. Локальні варіанти кельтської культури в Україні. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, т. I, №2. С. 52-54.
- В. С. Ідзьо, В. С. Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, №2, с. 61-62.
- В. Ідзьо, В. Артюх. До питання походження Збруцького ідола. Історія релігій в Україні. Матеріали XI міжнародної конференції 11-13 травня 1999 року. Львів 1999. Книга I, с. 144-147.
- В. Артюх, В. Ідзьо. Скульна культова пам'ятка "Монастир". Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. Львів. 2000, с. 1-15.
- В. С. Артюх, В. С. Ідзьо. Кам'яна культова скульптура населення Центральної Європи на межі нашої ери. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2001, т. I, с. 142-146.
- В. С. Ідзьо, В. С. Артюх. Східне Прикарпаття в Латенський час. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 2001, т. V, с. 181-187.
- В. С. Ідзьо, В. С. Артюх. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. Р.Х.). Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 216-218.
- В. С. Ідзьо, В. С. Артюх. Кельтські старожитності Дніпровського регіону України. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 252-254

159. В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 216-218.
- В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські старожитності Дніпровського регіону України. Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 252-254.
160. В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. Р.Х.). Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 216-218.
- В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські старожитності Дніпровського регіону України. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 252-254
161. M. Plezia. Grecki i łacinskie źródła do najstarszych dziejów Słowian. Poznań-Kraków. 1952. Gz. I, 5, s. 42, 44-46.
162. В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські міста на Дністрі на межі після Р.Х. (Згідно карти Клавдія Птолемея I – II ст. Р.Х.). Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 216-218.
- В.С.Ідзьо, В.С.Артюх. Кельтські старожитності Дніпровського регіону України. Науковий Вісник Українського Університету. М.2002, т. II, с. 252-254.
163. Ю.В.Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы. СА, Москва. 1959. N 1, с. 35-51.
164. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу та слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. Москва. 1997, т. 1, с. 205.
- В.С.Ідзьо. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150-ти річчя виявлення Збруцького "Святовида". Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, с. Гримайлів. Львів 1998, с. 204.
165. Віктор Ідзьо. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. Агенція Релігійної Інформації. Львів 2001, с. 207-236.

Розділ II.

Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності

З'ясування етнокультурних особливостей етногенезу слов'янських племен, їх стосунки з кельтами та розселення на різних етапах їх політичного і соціально-економічного розвитку є головним завданням даної праці. На сьогоднішній день питання етногенезу слов'янських племен, їх розвитку, особливостей залишається нез'ясованим. Не з'ясованим залишається питання і поетапного розселення по Центрально-Східній Європі, їх соціально-економічний і політичний рівень розвитку. Нез'ясованим залишається питання племінних князівств, великих політичних об'єднань антів, склавів, дулібів, хорватів, що передували Київській Русі, як феодальній імперії IX-XII століття.

Перша складність, з якою стикається дослідник, вивчаючи античні і римські джерела, полягає у безлічі різноманітних племен і великих племінних об'єднань на території Центрально-Східної Європи. Джерела грецькі і римські розповідають про численні народи, що розміщуються біля Дунайських володінь Римської рабовласницької держави. Учені XIX-XX століття по різному з'ясовували соціально-економічний і політичний статус цих народів, оскільки був великий брак документальних фактів, тому по цій проблемі ученими було побудовано безліч абстрактно-теоретичних концепцій, які позбавлені реальної основи. Щоправда, у свій час вони гіпотетично заповнили прогалину по цій науковій проблемі, низкою теоретичних конструкцій [1].

Найбільш суттєвою, але не зовсім вірною теорією міграції слов'янських племен є теорія російського дослідника О.О. Шахматова, який у відомій праці "Древнейшие судьбы русского племени" - підсумував погляди учених XIX-XX століття, та поділивши слов'ян на західних, східних і південних локалізував їх у Вісло-Одерському міжріччі [2]. З приводу висунутої О.О.Шахматовим концепції етногенезу слов'ян другий російський учений О.Є.Пресняков писав: „Нехай це дуже гіпотетична побудова, нехай вона викликає сумніви, головним чином, надто північного розташування слов'янської прабатьківщини, та вона положила початок розробок теорій про виселення слов'ян із своєї прабатьківщини у різних напрямках у тому числі і на руську рівнину. Звичайно, що

автор не врахував політичних відносин, соціально-економічні особливості слов'янських племен, їх етнічні стосунки з не слов'янськими етносами”.

Очевидно, наголошував О.Є.Пресняков, на Балтиці, як вважав О.О. Шахматов, у слов'ян не могли так швидко розвинути соціально-економічні і політичні інститути внаслідок віддаленості від древньогрецької і римської цивілізацій. Очевидно, етнокультура слов'ян формувалась у регіонах безпосередньо прилеглих до античної і римської цивілізацій [3]. Цілком ймовірно, що міграція слов'янського етносу відбувалася у той час, коли слов'яни досягли певної етнокультурної, соціально-економічної і політичної єдності тому, що без наявності таких інститутів сам процес міграції неможливий без довготривалого проживання на одній і тій же території.

По усій очевидності територія розселення стародавніх слов'ян повинна була б знаходитися біля чорноморсько-середземноморських древніх цивілізацій з якими праслов'яни безпосередньо межували [4]. Така територія згідно із свідченнями сучасної археологічної науки визначається в рамках Дністро-Карпато-Дунайського регіону [5]. Власне у цьому регіоні, на думку більшості дослідників, у давніх слов'ян у I столітті до Р. Х. - II столітті Р. Х. відбувався процес складання ранньофеодальних відносин, на нашу думку, ранньофеодальна державність, яка у наступні віки політичного і соціально-економічного розвитку шляхом міграції перенеслась на усю Руську рівнину.

Саме у цей час на широких просторах Дністро-Карпато-Дунайського міжріччя формується передова черняхівська культура, яка у III столітті починає свій рух на Дніпро [6]. Сам перехід слов'ян і включення останніх у етнокультуру черняхівську - це питання зовсім не вивчене, сама ж черняхівська культура є дуже яскравим явищем в історичному розвитку племен Східної Європи і слов'янського суспільства Дністра-Карпат-Дунаю зокрема. Її носії знаходилися в авангарді історичного процесу і формувалися у регіоні, який ми вивчаємо.

Згідно зі свідченнями археологічних джерел, регіон Подністров'я, Карпат і Подунав'я є тим, як наголошував В.Д.Королук, контактним регіоном з древньогрецькою і древньоримською цивілізацією, що обумовлювало перехід слов'янського етносу від общинно-державного ладу до утворення ранньо-феодальної державності [7].

Найявні джерела говорять, які слов'яни-черняхівці, що у I-IV столітті відомі під назвою венедів, антів і склавів у Дністро-

Дунайському регіоні уособлювали собою державні об'єднання ранньофеодального характеру. Цілком ймовірно, що виникнення у даному регіоні ранньофеодальних відносин і слов'янських ранньофеодальних держав було процесом не випадковим.

Регіон Подністров'я і Подунав'я у II ст. до Р. Х. - II ст. Р. Х. складав невід'ємну частину Середземноморської цивілізації, як економічної так і політичної [8]. Аналізуючи торговельну діяльність слов'ян римського часу, М.Ю.Брайчевський прийшов до висновку, що найбільшу кількість римських монет виявлено в Західних областях України (Тернопільській, Львівській і Івано-Франківській обл.). Дана територія, на думку дослідника, була ареною довготривалої діяльності слов'янських племінних об'єднань, які вступали в економічні і політичні контакти з Римською рабовласницькою державою.

Поширення римської політичної структури на слов'ян Подністров'я, Прикарпаття і Карпат - більшість дослідників пов'язують з торгово-економічними контактами. Розвиток торгово-економічних стосунків слов'ян привів їх до соціальних і політичних перетворень всередині власного суспільства, підняв їх на вищий соціально-економічний, а згодом і політичний рівень розвитку [9]. Цілком ймовірно, що перебуваючи у безпосередньому сусідстві з римською рабовласницькою державою, слов'яни Дністро-Дунайського регіону у I ст. Р. Х. разом із римо-провінційною системою господарювання, перейняли і систему державного рабоволодіння.

Римський історик II ст. К.Тацит відмічає у варварів боргове рабство, говорячи про суттєві відмінності у становищі рабів регіону Германії порівняно зі становищем рабів у римській рабовласницькій державі: "Іншими рабами вони користуються не так як у нас, за поділом службових обов'язків між ними, як дворовою челяддю. У них кожний раб розпоряджається у своєму господарстві, сам своїм майном, пан лиш накладає на нього як на колона податки, які раб повинен сплатити чи то хлібом, дрібною рогатою худобою, чи одягом. Ось і в усьому цьому і полягає у варварів обов'язок раба." [10].

Тут ми бачимо ту форму суспільних відносин, яка може вказувати на розвиток феодальних стосунків у I-II ст. у слов'ян, які у цей час знаходилися на одному соціально-економічному рівні розвитку з германцями. Такі наші висновки підтверджує і автор "Стратегікону", описуючи нам побут і соціальний лад антів і склавів: "Тих, що знаходяться у них в полоні, вони тримають у рабстві, як і інші племена, впродовж обмеженого часу. Через певний проміжок часу

рабства пропонують вибір, або за певний грошовий викуп повернутися до себе, або залишитися у їх середовищі на становищі вільних чи друзів” [11].

Повідомлення К.Таціта та Псевдо-Маврикія про повинності рабів у германців та слов’ян, наголошує М.Ю.Брайчевський, говорить про виникнення у середовищі варварів, в тому числі і слов’ян, феодальних відносин. У цей час слов’янські князі і королі зосереджують у своїх руках усю як політичну, так і військову владу, що дає їм можливість нагромаджувати у своїх руках великі багатства. Слов’янські князі і воєначальники у цей час нагадують військово-адміністративну знать сусідніх римських провінцій, з якими вони встановлюють безпосередні контакти.

Цілком очевидно, що під впливом римської військової організації у слов’ян кристалізуються власна військово-політична організація. Вища суспільна слов’янська верхівка - князі і королі оточують себе озброєними дружинниками, збройна сила яких протиставляється не тільки ворогу, але в якійсь мірі і нижчим верствам слов’янського суспільства. Соціальна і політична роль князів у I-II ст. стає дуже великою, вони робляться тим головним політичним інститутом, що кристалізує слов’янську феодальну систему.

В цей час, вважає М.Ю.Брайчевський, основна частина населення була позбавлена зброї, менша ж почала становити військовий стан воїнів, тобто професійну військову дружину, військова повинність якої стає головною функцією. Отже можна говорити, що в I-II ст. у слов’ян проходило становлення військово феодальної знаті [12]. За свідченнями археологічних джерел, на території Західноукраїнського регіону археологами відкрито багато поховань, у яких була зброя - ознака військової людини (с. Слобідка, Репутиці, Олешів, Петрилів, Хотимир, Кам’янка-Велика - Івано-Франківська обл.; Капустинці, Іване-Золото - Тернопільська обл.; Звенигород, Загуменки, Гоєва Гора, Кудники, Гринів - Львівська обл.) [13].

Очевидно, у слов’янському суспільстві в цей час постала велика необхідність в утворенні постійної військової організації. Це пояснюється нападом Римської рабовласницької держави на Нижньо-Дунайський регіон. Оборона слов’янського суспільства Дністро-Дунайського регіону проти наступальних дій Римської держави, очевидно, і змусила слов’ян консолідуватися у військово-політичні союзи чи великі міжплеменні об’єднання, які у I ст. по римських джерелах відомі під назвами варварських держав.

Ці держави виникають у германців і слов'ян, які безпосередньо межували з Римською рабовласницькою державою. Такі політичні конгломерати, як царство антів, королівство карпів, склавівнів, готів виникли внаслідок розвитку соціально-економічних і політичних інститутів безпосередньо під впливом римських політичних інститутів.

Близькість слов'ян Дністро-Подоунав'я до кордонів Римської держави породжує у останніх соціально-економічну близькість, яку археологи спостерігають у слов'ян через наявність римопровінційних старожитностей. По усій сукупності фактів ми спостерігаємо у даному регіоні два основні етноси, у яких розвиваються ранньофеодальні відносини під римським впливом, це слов'яни і германці. Вони становлять у Дністро-Дунайському регіоні і дві головні політичні сили, стосунки між якими на різних етапах набирали різноманітного характеру, де періоди мирного співіснування чергувалися із спалахами жорстокої конфронтації. Рівень історичного розвитку обох об'єднань був приблизно однаковий.

Антське і склавівнське царство, готське королівство являли собою зразки варварських держав у лоні яких формувалися ранньофеодальні відносини [14]. Із свідчень джерел стає очевидним, що цей процес охопив усі слов'янські племінні князівства, які локалізуються у сусідніх територіях із римською рабовласницькою державою [15].

Проживання у Дністро-Дунайському регіоні великого конгломерату венедеків-слов'ян, антів і склавівнів формування і розвиток у них ранньофеодальних держав призвело в кінцевому результаті до зіткнення з Римською імперією. Початком боротьби між слов'янами, германами і Римською державою були торгово-економічні причини, які переросли у політичні. Очевидно, конфронтація досягла свого апогею тому, що сам Рим намагався зіштовхнути “незчисленних варварів”, які, однак, у зв'язку із такими дипломатичними ходами імперії, усе більше і одношайніше консолидувалися для боротьби із рабовласницькою імперією.

З цього приводу римський історик Юліан Капітолін писав: “Усі народи від кордонів Іллірика до Галлії склали змову, а саме; маркомани, варисти, германи, гермундури, бури, вандалі з віктуадами, осі, беси, коботи, роксолани, бастарни, свеви, сармати, певкіни, костобоки.” [16]. Хоча римській військовій машині і вдалося відбити цей перший натиск варварів на імперію, загроза подальшої конфронтації знята не була.

В рамках варварського світу почали формуватися стійкіші політичні об'єднання з більш професійною військовою організацією. Можна сказати, що самі Маркоманські війни заклали основи феодального суспільства у варварів, в тому числі і слов'ян, як в басейні ріки Рейну так і в регіоні Подунав'я, Карпат і Дністра. Очевидно, ці протофеодальні відносини носили ще всі риси общинного феодалізму з виразними ознаками рабовласництва.

Існування ж рабовласництва у слов'ян у I ст. Р. Х. підтверджується письмовими джерелами, за якими анти і склавіни у I-IV ст. під час нападів на римські володіння захоплювали десятки і тисячі полонених, яких обертали у рабів [17]. Поряд із рабовласницькими відносинами у слов'янському суспільстві, як свідчать джерела, у період, який ми вивчаємо, визрівали і прогресивні форми соціальної залежності, які складали основу феодального ладу.

Швидке соціальне розшарування слов'янського суспільства, формування у ньому політичного управління-держави висунуло у панівне становище військову організацію, здатну забезпечити панування над широкими масами землеробського і ремісничого населення. Внаслідок територіального розмежування під зовнішньою загрозою, численні слов'янські князівства були об'єднані у два державні утворення - Антське царство і Склавінське королівство, етнічного поділу у цей час на західних, південних і східних слов'ян, очевидно, ще не було.

Саме пізніше вичленення слов'янських етносів із цих двох ранньофеодальних конгломератів і їх розселення на схід, на захід і на південь від епіцентру розселення Дністро-Карпатського регіону не дозволяє розмежовувати слов'ян на південних, західних і східних. Оскільки і анти і склавіни не були ще тими державними формуваннями, які могли і прагнули до переселення із регіону, який ми вивчаємо, на нові землі. Очевидно рівень економічний і політичний пов'язувався у слов'ян у той час із політично-торговими відносинами із Римською рабовласницькою державою, а у контактній зоні він, очевидно, був високий і кожне слов'янське князівство (хорватське, дулібське, полянське і. т.д.) намагалося зберегти такі сталі відносини.

Така наша точка зору є вірогідною тому, що ні одне із джерел не знає розподілу слов'янських племен на східних, західних і південних. Очевидно, такий розподіл - це факт політичних спекуляцій істориків XIX-XX століття. Самі ж слов'яни і не підозрювали, що фахівці історичної науки зроблять такий гіпотетичний, на нашу ду-

мку, розподіл. Реалістичніше треба ділити слов'ян по територіальному принципу проживання, який дали нам греко-римські джерела.

На нашу думку, два великі конгломерати Антів і Склавинів цілком реалістичні угруповання слов'ян, які засвідчуються археологічними джерелами. Цілком реалістично можна сказати, що два великі ранньофеодальні конгломерати, очевидно, поділялись на етно-територіальні племінні князівства, кожне із них мало свої власні місцеві особливості, поки що зовсім не вивчені.

Можна припустити, що наявні по історичних джерелах племінні назви слов'янських князівств можуть вказати нам шлях до з'ясування питання їх етно-культурного формування. Племінні назви, як зауважував Н.Я.Марр, в першу чергу означали самоназву племені від пануючих у них родів. Племінні ознаки слов'ян могли бути пов'язані із певними територіями, на яких довготривалий час проживали слов'яни [18].

Цілком можливо, що той слов'янський етнос, який ми називаємо племенем у I-II ст. Р. Х. міг бути уже сформованим народом або національністю з своїми притаманними тільки йому етнокультурними, мовними особливостями, побутом, психологією, епосом і фольклором. Племінна назва могла лиш означати регіональну особливість, чи соціально-політичне становище у слов'янському конгломераті. Сама ж назва плем'я, племінне князівство вжита руським літописцем тільки у XII столітті, зовсім не означає первісно-общинний стан слов'янського етносу.

Слово плем'я вжито літописцем у архаїчному розумінні і під нею слід бачити окрему слов'янську націю, етнос, соціально-політичну одиницю - ранньофеодальну державу. Якщо взяти за основу надплемінні державні формування антів і склавинів, які включали велику кількість племінних князівств, то ми можемо реконструювати по сукупності джерел їх соціальну, політичну та економічну базу і форму утворення. Розселені поблизу кордонів Римської держави, вступивши з останньою в економічний і політичний контакт, слов'яни набирають рис римо-провінційного характеру, переймають військову і політичну систему, можливо і саму імперську структуру Римської рабовласницької держави.

На нашу думку, царство антів і королівство склавинів і сформувалися як перші ранньофеодальні імперії, консолідуючи за територіальним принципом увесь слов'янський етнос. Характерно, що чітко розмежовує слов'ян уже Йордан - готський літописець 5-6 століття.

Склавіни, згідно із свідченнями Йордана, проживають від Дунаю до Дністра, анти, за свідченнями цього ж автора, від Дністра до Дніпра [19]. Розглядом кожного із племінних князівств, які входили у дві ранньослов'янські племінні імперії антив і склавінів і можна дати відповідь на запитання політичного, соціально-економічного і культурного етнотворення слов'янських народів.

Цілком вірогідно припускати, що племінні назви слов'янських етносів частково пов'язуються з назвами ключових родів, які відігравали велике значення у політичному становленні даних етносів і генетично пов'язуються з їх самоназвами у конкретному племінному об'єднанні. Джерела, говорячи про кожне племінне князівство слов'ян, намагаються говорити про їх культуру в цілому, мову, історичну роль у загальнослов'янському конгломераті, щоправда у загальних рисах, і тільки археологічна наука подає детальний опис культури кожного племінного об'єднання і великого надплемінного об'єднання зокрема.

Останні напрацювання археологічної науки не підтверджують концепції, згідно з якою слов'яни поділялися на зорі свого етногенезу на південних, західних і східних. Лінгвісти і філологи зокрема наголошують на тому, що слов'янський етнос формувався як єдиний мовний конгломерат і тільки внаслідок наступного регіонального розселення отримав специфічні регіональні особливості відповідно до місць проживання [20].

Отже, не південні, західні і східні слов'яни, розподіл яких концептуально надуманий вченими, є первинним джерелом вивчення слов'янського етносу, а єдині у мовному культурному розумінні конгломерати слов'ян Венедів, Антив, Склавінів повинні по племінному складу, особливостях, територіях бути піддані ретельному вивченню від початку їх племінних формувань до перетворення у ранньофеодальні імперії та князівства, які відомі нам із римських і візантійських джерел [21].

Оскільки більшість племінних князівств у I-II ст. територіально розташовувалася у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні, який означається ученими, як регіон де відбувалися процеси його постійного формування і де археологічно виявлені достовірні слов'янські старожитності, то постає необхідність з'ясування процесів його етнічного формування у регіоні, який ми вивчаємо [22].

На нашу думку, у цьому ж регіоні, особливо у Подністров'ї і Побужжі, що засвідчується археологічними матеріалами, відбувалося становлення слов'янських політичних об'єднань, що підтвер-

джується і письмовими джерелами, які малюють у даному регіоні велику надплеменну консолідацію слов'ян, перелік племен якої ніяк розділити на східних, західних і південних не можна.

Мусульманський мандрівник Ал-Масуді розповідає про велике слов'янське царство, епіцентром якого у давньому минулому було Побужжя і яке простягалось своїми племенними етно-об'єднаннями від Балтики до Карпат [23]. З цієї території, яка вважається рядом дослідників прабатьківщиною слов'янського етносу, припускається розселення слов'ян на схід, захід і південь, а отже, будь-який поділ надплеменного конгломерату до його виселення із своєї прабатьківщини на східних, західних і південних слов'ян, просто неправомірний.

Згідно із свідченнями джерел, достовірно відомо, що цілий ряд слов'янських племен досить хаотично вибирали напрямок розселення, просуваючись як в басейн Вісли і Одера так і на Руську рівнину. Ряд племенних князівств, що частково проживали у Дністро-Дунайському регіоні, переселялись як на південь в Адріатику, так і на північ у басейни рік Двіни і Волги, охоплюючи усю Руську рівнину.

Такий хаотичний рух слов'янських етносів, міг відбуватися лише у той час, коли слов'яни досягли певного соціально-економічного і політичного розвитку і за певних соціальних і політичних умов, як наприклад напад на слов'ян у регіоні Дунаю кельтів, римлян, гуннів, аварів і т.д.

Попробуємо обґрунтувати нашу концепцію, опираючись на існуючі джерела, а також лінгвістичними, топографічними і гідронімічними даними із регіону, який ми вивчаємо. Спочатку охарактеризуємо джерела, згідно з якими в областях Дністра, Карпат і Дунаю у I-II ст. Р. Х. склалась така географічна, етнічна і політична картина, яка ніяк у даний час не піддається вивченню без підключення археологічних джерел.

Регіон, який ми вивчаємо, давньогрецькими і римськими істориками поділяється на два етно-регіони - Сарматію і Германію, кордоном між якими була ріка Вісла і Сарматські гори, тобто Карпати.

Власне тут римський історик К.Тацит розміщує венеців, так загалом характеризуючи останніх: "Не знаю, чи віднести певкінів, вередів і феннів до германців чи до сарматів, не знаю, хоча певкіни, яких деякі називають бастарнами за мовою і способом життя, своїм осілим способом проживання нагадують германців. Неохайність у

всіх однакова, як і свята веселості серед знаті. Змішані шлюби їх риси роблять все жахливішими і вони набирають рис сарматів. Венеди перейняли багато з їх звичаїв, які тільки існують між певкінами і феннами, бо задля грабунку бродять по лісах і горах (Карпатських). Однак їх слід зараховувати до германців тому, що вони споруджують собі будинки, носять щити і пересуваються пішки і при тому з великою швидкістю, все це відрізняє їх від сарматів, які проводять усе своє життя у возі і на коні” [24].

Окрім К.Таціта свідчення про слов'ян ми знаходимо і у К.Птолемея згідно з свідченнями якого: ”Сарматія закінчується великими племенами Венедів, які проживають по усій великій Венедській затоці, тобто (Дністро-Бужському лиману), на північ від Дакії треба розуміти у Прикарпатті і Подністров'ї там проживають їх етнічні родичі певкіни і бастарни, які у II ст. до Р. Х. - II ст. Р. Х. були кельтизовані, про що мова піде вище. Венеди, за свідченнями К.Птолемея, проживають і у Венедських горах, у яких усі учені вбачають Карпати” [25].

Концентрацію венедів-слов'ян у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні нам засвідчують і певтінгерові таблиці, дорожня карта римських шляхів, яка була складена Касторієм у III ст. на основі карти світу часів імператора Августа (63-14 р. до Р. Х.). Венеди і на цій карті розміщуються, перший раз у горах Бастарнських, тобто в регіоні Карпатських гір, другий вище Прикарпатських племен гетів і даків [26].

Радянський історик В.В.Мавродін вважав, що у середовищі гетів і даків кристалізувався етнос прото-слов'ян. В своїх зауваженнях з цього питання він писав: „Римські і ранньовізантійські письменники називають слов'ян гетами, а Фіофілакт Сімокатта прямо говорить, що раніше слов'яни називались гетами”. В.В.Мавродін доводив антропологічну тотожність дако-гетів і слов'ян і вважав їх одним і тим же народом Подунав'я. Очевидно, наголошував дослідник, що гето-слов'яни - це пізніші тіра-гето-слов'янські племінні об'єднання уличів і тиверців [27].

Розглянувши середньовічні джерела і їх свідчення з свідченнями “Повісті минулих літ”: “Сидять бо вони по Бугу і Дністру і до моря” - академік І.І.Срезневський прийшов до висновку, що тиверці і уличі - це конкретні племінні князівства, що входили до царства антів [28]. Такої ж думки дотримувався і А.А.Спіцин, який вважав, що слов'янські старожитності пониззя Дністра цілком ототожнюються з тіра-гетами (тиверцями), яких вважав прямими наступни-

ками антив. Самі ж анти, на думку дослідника, консолідувались у політичне тіло ранньофеодального характеру під впливом гето-дакійської держави Децебала і Бурвісти, складовим князівством якого вони були в минулому [29].

Для вирішення питання етногенезу Дністро-Карпато-Дунайських слов'ян і локалізації слов'янського етносу у цьому регіоні особливо велике значення мають повідомлення із твору Йордана "Про походження і дії Гетів". Алан за походженням, придворний готський літописець, уродженець Нижнього Подунав'я, він, очевидно, особисто стикався з слов'янами, мав про них усестороннє уявлення. У жодного іншого із ранньосередньовічних авторів ми не знаходимо таких історично-конкретних свідчень про Дністро-Карпато-Дунайський регіон як у Йордана. Він характеризує нам стародавні племінні назви слов'ян, сучасні їх назви його часу, розповідає про їх поділ на союзно-племінні групи, територію проживання, їх війни із готами у III-IV столітті. За усіх цих обставин Йордан досить стисло, хоча однозначно і не суперечливо, подає розселення слов'янського етносу. Без свідчень Йордана ми не могли б уявити собі повноти усієї картини проживання слов'ян у Дністро-Карпато-Дунайському регіоні у II-VI столітті.

Свідчення про них починають з'являтися у візантійських дже-релах, починаючи з доби Юстиніана у зв'язку із масовим вторгненням слов'ян у володіння імперії. Йордан же висвітлює нам попередній час і відтворює слов'янську історію у час формування у них ранньофеодальної державності у III-IV столітті. Хоча у III-IV ст. слов'янське суспільство зберігало ще багато ознак військово-общинного суспільства з елементами рабовласництва, однак у ньому уже з'являються общинні центри, у яких починає концентруватися торгово-ремісничя і політична знать. Оскільки на ці центри постійно нападають римляни і готи, Йордан з цього приводу наголошує: "Громади і міста знаходяться у них серед лісів і боліт" [30].

Отже із цього, нами інтерпретованого повідомлення, можна зробити припущення про наявність у III-IV ст. у склавів Дністро-Подунав'я зародків торгово-ремісничих центрів (протоміст), у яких не виключається наявність і політичної організації.

Інакше не можна зрозуміти, яким же чином через пів століття слов'янський етнос у даному регіоні, як висловився В.П.Петров, - беззбройний народ робиться войовничим і озброєним і сама війна стає професією окремої станової групи [31]. Цілком очевидно, що швидкий політичний і соціально-економічний розвиток слов'ян у

Дністро-Дунайському міжріччі відбувся тому, що дана територія була воротами до кордонів Римської імперії, тому концентрація слов'янського етносу і його економічний і політичний розвиток у даному регіоні відбувався дуже бурхливо.

Не дивлячись на те, що тут археологічно зустрічаються різноманітні культури, венеди Прикарпаття і Подунав'я були могутнім і сталим етносом регіону, який ми вивчаємо. Швидкий їх розвиток можна пов'язувати із тими обставинами, що територія Дністро-Дунайського міжріччя входила до сфери економічних і політичних інтересів Римської і пізнішої Візантійської імперії. Все це створювало ситуацію, про яку можна твердити, пославшись на археологічний матеріал, що слов'яни на рубежі перших століть підсилили свою етно-культуру римо-провінційними особливостями.

Археологам у останні десятиліття серед різноманітних римо-провінційних старожитностей вдалося зафіксувати на території, яку ми вивчаємо, слов'янські старожитності II-V століття. Це дозволяє нам реалістично поглянути на римські і візантійські джерела і побачити під великою кількістю різноманітних назв племен і надплемінних об'єднань літописних слов'ян. Археологічний матеріал дає право зафіксувати слов'ян уже в римський час.

Зафіксовані селища у Верхньому Подністров'ї є, на думку В.Д.Барана, слов'янськими, вони датуються даним дослідником III ст. Р. Х. [32]. Академік Я.Д.Ісаєвич, розглянувши пам'ятки басейну ріки Дністра, дійшов до висновку, що вони залишені автохтонним слов'янським населенням, яке проживало по берегах річок, які витікають із Карпат, і по руслах рік Дністер, Прут, Дунай у I-II ст. [33]. Очевидно, наголошував дослідник, масові пам'ятки Прута, Дністра і Подунав'я датовані I-II ст.: частково латенські, пшеворські, культури Карпатських курганів, а також черняхівські у своїй основі є пам'ятками слов'янськими і відображають різноплемінні із різним станом впливу не слов'янських етнічних груп, зокрема кельтів, сарматів, фракійців і готів на формування ранньосередньовічного слов'янського етносу [34].

Подальший хід історичного розвитку слов'янських племен пов'язується із римо-провінційним впливом, що може означати перехід слов'ян на вищий соціально-економічний і політичний рівень розвитку, який ми пов'язуємо із державними утвореннями Склавнів і антів під безпосереднім соціально-економічним і політичним впливом Римської рабовласницької держави. Можна припускати, що такий високий соціально-економічний і політичний статус

пов'язується із наявною у регіоні римо-провінційною у слов'ян (черняхівською) культурою [35].

Її формування було достатньо тривалим і охопило період II-III ст. – власне, цей час і вважається посиленням римо-провінційного впливу на слов'ян регіону, який ми вивчаємо. Активізація цього впливу відбувалася після завершення римлянами Маркоманських війн, коли римській військово-політичній машині вдалося здобути ряд перемог, які дали можливість збільшити свій політичний і економічний тиск на варварський світ, в тому числі і на слов'ян Подністров'я і Подунав'я [36].

Засвідчені готським істориком Йорданом факти дадуть можливість нам всебічно прослідкувати етно-культурні особливості слов'янських племінних князівств принаймі у II-IV ст. Для цього часу Йордан ще не знає назви слов'яни, як єдиної спільної назви для усього народу. Замість неї він вживає венеди, що очевидно є історичною реальністю II-III ст. Р. Х.

Вони, наголошує Йордан, займають величезні простори, їх територія починається від витоків Вісли, далі до Подністров'я і до Подніпров'я [37]. Перша згадка про венедів, у якій Йордан ще не називає їх склавінами і антами, мова іде про їх ранню історію, яку ми пов'язуємо із регіоном Дунаю і Карпат, що підтверджується свідченнями Певтінгерових таблиць [38].

У цей час у цьому регіоні слов'яни потрапляють під могутній вплив кельтів, що у II ст. до Р. Х. поширюють свій економічний і політичний вплив на слов'ян Дунаю і Дністра, тому назва слов'ян венедами очевидно не випадкова. На нашу думку, вона носить у своїй основі кельтське забарвлення, яке ми розглянемо вище.

Під безпосереднім впливом кельтів у слов'ян Подністров'я проходить зміна формації, своєрідний демографічний вибух, який закладає основи майбутніх політичних і етно-культурних конгломератів слов'ян склавінів і антів. Розуміючи такий хід слов'янської історії Йордан після „Венедського періоду слов'ян” говорить про „Склавінський” і „Антський” періоди. З одного боку Йордан вказує, що слов'яни об'єднані за родовою спорідненістю, а з другого за територіальними ознаками в залежності від місця географічної осілості.

Говорячи про послідовний розвиток слов'янського етносу, Йордан ясно говорить, що раніше склавіни і анти називались венедами, а отже венедський період слов'ян слід вважати найдревнішим відо-

ним нам. При цьому він не конкретизує давнього проживання слов'ян.

Із його туманних висновків можна зробити два припущення: по-перше, що слов'яни у минулому проживали на території, починаючи з Дунаю і до басейну ріки Вісли. Дане припущення підкріплюється археологічними джерелами, які фіксуються кельтослов'янськими (пшеворськими) старожитностями і, по-друге, що слов'яни просунулися із Подунав'я в область Карпат і Українського Прикарпаття, де обжили гористі і лісисті території Подністров'я і Попруття, що підтверджується свідченнями гідронімії і археології [39].

Такі припущення не ідуть у розріз із подальшим викладом Йорданом ранньої історії слов'ян-склавинів і антів. Зокрема, проживання склавинів він локалізує від Дунаю до Дністра на півдні, та до Вісли на півночі. Саму ж племінну територію склавинів Йордан описав як болотисто-лісову, що відповідає території Прикарпаття і Подністров'я.

Характерно, що Маврикій Стратег у своєму “Стратегіконі” приблизно так локалізує територію склавинів і антів: “Вони, племена склавинів і антів, оселяються в лісах коло важко прохідних річок, боліт і озер. Склавини (слов'яни) на півночі у Надвісленні межували з венедами на сході в Наддністров'ї з антами, Дністер розмежував їх” [40].

Наведені нами свідчення про венедав підтверджують наші припущення про давнє проживання останніх у Дністро-Дунайському регіоні, очевидно дану самоназву слов'яни отримали у кельтський період своєї історії, і це цілком ймовірно, так як власна самоназва слов'ян (склавини) - з'являється тільки з III-IV ст., до цього часу слов'яни знаходились під могутнім впливом кельтів, про що небезпідставно наголошує у своєму вступі до літопису літописець Нестор, говорячи про напад на слов'ян дунайських волохів, під якими С.П.Толстов вірно бачив кельтів [41].

Така висунута нами гіпотеза підтверджується і пізнішими джерелами. Так хроніка Фредигара (сер.VII ст.) наголошує: “Слов'яни також називаються венедами”, Іон Бобійський, теж автор VII ст., у своєму описі св. Колумбіана пише: “Прийшла мені думка відправитись до венедав, які зараз називаються слов'янами”. Ще точніше висловлювався англосаксонський учений VIII ст. Алкуїн у хроніці Карла Великого: “Слов'ян ми зовем венедами” [42].

Отже, до часу II-III ст., коли історичні джерела почали фіксувати самоназви слов'ян склавівів і антів слов'яни у Європейській історії називались венетами, що пояснюється нами впливом кельтської культури на слов'ян і латенськими археологічними старожитностями в регіонах майбутнього розселення слов'ян [43]. Подальший історичний розвиток слов'янського етносу ми цілком пов'язуємо з літописними склавінами і антами римопровінційного і ранньовізантійського часу.

Слід однак зауважити, що етнополітично венети утвердилися уже у кельтську добу своєї історії. Очевидно у цей час (III ст. до Р. Х. - III ст. Р. Х.) у венетів-слов'ян повсюди формувались племінні князівства з регіональними мовними і етно-культурними особливостями.

Що стосується склавінів і антів, то на нашу думку, їх соціально-економічний і політичний розвиток набагато вищий. Вони виходять із стадії варварської держави, у них формуються стосунки, які на нашу думку, носять усі ознаки ранньофеодальної імперії, яку слід датувати II-IV ст. Р. Х.

В цей же час такого типу ранньофеодальна імперія формується і в готів, про що наголошують свідчення Йордана. У контексті загальноєвропейської історії Йордан згадує про склавінів і антів, розповідаючи про готів-слов'янські війни: "Германаріх повернув зброю проти венетів". Далі Йордан замість венетів розповідає нам про антів і склавінів немов би ототожнюючи останніх. Проживання венетів Йордан пов'язує з Надвісллянням, склавінів з територіальним трикутником між Дунаєм, Дністром і верхів'ям Вісли, також у Карпатах, антів тільки з Подніпров'ям" [44].

На жаль, Йордан нічого не говорить про давню історію склавінів (слов'ян), та з'ясувати це питання нам, очевидно, прийдеться. Археологічними слідами склавінського розселення регіону, який ми вивчаємо, в період III-IV ст. є пам'ятки черняхівської культури в областях Прикарпаття і Подністров'я і на землях між Карпатами і Дунаєм. Початок фіксації склавінських пам'яток, вважає М.Ю. Браїчевський, у Дністро-Дунайському регіоні припадає на I ст. Р. Х. (епоха пшеворської і зарубинецької культури), із лона яких у II-III ст. Р. Х. формується черняхівська, чи, як вважає дослідник - культура анто-склавінської групи племен, згідно з свідченнями археологічних джерел, густина якої сягає 10 чоловік на 1 км. [45].

У I-III ст. склавіни (слов'яни) виступають у регіоні ще не як самостійна політична сила, на нашу думку, у цей час вони ще знахо-

дяться під сильним впливом кельтської культури. Кельтські культурні і політичні елементи ще вагомо наявні у слов'янському суспільстві, під їх впливом і формувався ряд слов'янських князівств Прикарпатського і Подністровського регіону [46]. У II-III ст. слов'яни потрапляють і під могутній дакійський вплив. Слід зауважити, що дакійський етнос у цей час набуває особливої могутності. Дакійська держава під керівництвом Децебала і Бурвісти веде активну військову кампанію з Римською рабовласницькою державою. слов'янські князівства регіону, який ми вивчаємо, теж були втягнуті у цю боротьбу під загальною назвою, яка подається у римських джерелах "даки", і тільки після розгрому римлянами даків склавини виходять на політичну арену, як самостійна політична сила [47].

Йордан не говорить про суспільний лад склавинів і їх відношення до сусідів антів і готів, однак вказує, що анти являють собою царство на чолі з царем Божем, спадкоємцями його влади є його сини. Оточують царя антів 70 найзнатніших його вельмож (князів), кожний із них уособлює владу слов'янських родів певних територій, протиставляє царству антів Божа Йордан державу чи королівство готів Германариха.

Ми не будемо вдаватися до розгляду питання політичної боротьби між антами і готами, воно достатньо вивчено історичною наукою, зауважимо лиш, що на цьому розповіді Йордана про слов'ян припиняються, тому ми нічого не дізнаємось про склавинів, їх соціально-економічну і політичну історію II- V ст. Йордан немовби не захотів розповідати її, зупинившись на перемозі готів над антами, він зовсім замовчав історію склавинів, хоча досконало знав їх місце проживання і точно окреслював територію від Дунаю на схід до Дністра і на північ до Вісли. У своєму екскурсі він тільки наголошував, що зараз серед вєнедів-слов'ян наймогутніші анти, етнокультурна історія склавинів залишилася поза його увагою [48]. Попробуємо реконструювати соціально-економічну і політичну історію склавинів.

Українські археологи в останні роки провели у басейні ріки Дністер численні дослідження, завдяки яким удалося відкрити численні слов'янські пам'ятки які пов'язуються з племінним об'єднанням склавинів. На Дністрі зафіксовано велику кількість слов'янських городищ, селищ і одиноких склавинських поселень, у дослідників створилось враження, що Дністер був давнім місцем проживанням племінного об'єднання склавинів. І це не випадково, адже Дністер - це друга за величиною ріка Української держави,

вона бере свій початок на схилах Карпатських гір в межах Львівської області і тече з півночі на південь впродовж більше ніж 1360 км.

Береги Дністра, на думку Б.О.Тимощука, були здавна заселені слов'янами-склавінами. По Дністру склавіни просувалися на південь в Подунав'я. Дністер послугував слов'янам як важливий міжнародний торговий шлях, що зв'язував слов'ян Прикарпаття і Карпат з торговими центрами Причорномор'я і Подунав'я. Дністер, на якому проживали склавінські племена був добре відомий античним авторам, які називали його Тірасом. Під такою ж назвою він згадується Геродотом-істориком V ст. до Р. Х. Тірасом Дністер називають і римські історики перших століть Р. Х. Страбон, Пліній Старший, Птолемей. З IV ст. Р. Х. поширюється сучасна назва ріки Дністер. Римський історик Амміан Марцелін (330-400р. Р. Х.) називає уже ріку Дністром [49].

Розглянемо найстародавніші свідчення про племінні об'єднання, згідно зі свідченнями Геродота, які останній розміщує на Дністрі. До числа західно-скіфських племен Геродот зараховує калліпідів, які на його думку проживали у Східному Подністров'ї і Побужжі, їх локалізує у цьому ж регіоні і грецький історик IV ст. до Р. Х. Ефор під іменем карпідів, це ім'я повторюють усі послідовні древньо-грецькі письменники [50]. По великому рахунку, наголошував академік Н.С. Державін - карпиди Прикарпаття і Подністров'я - це пізніші карпи чи Карпівни, які проживали в області басейну Дністра і які ототожнюються з літописними слов'янськими племенами хорватів. В усякому випадку, немає ніякого сумніву, що карпи-карпіани пов'язуються з іменем Карпати і уособлюють цим свою племінну назву.

З Карпатами пов'язується назва і слов'ян - хорватів, які проживали у Галичині і Подністров'ї, де хорвати - це мешканці гір (Хрбів, Горбів, Хрипів) [51]. Характерно, що ряд дослідників прийшли до висновку, що термін склавіни-слов'яни необхідно ототожнювати із терміном хорвати. І.А.Голубцов вважав, що самоназва склавіни - це інтерпретована назва слова славіни чи слов'яни, він наголошував, що римські джерела розміщали у Подністров'ї вередів-слов'ян, конгломерат яких складався із таких племен: "карпи (хорвати), костобоки (бойки), сабоки (різновидність бойків), бастарни і інші. Склавіни-складені-сколочені-об'єднані в одну етно-політичну систему племінні об'єднання Подунав'я і Подністров'я слід ототожнювати із пізнішими склавінами [52].

Очевидно, що карпи і склавіни це один і той же народ на різних політичних щаблях Карпато-Дністро-Дунайської історії, тому що існування після склавінів поч. з VI ст. Великої чи Білої Хорватії явище не випадкове, а на нашу думку, тотожне [53]. З цього приводу російський історик кінця XIX - поч. XX ст. І.Забелін писав: „Європейський розвиток слов'яни отримали в древні часи областей Дунаю-Дністра і Карпат і в сусідніх територіях поблизу древньогрецької і римської цивілізацій. Фундація міст, культура, наука, писемність ніяк не могли бути перейняті слов'янами на Балтійському помор'ї у диких скандинавів”.

Слов'яни завжди проживали у Центральній Європі над Бугом, Дністром і Дунаєм, обіймаючи також обидва схили Карпатських гір. Древня Славонія-Склавінія займала область Дунаю і Дністра, де проживали Геродотові неври, чи Несторові норики. Згідно зі свідченнями Геродота, Дністер виходить із озера, де знаходилося коріння слов'ян, тобто на території Верхнього Дністра.

Важко повірити в те, щоби слов'яни немов би з неба раптово упали на Дністро-Дунайське міжріччя у IV-VI ст. Очевидно, склавіни здавна були тут автохтонним етносом. Очевидно, наголошував І.Забелін, склавіни - це пізніші тиверці, уличі і хорвати, які відомі із римських джерел під назвами: ”бастарнів, карпів, певкінів, сабоків, костобоків, боранів” - з яких кристалізуються склавіни-хорвати [54]. Одним із великих склавінських племінних об'єднань вважав хорватів і сучасний польський історик Г. Ловмянський, на його думку, руські хорвати уособлювали собою древній слов'янський етнос області Дністра-Карпат і Подунав'я [55].

Цілком очевидно, що склавіни - це грецька форма синоніма слов'яни, ним користуються римські і візантійські історики IV-VI ст. Починаючи з IV ст. ця назва поширюється на найбільш чисельну групу слов'янських племен Подністров'я, Карпат і Подунав'я. Візантійські історики VI-VII ст. не знають у Подністров'ї іншого осілого землеробського населення окрім склавінів-слов'ян. Ці джерельні свідчення підтверджуються археологічними старожитностями празького типу, які виявлені у Подністров'ї і Попрутті і датуються II-V ст. Р. Х.

Саме цю територію візантійські джерела вказують при визначенні території розселення склавінів. Археологи вважають, що пам'ятки території, яку ми вивчаємо, залишені тією групою слов'ян, які виступають на сторінках письмових джерел у IV-VI ст. під назвою склавінів [56].

Далі на схід від Дністра археологи відкрили пам'ятки пенківського типу. Основними рисами пам'яток пенківського типу подібні до пам'яток празького типу і є серйозним доказом того, що основними творцями культури пенківського типу були слов'янські племена. Ці археологічні дані підтверджуються і письмовими свідченнями. Саме на територію поширення культури пенківського типу історики IV-VI ст. Йордан, Прокопій вказують як на територію заселену слов'янськими племенами антів. Йордану було відомо, що поселення антів на заході поширювалися до Дністра. Більш ширшу інформацію про розселення антів подає нам Прокопій Кесарійський, який наголошує, що у його час анти просунулися до низзя Дунаю, що засвідчується археологічно пам'ятками пенківського типу. Анти, як і склавіни, зауважує Прокопій, користуються у спілкуванні однією ж і тією ж мовою, у них спільні вірування і навіть самоназва племен у минулому була однакова [57].

Византійські історики підкреслюють також випадки ворожнечі між антами і склавінами, що може також свідчити про мовну, територіальну, соціально-економічну і політичну відмінність антів і склавінів [58]. Вивчення матеріалів культури пенківського типу антів і празького склавінів показує, що вони відрізняються суттєво, оскільки племена антів знаходились в тісних контактах з племенами південних степів, племена склавінів у більшій мірі були землеробським народом.

Болгарський дослідник Є. Михайлов вважає, що анти і склавіни уже у V ст. склали два великі незалежні один від одного у політичному розумінні конгломерати слов'ян, з своїми відмінними системами політичного управління і соціально-економічними структурами.

Прокопій Кесарійський називає їх народами, при усій спільності він розмежує їх. Склавіни і анти у V ст. мали свої стародавні чітко обмежені родові землі, самоуправління і закони, стабільні етнічні кордони, які їх розмежували. Історично склалося так, що більш-менш стабільним кордоном, що їх розмежував був Дністер, який хоч порушувався склавінами у їх русі на схід та все ж зберігався аж до X ст.

Із описів воєн на Балканах видно, що обидві слов'янські групи антів і склавінів завжди проводили військові кампанії самостійно одна від одної у різний час і у різних напрямках. У V-VI ст. розмежування антів і склавінів мало стабільний, а не тимчасовий характер, що підтверджується двома війнами між ними - одна в 40-х ро-

ках VI ст., друга у 586 р. У зв'язку з цим, наголошує Є.Михайлов, до з'ясування проблеми склавів і антів має відношення легенда „Про Кия” і намагання останнього закріпитися на Дунаї, та не дали йому цього зробити ті, що там проживали - склавів, які були господарями Нижньо-Дунайських земель [59].

Цілком можливо, що анти і склавів у цей час були настільки політично могутні із широкою структурою соціально-економічного і політичного устрою, що М.Ю.Брайчевський вірно називає їх ранньофеодальними державами [60]. Припустимо, що політичні структури, які об'єднували слов'янські народи, і які джерела називають як племена чи племінні князівства, на нашу думку, у II-IV ст. були уже “варварськими державами”, які набирали ранньофеодальних рис з чітко окресленими територіями і політичними надбудовами - князем. Такі чітко організовані племінні князівства з своєю власною адміністрацією військово-політичною знаттю і складали, на нашу думку, ранньофеодальні об'єднання антів і склавів.

Характерно, що суспільно-політичний лад антів і склавів цікавив уже римських і візантійських істориків. Племена слов'ян і антів, пише автор “Стратегікону”, подібні за способом проживання, мораллю, любов'ю до волі, їх ніяким чином не можна схилити до рабства, або підкорити у їхній країні. Ці племена антів і склавів не керуються одним князем і проживають у народоуправлінні і тому у них щастя і нещастя у житті вважається спільною справою [61]. Із даного повідомлення видно, що норми слов'янського державного управління зовсім не були подібні у IV-VI ст. на загальноприйняті норми політичного управління у Римській і Візантійській імперії.

Слов'янське суспільство було вільніше, але у військово-політичному розумінні добре організоване. Із свідчень джерел проглядається, що суспільство було організоване за принципом податкової системи, яка через тисячоліття існування не дуже змінилась. Збір податків князями із підлеглих територій, які керувалися васальними старійшинами - князями здійснювали уже антські і склавінські царі.

Хоча римські і візантійські автори нічого конкретного не говорять про податкову систему у слов'янському суспільстві, та, на нашу думку, вона була необхідністю для підтримання функціонування апарату князя уже в III-IV ст. П.Н. Третяков вважав, що сплачували данину не тільки завойовані іноплеменники, але і одноетнічні племінні князівства [62].

Про наявність племінних князівств, які становили етнокультурні одиниці ранньофеодальних імперій антів і склавівинів говорив уже Йордан: „Хоча назви тепер їх змінюються в залежності від різних їх племен і місцевостей, однак головним чином їх племінні князівства набувають загальних назв - антів і склавівинів” [63].

Із даних повідомлень стає очевидним, що у III-IV ст. у антів і склавівинів було багато проживаючих у різних місцевостях племінних князівств, які мали свої родові самоназви, свою племінну історію. Прокопій Кесарійський наголошує: “посли візантійські пройшли через усі слов’янські племена підряд” [64].

Колоритну картину різноманітних слов’янських племінних князівств, які інколи ворогують між собою, але здатних об’єднатися у боротьбі проти спільного ворога, описує нам Маврикій Стратег. Він зокрема наголошує на суперечностях між окремими слов’янськими князями: „На слов’ян не можна покластися на переговорах, оскільки згода одних князів у той же час порушується незгодою інших, тобто є у слов’янському суспільстві багато племінних князівств, серед володарів яких немає згоди”.

Непогано, наголошує Маврикій Стратег, „переманити на нашу сторону обіцянками або дарунками, особливо тих слов’янських князів, володіння яких розташовані поблизу від наших кордонів, і просити нападати на других, щоб не усі були до нас вороже налаштовані і не стали під владу одного слов’янського царя” [65].

У творі невідомого автора VIII ст. ”Чудеса святого Дмитрія”, дається перелік слов’янських племен, що поселилися на півдні Балканського півострова: драгувіти, верзити, сагудати, велезигити, вайюнити, беуніти. Візантійський історик VIII ст. Феофан говорить про поселення в Мізії семи слов’янських племен і вказує назву восьмого, що проживало в Добруджі - севери, чи сіверяни [66]. Костянтин Багрянородний, і очевидно імператор Іраклій VII ст. Р. Х., на свідчення якого опирається останній, називає нам 7 хорватських племен, очолюваних хорватськими князями і князівнами, які переселились в Далмацію з своїми державними утвореннями, князівствами [67].

Таким чином, наявність племінних князівств у антів і склавівинів у IV-VI ст. не підлягає ніякому сумніву. Наявність князівської військової і політичної організації свідчить, що дані політично-територіальні об’єднання набувають характер великих державних утворень і, без сумніву, із спадковою владою. Численні факти, наголошував П.Н.Третьяков, говорять, що влада антських і склавівинсь-

ких царів і численних князів у IV ст. Р. Х. базується давно уже на спадковій владі.

Менандр описав нам одного племінного антського князя, посланого послом до аварів, антського князя Межамира, сина Ідарича, брата Калагаста. Перед нами картина династичних зв'язків, які наочно свідчать про існування спадкової влади в глибокому лоні феодального суспільства. Маврикій Стратег і Фіофілакт Сімокатта називають слов'янських князів - "риксами", тобто королями і царями. Такими, очевидно, із спадковою владою, королями склавнів були: Добрит (Лаврит), Ардагаст, Пірогаст, Мусокій, які були володарями великих слов'янських князівств.

У слов'янських похованнях антського часу відбилися характерні риси соціально-політичного ладу, притаманні для сильних держав. А це значить, що у слов'ян у III-V ст. був апарат дружинників, які складали військово-політичний апарат князя-царя. Не можна виключати, що дружинницька система і система князів-васалів не існувала уже у III-IV ст. Відомо, що уже в кельто-слов'янському суспільстві Подністров'я така система була запроваджена кельтською військово-політичною знаттю і отримала розвиток у місцевому слов'янському суспільстві у I-II ст. Р. Х.

З цього приводу П.Н.Третяков, опираючись на свідчення Йордана, зробив припущення, що у останнього при описі готослов'янських політичних відносин IV ст. мова іде про князівсько-дружинницьку ранньофеодальну систему. Не можна виключати, наголошував дослідник, що цар антів Бож і його 70 старійшин-князів не уособлюють примітивну ранньофеодальну імперію. Не можна відкидати версію, що 70 старійшин-князів не уособлювали прото-феодальні князівства, уособлюючи собою сукупність різноманітних слов'янських князівств, які, внаслідок зовнішньої загрози, утворили союз князівств під керівництвом царя, чи як його титулували в епоху Київської Русі великого князя. Тому концентрація цього слов'янського етносу в регіоні Дунаю, Карпат і Дністра та просування його на Волинь і Дніпро у V-VI ст. нам здається очевидною реальністю [68].

Український дослідник В.П.Петров пов'язував ці процеси з археологічної точки зору з просуванням у Подніпров'я черняхівської культури, зародження якої він припускав у регіоні Карпат і Подністров'ї. Таке перше виселення на схід проходило із регіону Дунаю згідно з вітчизняними свідченнями, слід пов'язати з переселенням у Подніпров'я полян з якими літопис пов'язує князя Кия [69].

Цілком здається правий у своїй реконструкції виселення із великого слов'янського суспільства слов'янських народів чеський славіст К.Кадлеця. Він вважав, що стародавня слов'янська державність складалася із численних поселень і одного, принаймі, городища, як центра політичного життя округу-жупи. Об'єднані навколо городища селища складали уже політичну одиницю і могли мати свого князя чи старійшину. Сукупність сіл і городище могло уособлювати один родовий чи племінний союз, який очолювався князем чи жупаном.

З метою самооборони проти зовнішнього ворога родові союзи, також і союзи територіальні об'єднувалися в області, що давало їм можливість вирішувати не тільки військові але й судочинні і адміністративні питання. З цією метою будувались городища, укріплення, у яких відбувались військові наради, зібрання громадськості - віча, релігійні ритуальні відправи. У слов'ян, як вважав К.Кадлеця, міста повсюдно почали виникати з III ст., вони і почали об'єднувати адміністративні округи-жупи, що вело до виникнення племінних князівств, які уособлювали найвищу структурну ступінь первісної слов'янської держави.

Ці племінні держави і були землями-волостями, які із вітчизняних джерел відомі як князівства. Усі ці племінні князівства з метою захисту утворювали федеративну структуру на базі багатоплемінної держави з великим князем на чолі, який, як вважає К.Кадлеця, зумів вивищитися над рештою племінних князів. Таким великим князем, на думку дослідника, у антив був цар Бож, у склавівів цар Добрит і інші князі, відомі з римських і візантійських джерел IV-VII ст. [71].

На нашу думку, процес розпаду первіснообщинного ладу і виникнення феодальних стосунків у II-IV ст. у Дністро-Дунайському регіоні проходив так бурхливо, що племінні князівства і міста-держави виникали повсюди. Процес феодалізації слов'янських князівств, що знаходились у контактних зонах із сусідньою Римською державою проходив так швидко, що, очевидно, його важко зафіксувати будь якими джерелами.

При усій сукупності джерел і археологічного матеріалу очевидним стає, що Римська рабовласницька держава впливала на слов'янський світ своїми чітко відпрацьованими інститутами влади і примушувала останній модернізувати і реорганізувати свої. Усі ці інститути влади і кристалізувались у регіоні, який ми вивчаємо, у II-III ст.: королівство бастарнів, карпів, венедів, які переросли у ранньофеодальні імперії антив і склавівів IV століття.

Така швидка кристалізація і консолідація етносів за феодальними ознаками може говорити про безпосередній вплив на політичне етнотворення Римської рабовласницької держави. Цілком очевидним стає, що їх кристалізація проходила із надр військово-політичних союзів, які набирали рис племінних князівств ранньофеодального типу, що відбивалося на способі господарювання зокрема. Цілком імовірно, що уже в II-III ст. союзи племен замінюються централізованою князівською владою, яка, опираючись на військово-політичну знать, починає розвивати феодалізм у слов'ян [72].

На питання формування феодальної державності у слов'ян звернув увагу ще С.В.Юшков, який побудував власну концепцію розвитку держави у слов'ян. Згідно з його висновками, відлік державності у слов'ян слід починати із скіфського часу, у який у слов'ян сформувалась дофеодальна, зовсім не рабовласницька структура державності, так звана “варварська держава”. Стародавні слов'яни проживаючи поряд із старогрецькою цивілізацією міст-держав, очевидно перейняли усі її політичні і соціально-економічні структури, які модернізувала у римський час у ранньофеодальні імперії антів і склавів по зразку римської рабовласницької держави [73].

Очевидно, наголошує М.Ю. Брайчевський, “Троянові віки”, що створили могутню черняхівську культуру, були відправною добою слов'янської державності. Цар Бож, очевидно, уособлює феодальну структуру суспільства слов'ян, а його 70 старійшин (князів) - племінні князівства східнослов'янського суспільства [74].

Цілком можливо, як зауважував В.В. Мавродін, цар Бож об'єднав і очолив племінні князівства, розвинувши тим самим інститут слов'янської ранньофеодальної державності [75]. Припустимо однак, що у III-IV ст. племінні князівства, тільки набирали рис ранньофеодальної державності, виходячи із стану напівпатріархального, напівфеодального слов'янського суспільства. В цей же час основна маса населення була вільними общинниками і ще не залежала від общинного князя-феодала і розвиток феодальних відносин у слов'ян не проходив рівномірно. На нашу думку, у контактній зоні з Римською державою процес політичної консолідації проходив набагато швидше.

Беручи до уваги доробок археологічної науки, зробимо припущення, що у контактних зонах місцеві племінні князі швидко накопичували багатство, оточували себе кращими мужами, ремісниками, купцями, земельними власниками, з лона яких і формували елітну бойову дружину. Не можна виключати думки, що оточення

племінного князя складали вільні общинники, які внаслідок розвитку військової організації і кристалізували військово-політичну знать.

Очевидно, у II-IV ст. племінні князі Дністро-Подоунав'я опиралися уже на родо-племінну знать, яка зв'язувалася уже військовою системою і певною територіальною повинністю. У цей же час у слов'ян Подністров'я проходить масове об'єднання у племінні князівства типу карпів, сабоків, костобоків і т.д., яку римські джерела трактують як "варварські державки". Поступальний процес, що відбувається у них упродовж століть, консолідує їх у більш могутніше політичне об'єднання, на нашу думку, ранньофеодального типу під назвою склавівнів. Б.А.Рибаків справедливо вважає, що склавінське суспільство має усі ознаки держави. Стабільні кордони територій племінних князівств у цей час набирають рис феодальної структури [76]. Власне, у цей час уже існує данницька система, військова система, де термін воєвода уже означає начальник воїнів племінного князя.

З цього часу велику роль у племінних слов'янських (склавінських) князівствах відіграє віче. Прокопій Кесарійський наголошує, що "анти проживають у народоправстві, усі питання щастя і нещастя у них вирішуються спільно", тобто на вічі. Віче ж у них найбільш архаїчний інститут слов'янської державності, очевидно, воно відіграло велику роль у становленні племінних князівств, сприяло переростанню племінної верхівки в феодальну [77].

З розвитком феодальних відносин у слов'ян кристалізується і система обкладання даниною населення, що може говорити про консолідацію етносу у ранньофеодальну слов'янську структуру, роль якої у 3-4 ст. ще зовсім не вивчена [78]. І. Псевдо-Маврикій і Прокопій підкреслюють, що у слов'ян "велика кількість рексів чи риксів. Військо слов'ян прекрасно оволоділо військовим мистецтвом римлян. Анти і склавівни воюють уже відкрито із Візантією і наносять останній відчайдушного удару, переселяючись у землі імперії" [79].

Наявність у слов'ян у IV-VI ст. могутньої військової організації може говорити про наявність розвинутих феодальних відносин і ранньофеодальної держави зокрема. Сукупність фактів дає право наголошувати, що Дністро-Подоунав'я обганяло у своєму розвитку по процесах складання феодальних відносин інші регіони слов'янського світу, імовірно, що класове суспільство - держава тут існувало ще у скіфський час.

Давні торгово-економічні і політичні зв'язки із містами-державами Причорномор'я висунули регіон Дністро-Подунав'я у регіон концентрації усього слов'янського етносу [80]. В.В.Мавродін підкреслює, що прокладена торгова магістраль через Карпати у "Троянові віки" продовжувала існувати і у візантійський час. Арабські, перські, єврейські і візантійські купці їздили через Краків, Прагу, їх шлях, без сумніву, лежав через Прикарпаття, де згідно з археологічними даними розмішувалися у Подністров'ї і Попрутті безліч торгових городищ (Велика чи Біла Хорватія), які фактично функціонували, починаючи з "Троянових віків", коли слов'яни цього регіону були включені у економічну структуру Римської держави [81].

Рим, вважав Б.О.Рибаков, мав величезний вплив на слов'ян Подністров'я і Карпат. У I-III ст. імперія стала безпосереднім сусідом слов'ян, що не могло не позначитися на кристалізації ранньофеодального слов'янського суспільства. Власне, у цей час тут формуються безліч слов'янських князівств, королівств і царств, будуються державні оборонні лінії, фортеці, городища.

Задовго до Київської Русі, наголошує Б.О.Рибаков, у Дністро-Подунав'ї у найпередовішому слов'янському світі, що був розміщений поблизу світових економічних і політичних центрів і кристалізувалася слов'янська державність, яка, на нашу думку, носила усі ознаки ранньофеодальної державності [82]. Різкий підйом усього господарського і соціально-політичного устрою слов'янського суспільства Дністро-Подунав'я підняло слов'ян на вищий рівень суспільного життя. Знать, князі, дружинники, купці стали володарями незчисленного майна: римських монет, дорогого срібного і золотого посуду, зброї.

Знайдені імператорські медальйони у похованнях слов'янських царів - Трояна, Іовіана, Костянтина Великого, тобто від часу (II - по IV ст.) говорять, що вони могли бути подаровані внаслідок дружніх стосунків римських імператорів і слов'янських князів і царів. Найдені на території Волині так звані царські могили, ранньофеодальні городища, що датуються V ст. Р. Х., яскраво вивищують Прикарпатський регіон у етно-політичному розумінні над рештою регіонів слов'янського світу і можна говорити про наявність у ньому міжслов'янської політичної державної влади, чи консолідації в одне політичне тіло великої кількості слов'янських племінних князівств [83]. Російський дослідник А.Є. Пресняков, розглянувши свідчення арабського мандрівника Масуді про державу Волинян, прийшов до

висновку про існування у IV-VI ст. з політичним центром на Волині великої надплемінної держави, яка охоплювала усю територію Дністро-Подунав'я і Карпат [84].

З цим надплемінним союзом і пов'язував кристалізацію слов'янської державності і другий російський дослідник В.О. Ключевський. Відлік слов'янської державності треба починати з Прикарпаття, там на передгір'ях Карпат і народилась слов'янська державність [85]. З такими висновками ми і пов'язуємо, щоправда, із державами антів і склавів (II-IV ст.) ранньофеодальну державність слов'ян. Постає логічне запитання, а чи першою була ця консолідація слов'янського етносу у Дністро-Подунав'ї, і яким шляхом і під яким впливом консолідувалися слов'яни у раніші часи.

Слов'янський етнос не пам'ятає свого приходу із Азії. Руський літопис розповідає нам про перебування слов'янських племен на берегах Дунаю і рух останніх на схід під натиском якогось могутнього ворога. Згідно з сукупністю даних таким могутнім ворогом, що міг би витіснити слов'ян із Подунав'я могли бути кельти або римляни. Сильних ворогів у слов'ян на Дунаї, зауважував С.М. Соловйов, було багато: кельти, фракійці, готи, та власне вони не могли бути тим двигуном, який би заставив слов'янський конгломерат покинути Дунай і заселитися у лісисті Карпати, Прикарпаття і Подністров'я, на думку С.М. Соловйова - це були римляни, перед якими не устояв ні один із Дунайських етносів.

Загроза римлян у регіоні Дунаю примусила слов'ян у I ст. до Р. Х. - I ст. Р. Х. зміцнити свою державність. Важко повірити в те, що проживаючи на Дунаї серед таких могутніх етносів, слов'яни не утворили там своєї державності у той час, коли кельтські і фракійські державні інфраструктури вели активну боротьбу з римлянами. Можливо, припускав дослідник, слов'яни і готи вважали за потрібніше залишити свої стародавні придунайські землі, де слов'яни висилилися у Карпати і на Дністер, а готи - у степи Причорномор'я. Власне, виселення з Дунаю під ударами римлян описує нам літописець Нестор, наголошував С.М. Соловйов [86].

Можна, однак, припустити, що слов'яни у цей час просунулись як в басейн ріки Вісла, так і в басейн ріки Дніпро, та основне їхнє ядро, очевидно, концентрувалося у лісистих Карпатах і Прикарпатті, і не римляни очевидно були тим двигуном, що привели у хід слов'янські племена, адже літописець Нестор не згадує римлян як витискувачів слов'ян. Очевидно події, що описані літописцем мали місце в історії слов'ян у більш ранній період, і не пов'язані з рим-

лянами. Нестор ясно наголошує, що волохи, під якими дослідники вірно вважають кельтів, були тим могутнім двигуном, який заставив слов'янський етнос покинути свої стародавні житла у Подунав'ї [87].

Тиснутий кельтами слов'янський міжплеменний союз розпався на окремі племенні князівства, які розійшлися у різні сторони у пошуках нових придатних для проживання земель. Одні, наголошує літописець, прийшли і сіли на ріці на ймення Морава і назвалися Моравами, другі назвалися Чехами, а ось ці же самі слов'яни Хорвати Білі і Серби і Хорутани, очевидно, далеко не пішли і оселились у Карпатах і Прикарпаттю. Коли ж волохи (кельти), прийшовши на Дунай, почали утискати слов'ян і насильства їм чинити, то слов'яни пішли з Дунаю і сіли на Віслі і прозвалися Ляхами [88].

Якщо пов'язувати повідомлення Нестора з наступом кельтського етносу у Подунав'я у V-IV ст. до Р. Х., то, власне, із цього часу можна починати з'ясовувати питання політичних варварських державних утворень у слов'ян. На нашу думку, описані Нестором події дійсно мали місце у древній історії слов'ян тільки задовго до римського завоювання Подунав'я. На нашу думку у час римського завоювання Подунав'я, слов'яни уже давно проживали у регіоні Карпат, Прикарпаття, Подністров'я і Побужжя, де римські історики уже знають слов'ян під назвою Венеди, як древній і автохтонний етнос. Римські джерела ні в одному із свідчень не наголошують про будь-яке переселення венедів і пізніших антів і склавів, а навпаки, вказують на їх території, як на місця довготривалого проживання.

Римські історики вказують у I ст. Р. Х. на проживання слов'ян-венедів біля Вісли, біля Дністра, у горах Карпатах (горах Венедських). К. Тацит наголошує, що венеди ведуть осілий спосіб життя, мають будинки, а отже, ведуть господарство. Археологічні матеріали вказують на наявність сталої політичної і економічної організації. Йордан називає ці політичні об'єднання венедями, антами і склавінами, а отже, можна говорити про консолідацію племенних держав за протофеодальними ознаками [89]. Знаючи ці племенні князівства, можна пояснити розселення слов'янських етносів на північний схід, тобто на Руську рівнину. Імовірно, що усі літописні племенні об'єднання, як наголошує Нестор, були уже ранньофеодальними державами. А саме, як зауважує літописець, ті, що сіли по Дніпру і назвалися полянами, а другі древліанами тому, що поселились в лісах, інші ж поселились між Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами, деякі сіли по Двіні і назвалися полочанами від іме-

ні ріки Полоти, що впадає в Двіну. Частина слов'ян поселилась також біля озера Ільмень і назвалася своїм іменем слов'яни. Ці слов'яни побудували місто і назвали його Новгород. Решту ж слов'ян, що поселилась на Десні, Сеймі і назвалася сіверянами. Немов би виділяючи полян літописець говорить, що у полян було своє князівство, а у древлян своє, у дреговичів своє, у слов'ян своє в Новгороді, у полочан своє. Від них же полочан походять кривичі, що проживають в верхів'ях Волги, Двіни, Дніпра.

Складається враження, що половчани - це такий великий конгломерат племен, який ще в історичній літературі зустрічається під назвою серби [90]. Письменники V-VII ст. згадують серед головних народів Сарматії народ сербів. Якщо врахувати теорію С.М. Соловйова, що хорвати розселилися від Карпат по Дніпро, а услід за ними проживали серби, то це підтверджує нам свідчення К.Багрянородного про сербів і хорватів часу імператора Іраклія (610-640р.), їх розселення у різні часи на південь і схід з регіону Карпат і Подністрів'я [91].

Далі Нестор особливо виділяє дулібів чи волинян, які простяглися своїми племінними об'єднаннями до ляхських земель. Це, очевидно, пов'язано з тими обставинами, що волиняни у минулій історії слов'ян відігравали роль наймогутнішого племінного об'єднання, під керівництвом якого консолідувалась у V-VI ст. слов'янська ранньофеодальна державність. І тут, немов би продовжуючи перелік племінних князівств, говорить про радимичів і в'ятичів, які переселилися на руську рівнину з ляхів. Радим прийшов із родом своїм і сів на Сожі, а В'ятко - на Оці. Тут же він заповнює опустілу територію між волинянами і в'ятичами і радимичами, які ще до переселення були ляхами-хорватами, уличами і тиверцями. Отже, стає ясно, що ці племінні князівства знаходилися між волинянами і ляхськими землями, які до переселення займали в'ятичі і радимичі, будучи безпосередніми сусідами хорватів на заході.

Із сукупності даних стає очевидно, що слов'янські протофеодальні князівства почали виселятися у різний час і у різному напрямку із Дністро-Дунайсько-Карпатського регіону, а тобто наголошував С.М.Соловйов, Великої чи Білої Хорватії пізнішої Галичини прямо на схід у басейни рік Дніпра, Прип'яті, Двіни і Волги [92]. Аналізуючи повідомлення Нестора про початкове розселення Яфетового коліна народів, російський дослідник Н.П. Барсов зауважував, що історична батьківщина слов'ян знаходилась в області Ду-

наю і Карпат, де слов'яни проживали великим багатоплемінним конгломератом об'єднаним державним і економічним укладом.

Слов'яни на Дунаї у своїх стародавніх помешканнях, на думку дослідника, відрізнялись тільки територіально-географічною специфікою проживання і діалектами єдиної слов'янської мови, побутом, регіональним світобаченням [93]. У цій Дунайсько-Карпатській котловині слов'яни проживали поряд із кельтами, іллірійцями і фракійцями. На користь даної гіпотези можна висунути наступні аргументи. Аргумент перший, висунутий ще С.П. Толстовим, згідно з яким повний збіг племінних назв полабських, поморських і других західних слов'ян з найстародавнішими назвами слов'ян, відомих в Карпато-Дунайському ореолі може говорити, що слов'яни у минулий час виселилися із Карпато-Дунайських земель на великі території, де відтворили етно-назви своєї Карпато-Дунайської батьківщини [94].

Особливий інтерес представляє велика кількість слов'янських географічних назв архаїчного нашарування в Карпато-Дунайському регіоні, на території сучасної Угорщини, Румунії, Трансільванії області Українських Карпат, де, очевидно, знаходився епіцентр концентрації слов'янського етносу, про що свідчать нам назви рік: "Красна, Бистра, Черна, Суха, Топля (біле 10 раз), Сучава, Молдава, Путна, Яблониця, гори Свічева, Студені і т.д". Населені пункти: "Вадубоврей, Петник, Приліпки, Пригор, Козла, Білобрежка, Потік, Брешниця-Окіл, Пристол, Вікна і другі.

Слов'яни, наголошує сучасний румунський дослідник М.Макря, були у минулому чисельним народом на території Дакії. Це видно хоча би із сучасної топоніміки, яка збереглася до сьогоднішнього часу із античних часів. Слов'янські назви Трансільванії і Дакії уособлюють собою найархаїчніший прошарок лексики румунської мови. Це назви Трансільванії, її населених пунктів і рік. Уже перші римські джерела відзначають назви слов'янських населених пунктів, рік і гір. Пункти: Черна, Черниця, Толмач, Пленіця, Крайова і другі, гори: Родна, Семеник Педуря, Краюлуй і багато інших говорять, що у II ст. Р. Х. дані території входили до складу найстародавніших слов'янських земель [95].

На слов'янський характер топоніміки уперше звернув увагу Н.Надеждін, який писав: "Горби, тобто Карпати були основним місцем концентрації племені до якого ми належимо і якщо це плем'я назвало їх по своєму, значить воно зайняло їх у той час, коли вони були безіменними [96]. Пізніше цю гіпотезу конкретизував лінгвіст

С.Б. Берштейн, який вважав, що слов'яни у I ст. були у Карпатах пануючим етносом. Можливо, зауважував Ф.П.Філін, що Карпати і були тим загально слов'янським гніздом. Уже давно висунута думка, що архаїчна загальнослов'янська назва гора-горб покритий лісом можуть означати слово хребет (спинний хребет).

Слово хребет у архаїчному вживанні слов'ян дуже древнє, тому можна припускати, що слов'яни були давніми мешканцями Карпат. Концентрація у різних слов'янських народів Карпатських назв типу: плонина-полонина, плоніна (вилучина між горами), може вказувати на давній зв'язок слов'ян з горами [97]. У підтвердження нашої гіпотези про давнє проживання слов'ян у Карпатах можуть бути доказом слова архаїчної слов'яно-карпатської лексики, як бирдо-бердо у розумінні гора, пагорб ущелина, гребінь (ланцюг гір). Характерно, що дані слов'янські слова є ключовими у деяких індоєвропейських мовах. Коренева група слів: гр (хр) б і бр, крб, хрб, грб використовувалася у індоєвропейців і, очевидно, у протослов'ян для пояснення назв гірського ландшафту, тому слов'янські слова гора, хребет, граблі, гребля, гриб, горб, хрб, хрип, грижа, груша, брови, обруч, храп, ребро, бід, гребля - є ключовими словами як індо-європейських мов так, на нашу думку, і мови протослов'ян.

У зв'язку з цим хочеться сказати про походження слів із назвою Карпати. Основа слова тут одна карп-горб. В руському літописі Карпати іменуються просто горбами [98]. Також горбами, за свідченнями П.І.Шафарика, називали Карпати і місцеве слов'янське населення, а хорвати (карпи) використовували для їх назви ще більш архаїчніше слово хрб і хриб. Разом з тим можна стверджувати, що у старослов'янській мові вказані слова звучали як карб-карп, х-карп. Внаслідок певного проміжку часу, зауважує дослідник В.П.Кобичев, в старослов'янській мові пройшло пом'якшення (паталізація) голосних, при якій звук К у своїй більшості перетворився у Г чи Х. В Прикарпатському регіоні невелика річка і сьогодні носить двояку назву: Креничівка і Хреничівка, тут же відомий населений пункт Криниця-Хрениця.

Античні джерела згадують у Карпатському регіону державу карпів, Йордан писав, що карпи були надзвичайно досвідчені для війни люди. Держава карпів, згідно зі свідченнями джерел, існувала у Карпатському регіоні з II по V ст., а через два століття, тобто з VI-VII ст. згідно з свідченнями К.Багрянородного, тут концентрувалася Велика чи Біла Хорватія, яка уособлювала собою сполучені воєдино численні слов'янські племена [99]. Російський історик

І.Забелін вважав, що назва карпи і згадка цього племінного об'єднання у римських джерелах означає не що інше, як майбутніх хорватів, назву яких латинізували римляни. На його думку, Велика чи Біла Хорватія Прикарпатська названа у візантійських джерелах VII-X ст. не випадково, вона просто новою назвою грецьким письмом і звучанням замінила латинізовану назву одного і того ж самого племені римлянами.

Очевидно, могутні карпи включали у себе і слов'ян певкінів, бастарнів, які були складовими і невід'ємними частинами хорватських племен. Характерно, що згідно з свідченнями Птолемея, карпи проживають у Карпатських горах між певкінами і бастарнами. Усі ці свідчення, наголошує І.Забелін можуть говорити, що усі три племінні об'єднання належали до одного етно-політичного і культурного конгломерату, відомого як карпи-хорвати. Сукупність свідчень дають право ототожнювати бастарнів з буковинцями, хорватів з гуцулами, певкінів з бойками, лемками. Від Буковини, наголошував дослідник, тягнеться великий хребет бастарнів Стернигора, яка відділяється від Буковини рікою Золотою Бистрицею, є там і ріка мала Бистриця, є і Бистриця (Надвірнянська) і Бистриця (Солотвинська) - це є територія бастарнів.

Так само багато самоназв і проживаючих услід за бастарнами племені карпів, з якими пов'язуються населені пункти Карповець, Коропець, ріка Коров'ятка і другі. Внаслідок вивищення карпів серед численних слов'янських племен Карпат і Прикарпаття, дана племінна група очолила із своєю етноназвою державне формування, яке римські джерела II-IV ст. називають державою карпів (хорватів) [100].

Сучасні дослідники дещо по іншому пояснюють процеси у етноісторії слов'ян Карпато-Дністровського регіону. На їх думку у перших століттях Р. Х. у регіоні, який ми вивчаємо, відбувалася трансформація слов'янської мови. При таких обставинах звук К трансформувася в Х. Паталізація голосних, наголошує В.П.Кобичев, відбувалася у слов'ян у першій половині I тис. Р. Х., вона не закінчилася навіть у той час коли в Паннонську котловину і Карпати прийшла орда угрів. Добре відомо, що угри прийшовши у Карпати застали тут місцеве слов'янське населення. Основною топонімікою того часу були назви узгір Карпач, Хиртоп. До топоніму Карпат сягають такі слова як хорват, хрват, храбр - що означає горянин.

Легендарний родоначальник сербів теж називався Кробат, до цієї когорти можна віднести і Хорива руського літопису і Крапа-Крака із польського епосу, усіх їх очевидно слід відносити до найстародавніших слов'янських етнонімів. Слово гора-Хрба відоме в усіх слов'янських народах. Такі назви, як нова і стара Загора, Гірка і т.д. говорять, що слов'яни у архаїчному минулому були добре знайомі з горами [101].

Ці варвари, писав про антів Прокопій Кесарійський, краще усіх уміють воювати в гористих і важко прохідних місцевостях. В другому місці він говорить, що у минулому слов'яни ніколи не з'являлися під стінами міст і боялися спускатися на рівнину. І трохи далі він пише: "Боячись римського полководця вони, слов'яни, у той же час перервали свій похід на Фессалоніку і не осмілювалися більше спускатися на рівнину, а повернувши назад і пройшовши по горах всю Іллірію вони опинились в Далмації" [102].

Щось подібне нам описує і Маврикій Стратег: "Битися із своїми ворогами вони люблять в місцях порослих густим лісом в тіснинах і на обривах, серед тіснин і гір" [103]. Таким чином можна сказати, що слов'яни були давніми мешканцями Карпатських гір і Подунав'я.

Пам'ять про проживання слов'ян на Дунаї і у Карпатах збереглися у руському літописі тричі: "По багатьох часах сіли слов'яни по Дунаю, де є нині земля Угорська і Болгарська. Від тих слов'ян вони розійшлися по землях і назвалися іменами своїми, де хто на своєму місці поселився. Тут же був Іллірик, сюди ж доходив апостол Павло, тут бо раніше сиділи слов'яни" [104]. Сучасна археологічна наука поки що остаточного висновку про етногенез Дунайсько-Карпатських слов'ян не зробила. Судячи із характеру археологічного матеріалу, між Дністром, Віслою і Карпатами зосереджувались слов'янські пам'ятки праського і пеньківського типу. Вони поширюються по Пруту, Сирету, притоках Тиси і Дунаю, характеризуючись слов'янськими пам'ятками: "квадратними формами напівземлянкових жител з пічками-кам'янками, глиняною керамікою". У Подунав'ї шляхи носіїв пеньківської та праської культури тримаються осібно.

Перші розміщуються у Нижньому Подунав'ї і на Балканах, а другі піднімаються вгору по Дунаю і відомі уже з II-V ст. у Моравії і Словаччини. Питання про заселення слов'янами Подунав'я особливо його нижньої частини наголошують археологи В.Д.Баран, Д.Н. Козак, Р.В. Терпиловський, ще чекає свого вирішення. До най-

раніших письмових джерел, де вміщено свідчення про слов'ян - венеців у Північному Подунав'ї, відносяться Певтінгерові таблиці III ст. Р. Х. На даній карті венеців розміщено між Нижнім Дунаєм і Дністром поряд із сарматами, гепідами, даками, гетами та іншими етнічними групами.

В останньому десятилітті молдавськими та українськими археологами відкрито нову групу пам'яток III ст. типу Етулуї, що типологічно зв'язана з слов'янськими старожитностями цього самого часу Середнього і Верхнього Подністров'я (чотирикутні житла напівземлянки, безурнові поховання з обрядом трупоспалення)- є усі підстави зв'язувати це населення з венедами Певтунгерових таблиць. Пізніші письмові джерела, що згадують слов'ян-склавівнів та антів датують їх у Подунав'ї III-IV ст. Таким чином, наголошують українські археологи, археологічні матеріали не тільки не суперечать, вони дозволяють говорити про проживання слов'ян у цьому регіоні уже в першій пол. I ст. Р. Х. [105].

Суттєве доповнення нам дає топоніміка, яка включає до Дністро-Дунайського культурного пласту слов'ян і Карпатський архаїчний ореал топонімії Карпатських гір, наголошує В.П.Кобичев, який має такі архаїчні слов'янські ключові топоніми, як: „Брда, Бра, Гвда, Вкра, Скра, Бльг, Попрад, Гор, Хорб, Грб, Хрб”. Усі вони, на думку дослідника, мають притаманні для слов'янських словосполучень декілька голосних. Тут у Карпатах ми зустрічаємо колосальну масу гідронімів і топонімів з відомим уже нам формантом Ава , який у слов'янських мовах у сивому минулому був у широкому вжитку, що переконливо доказують такі назви як: “Шумава, Свалява, Одрава, Острава, Дубрава, Плянява, Житава, Плугава, Влодава, Сучава, Святава, Морава”. У східнослов'янських землях подібних назв ми майже не знаходимо, винятком є населені пункти Чернява і Полтава.

Особливий інтерес уособлює наявність великої кількості слов'янських географічних назв, які є найархаїчнішими. Вони є у Карпато-Дунайському басейні і сконцентровані у більшій мірі у Трансільванії. Наприклад ріки: „Красна, Бистра, Черна, Суха, Топля (більше 10 назв), Сучава, Молдава, Путна, Яблониця, гори Свинеча, Студені, Обрета, населені пункти: Вадубоврей, Петник, Примешки, Пригор, Козла, Белобрежка, Поток, Брешниця, Окол, Пристол, Окна і другі”. Слов'яни, на думку румунського дослідника М.Макрі, були у один час, тобто до приходу римлян у I ст. Р. Х. досить чисельними у Dakii. Не зважаючи, що під натиском римлян вони зму-

шені були звідтіля виселитися, їх численні гідронімічні і топонімічні етноніми залишилися і до сьогодні. Населені пункти, їх назви проіснували на Дунаї і Дакії, тобто з того часу коли їх зафіксували тут римські джерела. Все це переконливо засвідчує, що дана територія колись входила у склад найстародавніших слов'янських земель [106].

Як бачимо, із сукупності свідчень слов'яни на Дунаї і в областях Карпат і Дністра є древнім автохтонним етносом. Розповідь Нестора, є на нашу думку достовірною, очевидно Нестор, з'ясовуючи питання етногенезу слов'ян, у свій час теж використовував джерела, які до нас не дійшли. Не міг же він, освічений чоловік своєї епохи, без будь-яких переконливих аргументів розміщувати прабатьківщину слов'ян на Дунаї. Характерно, що свідчення Нестора повністю співпадають із свідченнями польських і чеських середньовічних хроністів XIII-XV ст. на чому ми детальніше зупинимось далі.

Таку точку зору на підтримку Дунайської прабатьківщини слов'ян підтримували такі визначні російські історики, як С.М.Соловйов, М.Н.Погодін, В.О. Ключевський та інші. В наш час її розвинув дослідник В.П.Кобичев, який вважає, що Дунай і Карпати були початковою прабатьківщиною слов'ян [107]. Фундаментально проаналізував давньослов'янську мову О.М. Трубачов, який виявив у ній праїталійські мовні елементи, прийшов до висновку, що слов'яни із Подунав'я просунулися у регіон Карпат. На його думку середнє Подунав'я є прабатьківщиною слов'ян [108].

Значний вплив на розвиток теорії Дністро-Карпато-Дунайського походження слов'ян мала наукова концепція чеського славіста І.П.Шафарика. І.П.Шафарик автор широко відомої у XIX ст. монографії "Слов'янські старожитності", яка поклала початок теорії Прикарпатської прабатьківщини слов'ян [109]. Значний вплив на активізацію наукових досліджень в областях Дунаю-Карпат-Дністра мала праця видатного чеського славіста Л.Нідерле "Слов'янські старожитності". У ній дослідник узагальнив досягнення різних наук: історії, етнографії, лінгвістики і топоніміки. Вчений локалізував Прабатьківщину слов'ян у Карпатах, а також над верхнім Бугом, на Дністрі, Пруті і Сереті. Епіцентр слов'янської території, на думку Л.Нідерле, знаходився на Волині [110].

Добре обґрунтованою лінгвістичною концепцією етногенезу Дунайсько-Карпатських слов'ян є дослідження О.М. Трубачова, який надає мовному розвитку слов'янських етносів великого значення з метою довести древнє проживання в регіоні середнього Ду-

наю і області Карпат і подальшого розселення з цього регіону слов'янського етносу. На його думку, легенда висвітлена на сторінках Несторового літопису про нашестя волохів на дунайських слов'ян носить у своїй основі реалістичну основу. Повість Нестора, на його думку, відображає архаїчну історію слов'ян і відтворює кельтську експансію в регіон.

Це не пастухи римлян, тобто романізоване населення I-II ст. Р. Х., а могутні кельти, які витіснили слов'ян і запанували на їх землі у Дунайсько-Карпатській котловині на довгі віки. Паннонія і Потисся - ось центр, з якого кельти витіснили слов'ян у Карпати на Дністер, Прут і Пониззя Дунаю наголошує дослідник [111].

Цьому „волооському питанню” Нестора була присвячена багата література. В.Д. Корольок зокрема вважав, що під волохами руський літописець розумів як стародавніх римлян так і романізоване населення, що було включене у склад Римської імперії у I-II ст. Р. Х. [112]. Думка про те, що під волохами Нестора слід бачити не римлян, а кельтів у загальних рисах висловили ще чеські учені XIX ст. І. Добровський і І.П. Шафарик, не приводячи щоправда, ніяких підтверджуючих аргументів.

Більш аргументовано доводив, що під волохами Нестора слід бачити не римлян, а кельтів радянський дослідник С.П. Толстов у статті “Нарци і Волохи на Дунаї”. На думку С.П. Толстова, власне, від кельтів із Дунаю у свій час змушені були рятуватися втечею нарци, яких автор вважає протослов'янами. Кельти, осівши в долині Дунаю, у другій половині I тис. до Р. Х. були дуже чисельним і могутнім народом. Аппіан пише, що Істр розмежовує войовничі народи по більшій частині кельтські із володінь яких і бере свій початок. Панування кельтів на Дунаї продовжувалось до середини I ст. до Р. Х., коли Буревіст цар гетів не спустошив Фракію і Іллірію і зовсім знищив боїв. Що стосується слова влах-волох то воно означає одну із провінцій кельтів (Цизальпійську Галлію), тому очевидно, ще у Несторовий час колись могутні кельти ототожнювалися з волохами [113].

Однак, не зважаючи на чисельну аргументацію, Дунайсько-Карпатська теорія ставиться під сумнів рядом дослідників на тій підставі, що по-перше: пам'ять літописця сягає у глибину не далі VI ст. По-друге, якщо б слов'яни дійсно проживали на Дунаї, свідчення про них так чи інакше б просочились би в грецькі чи римські джерела. Античні ж письменники згадують про слов'ян лише з кінця V поч. VI ст. коли вони, згідно з їх свідченнями, реально прожи-

вали на Дунаї і були безпосередніми сусідами Візантійської імперії [110]. Як бачимо, критикам літописного повідомлення про Дунайську прабатьківщину слов'ян не можна відмовити в достатній аргументації і у концептуальності поглядів. І все ж уважне ознайомлення із текстом літопису і з рядом інших джерел, які свідчать на користь проживання слов'ян у сивому минулому на Дунаї, дають право довіряти свідченням Нестора, тим паче, що аналогічні свідчення дають інші незалежні від “Повісті минулих літ”, слов'янські джерела. Так, „Житіє св. Клементя” XIII ст. говорить, “що мизи європейські (так автор іменує слов'ян) будучи вигнані Олександром Македонським на північ вернулись і зайняли усі Балкани”.

Ототожнення мизів із слов'янами було зроблено не тільки тому, що слов'яни між VI і VII ст. зайняли їх землі, а тому, що ще раніше у I ст. Р. Х. чи раніше вони були близькими сусідами у цьому регіоні. На це вказують слов'янські слова муж, мужі, мужність, мужик. Мужі-мизи, одне із фракійських племен, очевидно слов'ян. Ім'я одного чеського племені під назвою мужі-мизи, що у сивому минулому проживало в Дакії називає у своєму творі Козьма Празький.

Пам'ять про стародавню батьківщину слов'ян на Дунаї була жива у західних слов'ян ще в XIII ст. і знайшла своє відображення у легенді записаній Богухвалом. Про праотця усіх слов'ян Пана і його синів Леха, Чеха, Меха (Миза) чи Руса, батьківщина яких була Паннонія. Вона, згідно із свідченнями Богухвала, була справжньою матір'ю і колискою всіх слов'янських племен [115]. Приблизно такі свідчення нам подає і польський історик Ян Длугош, який наголошує: “Раніше у стародавні часи до великого розселення слов'яни проживали в Паннонії [116]. Очевидно, що руські, польські і чеські літописи XII-XIII ст. користувалися джерелами більш давньої доби. Характерно, що усі літописці вживають давньослов'янське слово “пан” чи “господин”, чи повелитель. Можливо, що слово пани означало племінну назву, яка у сивому минулому покривала усі слов'янські племена у регіоні Дунаю.

Аппіан пише, що пеони-пани, великий народ, що проживає біля Істра-Дунаю і населяє увесь простір від гепідів до дарданів, додаючи цьому, що пеонами-панами їх називають елліни, а римляни паннонами. Пліній Старший згадує якісь „Паннонські стоянки в Карпунті”. Очевидно, що для стародавніх греків, які стояли на більш вищому ступені суспільного розвитку ніж слов'яни, пани були просто напівдикі номади.

В грецькій міфології Пан, що зайняв місце Гефеста, був богом гір і лісів покровитель чисельних стад овець і корів. Так волохатий і бородатий пан-цар лісів і гір не був прийнятий у число олімпійських богів. Цілком ймовірно, що часте вживання у слов'янських мовах слова пан-пани слід пов'язувати із територією придунайської Паннонії [117]. Особливі легенди говорять, що предки чехів, поляків і руських слов'ян вийшли із древньої Хорватії і Сербії під керівництвом братів Чеха, Леха і Руса. Дані свідчення складені у Чехії і Польщі у XII-XIII ст., де у народному епосі була ще жива древня слов'янська традиція.

Характерно, що у південних слов'ян існували легенди про стародавнє Хорватське королівство, з якого вийшли південні слов'яни. Слов'яни південної гілки очевидно завжди проживали у передгір'ях Карпат і середній течії Дунаю. Вони відірвались від загальної маси слов'ян і у який період осіли на Дунаї і Карпатах нам невідомо. Вчені Балкано-Карпатської теорії, наголошував Л.Нідерле, вважали, що слов'яни завжди населяли середнє Подунав'я і Карпати і самого факту проникнення слов'ян з півночі не існувало. Очевидно, це була давня парость древніх слов'ян, предками яких були майбутні: словенці, хорвати, серби, болгари, які з незапам'ятних часів проживали у своїх історичних місцях проживання [118]. Очевидно, слов'ян слід шукати серед племінних об'єднань іллірійців, паннонців, фракійців, даків і гетів. П.І. Шафарик зокрема вважав, що іллірійці чи фракійці то і були власне слов'яни [119].

Характерно, що схоже світобачення ми знаходимо у південнослов'янських релігійних істориків, які виводили стародавню історію південних слов'ян від діяння християнських апостолів. Уже у ранньому середньовіччі у південнослов'янському епосі побутувала легенда, згідно з якою сам апостол Павло проповідував християнство у хорватів, а св. Ієронім, що помер біля 420 року, створив слов'янську писемність глаголицю [120].

Внаслідок наявності південнослов'янського епосу була створена теорія, згідно з якою стародавні іллірійці і паннонці були слов'янами і предками сербо-хорватів. Очевидно, висновки сербо-хорватських літописів використав для написання свого літопису і київський літописець, згідно з висновками якого, Дунай у сивому минулому був древньою батьківщиною слов'ян. Характерно, що уже чеський славіст Л.Нідерле вважав, що певні племінні об'єднання проживали у зоні Подунав'я, про що можуть служити свідчення Прікса Понтійського, який брав участь у посольстві до

царя гуннів Атілли. На шляху, який пролягав через дунайські землі, посли зустрічалися з народом, племінні старійшини яких пригощали їх пшеничним хлібом, їжею під назвою “страва” і напоєм, який називався медос. Прікс називає цей народ скіфами. Якщо б це були готи чи гунни, наголошував Л.Нідерле, то Прікс згадав би готські чи гунські назви, він же назвав слов’янську назву напою слов’янським словом ”мед”. Прікс чув мову і звичаї, які відповідають звичаям і характеру слов’янського народу, що опинився під владою гуннів. У поховальному обряді, описаному Прусом, при похороні гунського царя побутував слов’янський обряд захоронення, де вживалося слово “страва”, яке було ключовим при поховальному обряді стародавніх слов’ян. Таке слово і сьогодні згадується на поминках в українців, поляків і чехів.

Таким чином, стародавні слов’яни з області Дунаю, згідно з лексикою слів ”страва, мед”, проживали на середньому Дунаї і нижній Тисі до навали гуннів і, як автохтонне населення, були підкорені останніми у V ст. Р. Х. Л.Нідерле фіксує їх проживання на цій території, починаючи з II-III ст. [121]. Свої висновки він підкріплює наступними аргументами, які досить суттєво говорять, що у I-II ст. Р. Х. джерела фіксують у Подунав’ї дві групи сарматів. Сармати язиги - іранського походження прийшли у Подунав’я уже у 20-50 роках Р. Х. Їх історія - це ряд воєн з Римською імперією. Під 334 р. ми читаємо, що у їх середовищі запалала велика війна, при цьому одна сторона раніше підкорених сарматів повстала і прогнала за Дунай раніше вільних сарматів. Частина переможених була прийнята імператором Костянтином на Римську землю, друга частина їх втекла у Дакію, а у старих житлах, як говорять джерела, залишились сармати-серби, очевидно, тубільні слов’яни.

На обжиті слов’янами Придунайські землі прийшли кочові сармати і заволоділи, у політичному розумінні, над осілим слов’янським землеробським населенням. У нас не виникає сумніву, що прийшли у 20-50 роках Р. Х. орди сарматів підкорили собі паннонських слов’ян, тобто реально підкорили собі народ зовсім іншого походження. Цим народом, наголошує Л.Нідерле, могли бути тільки слов’яни. Якщо врахувати високий культурний рівень слов’ян у 20-50 р. Р. Х., які проживали у сусідстві з римлянами і кельтами, то стає зрозуміло, чому після певного проміжку часу сарматське панування було ліквідовано. По усій сукупності фактів можна припускати, що у IV ст. гунни підкорили у Паннонії те саме слов’янське населення, яке раніше відоме нам із римських джерел

як венедо-сармати. Самі ж венедо-сармати розміщуються на Певтінгеровій карті в Угорській низовині за Дунаєм. Таким чином, свідчення римських джерел із співставленням за свідченнями Певтінгерових карт можна вважати доведеним проживання слов'ян (венедо-сарматів) підкорених сарматами у Подунав'ї у 20-50-х р.р. Р. Х. I ст. Можна також припустити, що традиція, яка зберегла у слов'янській міфології ім'я римського імператора Трояна була породжена військовою кампанією при завоюванні Дакії і зокрема нападом римлян на Подунайських слов'ян у I-ІІст. [122]. Отже, перелічені нами факти у тій чи іншій мірі дають право говорити, що слов'яни у I ст. Р. Х. були автохтонним населенням Подунав'я.

Таку нашу точку зору підкріплюють топографічні свідчення, які є значними серед іллірійсько-фракійських старожитностей. Такими древніми назвами в області Подунав'я є назва озера Пельсо, яке згадує Йордан, Пліній це ж озеро називає Пельсо, Аврелій Віктор-Пельсь, назва ця зв'язується із загальнослов'янським словом плесо у розумінні стоячої води, озера. У нижній течії Сави джерела засвідчують назву ріки Вруни уже у II ст. Р. Х., що ототожнюється із старослов'янською назвою Волка-Волга-ріка. Дана назва має багато аналогій серед слов'янських назв рік, а саме: у Діона Кассія-Волка, на Певтінгеровій карті-Улькус, до цього слід додавати ще Улька в панегирику Ендонія 488 року.

Другим, ще більш яскравішим слов'янським терміном є назва ріки Врбас, яку згадує Пліній, вона відома також на Певтінгеровій карті під назвою Врбате і розміщена в гирлі Дунаю. Наявність і інших стародавніх назв, таких як Плива, притока Врбаса (в Ітинарії Антоніана-Пельва), які Первольф вважає найстародавнішими на Дунаї і назви яких слід розуміти, як "між болотами" [123]. Аміан Марцелін теж згадує назву "Civitas Pistrensis" під 373 р. що ототожнюється із слов'янською рікою Бистрою, у Равенського Аноніма у цьому ж регіоні ця ж ріка називається Бистрицею. Друга Бистриця, розташована у Задунав'ї, у регіоні озера Балатон. Власне, тут, починаючи з II ст. Р. Х. у цьому регіоні, засвідчуються у різних авторів, як античних так і римських, назви з слов'янським означенням місцевостей рік Чорної і Білої і т.д.

Ми не будемо у даній роботі перераховувати усі стародавні слов'янські назви Подунав'я, зафіксовані джерелами у I ст., вони добре з'ясовані чеським істориком Л.Нідерле, однак стає зрозумілим, що у I ст. Р. Х. слов'яни у Подунав'ї були місцевим етносом,

їх розселення джерела згадують в основному у трьох місцях: 1-ше у районі озера Балатон, 2-ге - на нижній Саві, 3-тє - нижнім Батані.

Очевидно, що слов'яни були у I ст. Р. Х. досить значним етносом у середовищі фракійсько-іллїрійського світу. Вони, на думку Л.Нідерле, займали край при озері Балатон, поширюючись одночасно в район Батана і Сави. Цілком можливо, що слов'яни у цей час проживали уже у басейні ріки Тиси і Карпат, де їх фіксують у цьому регіоні римські дослідники I-II ст. Страбон, Пліній і Марк Аврелій [124].

Такий рух слов'ян із Подунав'я в бік Карпат і Прикарпаття засвідчують нам повідомлення Мойсея Хоренського автора IV ст., згідно з яким готи, яких тиснули гунни, у 376 р. в свою чергу витіснили із Дакії на другу сторону Дунаю 25 слов'янських племен [125]. Автохтонне проживання слов'ян у Подунав'ї засвідчує нам і К.Багрянородний, який пише, що слов'яни-авари, які *проживали в Паннонії* (наш курсив), напали у 449 р. на м. Салони. У цьому ж році слов'яни завоювали Салони [126]. Таким чином, якщо співставити джерела і дані топонімії і укласти їх на слов'янські назви Певтінгерових таблиць III ст., то стає очевидним, що слов'яни у I ст. Р. Х. були у Подунав'ї, тобто у районі озера Балатон і Потисся місцевим автохтонним етносом, який почергово покоряли: сармати, римляни, гунни, авари і тому сама назва слов'ян, на нашу думку, покривалася назвами могутніх завойовників. Тому нам зрозуміло, чому джерела не згадують державний етнос слов'ян, а тільки слов'янські назви рік, місцевостей, слова типу „медос, страва” і т.д.

Середньовічні слов'янські хроністи і історики, очевидно були добре обізнані із античними авторами і наслідували їх традиції. Це видно хоча би із свідчень літописця Нестора, згідно із якими дrevньою батьківщиною слов'ян була територія нижнього і середнього Дунаю [127]. Польський історик перш. пол. XIII ст. Богухвал не мовби доповнює Нестора, наголошуючи, що Паннонією і Дунаєм у сивому минулому володів слов'янин Пан, а його сини очолили розселення слов'ян з Паннонії. Чех вирушив з своїм народом в Чехію, Лех - в Польщу, Рус - на Русь [128].

Сучасник Богухвала магістр Вінцентій Кадлубек, автор Польської хроніки (1200 р.) описує нам проживання чисельних народів слов'ян у закарпатських землях і області Карпат, їх же стародавні землі, на думку хроніста, знаходились у Паннонії і Болгарії.

Опираючись на стародавні легенди і билини, Кадлубек розповідає про нашестя волохів і про великі битви слов'ян з прибульцями.

Врешті слов'яни і волохи помирилися і поділили між собою європейські землі. Волохам дісталася уся Греція, а слов'яни осіли на широких просторах від Болгарії до Хорутанії і більш північні землі від Данії до Русі. Вся ця територія слов'янського розселення зображується В.Кадлубеком як велика держава, що може порівнятися з Римською імперією, головну роль у якій він відводить предкам поляків вандалам і лехітам.

В результаті успішної війни з римлянами володарі слов'янської держави захоплювали римські міста. Вони повністю відстояли свою незалежність почергово завдавши поразки Олександру Македонському і Юлію Цезарю [129]. Козьма Празький (XIII ст.) вважав, що чехи по вавілонському стовпотворінню перейшли через три ріки і осіли на Влтаві біля гір Ріпейських. Другий чеський літописець Даліміл, який написав свою Хроніку між 1282 і 1314 роками використав багато стародавніх сказань і пісень, у яких висвітлив стародавню історію слов'ян. Згідно з цими сказаннями, слов'яни після вавілонського стовпотворіння поселились по сусідству з греками в Іллірику.

Пізніше слов'яни розширили свої володіння. Вельможа Чех проживав у Хорватії Великій чи Карпатській, яка локалізується ним на північних схилах Карпат і у верхів'ї Вісли. Він вчинив злочин, убивство і змушений був з своїм родом піти з тієї землі і поселитися біля гори Рипа, де заснував країну, яка з того часу називається Чехією. Окрім чехів на думку літописця із Карпатської Хорватії вийшли і Дунайські Хорвати [130].

Услід за хронікою Даліміла у час розквіту Чеської держави у другій пол. XIII ст. була створена досить об'ємна праця з історії слов'ян і чехів від епохи походження народів до 1310 року. У ній використані усі історичні відомості про стародавніх слов'ян, які ще у XIV ст. були відомі в Чехії. Історія Чехії починається з біблійних часів, слов'яни, згідно зі свідченнями цієї хроніки, виводяться із Сенарської рівнини, звідкіля після Вавілонського стовпотворіння розійшлися усі народи. Слов'яни, пройшовши Халдею і перейшовши Боспор розселилися на Дунаї, тобто у Болгарії, Сербії, Далмації, Хорватії, Боснії, Каринтії, Істрії, Країні і по Карпатських горах. Вельможа Чех, а услід за ним і його брат Лех зі своїми родами переселились в Чехію, Польщу і на Русь [131].

Другі чеські історики і географи XV-XVII ст. повторювали свідчення своїх попередників доповнюючи історичну науку новими невідомими легендами і сказаннями. Згідно з цими легендами,

слов'яни були у дружніх стосунках із Олександром Македонським, служили у його війську, за що останній закріпив за ними Дунайські землі грамотою "За службу вірою і правдою" [132].

Свідчення польських літописців про слов'ян підсумував в одне ціле знаменитий польський історик Ян Длугош (1415-1480 р.). У своїй праці він використав свідчення руських, чеських літописців і польські джерела. Згідно з його свідченнями, слов'яни у глибокому минулому проживали у Синайській рівнині. Після Вавілонського стовпотворіння вони поселились в Паннонії, яка в Європі є найстародавнішою їхньою Батьківщиною. Звідсіля вони переселилися в Болгарію, Сербію, Боснію, Хорватію, Далмацію, Іллірію, Карінтію, та інші землі по Адриатичному, Іонійському і Егейському морях. Із цього стародавнього ореолу вийшли Чех і Лех, які із своїми співплемінниками заселили північні землі східніше Ельби, а пізніше і Русь [133].

Історію слов'ян розглядає також Баварська хроніка XIII ст. Із свідчень останньої, слов'яни є нащадками Хама і в сивому минулому проживали у Месопотамії, звідти вони прийшли в Європу і розселились по Віслі до Дунаю, обійнявши Карпати, витіснивши з цих земель германців [134]. Цікавий для з'ясування опис про проживання слов'ян залишив Матвій Меховит. Згідно з його свідченнями, русичів слід виводити від роду Руса, брата Чеха і Леха. Усі вони брати - Рус, Чех і Лех переселилися у Східну Європу із стародавньої Іллірії [135]. Що стосується історії Русі, то тут, згідно зі свідченнями Нестора, залишилась одна низка свідчень, згідно з якими слов'яни походять із Дунаю.

Свідчення початкового руського літопису переписувалися в усіх пізніших хроніках, вони мали вплив на формування свідомості слов'янських народів, їх історії, літератури і культури [136]. Цілком очевидно, зауважує О.М. Трубачов, що фольклорні і легендарні свідчення слов'янського епосу про проживання слов'ян на Дунаї потребують ретельного вивчення. Інтерес до фольклору і Дунайських легенд слов'ян в науковому світі посилюється, особливо у зв'язку з новими концепціями індоевропейської прабатьківщини в регіоні Дунаю, там де формувалися типологічні старожитності іллірійської, фракійської і слов'янської мовної групи. Поступово стає зрозуміло, що слов'янська проблематика тісно пов'язується з індоевропейським розміщенням на Дунаї. В житті слов'ян існував період, коли вони довгий час проживали на Середньому Дунаї до Карпатських гір.

Легенда про волохів і їх нашествя на дунайських слов'ян яскраво відбиває нам трагізм слов'янського етносу під час кельтської експансії. Зрозуміло, що вихід слов'ян з Паннонії на Дністер, Віслу і Карпати був явищем трагічним. Експансія кельтів, очевидно, була швидкою, що заставило слов'ян покинути свої житла і майно і розпочати ведення господарства і накопичення майна і багатств на нових землях, які ми означаємо як Карпато-Дністровський регіон. Нез'ясованими при цьому залишаються і слов'яно-кельтські відносини. Напрацювання таких контактів має сучасна археологічна наука.

Югославський археолог В.Трбухович ввів і обіг історичної науки кельто-слов'янські старожитності, що уже конкретно підтверджує життєвість Дунайської теорії [137]. Сучасні критики постійно наголошують, що поки що індоєвропейські і слов'янські міфи і легенди з області Дунаю не підтверджуються археологічно. Зауважимо лише, що у самій археологічній науці з приводу Дунайської концепції слов'ян є ряд суперечливих концепцій.

Не усі археологи одностайно відкидають проживання індоєвропейців і прото-слов'ян на Дунаї. Накопичений останнім часом великий археологічний матеріал локалізує індоєвропейців і прото-слов'ян на Дунаї, де середньо-дунайський регіон Паннонія до Потисся і Карпат відводяться ареалу слов'янської культури. Центр стародавнього індоєвропейського етносу за даними останніх свідчень археологічної науки знаходився в Італії і пониззі Рейну, а також в Подунав'ї, тобто у Центральньо-Європейському культурному районі, у якому проживали і стародавні слов'яни, праїталійці і германці. Багато учених, згідно з останніми свідченнями археологічної науки, припускають Паннонську прабатьківщину слов'ян, вони відтворюють її через виявлені кельто-слов'янські археологічні старожитності, відносячи територію між Дунаєм і Карпатами древнім слов'янам [138].

Для нашого дослідження дуже важливою є кельто-слов'янська археологічна теорія югославського археолога В.Трбуховича, яку підтримав російський вчений лінгвіст і мовознавець О.М. Трубаčov, який у своїх висновках наголошує, що монахи-літописці були добрими християнами і їх свідчення не могли бути взяті з нічого, вони згідно з дослідженнями даного вченого були запозичені у широковідомого своїм твором і описами слов'ян - у "Космографії" Аноніма Равенського (VII ст. Р. Х.), який розповідає про великі племена Склавів, що вийшли із Скіфії [139]. О.М.Трубаčov вва-

жає, що свідчення Аноніма Равенського повністю переписані останнім у Йордана. Сам Йордан і услід за ним і Анонім Равенський вважали, що Північна Германія і Скіфія межували в сучасній Хорватії, при цьому найбільш західним народом від Германії до Скіфії були германці-гепіди, які проживали в долині Тиси, притоці Дунаю. Отже, далі на середньому Дунаї була уже Скіфія, з якої і вийшли склавіни.

Очевидним стає, що германці межували з слов'янами по Тисі. Ця наша гіпотеза стає вірною тоді, коли, як зауважує і Анонім Равенський, ми помістимо по схилах Карпат і на схід від них у 7 годинах їзди до степу сарматів. При такій трактовці Аноніма Равенського VII ст. Р. Х. і Йордана V-VI ст. Р. Х. можна припускати, що склавіни вийшли із Скіфії Дунайської [140].

У такому контексті дуже корисними стають для нашої гіпотези свідчення Псевдо-Цезаря (IV- V ст. Р. Х.) про слов'ян, згідно з якими слов'яни проживають поряд з фісонітами на Дунаї. Як ми знаємо фісуніти - це балкано-дунайські християни, які називали Дунай Фісоном. Їх сусідство з слов'янами, на думку Р.Новаківича, у ранні часи здається досліднику очевидною реальністю [141]. Скептики і критики Дунайської теорії слов'ян, оспороюючи стародавнє проживання слов'ян на Дунаї, наголошують на тому, що Нестор у своєму екскурсі не назвав жодного слов'янського племені, проживаючого на Дунаї і завжди у своєму початковому екскурсі відокремлює дунайських слов'ян від загальної маси слов'ян. Ніби Нестор наголошує, що у час, коли волохи-кельти напали на слов'ян дунайських, інші слов'яни (наш курсив) проживали уже у інших областях європейського континенту. Складається враження, що волохи-кельти напали не на усіх слов'ян, а тільки на дунайських, тобто тих, які залишилися проживати у своїх стародавніх житлах.

Цілком можливо, що слов'яни, які проживали у час Нестора в Паннонії, називалися дунайськими слов'янами. Ця назва „дунайські слов'яни” дуже добре ототожнюється з свідченнями Псевдо-Цезаря, який описував вихід із Дунаю склавінів.

Окрім цього, дунайських слов'ян ряд дослідників ототожнюють із нарцями. Нарці, наголошував Нестор, - “же суть словени”. Цілком можливо, як наголошує О.М.Трубачов, що нарци - це слов'яни західної Паннонії і Іллірика і їх проживання можна фіксувати на територіях, які розміщені на захід від озера Балатон [142]. Цілком можливо, що норіки - це синтезоване кельто-слов'янське населення Подунав'я.

Така гіпотеза висунута нами не випадково, адже, як підкреслюють вчені XIX поч. XX ст., між кельтами і слов'янами було багато спільностей як мовних, так і етнічних і особливо культурних, це, однак, не відхиляє правильності суджень ряду вчених, що кельти у Подунав'ї були як завойовники - прибульці, а слов'яни - тубільним (місцевим) населенням. Цілком вірогідно можна припускати, що від злиття двох етнічних груп виникло особливе кельто-слов'янське населення, яке носило в собі як слов'янські так і кельтські етнічні риси. Можливо панівний у Подунав'ї кельтський термін нарці був перенесений, або власне означував дунайських слов'ян. Очевидно, під терміном слід бачити конгломерат дунайським слов'ян під кельтським політичним протекторатом.

Югославський археолог В.Трбухович вважає, що нарці і паннонці, які описані Діоном Кассієм під загальними назвами - невідомий народ на Дунаї - цілком можуть означати слов'ян. У паннонців є своя мова, яку дослідник ототожнює з слов'янською [143].

Вірогідно припускати, що „паннонці” - це і було древнє слов'янське населення, яке з V ст. до Р. Х. входило в ареал могутньої кельтської культури. Паннонці характеризуються додержавними особливостями соціальної організації, що може говорити про їх слабке і пізнє згадування джерелами. З цим асоціюється і їх пізній вихід на політичну арену. Характерно, що риси їх матеріальної культури, побут, які описує Апіа, нагадують нам розповіді не про кого іншого, як про слов'ян, які так яскраво малюють Псевдо-Маврикій і Йордан [144].

Очевидно можна зробити висновок, що коли кельти і римляни на Дунаї у кінці I тис. до Р. Х. становили дві ворогуючі могутні держави, слов'яни Подунав'я були на стадії формування власної державності. Та частина слов'ян, що проживала в Подунав'ї, очевидно, становила якусь власну політичну організацію, що була у залежності від кельтів, тому стає зрозумілим, чому слов'яни не відомі у джерелах, а якщо відомі то під загальними назвами: ”нарці, паннонці, слов'яни дунайські, склавини по Анноніму Равенському“ що, однак, не виключає наявності у них політичної організації.

Цілком можливо, що Нестор словами князя Святослава, з якими останній звернувся до своєї матері Ольги, не випадково говорить про Дунайські землі так: ”То є середина землі моєї тому, що туди усі блага сходяться від греків - золото, паволки, вина, овочі різноманітні - від чехів, від угрів - срібло і коні, то є середина землі моєї“. В цих словах про Дунай закладений великий древній зміст.

Очевидно, освічений князь ще у X ст. знав сказання і легенди про проживання у сивому минулому слов'ян на Дунаї, тому і намагався закріпитися на стародавній дунайській батьківщині [145]. Легенда про Кия і виселення цього князя із Дунаю на Дніпро немовби продовжують нам етно-історичне відображення тієї стародавньої слов'янсько-дунайської дійсності.

Складається враження, що слов'яни через призму проаналізованих нами історичних джерел від перших свідчень про них Таціта і Йордана, а далі Прокопія і Маврикія і Нестора немовби постійно спрямовують свій погляд у сторону Дунаю. Усі проаналізовані нами джерела до Несторового часу, так яскраво вкладені в уста Київського князя Святослава, що відхилити їх ученим, на нашу думку, немає ніякого сенсу. Сукупність слов'янських літописних свідчень теж не можна відхилити, вони уже починають мати і свої археологічні коріння на Дунаї.

Можна уже припускати, що слов'яни були дійсно одним із древніх етносів Подунав'я і виселення їх почалося із Дунайського регіону внаслідок чергової експансії у регіон кельтів і пізніше римлян, що змусило слов'ян переселитися у Карпати, на Дністер, Буг, Дніпро приблизно у V-IV ст. до Р. Х., де у I ст. до Р. Х. - I ст. Р. Х. вони були уже автохтонним населенням [146]. Цілком можливо, що власне літописні волохи, що розселилися по долинах Дунаю - це і є кельти, політична могутність яких припадає саме на V ст. до Р. Х., на нашу думку, власне вони і витіснили слов'ян з Подунав'я у Карпатські гори, глухі ліси Прикарпаття і Подністров'я.

Опинившись в ізоляції у кінці I тис. до Р. Х., слов'яни затримались у суспільному і культурному розвитку і тільки внаслідок відновлення культурних і політичних традицій на нових землях їх племена на стику тисячоліть кристалізують слов'янську племінну державність. До такої надплемінної державності, що, імовірно, включала слов'ян, можна зарахувати й державу Бурвісти. Кристалізація цієї державності із слов'яно-фракійських племен дозволила слов'янам потіснити кельтів із своїх стародавніх дунайських територій проживання. Відомо, що Бурвіст витіснив кельтів і розгромив останніх у Подунав'ї до приходу у регіон римлян.

Можна припустити, що слов'яни знову повернулися на свою Дунайську батьківщину після витіснення з регіону середнього Дунаю кельтів, і тільки нова експансія у дунайський регіон римлян знову змусила повернутися їх у Прикарпатський і Подністровський регіон [147]. Характерно, що з цього приводу різноманітні серед-

ньовічні джерела і учені неодноразово наголошували, що стародавні слов'яни у I-х століттях Р. Х. були уже у Прикарпатті і Подністров'ї автохтонним етносом, але їхні свідчення постійно ігнорувалися сучасною історичною наукою.

Так, щоб довести, що під іменем Прикарпатських венедів, які відомі з праць греко-римських істориків, дійсно розуміються слов'яни, потрібно було висунути цілу наукову теорію і ставити під сумнів усі наявні джерела, хоча історик V-VI ст. Йордан прямо ототожнює венедів і слов'ян. Оскільки й досі у ново-німецькому діалекті і нижньо-лужицьких говірках термін Wenden-Winden ототожнюється з назвою слов'ян, як самоназва слов'янського етносу Повісля, Прикарпаття і Подністров'я у перших ст. Р. Х. Цілком можливо, що цей термін, який означав у інших народів готів, фракійців і т.д. поширився римлянами і на слов'ян.

Римські джерела теж переймають етнонім венеди при означенні слов'ян. Так Пліній Старший у 79 р. Р. Х. у своїй "Природничій історії" згадує про народ венедів, який заселяє територію на схід від Вісли, наголошуючи, що "вони венеди проживають у сусідстві з германцями" [148]. Характерно, що приблизно у цьому регіоні, тобто у області Карпат і Подністров'я Геродот, грецький історик V ст. до Р. Х. розміщував племінне об'єднання енетів [149]. Цілком можна припустити, що енети - це ті самі венеди римського часу. В.В.Седов наголошує, що у I ст. Р. Х. венеди охоплювали Прутсько-Дністровське міжріччя, тягнучись своїми компактними поселеннями до пониззя Дунаю. Очевидно, тут і треба локалізувати венедів Плінія [150]. Під кінець I ст. Р. Х. про венедів Дністро-Карпатського регіону розповідає римський історик Публій Корнелій Тацит, який розміщав венедів слідом за певкінами. Певкіни у часи Тацита проживали у Нижньому Подунав'ї. На Південний-Схід від них у Прикарпатті і Подністров'ї жили венеди. [151].

Певтінгерові таблиці теж розміщують венедів у верхів'ях Вісли і у басейні ріки Дністра. Другий раз етнонім "венеди" знаходимо на Певтінгеровій карті поряд з гетами і даками між Дністром і Дунаєм. Двічі згаданий на карті у I-III ст. етнонім "венеди", перший раз у Дунайсько-Карпатському регіоні, другий раз у Вісло-Дністровському підтверджує висунуту нами гіпотезу, про те, що витіснення кельтів із Дунайського регіону слов'янами і даками, очолюваних Бурвістом, може говорити про повернення слов'ян у дунайський регіон. У зв'язку з цим Певтінгерові таблиці розміщують слов'ян на Дунаї.

Подальший хід історії призвів до приходу у регіон римлян і нове вигнання слов'ян у Подністров'я. І тут знову Певтінгерові таблиці правильно розміщують слов'ян у Подністров'ї у нових місцях їх проживання [152]. При такому розгляді проблеми Дунайсько-Карпатсько-Дністровського етногенезу слов'ян стають актуальними і слов'янські легенди, сказання, билини, епос, який пов'язується з Дунайською прабатьківщиною слов'ян. Очевидно, вони заслуговують на усестороннє вивчення.

Питаннями наукового вивчення “Дунайських легенд слов'ян” займалися уже вчені XVII ст., їх і слід вважати першими фахівцями, які науково намагалися з'ясувати питання слов'янського етногенезу. Перші концепції славівів XVII ст. ототожнювали слов'ян з даками, гетами чи іллірійцями. Свої теорії вони будували на сукупності вивчення слов'янських легенд, сказань, розповідей в середньовічних історичних хроніках і літописах. Першим, хто науково намагався розібратися у питанні етногенезу слов'ян, був югославський історик кінця XVI поч. XVII ст. Мавро Орбіні. Він вважав, що слов'яни у стародавні часи населяли Центральну Європу і на межі нашої ери називалися під збірними назвами “Іллірійці”, а пізніше гети, вани отримали грамоту на право проживання у Дунайських землях від Олександра Македонського, де і проживали до переселення в Чехію, Польщу, Хорватію і на Русь [153].

Наступним вченим, який намагався з'ясувати етногенез слов'ян був сербський мовознавець кінця XVII поч. XVIII ст. М.Френцель (1628-1706). Свідчення руського літописця Нестора мали величезний вплив на історичну спрямованість концепції М.Френцеля. Він переконливо доводив, що Іллірія є прабатьківщиною слов'ян і що слов'яни були стародавніми мешканцями дунайських земель. Тільки біля 500 р. Р. Х., вважав дослідник, слов'яни із Дунайських земель переселилися в Сарматію і заснували у ній три слов'янські царства: Чех-Чехію, Лех-Польщу, Рус-Русь [154].

Прихильниками дунайського походження слов'ян були також і А.Л. Шлецер і Х.А. Шлецер. Перший вважав слов'янською прабатьківщиною Іллірію і ототожнював слов'ян з іллірійцями і венедами. На його думку, слов'яни здавна проживали у подунайському регіоні і концентрувались в Паннонії, Норіці, Каринтії. Їх добре знали римські літописці, тільки називали іншими іменами [155]. Х.А. Шлецер вважав, що слов'яни належать до європейських народів і тому, на його думку, їх виводити від скіфів чи сарматів не можна.

Найстародавніші слов'янські землі, згідно з концепцією Х.А.Шлецера, знаходились у північній частині нижнього Подунав'я і тягнулися аж до Дністра, а може навіть до Бугу на сході. Дослідник намагався довести, що розселення слов'ян з Дунаю було неодноразовим процесом. Уже в перші століття нашої ери, як можна судити з античних джерел слов'яни-венеди освоїли землі на північ від Карпат, в тому числі територію верхів'я Вісли. З цього регіону вони просунулись у Подністров'я, де із джерел нам відомі склавіни, а згодом і в Подніпров'я, де нам відомі слов'яни-анти.

Розповідь руського літописця про розселення слов'ян з Подунав'я Х.А. Шлецер відносив до останньої стадії їх виселення з Дунаю на руську рівнину. Цей процес виселення він датував часом 630-650 років Р. Х. і обумовлював утисками останніх волохами, у яких бачив тюрко-булгар [156].

Наукову думку про дунайське походження слов'ян підтримували і деякі західноєвропейські дослідники XVIII ст. Так, І.Х. Гаттерер вважав, що легенда про розселення слов'ян з Дунаю, розказана початковим руським літописом, є історично вірною, а під стародавніми мешканцями Подунав'я - гетами і даками слід бачити склавінів і антів, яких описує Йордан і Прокопій Кесарійський. У стародавні часи вони були підкорені римлянами, а пізніше, на думку дослідника, знаходилися під владою готів [157].

П.Катанчич вважав, що стародавні слов'яни у Подунав'ї називалися іллірійцями і даками. Він багато уваги приділив етноназвам Паннонії і Дакії, серед яких виділив багато слов'янських топонімів. На його думку, вони є свідченнями розселення слов'ян у цих місцевостях [158].

Автохтонним населенням Іллірії вважав слов'ян і німецький вчений К.Г. Антон, який був переконаний, що у минулому слов'янські племена називалися венетами, іллірійцями, вінделіки і норіки і проживали у своїй древній подунайській країні Іллірії [159]. Для з'ясування питання іллірійського походження слов'ян, без сумніву має історичне дослідження архієпископа Свято-Архангельського монастиря в Ковелі І. Раїча, кінця XVIII ст. Історію слов'ян, згідно з твердженнями даного дослідника, слід починати з часів Троянських воєн. На його думку, описані греками енеї, це майбутні венети-вінди, венеди. Ці слов'янські племена у союзі з троянцями захищали Трою від грецького війська.

Війна була для останніх невдалою і вони змушені були покинути землі, що знаходились поблизу від Трої, де у "Троянський час"

проживали, і переселилися у Подунав'я, яке назвали Іллірією. Іллірійці, на думку І.Раїча, це ті самі слов'яни [160]. У кінці XVIII ст., поч. XIX ст. дунайську теорію прабатьківщини слов'ян підтримував і російський історик М.М. Карамзін, який визнавав свідчення руського літопису про переселення слов'ян із Дунайських земель достовірною. На його думку, даки і гети покорені римським імператором Трояном, вірогідно були предками руських слов'ян [161].

В 30-х роках XIX ст. значний вплив на поглиблення вивчення питань походження і етногенезу слов'ян мала концепція чеського вченого П.І. Шафарика, згідно з якою слов'янський етнос розвивався і проживав у сусідстві з етносами кельтів, германців, литовців і фракійців. У IV ст. до Р. Х. під натиском кельтів слов'янське населення Паннонії і Іллірії змушені було переселитися до своїх родичів за Карпати. Ці події, на думку дослідника, і були зафіксовані у літописі Нестора [162].

Дану концепцію підтримало і багато інших вчених. Зокрема німецький лінгвіст Ф.Бонн намагався доводити, що слов'янська мова належить до індоєвропейської мовної сім'ї, до якої входять також кельтська, грецька, італійська і германська мови [163]. Спробу довести історичне переселення слов'ян із Дунаю, згідно із свідченнями руського літопису, зробив Д.Я. Самоквасов [164]. Р.С.Каульфус стверджував, що слов'яни були мешканцями Балканського півострова з незапам'ятних часів. На його думку назва багатьох рік ареалу, в тому числі і Дунаю, мають слов'янське походження [165].

Автохтонність слов'ян Дунайського регіону захищав і львівський історик А.Белевський. Інший львівський історик О.Партицький під слов'янами вважав древніх гетів Подністров'я і Подунав'я [166]. Аналогічну точку зору розвинули польський учений І.Лелевель і німецькі дослідники Л.Концен і К.Міленгоф [167]. Зокрема Л.Концен намагався довести, що слов'яни в Дунайських землях були найстародавнішим населенням, яке витіснили завойовники-кельти. Залишками цього стародавнього слов'янського населення у Подунав'ї, вважав дослідник, і були літописні венети, що проживали на північному побережжі Адріатики [168].

Югославський учений Ф.Рачки вважав, що слов'яни були давнім населенням Паннонії і Дакії. Він виявив значний пласт топонімів у даному регіоні, які вважав слов'янськими. Вивчення топонімів дало йому підставу висловити твердження, що слов'яни були древніми жителями земель цього регіону, а історичні іллірійці, венети і беси народи слов'янського походження [169]. Словенський

дослідник Я.Цупан вважав, що в доримські часи весь Дунайський регіон належав до території, де лунала слов'янська мова [170].

Про те, що слов'яни в Іллірії і Фракії були древнім автохтонним населенням писали І.Г.Куль, Ф.Гелльвальд, І.К. Сакцинський, Д.Терстеняк, Ф.Сасинек і багато інших дослідників [171]. В основному дані концепції були побудовані цими дослідниками на тоponімо-історичних співставленнях джерел. Дослідники спирались на подібність географічних назв з слов'янськими лексимами, досить вільно етимологізували назви місцевостей і співставляли їх з місцевими слов'янськими назвами, які брали із слов'янських мов.

Мальте-Брун вважав, що назва рік з закінченням -ава на Дунаї, безумовно слов'янського походження [172]. І.К. Сакценський у своїй концепції використав деякі етнографічні матеріали, відзначаючи, що народні свята, які відносяться до слов'янського поганства, зафіксовані серед населення Паннонії і Італії [173]. Більшість дослідників вважали, що слов'яни у Подунав'ї проживали із часу сивої давнини аж до середньовіччя і були змушені покинути стародавні місця проживання внаслідок експансії кельтів [174].

Д.Я. Самоквасов вважав, що даки і гети були у Подунав'ї автохтонним слов'янським населенням. Він відносив розповідь Нестора про розселення слов'ян з Подунав'я до часу підкорення їх римлянами при імператорі Трояні. Значна частина слов'ян не змиралась з римським пануванням у Дакії і у Північному Причорномор'ї і переселилась у Повісленські, Подністровські і Подніпровські землі. Сховища стародавніх римських монет, що були знайдені в цих регіонах, як вважав історик, були заховані слов'янами-переселенцями, що принесли ці монети з Дакії [175].

Близьку точку зору розвинув київський дослідник Н.Леопардов, який розглядав дніпровських слов'ян і взагалі руських, як нащадків гетів і даків, що розселилися із дунайських земель по завоюванню римлянами Дакії [176].

У другій половині ХІХ ст. до розроблення проблеми Дунайського етногенезу слов'ян підключились антропологи. Зокрема, французькі антропологи висунули теорію, згідно з твердженнями якої, панівною індоєвропейською расою була кельто-слов'янська (бранікранна раса). Довгоногі германські племена, що переселились в Європу з Середньої Азії на початку залізного віку роз'єднали кельтів і слов'ян, розселившись між ними, де слов'янам дістались східні землі. Згідно з твердженнями французьких дослідників, слов'яни були короткоголового антропологічного типу населення, до якого ще

відносяться кельти і іллірійські венети, а в історичний час - південна гілка слов'ян. Згідно з їхніми антропологічними висновками, прабатьківщина слов'ян розміщувалась на просторі між Дунаєм і Адриатичним морем, звідкіля вони проникли у Карпати і за Карпати. Про це свідчить поширення у цей регіон обряду трупоспалення, а у господарській діяльності - застосування металів і виробів із них [177].

Внаслідок таких переконливих висновків антропологів, у істориків склалася думка, що слов'яни були давнім населенням Європи. А. Шембера вважав, що древніми слов'янами були не тільки іллірійці, даки і кельти, а і норичи і венеди, тобто кельто-слов'янський етнічний конгломерат, який розділювався на дві незалежні етногрупи з приходом з Азії германців [178]. Історик і філолог В.І.Григорович вважав, що кельти і слов'яни, проживаючи довгі віки у сусідстві, перейняли один у одного мовні і етнічні назви, що може говорити про їх древнє спільне минуле [179].

В кінці ХІХ ст. слов'янська археологія розпочала накопичувати матеріали, які відносились до слов'янського етногенезу. Н.А. Хайновський на базі аналізу археологічних джерел, диференціюючи різноманітні пам'ятники, прийшов до висновку, що батьківщиною усіх слов'ян був Карпатський регіон, звідкіля усі слов'яни розходились у різні напрямки впродовж довгого часу [180].

Г.Ванкель проаналізував і співставив слов'яно-кельтські орнаменти, характерні для кераміки і бронзових речей гальштатської культури, з візерунками народних вишивок моравських слов'ян і довів їх древній взаємозв'язок. Це дало право дослідникам говорити, що ще на початку залізного віку слов'яни склали частину населення гальштатської культури і заселяли східні землі цього ареалу [181]. Таким чином, у кінці ХІХ поч. ХХ ст. історична наука поставила перед собою складне питання - з'ясування кельто-слов'янського, древньо-європейського конгломерату.

Досить обґрунтовану теорію кельто-слов'янських відносин розвинув на початку ХХ ст. російський філолог О.О. Шахматов. Згідно з положеннями цієї теорії стає зрозумілим, що у сиву давнину сусідами слов'ян були кельти. В праслав'янській мові є дуже багато лексичних термінів, які перейняті у кельтів. О.О. Шахматов з цього приводу писав: „Слов'яни, маючи свою матеріальну культуру, політичний лад і військову організацію, перейняли від кельтів більш вищий соціально-політичний ступінь їх розвитку”. Вияснюючи по матеріалах топоніміки сліди кельтських поселень, він дійшов до

висновку, що слов'яни і кельти безпосередньо контактували між собою.

Кельти у Повісленні, на його думку, були відомі як венеди [182]. На сьогоднішньому етапі вивчення стародавньої історії слов'янського етносу у контексті кельто-слов'янських відносин цікаві паралелі етнічного розвитку кельтів і слов'ян приводить О.М. Трубачов. Згідно з положеннями його обґрунтованої концепції, яка базується в основному на етимологічному і ономастичному матеріалі і захоплює елементи культури, дослідник дійшов висновку, що стародавній регіон формування слов'ян знаходиться у середньому Подунав'ї, де мовні елементи побуту і культури говорять про їх зв'язок з етно-культурою кельтів. Широка міграція кельтів у східному напрямку сформувала кельто-слов'янські старожитності. Цей процес проходив, на думку дослідника, у III-IV тисячолітті до Р.Х. [183]. В середині 1 тис. до Р.Х. для слов'ян, як і для інших племен, що проживали у Дунайській котловині, виникла кризова ситуація у зв'язку з експансією кельтів. На територію Чехії і Подунав'я проникли "вольки-тектосаги". Вийшовши із Галлії і рухаючись на схід, кельти швидко проникли в область Подунав'я. Експансія кельтів була обумовлена їх економічним, політичним і культурним підйомом в гальштатські часи і пізніше в латенський час, тобто у IV-III ст. до Р.Х. В Чехії і Моравії, пізніше в Паннонії і в Подністров'ї - Галичині, внаслідок проникнення кельтів, виник симбіоз місцевого населення з кельтами. З цього моменту, наголошує О.М.Трубачов, і почався етнічний, культурний, економічний і політичний контакт слов'ян з волохами-кельтами [184].

Крім культурного впливу кельтів в умовах мирного симбіозу, очевидно, відбувався і військовий тиск кельтів на слов'ян, що зафіксовано в руському літописі. Очевидно, слов'яни змушені були під натиском кельтів відступати з Подунав'я на північ в область Вісли, Дністра, Прута і розселятися в усьому регіоні Карпат. У Карпатському регіоні дослідники відзначають найтісніше проникнення кельтів у слов'янське середовище, що пояснює перейняття слов'янами кельтських металургійних термінів, що також відчутно у топонімії. Цілком можливо, що закріпившись у регіоні Карпат, кельти поширили свій вплив на увесь регіон Подністров'я. Археологи пов'язують з впливом кельтів на слов'ян поховальні обряди кельтів у пшеворо-слов'янській культурі, зокрема звичай згинання зброї: мечів, наконечників списів [185].

Топоніміка Подністров'я у перших століттях Р.Х. усюди пов'язується з назвами галатів-галлів. Слід відзначити також, що дослідник А.Спіцин віднайшов присутність гальштатської культури в Немирівському городищі на Поділлі. Такий кельто-слов'янський симбіоз підтверджується і свідченнями грецького вченого Ефора, який називав у IV ст. до Р.Х. кельтів сусідами скіфів, під якими А.Спіцин розумів слов'ян [186]. О.М. Трубачов вважав, що наявність древнього впливу кельтів на розвиток стародавнього населення України видно із поширених стародавніх географічних назв: Кам'яне місто кельтів, що ототожнюється вченими з Кам'янець-Подільським, місто Галич, що означає племінну назву Галатів і ряд інших назв, які на нашу думку, поки що реконструйовані гіпотетично.

Присутність кельтів, очевидно, формувала на Правобережній Україні кельто-слов'янський симбіоз, що видно із кельто-слов'янського мовного лексикону. Кельтський світ, на думку О.Н.Трубачова, збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською і політичною термінологією, зокрема словами: коні, коньк, коняз, князь, які, вважає дослідник, є кельтськими [187].

Згідно зі свідченнями джерел, біля 400 р. до Р.Х. починається могутня експансія кельтів у східному напрямку із Рейнських і Верхньо-Дунайських земель. Вони декількома політичними союзами поширилися на територію середнього Дунаю і по його притоках і, поступово витіснивши із них місцеве населення, освоїли ці землі. Відомо, що в 380-350 роках кельти заселили землі навколо озера Балатон. На початку III ст. до Р.Х. ряд військово-політичних союзів кельтів закріпились на Балканському півострові. У 279 році до Р.Х. під керівництвом царя кельтів Брекенна вони завоювали землі Іллірії, опустошивши Македонію, вторгнулись у Фракію і Грецію і досягли Дельф, де зазнали поразки від греків.

Великий військово-політичний союз кельтів-галатів біля 270 р. до Р.Х. поселився в Анатолії в районі сучасної Анкари, де утворив могутню державу Галатію [188]. Очевидно, Галатська держава кельтів, зміцнівши, почала нові експансії і завоювання у східному напрямку. Відомо, що у III ст. до Р.Х. кельти-галати поселились в Трансільванії, Олтенії, Буковині, а також на нижньому Дунаї. Окремі військово-політичні союзи кельтів-галатів, перейшовши Карпати, поселились на верхньому Дністрі, де утворили Галатське князівство. В.В. Седов вважає, що в процесі розселення кельтів у Карпатах і Подністров'ї військово-політична система кельтів втягу-

вала у свій ореол місцеві племінні союзи гетів і слов'ян, що видно із археологічного матеріалу латенської культури. Власне у цей час, вважає дослідник, відбувалося різноетнічне культурне проникнення, внаслідок якого кельтська культура у II ст. до Р.Х. стала домінуючою у Верхньому Подністров'ї.

Вплив кельтів був настільки сильним і глибоким, що ряд регіонів Подністров'я і Карпат залишилися кельтизованими і після витіснення слов'янами кельтів із даних регіонів. Науковці схильні вважати, що одна гілка кельтів перейшла Карпати і зайняла область верхньої течії Вісли, поширюючи свій вплив на області верхнього Дністра. Власне, на цій території у II ст. до Р.Х. кельти вступили у етнополітичні, економічні і культурні стосунки з слов'янами. В цей час і починається у Вісло-Дністровському міжріччі період активних кельто-слов'янських взаємовідносин, що залишив свій великий пласт у культурі слов'ян древньої Галичини [189].

Перше ніж перейти до детального аналізу контактів кельтів із слов'янами у регіонах України, необхідно охарактеризувати культуру кельтів V ст. до Р.Х. - I ст. Р.Х. В цей час кельти зробили великий внесок у розвиток європейської металургії і у галузь обробки металів. По суті, кельтська металургія стала основою розвитку у карпатських і дністро-дніпровських слов'ян.

Археологічні матеріали кельтських пам'яток говорять про високий рівень виплавки заліза, ковальського ремесла, слюсарних, ювелірних робіт з виготовленню інкрустацій і ювелірних прикрас. При розкопках у слов'янських поселеннях зустрічаються: молотки, молоточки, щипці, кліщі, зубила, пробійники, напилки. В кельтських опідумах кельтський ковальський інструмент нараховував більше 70 видів. Кельтські ремісники володіли технікою вуглеокислення, гартування і спаювання заліза. Кельтський світ створив величезну кількість різноманітних залізних знарядь: плужні лемеші, коси, борони, тесла, скоби, пили, молотки, кліщі, напилки, рашпілі, свердла, ножиці, кочергу. Кельти створили дверні замки з ключами. Дуже розвинутою галуззю ковальської справи було виготовлення залізної зброї. Кельтські ремісники добились великих успіхів у техніці бронзолivarного і ювелірного виробництва. В опідумах і селах кельтів були великі майстерні в яких працювали висококваліфіковані майстри, які володіли технікою лиття і кування кольорових металів і найрізноманітніших сплавів.

Кельтські ремісники знали і широко застосовували різні методи інкрустації, позолоти і посріблення. Розвинутим було і виготовлен-

ня виробів із золота, зокрема діадем, браслетів та інших предметів розкоші. У II ст. до Р.Х. у кельтському світі розквітнуло емалеве ремесло. Червона емаль стає домінуючою прикрасою кельтських виробів. Кельти створили велику кількість різноманітних фібул, що широко вживалися для заціпання одягу. У кельтському світі досить поширені були шийні гривни-торквеси, які на думку вчених пов'язуються з релігійною символікою. Фібули були масовою продукцією кельтських ремісників, вони змінювалися часом моди, тому стали надійним індикатором для датування кельтських старожитностей на території України [190]. Широкий розвиток мало і кельтське гончарне виробництво. Гончарний круг з'явився у кельтів у V-IV ст. до Р.Х. і тому у виготовленні глиняного посуду кельти досягли високої технічної майстерності. Із II ст. до Р.Х. в ареалі кельтської культури утворились цілі поселення гончарів, вироби яких поширювались по багатьох регіонах Правобережної України [191].

Розвинутим у кельтів було і ремесло з виготовлення скла. В ранньому латені велике поширення набули жовті скляні намиста з круглими білими і синіми очками. В кінці латенського періоду були поширені молочно-білі круглясті намистини. Поширені у кельтів були і скляні браслети різних барв. Виготовлення таких речей зафіксовано від Рейну до Дністра і Дніпра. При скловарінні кельти використовували домішки різних металів, кісткове борошно, що надавало виробам різного забарвлення. Кельтські ремісники досягли успіхів і у розвитку деревообробки. У епосі середнього Латену кельтами був винайдений токарний верстат. У зв'язку з цим із дерева почали виготовлятися підводи, кораблі, меблі, взуття, різноманітні побутові предмети, в тому числі поширені у повсякденному вжитку об'ємні посудини для зберігання рідини. Славилась кельтські майстри умінням обробляти шкіру і виготовляти з неї різні вироби для побутових потреб, зокрема спорядження коней і воїнів.

У V ст. до Р.Х. в ареалі кельтської культури розвивається і художнє ремесло, продукцією якого стали прекрасні твори мистецтва. Кельтські майстри виробляли художні вироби з власною орнаментовкою, яка дуже схожа з слов'янською орнаментовкою і українською зокрема. Ознакою багатства у кельтів були шийні гривни. Можливо слово гривна, ознака багатства була перейнята слов'янами у кельтів. Дуже добре відома і кельтська кам'яна скульптура, пов'язана в основному із святилищами. При дослідженні останніх виявлені чотирикутні стовпи з витесаними чоловічими головами, зображення богів, в тому числі двоголових чоловіків і жіночі голо-

ви, птахів і т.д. Численні зображення богів в релігії кельтів символізували померлих воїнів, героїв. Велику роль в культовому обряді кельтів відігравали ритуальні стовпи з людськими обличчями, вони були як кам'яні, так і дерев'яні. У їх очні впадини вкладалися очі виготовлені зі скла, емалі чи напівдорогоцінних каменів. Кельтські культові святилища можна ототожнити із слов'янськими капищами з тотожними ритуальними ідолами, а жерців-друїдів із слов'янськими волхвами.

Якщо розглядати кельто-слов'янські старожитності через одну синтезовану культуру, при ретельному вивченні ми побачимо різні приклади тотожності. Основою економіки кельтів було землеробство і тваринництво. Для обробки земель кельти застосовували плуг із залізним лемешем. В період пізнього латена з'явився колісний плуг з череслом і ножем для різання скиби при оранці. За допомогою такого плуга можна було уже обробляти необроблені землі. Тягнули такий плуг декілька волів. Характерно, що у стародавніх слов'ян була приблизно тотожна система обробки полів.

Кельтам і слов'янам були відомі прогресивні методи землеробства, вони застосовували добрива для земель, що давало великі урожаї. Вирощувались у них жито, пшениця, овес, буряк, цибуля, тобто рослини, які були у великому вжитку і поширені у стародавніх слов'ян, зокрема в українців. Знаряддями збору врожаю були серп і коса. Зерно, як кельти, так і слов'яни, мололи на ручних жорнах, які у Європі з'явилися у латенський час. В цей же час на зміну зернотеркам прийшли кам'яні жорна, які ще і у XIX ст. були поширені у населення українських Карпат і Прикарпаття. Для збереження припасів поблизу домів влаштовувались зернові ями, які нерідко вилицьовувались чи перетворювались на льохи.

Важливе місце у господарстві кельтів і слов'ян займало скотарство. Ці народи розводили у великій кількості свиней, а сало було ритуальною чи національною їжею. Розводили кельто-слов'яни коней і овець. Стада свиней постійно випасали у дубових лісах.

Економічний і культурний розвиток кельтського світу, у який входили і слов'яни, був зумовлений розвитком внутрішньої і міжнародної торгівлі, що обумовило в ареалі кельтської цивілізації розвиток власної грошової системи. Перші кельтські монети були подібні до македоно-грецьких, та згодом карбування монет із грубішим зображенням на них стилізується, що в кінцевому підсумку призводить до поширення монет з геометричними малюнками на лицевій стороні. З II ст. до Р.Х. місцеві монети із золота, срібла і

бронзи, рідше міді карбувалися у багатьох пунктах кельтського ареалу. В різних областях вони відображали племінні особливості кельтів.

Дослідники вважають, що кельти і слов'яни регіону верхньої Вісли і верхнього Подністров'я становили єдину периферійну культуру великого кельтського світу [192]. Власне тут кельти і слов'яни проживали у більшій мірі в неукріплених поселеннях, у яких зафіксовано золоті і срібні кельтські монети, вироби із заліза, бронзи і скла, в тому числі характерні для кельтів браслети, глиняний посуд, залізоливарне і бронзоліварне виробництво [193].

Відкриті поселення кельтів у Подністров'ї і Підкарпатті поки що нечисельні. У II ст. до н. е. вони складали по 15-20 жител, у яких нараховувалося від 50 до 100 жителів. Основна маса відомих у Подністров'ї кельтських поселень була невеликими (4-10 будівель) як напівземлянок так і наземних споруд. Стіни їх обмазувалися глиною і розфарбовувалися білими чи червоними смугами. Такий стиль був характерний для території Правобережної України ще і у XIX поч. XX ст. Відкриті у Подністров'ї кельтські могильники захоронення відомі нам обрядом трупоспалення, бо тотожні зі слов'янськими. У них виявлені знаряддя праці, вироби із глини, прикраси і предмети зброї.

В регіоні Подністров'я і Підкарпаття, виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен, яких дослідники вважають слов'янами. Внаслідок такого взаємопроникнення у III-II ст. до Р.Х. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис. В.В.Седов вважає, що найсильніший вплив кельтів на слов'ян відбувся у II ст. до Р.Х. Він був настільки імпульсивним і детермінуючим на подальший розвиток слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає окрему "Пшеворську культуру".

Складання пшеворської культури, на думку дослідника, супроводжувалось не тільки зовнішнім впливом кельтів, а й інфільтрацією кельтського населення у середовище слов'янського етносу. Внаслідок такого входження кельтів у територію слов'ян пройшла асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів відбувалося, як вважають дослідники, до V ст. Р.Х., після чого кристалізувалась суто слов'янська культура [194]. Слід зауважити, що у II-I ст. до Р.Х. у кельтських похованнях середнього Подунав'я поряд з обрядом трупоспалення з'являється і обряд трупопокладання. Інколи залишки кремацій засипалися в ями, вони супроводжуються

різноманітною керамікою і носять у собі як слов'янські так і кельтські особливості, що може свідчити про синтез кельтів і слов'ян регіону Повіслення і Подністров'я. У пшеворських могильниках присутні кельтські фібули, нові види кельто-слов'янської зброї: двосічні мечі, наконечники списів, півсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів та інших, як військових, так і громадсько-господарських речей [195].

Дослідження останніх десятиліть показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. Р.Х. за своїми особливостями і технологічною культурою було найбільш близьким до металообробної системи і виробництва кельтського світу і провінцій Римської імперії. Слов'янське суспільство навіть при наявності римського впливу продовжувало розвивати ремісничі і залізообробні традиції кельтів [196]. Здавалося, що зарубинецькі і черняхівські племена, серед яких домінували слов'яни, повинні би були перейняти техніку обробки заліза ковалів Скіфії, та археологічні матеріали яскраво свідчать, що слов'яни Карпат, Подністров'я і навіть Подніпров'я розвивались на кельтських давніх культурних і технічних традиціях [197].

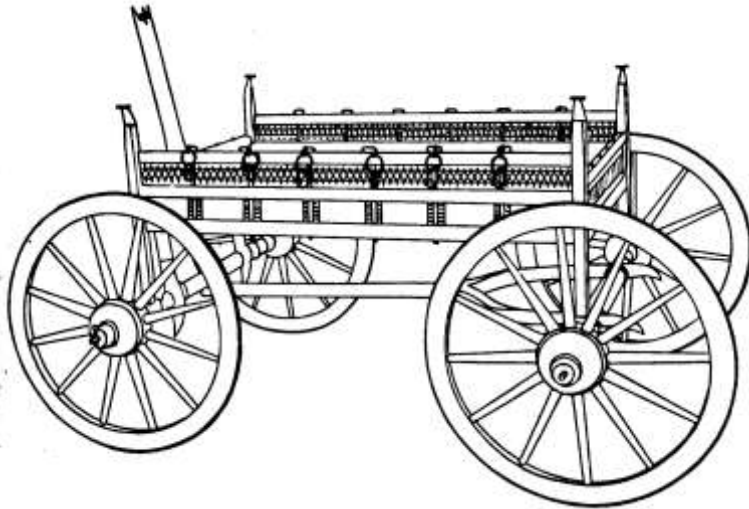


Рис. 67. Кельтський тип возу поширений у слов'ян

Внаслідок таких довготривалих зв'язків слов'ян з кельтами, у них було так добре розвинуто ремесло, яке і у пізньослов'янський час носило древні кельтські традиції. Кельтська гончарна кераміка зафіксована в усьому басейні Подністров'я. У Галичині досліджені

ряд пунктів, які спеціалізувались на виготовленні посуду. Усі вони тотожні із кельтською системою виготовлення посуду, активно діяли і в римській час і мали вплив на технічний розвиток слов'ян Галіччини, які дотримувалися місцевих слов'яно-кельтських традицій. Кельтський вплив у Підкарпатті і Подністров'ї був настільки широким і глибоким, що це відбилося не тільки у матеріальній культурі слов'ян, але і в духовній. Він був настільки сильним, що його не можна порівняти із ніяким присутнім у даному регіоні іншим етнічним впливом. Цей вплив очевидний і у ранньосередньовічних старожитностях слов'ян, він поширювався і на поганську релігію, що видно із конструкцій культових споруд, обрядів і вірувань взагалі. Слов'янські і кельтські культові споруди, мистецтво, дерев'яні і кам'яні стилізовані фігури носять у собі давні кельтські традиції [198].

Могутній симбіоз кельто-слов'янського етносу залишив свої сліди і у слов'янській мові. О.О. Шахматов з цього приводу наголошував, що у кельтів слов'яни перейняли і політичні терміни, які пов'язуються з громадськими, військовими і господарськими функціями середньовічного слов'янського суспільства [199]. Основні положення концепції О.О. Шахматова стосовно слов'яно-кельтської лексичної спільності підтримав Ю.Покорний, який відзначив цілий ряд кельто-слов'янських лексичних ототожнень, а також провів граматичні паралелі між староірландськими і слов'янськими мовами [200]. Т.Лер-Сплавінський пояснював мовний вплив кельтів на слов'ян фонетичними особливостями, які кристалізували слов'янські мови [201]. Із цих досліджень можна робити висновок, що у праслав'янській мові є дійсно багато слів, що добре етимологізуються на основі кельтської мови.

Значний перелік таких лисем привів Ю.Покорний, його доповнив К.Треймер, який вірно вважав, що праслав'янами у кельтів було перейнято не менше 40 ключових слів, які стали повсякденними у слов'янській мові вжитку. Вони стосуються соціальної, ботанічної і сільськогосподарської термінології, а також уособлюють галузі матеріальної культури [202]. Очевидно, що при більш ретельному дослідженні, таких слів може у майбутньому виявитися набагато більше. Не можна не згодитися з С.Б. Берштейном, який вважав, що кельтський вплив на праслов'ян, судячи з великої кількості лексичних тотожностей, був більш глибоким і взаємопроникливішим ніж нам здавалося до цього часу [203].

Досить важливим, на нашу думку, є дослідження О.М. Трубачова, який вважає, що у кельтів, як і у слов'ян, є багато спільних річкових етнонімів. У кельтів, на думку дослідника, етнонімія двослівна, що зближує її з слов'янською етнонімією, при цьому слід зауважити тотожність префіксальних і суфіксальних моделей. У кельтів, як і у слов'ян є спільний етнонім для всієї сукупності кельтських племен. Аналізовані О.М. Трубачовим етноніми є тотожними у обох етносів, що може говорити про глибокий взаємовплив між слов'янами і кельтами у минулому [204]. Праслов'янська мова, зауважує дослідник, дуже збагатилася кельтською лексикою, що може свідчити про те, що взаємовплив носив і культурний характер, перебіг якого слід досліджувати. Очевидно, внаслідок глибокого культурного проникнення і склалась кельто-слов'янська спільнота, яку археологи термінують як пшеворська культура.

Пшеворська культура розміщена у серцевинній Європі і охоплювала територію від басейну Одера до верхів'їв Буга. Дослідники відзначають пшеворські старожитності кельто-слов'янського симбіозу і у Верхньо-Дністровському регіоні. Як зауважують археологи тут середина площа поселень збільшилася від 2 до 4 тис. кв.м. у пізньолатенський час до 13-14 тис. кв.м. в III ст. Р.Х. Помітно виросла тут і кількість селищ. Розкопки у Подністров'ї цілого ряду поселень пшеворців (кельто-слов'ян) зафіксовано археологічно.

Пшеворські поселення тут мають рядну забудову, при якій житла розташовувались в ряд біля берегів рік, потоків, схилів. Власне, такі поселення кельто-слов'ян зафіксовані на поселеннях верхнього Дністра і Побужжя, де житла знаходились на відстані 10-20 м. одне від одного. Наявність у регіоні могутнього кельто-слов'янського етносу не могло не позначитись на його політичному розвитку. Слов'янокельтські старожитності, які ми вивчаємо, у свій час проаналізував В. Деметрикевич, який вважав, що пшеворські старожитності Галичини належать бастарнам, яких він помилково вважав сучасними кельтами [205].

На нашу думку, це уже був слов'яно-кельтський етнос, який у подальшому своєму розвитку кристалізував бастарнів як слов'ян. Цілком можна припустити, що політична надбудова племінного об'єднання бастарнів у III-II ст. до Р.Х. могла бути кельтською, що підтверджується джерелами, які засвідчують могутній рух кельтів на схід. Результатом їх руху і були нові соціально-економічні і політичні зміни, що охопили окрім регіону Карпат і Подністров'я і

землі Прип'яті, Полісся і землі середнього Подніпров'я, де відмічені у великій кількості латенські старожитності [206].

Вплив кельтів на слов'ян Правобережної України, на думку дослідників, продовжувався реально до II ст. Р.Х., при ретельних дослідженнях навіть до V ст. Р.Х. Внаслідок такого кельтослов'янського зближення сформувалася і зарубинецька культура, яка у останній час рядом археологів пов'язується з кельтослов'янами бастарнами, яких локалізують у міжріччі Дністра і Серета і у Прип'ятському Поліссі, а також у середньому Подніпров'ї [207]. При усій сукупності фактів кельти у Центрально-Східній Європі відіграли таку ж приблизно цивілізаційну роль, яку греки відіграли у Північному Причорномор'ї. Тільки, як вважає М. Щукін, цивілізація кельтів була зовсім іншою. Їх культура і особливо мистецтво, а значить і психологічний світогляд, були більш близькими слов'янам, ніж старогрецька культура Північного Причорномор'я. Кельти у слов'янський світ принесли приблизно тотожну культуру, тільки на більш високому технічному і соціально-політичному рівні розвитку.

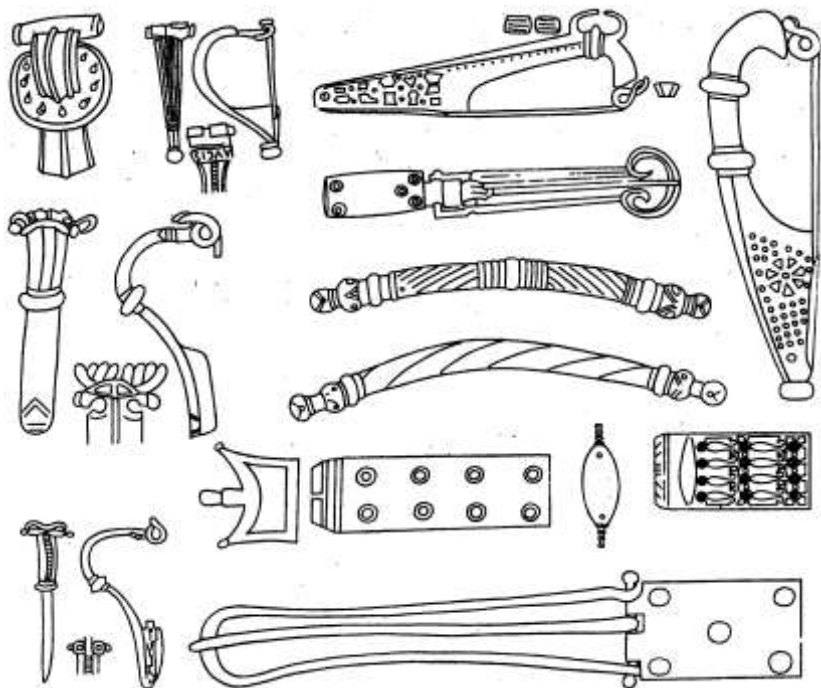


Рис. 68. Кельтські вироби, поширені на території Європи

Кельтські технічні і наукові пошуки відтворені у виробках кельтських майстрів: золоті чи бронзові гривни, браслети, фібули та інші речі, які зовсім не поступаються за технологією виготовлення античним виробам. Усі секрети точного лиття, карбування, гравірування були добре відомі і кельтським майстрам.

На початку свого історичного розвитку у V ст. до Р.Х. кельти стояли на одному соціально-економічному, політичному і культурному рівні з Римською рабовласницькою республікою. Та шляхи розвитку цих цивілізацій розійшлись, римляни розвинули свою соціально-військову організацію і досягли тут вершини мистецтва, а кельти у цій області так і залишились на стадії варварської держави, у якій ми проглядаємо елементи ранньофеодальних відносин, що видно по нагромадженням культурно-релігійного характеру, тобто у області релігійно-магічних уявлень, про що свідчать кельтські святилища-обсерваторії для астрономічних спостережень.

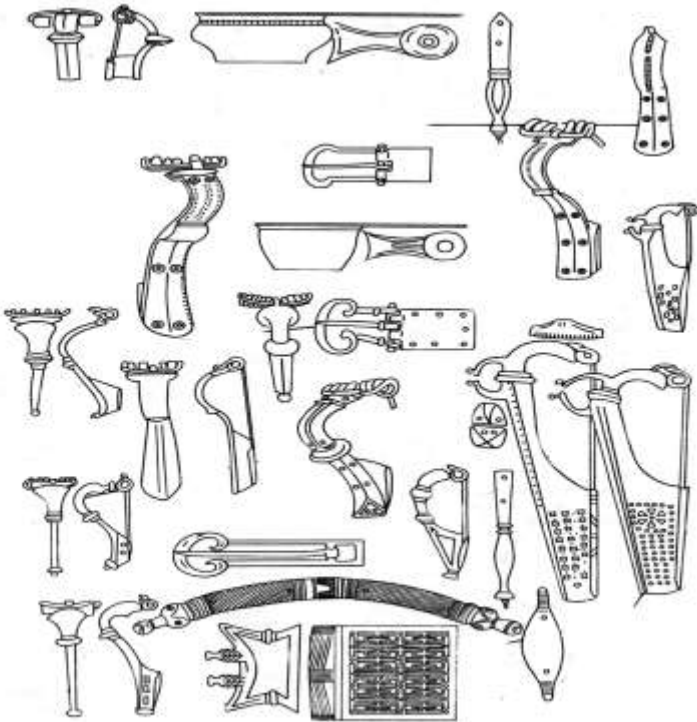


Рис. 69. Кельтські ювелірні вироби широкого вжитку в Європі

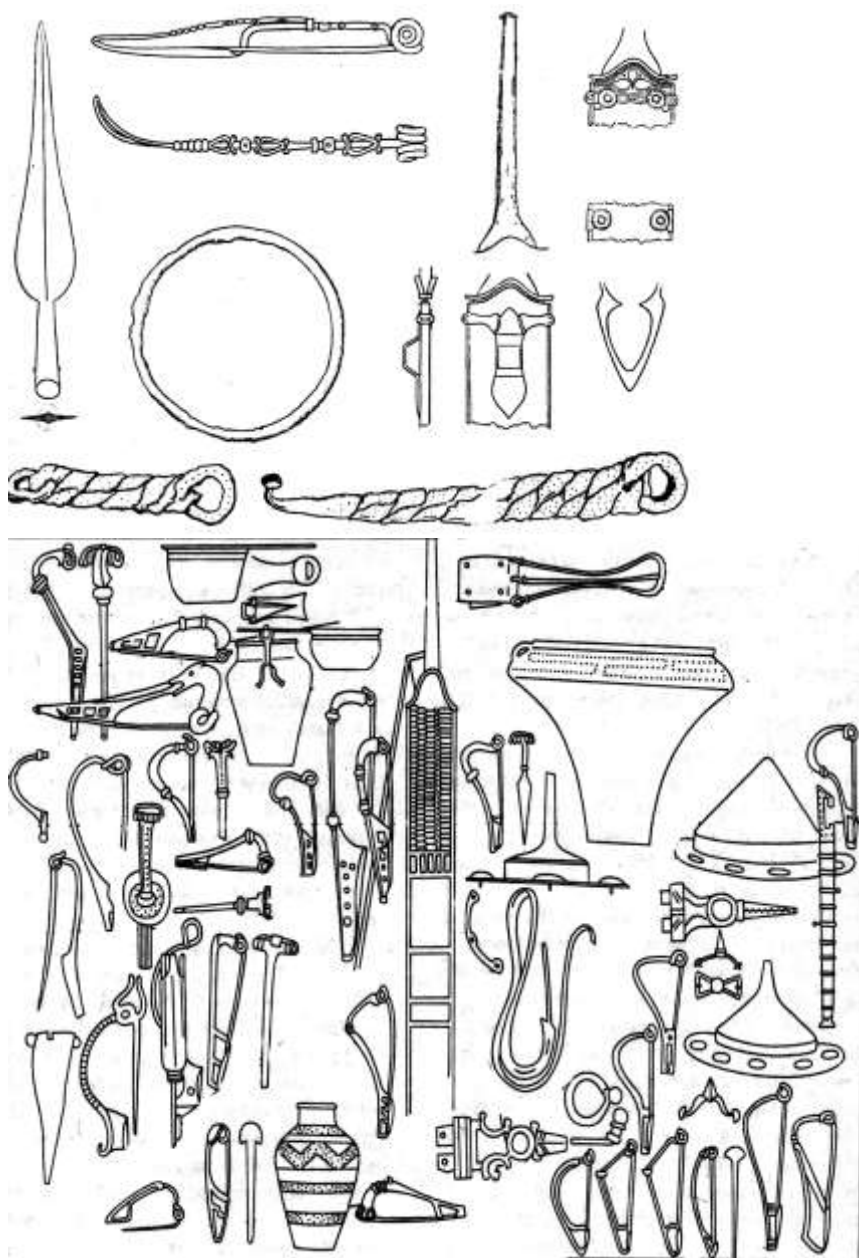


Рис. 70. Кельтські фібули, види озброєння, гончарна кераміка на території Європи на межі нашої ери

Кельти уміли передбачати майбутні події, зокрема сонячні і місячні затемнення. Джерельні свідчення говорять, що великим авторитетом у кельтському суспільстві користувалися волхви-друїди, які являли собою релігійних і політичних діячів, астрологів, поетів, літописців, а також у певній мірі концентрували своєю кастою усю надплеменну політичну і релігійну владу в усьому кельтському світі. Можливо, що друїди у регіональних державних структурах утримували у своїх руках усю повноту влади, яку представляли на колективних зборах усіх друїдів кельтського світу.

Очевидно, Галлія-Кельтія, яка розташовувалася на великій території від Піреней до Дніпра ніколи не була великою єдиною політичною одиницею, у всякому разі античні автори нічого не говорять про єдину велику державу кельтів. По усій імовірності, єдиним для усього суспільства могла бути надплеменна корпорація волхвів-друїдів, в руках яких знаходилося навчання і виховання підрастаючого покоління, суд. Вони були замирювачами різноманітних племінних чвар кельтських князів. З початку IV ст. до Р.Х. кельти своєю могутньою військово-політичною організацією починають рух в області Балкан і Карпат. Європа була швидко завойована силою кельтських воїнів, озброєних двосічними мечами і великими щитами. Уся влада переходить до територіальних князів, що очолювали кельтські військові загони. Кельти, очевидно, без спротиву дуже швидко захопили Карпати і області Подністров'я і Подніпров'я.

Що змусило їх зупинитися у Подніпров'ї історичною наукою не з'ясовано, та відомо, що після завоювання Подніпров'я кельти почали торгово-економічні стосунки з підкореними і сусідніми народами, поступово розчиняючись у їх середовищі [208]. Ряд вчених, зокрема К.В.Каспарова вважають, що у II ст. до Р.Х. у регіонах басейнів Дністра і Прута відбувалися тільки етнокультурні контакти зарубинецького і пшеворського населення з кельто-іллірійським і кельто-дакійськими етносами. На їх думку, кельти хоча і швидко зайняли територію Подунав'я, як середнього, так і нижнього, дуже довго асимілювали останніх. Очевидно, наголошує К.В. Каспарова, поява бастарнів це і є новий мішаний союз племен на кельтській основі. Немалу роль у формуванні кельто-дакійських бастарнів відіграли регіони Дністра, Побужжя і Полісся. Увесь цей кельто-дако-слов'янський симбіоз, що набрав єдиного політичного тіла і просунувся у II ст. до Р.Х. на схід - на Дніпро і Десну [209]. Цілком можна припускати, що формування кельто-слов'янського етносу з компонентом дакійського впливу міг відбуватися в регіоні Перед-

карпаття і Карпат. Археологічно тут зафіксовано розвиток кельтської чорної металургії, що активно функціонувала уже в III-I ст. до Р.Х.



Рис. 71. Карта кельтської цивілізації, складена З.Паїком в час їх міграції на території слов'ян

У цей час у металургійних центрах Карпатського регіону виплавляли сотні тон заліза, активно функціонували досконалі шахти для добування руди. Окрім великих спеціалізованих центрів з видобутку заліза у окремих поселеннях зафіксовані і невеликі залізобробні майстерні. Розвиток чорної металургійної галузі кельто-слов'янського етносу регіону Карпат створив матеріально-технічну базу для подальшого розвитку інших видів ремесел і призвів до вдосконалення землеробських знарядь праці, як основної галузі господарства кельто-слов'янського етносу. В цей час з'являються нові землеробські знаряддя праці з залізним наральником, що підвищує ефективність обробки земель. Поряд із землеробством у регіонах Прикарпаття і Карпат починають розвиватися скотарство, вдосконалюються ремесла. Успіхи у землеробстві і ремеслі у кельто-слов'янській області Карпат і Подністров'я призвели до виникнення широкомасштабних торгових відносин, за якими слідувало завоювання нових земель на схід від Дністра [210]. Про реальність експансії

кельто-слов'янського етносу свідчать і археологічні матеріали. Г.Ф.Нікітіна наголошує, що у похованнях знаходять як слов'янський, так і кельтський інвентар. Деталі поховань говорять, що кельти перейняли місцеві слов'янські традиції. Характерно, що кельтський бойовий інвентар: зброя, мечі, стріли, щити, спорядження кінного воїна покладені згідно зі слов'янським звичаєм [211].

І.П. Русанова вважала, що цей звичай є суто кельтським і пізніше поширився серед германського і слов'янського населення. З кельтським впливом слід пов'язувати і наявність в слов'янських могилах обряду захоронення трупопокладення. У кельтів же слід шукати і витоки слов'янської кераміки, зокрема округлих мисок, штампованих візерунків двосічних мечів і т.д. [212].

Етнокультурний розвиток кельто - слов'янського етносу на кельтській основі проглядав і В.Деметиркевич у регіоні Карпат і Прикарпаття [213]. Власне, на основі типології кераміки особливостей поховального обряду і деталях домобудування І.П.Русанова зробила висновок, що у пшеворській культурі є наявні слов'янські і кельтські компоненти. Власне, із цього симбіозу, наголошує дослідниця, і кристалізуються ранньосередньовічні слов'янські старожитності [214].

Характерно, що у другій половині I ст. до Р.Х. у верхньому Подністров'ї і Західній Волині з'являються найбільш ранні пам'ятники кельто-слов'янського етносу, матеріальна культура кельто-слов'ян Подністров'я виступає зразу ж у готовому вигляді, можна припустити, що вона принесена з основної території поширення, тобто з Подунав'я. На думку Д. Козака, в рамках Верхнього Подністров'я і Західної Волині в 40-70 р. I ст. Р.Х. протікали процеси змішування пшеворських і зарубинецьких культур, внаслідок чого виникла особлива волинсько-подільська група пам'яток, що можна пов'язати із впливом кельтів.

Такий процес може бути віднесений до II ст. до Р.Х., коли кельти могутньою хвилею пройшли усю територію сучасної Чехії і Словаччини у південно-східному напрямку. В цей час на кельтській основі проходить формування у басейні Верхнього Бугу і Верхнього Подністров'я пшеворської культури, яка засвідчується археологічно і на середньому Подністров'ї у (Хмельницькій і Вінницькій обл. України) [215].

Характерно, що питанню вивчення цих кельто-слов'янських старожитностей зовсім не приділяли ніякої уваги. Перші узагальне-

ні роботи з питань вивчення кельто-слов'янського етносу по матеріалах Західних обл. України належать М.Ю. Смішку. Він дав повний опис слов'яно-кельтських поховань, провів їх хронологічну класифікацію, показав, що кельто-слов'янські старожитності у Прикарпатті і Подністров'ї прослідковуються з I ст. до Р.Х. до III ст. Р.Х. [216]. Вплив кельтів, очевидно, був і на регіони липицько-дакійського розселення. В процесі накопичення нових археологічних матеріалів учені дійшли до висновку, що кельто-слов'янський етнос розчинив у собі регіональну липецьку культуру і культуру карпатських курганів, був домінуючим і у черняхівських старожитностях і на її основі формував ранньосередньовічні слов'янські старожитності [217].

Західноукраїнські дослідники Є.А. Балагурі, В.І. Бідзіля, С.І.Пеняк вважають, що слов'янський етнос почав кристалізуватися у Карпато-Дунайському регіоні у VI ст. до Р.Х. в рамках гальштатської культури, носіями якої були кельти. З цього часу кельти просунулися в Закарпаття і область Українських Карпат. Тут починається нова технологічна залізна доба. Місцеве землеробсько-скотарське населення включається у цей залізообробний процес. Внаслідок злиття двох етносів кельтського і слов'янського і утворилась кельто-слов'янська культура, яка була складовим компонентом при формуванні слов'янського населення доби раннього середньовіччя. Археологічні матеріали свідчать, що асиміляція кельтів у регіонах Карпат проходила мирним шляхом. В процесі пошуків залізної руди і виготовлення предметів розкоші і побуту, озброєння кельти вклинились у Карпатський регіон. Населення перейняло і вдосконалило їх залізообробні, ливарні ремесла, і вже з III ст. до Р.Х. територія області Карпат ввійшла до зони розповсюдження латенської культури.

У II ст. до Р.Х. у сферу латенської культури, яка поширилась від Британських островів і до Карпат, входить і українське Подністров'я і Побужжя. Під впливом цієї культури, носіями якої були кельти, у Подністров'ї відкривається нова соціально-економічна і політична "Латенська доба". Під впливом латенської культури кельтів в регіоні Карпат і Подністров'я створюються прогресивні форми господарювання зі стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності.

Більшість племінних об'єднань у II ст. до Р.Х. видозмінюють свою політичну структуру у бік варварської держави. Кельти створюють у регіонах Подністров'я нові політичні, соціально-

економічні і торгівельні центри. Будучи осілим землеробським населенням і втягнувши у себе місцеве слов'янське землеробське населення, кельти зуміли спрямувати кращі досягнення власної цивілізації на розвиток економічних, політичних і культурних структур в Українському Прикарпатті. У Подністров'ї внаслідок кельтизації слов'янського суспільства, швидко налагодилося виготовлення високотехнічного сільськогосподарського інвентарю, що мало вплив на підвищення ефективності провідних галузей господарства. Бурхливого розвитку у Подністров'ї в цей час досягає землеробство і ремесло, вдосконалюється і збільшується асортимент озброєння, виникають укріплення з кам'яною основою і глибокими ровами, з'являється власна варварська монетна система золотого і срібного карбування, зароджуються нові і зміцнюються старі суспільно-політичні інститути. За рівнем технічної досконалості латенську культуру Прикарпаття і Карпат можна порівняти з античною цивілізацією, виходячи із умов розвитку і традицій варварської Європи.

Очевидно, склад латенської культури у Подністров'ї початково був кельто-слов'янський. У подальшому розвитку кельто-слов'ян до у їх складу влились фракійці (племена липецької культури) і прийшли у Подністров'я германці. Внаслідок подальшого взаємопроникнення на основі землеробського місцевого слов'янського населення, яке асимілювало усі перелічені нами прийшли у регіон, який ми вивчаємо, етноси і кристалізувалася слов'янська етнокультура з кельтською економічною і культурно-релігійною, можливо, політичною основою. Можливо, що деякі особливості при асиміляції слов'яни перебрали у фракійців і у германців. Під таким, очевидно, культурним і етнічним нашаруванням і кристалізувався відомий з джерел етнос карпів-хорватів, з яким ряд дослідників пов'язують майбутню південну гілку слов'ян [218]. Увійшовши у сферу латену, слов'янське населення Карпат здобуло значні історико-культурні надбання.

Починаючи з III ст. до Р.Х. в регіоні Українських Карпат кристалізувались досвідчені майстри-професіонали з обробки кольорового і чорного металу. Їх досвід, набутий у кельтів, дозволив їм брати безпосередню участь в подальшому технічному розвитку слов'янського суспільства [219].

Розвиток торгівлі у кельто-слов'янського етносу досяг таких масштабів, що вимагав уже значної землеробської і ремісничої спеціалізації. У землеробстві того часу застосовувалось рало із залізним наральником, тяглова сила тварин, залізні серпи і коси різного типу. Високий рівень землеробства вимагав широкого розвитку ремесел, здатних задовольнити потреби в різних галузях господарства. У ремісничій діяльності відбулася професійна спеціалізація. В самостійні галузі виділилися гончарство, ковальство, склоробна, ювелірна, деревообробна, монетна і кам'яна справи.

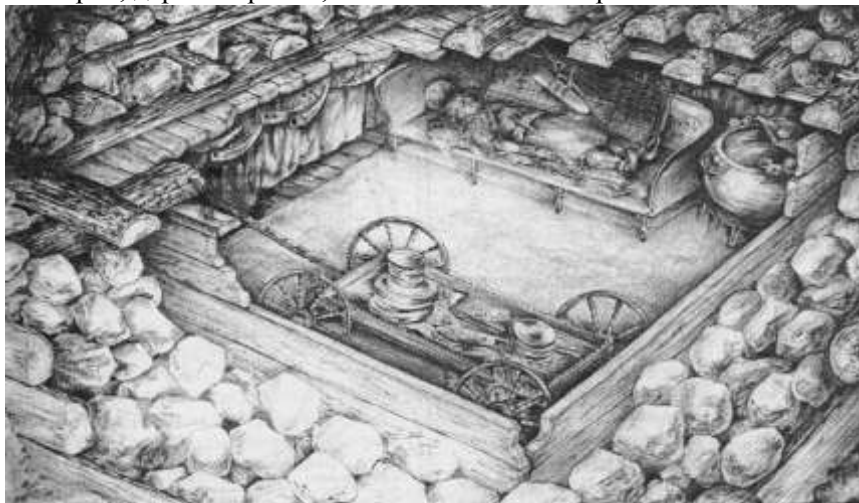


Рис. 72. Поховання кельтського воїна з усіма атрибутами для загробного проживання

У зв'язку з різними фізико-географічними умовами відбулася також спеціалізація ремесел по окремих територіальних округах, які займала латенська культура. У гірських місцевостях Карпат, де розроблялись родовища різноманітних корисних копалин, головним чином зосередилось ремісничє виробництво. Таке виробництво збагачувало племінні групи, перетворюючи їх у державні формування, які обійняли територію Карпатського регіону, злучали їх в одну економічну і політичну систему, що створювало можливість експансії на схід у Подністров'я. Про це свідчать і письмові джерела давньогрецьких та давньоримських істориків та географів. Тацит, описуючи етнічний і племінний склад регіону Дунаю і Карпат у I ст. до Р.Х., розповідає про кельтський військово-політичний союз котинів. За Тацитом котіни - плем'я не германське, розмовляє гальською мовою, що може вказувати на роль даної мови як посе-

редника в системі різноетнічного населення латенської культури і в Карпатському басейні зокрема.

Військово-політичний союз котинів спеціалізувався на видобутку заліза і займав переважно гірські райони, що дає право локалізувати їх на території сучасного Закарпаття і в області Українських Карпат. Не виключено, що даний кельтський етнос стояв біля джерел формування культури Карпатських курганів, яку дослідники розглядають як слов'янську [220]. К.Тацит був єдиним з античних письменників, хто знав котинів, як фахівців з видобутку заліза. На півстоліття пізніше про них згадує грецький географ К.Птолемей: східніше племені квадів розташовуються землі знаменитих рудокопів-котинів [221]. Дані свідчення дають право наголошувати, що у II ст. до Р.Х. одна із кельтських племінних груп галатів-котинів просунулась у Карпатські гори, де розвинула металургійну і обробну промисловість.

Друге племінне угруповання кельтів-боїв, як свідчать джерела у цей же час зайняло область Подністров'я і Побужжя. Археологічний матеріал із поховання у с. Гринів говорить, що речовий матеріал, а власне: бронзові підвіски, залізні підвіски, мечі зі сталевим окуттям піхв, характерні для кельтів, які розвинули у Подністров'ї слов'яно-кельтську (пшеворську) культуру. Даний археологічний матеріал свідчить, що такі речі були поширені у пізньолатенській культурі в час, коли у регіоні домінували кельто-слов'янські старожитності, тобто у I ст. до Р.Х. - III ст. Р.Х. [222].

Знайдені у Подністров'ї кельтські старожитності: посуд, кераміка, прикраси можуть говорити про присутність кельтів у Прикарпатсько-Дністровському регіоні у II ст. до Р.Х. На думку В.М.Цигилик, такі речі у цей час відомі і на території сучасної Чехії, і вони теж датуються II ст. до Р.Х. Цілоком можна припускати, що кельти у II ст. до Р.Х. з сучасної території Чехії просунулися в Подністров'я. Археологічно досліджена і відкрита у Верхньодністровському регіоні кельтська споруда може говорити про наявність у регіоні кельтської військово-політичної адміністрації [223].

Підтвердженням присутності у Подністров'ї кельтської військово-політичної адміністрації може бути знайдений біля Білгород-Дністровського кельтський шолом. Ця деталь кельтського військового спорядження датується кінцем II поч. I ст. до Р.Х. Можна припустити, що військово-політичний союз кельтів (боїв) у II ст. до Р.Х. закріпившись у Верхньому Подністров'ї через певний промі-

жок часу оволодів і територією нижнього Подністров'я і Причорномор'я.



Рис. 73. Порівняльна характеристика кельтських речей на території Чехії (справа) та Галичини (зліва)

Кельтський шолом не єдина візитна картка на даний момент у Подністров'ї. У Тірі знайдено уламок барельєфу, на якому зображений кельтський воїн з овальним щитом [224]. По усій сукупності даних можна вважати, що кельти у Подністров'я проникли із сучасної території Чехії. Очевидно, це був військово-політичний союз боїв. Римські джерела свідчать, що у 192 році до Р.Х. бої були остаточно вигнані римлянами із Італії і переселились на територію сучасної Чехії, яка, на думку дослідників Г.Г. Абезгауз, В.Е. Еременко, В.Г. Журавльова, С.Ю. Каргопольцева, була тим плацдармом, звідкля військово-політичний союз кельтів-боїв в останній чверті III ст. до Р.Х. проник у Подністров'я, а згодом і у Подніпров'я. На їх думку, це були кельти-галати Малої Азії, пізніші бастарни регіону Подунав'я і Карпат, військово-політичний союз яких із Подністров'я поширив свій вплив на Причорномоські землі [225].

Дещо з іншої точки зору інтерпретують кельто-слов'янські відносини Є.А.Симонович і І.П. Русанова. На їх думку, контакти населення Українського Закарпаття з кельтами могли бути уже в V-IV ст. до Р.Х. Військове спорядження: остроги, мечі з іксвидними

руків'ями, наконечники списів відповідають і датуються першою пол. III ст. до Р.Х.

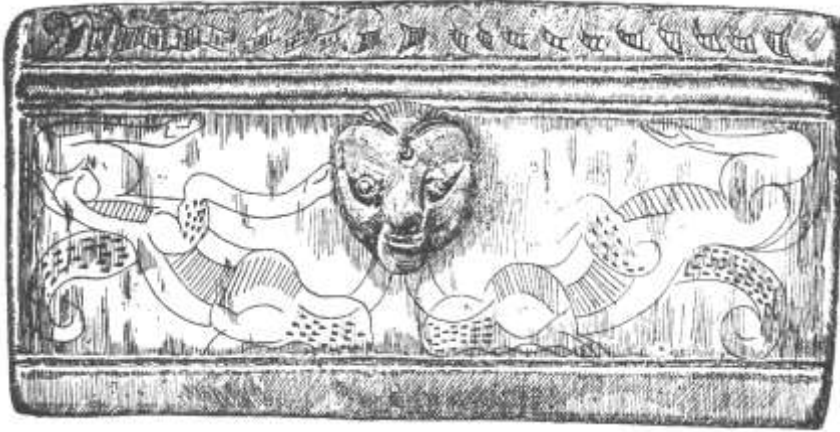


Рис. 74. Культіві культурні надбання боїв, виявлені на території Чехії

Основна маса археологічних знахідок фіксує присутність кельтів у регіоні Українських Карпат в середині III ст. до Р.Х. Браслети із півсфер, залізні і бронзові чоловічі і жіночі пояси, фібули, ножі, мечі, наявність опідумів дають право говорити про включення регіону Українських Карпат і можливо Подністров'я в економічну і культурну структуру кельтського світу [226].

Виходячи із сукупності матеріалів, наголошують дослідники, можна робити висновок, що проникнення кельтів в області Закарпаття і Українських Карпат почалося у першій пол. III ст. до Р.Х. Без їх безпосередньої участі неможлива була би організація таких великих виробничих центрів, як Галіш-Ловачка і Ново-Клиново, а також міських промислових центрів-опідумів, які стали тотожними з аналогічними центрами цілого кельтського світу [227].

Виходячи із сукупності матеріалів, наголошують дослідники, можна робити висновок, що проникнення кельтів в області Закарпаття і Українських Карпат почалося у першій пол. III ст. до Р.Х. Без їх безпосередньої участі неможлива була би організація таких великих виробничих центрів, як Галіш-Ловачка і Ново-Клиново, а також міських промислових центрів-опідумів, які стали тотожними з аналогічними центрами цілого кельтського світу [227]. Дискусійною залишається проблема місцевої куштанайської культури, що існувала тут до часу епохи Латена. Ряд дослідників вважають її слов'янською, на що вказують форми ліпної кераміки і обрядів по-

ховання. Можна було би говорити лиш про вплив латенської культури на куштанайську. Але археологічний матеріал свідчить, що кельтська технічна культура стала домінуючою, однак це не може говорити про етнічну асиміляцію кельтами слов'ян.

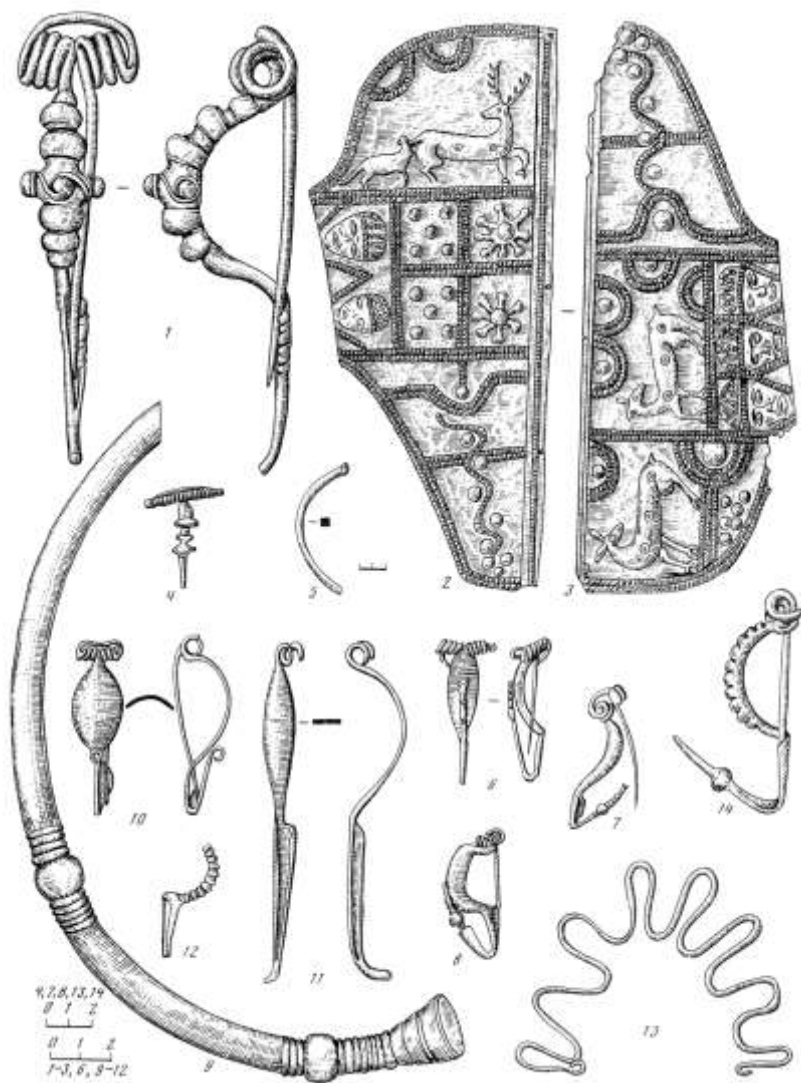


Рис. 75. Старожитності кельтів-боїв та галатів, знайдених на території Галичини та на територіях на схід від Карпат

Така наша точка зору стає очевидною при розгляді латинізованої культури Подністров'я (пшеворської, зарубинецької і культури Поянешти-Лукашівка), які на думку дослідників, лише підпали під вплив могутньої кельтської культури і впродовж століть кристалізували суто слов'янську культуру. Процеси, що проходили в Закарпатті, очевидно, були тотожними, оскільки у Потиссі, Словаччині слов'янська культура кристалізується уже в II ст. Р.Х. [228], тоді коли як у Подністров'ї суто слов'янські старожитності кристалізуються у IV-V ст. Р.Х. [229].

Тому дещо іншими, на відміну від регіону Українського Закарпаття, були відносини з кельтами у слов'янських племен Прикарпаття і Подністров'я. І.П. Русанова вважає, що складання кельто-слов'янського симбіозу відбувалося в декілька етапів, і кожний із них має свої характерні особливості. Найбільш ранні кельтські старожитності фіксуються у нижньому Подністров'ї і Північному Причорномор'ї у IV ст. до Р.Х. Каталог цих пам'яток нараховує 26 пунктів, і вони розкидані по усьому регіону Подністров'я [230].

Дослідники В.Б.Нікітіна і А.К.Амброз вважають, що в середині IV ст. до Р.Х. відбувся контакт скіфського царя Атея з військово-політичними союзами кельтів у нижньому Подністров'ї [231]. З наступом кельтів на Причорномор'я і Прикарпаття тут утворюється складна політична ситуація. Її фіксує і декрет Протогена, розповідаючи про прихід у регіон військових загонів бастарнів.

Галати, за розповіддю ольвійського декрету, виступали в союзі зі скірами. Це загадкове, на нашу думку, слов'янське плем'я проживало у регіоні верхнього Подністров'я. Цілком імовірно, що уже у цей час починає складатися симбіоз місцевого слов'янського етносу із прийшлою військово-політичною організацією кельтів. Поховальний інвентар кельто-слов'ян III ст. до Р.Х. середнього Дністра свідчить про переплетення різних культур. Ця сукупність починає набирати явного воєнізованого забарвлення. Знайдені у похованнях кельтські шоломи, пластинчаті панцирі, кельтські щити, фібули можуть говорити про домінування кельтської військової-політичної організації у середовищі слов'ян Подністров'я [232].

Увесь наявний речовий інвентар, усі наявні матеріали, наголошують дослідники І.П. Русанова і Є.А.Симонович, свідчать про реальну можливість проживання кельтів у регіонах на схід від Карпат. Ці матеріали засвідчують військово-політичну присутність кельтів досить реально, та у той же час вони свідчать, що ці військово-політичні союзи кельтів були етнічною меншістю у регіонах

Прикарпаття, Подністров'я і Подніпров'я. Тому ймовірно, створивши культуру латена у досліджуваних нами регіонах, вони розчинились у місцевому населенні, однак, своєю соціально-економічною і політичною організацією кристалізували слов'янський етнос [233].

На нашу думку, яскравим підтвердженням таких висновків можуть послугувати матеріали археологічно дослідженої культури Поянешти-Лукашівка. Дана культура виникла у Подністров'ї на окраїні латенського світу за безпосередньою участю кельтів. Згідно з даними останніх досліджень українських вчених В.Д.Барана, Р.В.Терпиловського, Д.Н.Козака, у даній культурі виявлені слов'янські старожитності [234]. Інші дослідники вважають, що у даній культурі присутній вагомий кельтський елемент, який домінує над слов'янським [235].

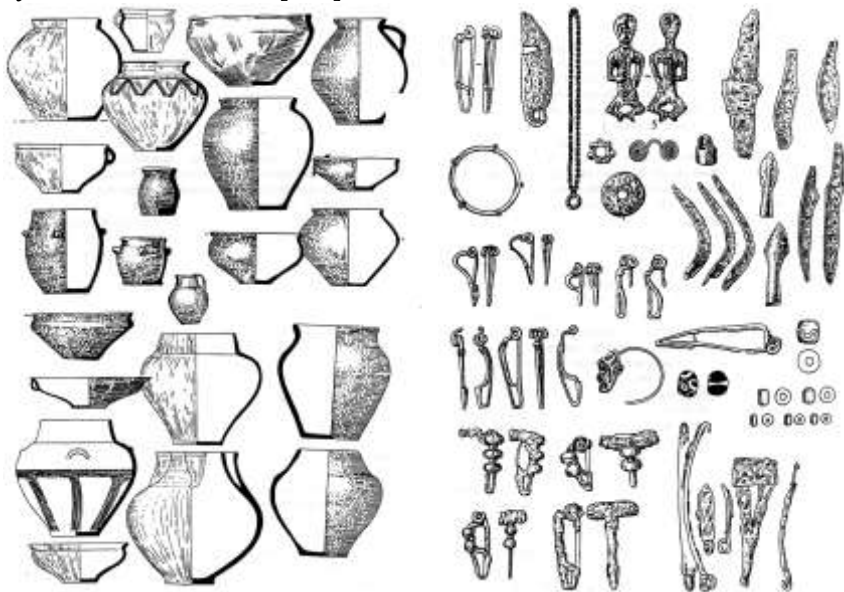


Рис. 76. Культурні предмети, знаряддя праці, прикраси, глиняний посуд кельтизованої культури Поянешти-Лукашівка з території Подністров'я

По усій сукупності свідчень культура Поянешти-Лукашівка належить до кельто-слов'янського симбіозу з певними, як вважають дослідники, фракійськими компонентами. Вона співставляється з відомими з античних і римських джерел бастарнами, яких античні автори вважали то кельтами, то германцями, то змішаним населенням [236]. В.Н.Татішев, опираючись на літописні свідчення писав:

“Славен на чолі слов’янських племен, виходячи з Подунав’я, залишив там сина Бастарна з своїм народом Бастарнами” [237]. На нашу думку, бастарни це і є кельто-слов’янський симбіоз, який внаслідок розчинення кельтів у слов’янському суспільстві Подністров’я і Прикарпаття, підсиливши тим самим етнокультуру слов’ян, став домінуючим етносом у досліджуваному нами регіоні. Можна вважати, що у кінці III ст. до Р.Х. бастарни були, очевидно, одним із найбільших військово-політичних союзів Карпато-Дунайського басейну. В кінці III на поч. II ст. до Р.Х. вони уперше з’являються на землях на північ від Дунаю.

З цього часу впродовж майже п’яти століть, до останньої згадки від 282 р., бастарни згадуються у повідомленнях античних авторів у зв’язку з описом різних історичних подій. За джерелами, бастарни, частина яких мала назву певкіни, займали землі на лівому березі нижнього Дунаю і в його дельті. Є відомості, що бастарни проживали також на північ від Карпат, тобто у Прикарпатті і Подністров’ї. Так, Птолемей називає східну частину Карпат Певкінськими горами і поруч розміщує бастарнів. Територію, згідно зі свідченнями стародавніх джерел, займали бастарни, а з II-III ст. зайняла культура Карпатських курганів, яка ідентифікується з племінним об’єднанням карпів, можна сказати, що карпи одне з бастарнських племен [237].

Очевидно тому, що бастарни були синтезованим кельто-слов’янським етносом їх етнічне походження не могли визначити античні автори. Страбон вагався чи можливо віднести бастарнів до германців, чи ні. Він писав: ”В глибині країни проживають бастарни, які межують з тірагетами і германцями. Бастарни, можливо теж германське плем’я, вони поділяються на декілька племен. Дійсно, одні з них називаються атмонами, інші сідонами. Ті, що володіють Певною, островом на Істрі - називаються Певкінами” [238].

Такої ж думки про кельто-слов’янський симбіоз бастарнів дотримувався римський історик К.Тацит, який писав: “Я сумніваюся, чи зараховувати племена певкінів, венедів до германців, чи до сарматів, хоча певкіни, яких дехто називає бастарнами тому, що мають одну і ту ж мову, одяг, села і хати, і за цими ознаками вони відрізняються від сарматів” [239]. На нашу думку, найближчий до істини був Тіт Лівій, який називав бастарнів галатами, тобто кельтами і розповідає, що мовою і звичаями вони подібні до кельтського племені скордисків [240]. Очевидно, у час Тіта Лівія кельто-слов’янський симбіоз носив ще ряд кельтських ознак. Кельтська

військово-політична знать, кельтська технічна наука, сільськогосподарська система домінували у середовищі слов'ян, і самі кельти, які, звичайно, розчинялися, ще мали пріоритетне становище у підвладному слов'янському суспільстві.

Та з плином часу кельто-слов'янський симбіоз почав набирати рис слов'янської етно-культури, що можна спостерігати на місцях проживання культури Карпатських курганів, яку дослідники вважають слов'янською [241]. Здається правий Д.А. Мачинський, отожднюючи бастарнів з носіями культури Карпатських курганів, де останні набирають у IV-V ст. рис суто слов'янського етносу [242].

Ряд дослідників, зокрема, вважає, що кельтські політичні і соціально-економічні та культурні традиції були домінуючими не тільки в пшеворській культурі, культурі Карпатських курганів та у культурі Поянешти-Лукашівка у Подністров'ї і Прикарпатті. М.Щукін вважає, що кельти даного регіону сформували і черняхівську культуру. На його думку, формування черняхівської культури відбувалося у кінці II першій пол. III ст. Дана культура, на думку дослідника, як і кельтська раніша, теж має загальноєвропейський характер. Нова черняхівська кераміка, на думку дослідника, зберігає древньо-кельтські традиції. Черняхівські старожитності по припиненні римського впливу уже в III ст. починають повертатися до попереднього стану.

Так, наголошує М.Щукін, у III ст. Р.Х. повсюди починає знову відновлюватися обряд трупопокладення, а це значить, що у Подністров'ї проходив процес відновлення релігії, яка мала велике значення в ореолі кельтської культури. Починаючи з кінця II ст. усюди відбуваються процеси цивілізації римської культури. Виходять з моди у варварському світі римо-провінційні фібули, їх починають замінювати підв'язні фібули, які були поширені у кельтів. Дуже характерний приклад ми бачимо у зміні озброєння. У III ст. у Подністров'ї на зміну короткому римському мечу приходить довгий рубаючий меч - зброя, яка за 200 років до римської доби була поширена у середовищі кельтської військової організації. В цей же час щезають умбони з шипом, які призначалися для легкого щита і з'являються сферичні умбони на важких щитах, які за даними джерелами зафіксовані у кельтів і слов'ян. Змінюються і наконечники стріл і списів. У і пізньо-римський час вони нагадують наконечники списів кельтської епохи пізнього латена і зовсім відмінні від аналогічного озброєння римського часу.

Така раптовість відродження в етносу Подністров'я кельтських традицій може говорити, що древні кельтські традиції в обл. Карпат законсервувались і відновились навіть через 200 років. На нашу думку, кельто-слов'янський симбіоз був дуже життєздатним і довготривалим. Можна припускати, що кельти у зв'язку з передовою політичною, економічною і культурною системою дуже повільно розчинялись у слов'янському етносі Прикарпатського і Подністровського регіону і тому їх культурні і економічні традиції могли бути живучими і у ранньослов'янській культурі [243].

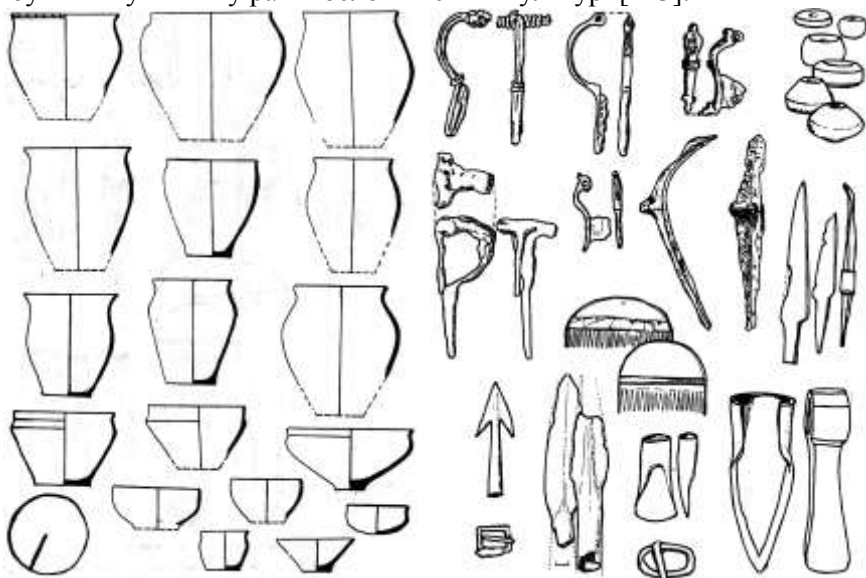


Рис. 77. Предмети одягу, побуту, зброї, ліпного посуду кельтизованого етносу на прикладі старожитностей з поселення Пасіки Зубрицькі

Очевидно, що відновлення кельтських традицій у Карпатсько-Дністровському регіоні пов'язуються з наступними обставинами: перша причина - це економічна і соціальна. Слов'янський етнос із кельтською політичною і соціально-економічною структурою піднімається на вищий щабель варварського суспільства. У ньому утверджується варварська держава, яка переростає у ранньофеодальну.

Даний регіон у II-III ст., про що наголошувалось вище, уже протиставляє себе Римській імперії і починає з останньою відкриту конфронтацію. У цей же час, тобто у III ст., зароджуються ранньофеодальні відносини. Два дослідники, які працювали над проблемами етногенезу ранніх слов'янських старожитностей незалежно

один від одного зареєстрували різкі зміни у соціально-політичній, економічній структурі раннях слов'ян у II - перш. пол. III ст. Р.Х. [244].

Другою причиною, яка спричинила кельтський ренесанс у слов'янському суспільстві Прикарпаття і Подністров'я могли бути кризові процеси, що відбувалися у Римській рабовласницькій державі. Власне, на поч. III ст. Р.Х. починається занепад економічної і політичної системи, що привело Римську рабовласницьку державу до остаточного краху [245].

Яскравим свідченням розпаду рабовласницької системи може бути зріст числа манумісій і виникнення нового соціального інституту колонату [246]. Криза економічних відносин привела римське суспільство і до фінансової кризи, яка прискорила й кризу усієї політичної системи. Усе це призвело до варваризації і провінціалізації усієї римської держави. Сам же відхід римлян з Дакії і припинення у регіоні римського впливу знову змусив населення регіону Карпат і Подністров'я повернутися до кельто-слов'янської соціально-економічної і політичної системи епохи латену.

Конкретні прояви відновлення кельтської культури, наголошує М.Б.Щукін, очевидно слід шукати у прикордонних з імперією областях. В цих конкретних зонах, які були не тільки зонами прикордонної торгівлі і прикордонними фортифікаційними об'єктами, зосереджувалася з обох сторін велика кількість населення. Очевидно, що у Семигородді і других областях Подністров'я і Карпат і міг відродитися кельтський древній вплив. До цього часу слов'яни уже настільки були кельтизовані, що про якісь зміни не могло бути і мови, це могло бути єдине, що стилізувало їх культуру у черняхівський час.

Цілком можливо, що слов'яно-кельтська культура могла існувати і у черняхівській культурі і у III ст. Р.Х. утвердитися в областях Дністро-Бузького міжріччя. Інакше, як наголошує М.Б. Щукін, без широкомасштабного кельтського впливу у II-III ст. Р.Х. виникнення черняхівської культури не можна пояснити ніяк. Кельтський ренесанс, на думку дослідника, пояснює і тотожність зарубинецьких, латенських старожитностей із тотожними гончарними виробами черняхівської культури [247].

Із вищенаведених фактів можна зробити висновок, що кельто-слов'янський симбіоз власне і стояв біля витоків черняхівської культури, тому думка вчених, що ранні слов'яни є творцями черняхівської культури, яка розвивалась аж до VII ст. Р.Х. через ураху-

вання кельто-слов'янського етнотворення є, на нашу думку, правильною [248]. М.Ю. Брайчевський слушно наголошує, що у нижньому Подунав'ю черняхівські пам'ятки фіксуються, починаючи з III ст. Р.Х. Це пояснюється проживанням у цьому регіоні слов'ян [249]. Якщо врахувати, що тут проживали і кельти, складаючи зі слов'янами одну синтезовану культуру, яка переросла у слов'янську, то картина слов'янського етнотворення в рамках черняхівської культури стає зрозумілою.

Цілком ймовірно, що кельто-слов'янські ювелірні і ремісничі старожитності продовжуються і у черняхівській культурі III-VII ст., вони очевидно наявні і у ранньослов'янський епохальний і у епохальний час Київської Русі [250]. Кристалізовані із кельто-слов'янських старожитностей Карпато-Дністровського басейну слов'янські старожитності черняхівської культури доповнюються, однак, домішками дакійськими і германськими, що видно із компонентів черняхівських старожитностей. Однак, як вірно наголошує Г.Б. Федоров, тотожність черняхівських і ранньослов'янських старожитностей очевидна [251]. До таких же висновків дійшов і В.Д. Баран, який, досліджуючи ліпну кераміку черняхівців і ранньослов'янську Верхнього Подністров'я та Верхів'їв Бугу, дійшов до висновку, що вони тотожні при певній різниці технології виробництва [252]. Внаслідок таких ототожнень Г.Б. Федоров дійшов до висновку, що слов'яни у Карпато-Дунайських землях були автохтонним населенням на рубежі ери, тобто у II ст. до Р.Х. - II ст. Р.Х., про що свідчать Певтінгерові таблиці і свідчення римського історика Евсенія, який знав народ слов'ян у 314-340 р. в Подунав'ї [253]. До цього часу, на нашу думку, слов'яни Карпато-Дністровського регіону були під могутнім політичним, соціально-економічним і релігійним впливом кельтів, і тому покривали їх іменем свій землеробський етнос, під яким ми розуміємо пшеворську і волино-подільську культури території Української держави. Праві, на нашу думку, ті археологи і дослідники, які вважають що симбіоз, який склався під безпосереднім впливом кельтів у II ст. до Р.Х., існував автохтонно до кінця IV-V ст. і кристалізував суто старослов'янські старожитності, відомі в історичній літературі під назвою Празької культури [254].

Свідчення історичних джерел, археології, топоніміки і мовознавства добре документують перебування кельтів на Балканському півострові і в області Карпатської котловини, куди основна маса кельтів проникла у III ст. до Р.Х. в період активного руху кельтів у

Подністров'я і Прикарпаття. Очевидно у I ст. до Р.Х. - III ст. Р.Х. вони були регіони, який ми вивчаємо, головною політичною, економічною і культурною силою. Аналіз сукупності джерел яскраво показує проникнення у III ст. до Р.Х. кельтів в області на схід від Карпат у Подністров'я і нижнє Подунав'я. У даний час античні автори одноставно називають кельтів галатами.

Єдиним письмовим джерелом, яке говорить про активні політичні перетворення кельтів у регіоні на схід від Карпат, є знаменитий декрет на честь Протогена, в якому говориться, що галати і скіри утворили союз і зібрали великі сили і задумують напасти на Ольвію, а також, що фісамати, скіфи і савдарати шукають укріплені міста, боячись жорстокості галатів. Згадка про галатів у цьому декреті дає право говорити, що галати "декрету" - це кельти Подністров'я і Прикарпаття, можливо і Подунав'я, які, створивши між 279-212 р. могутню державу Галатію у Фракії, поширили свою владу на території Прикарпаття і Подністров'я. Очевидно, галати "декрету" це і є бастарни (кельто-слов'янський) етнос, що у III ст. до Р.Х. займав територію Подністров'я і Прикарпаття і територію устя Дунаю. Бастарни були найсхіднішим кельтським (галатським) політичним об'єднанням у етнічному розумінні кельто-слов'янським народом, у якому провідну політичну роль відігравали галати [255].

Стосовно скирів, союзників галатів, можемо сказати, що це місцевий слов'янський етнос, який, будучи могутнім землеробським етносом, не вів активних загарбницьких воєн у Північному Причорномор'ї. У час написання декрету скіри проживали у Прикарпатті і Подністров'ї, тобто по сусідству з кельтами бастарнами.

Очевидно, прийшли у регіон Карпат і Подністров'я бастарни не були надто чисельним етносом. Потрапивши у слов'янське середовище вони підпали під процес асиміляції. Очевидно, так створювався кельто-слов'янський етнос, який, на нашу думку, проходив мирним шляхом. У декреті говориться, що галати зі скірами створили союз і після чого мали намір напасти на Ольвію. Ряд дослідників вважає, що внаслідок союзу галатів з скірами виникла велика і могутня держава, яка охоплювала усю територію від Бугу до Дунаю, де Прикарпаття і Подністров'я були її серединними землями.

Можна вважати, що у кінці III – поч.. II ст. до Р.Х. галатам вдалося об'єднати увесь цей регіон в одну політичну систему, яку ми знаємо під назвою бастарни [256]. Археологічні матеріали дослідження останніх десятиліть дуже добре співставляються з історичними свідченнями Страбона та інших авторів кінця II ст. до Р.Х.

про місця проживання бастарнів. М.Д.Мачинський вважає, що пам'ятники типу Поянешти-Лукашівка в лісостеповій зоні між Карпатами і Дністром а також зарубинецькі і шеворські старожитності Верхнього Подністров'я слід пов'язувати з військово-політичним союзом, на чолі якого стояли галати-бастарни. [257].

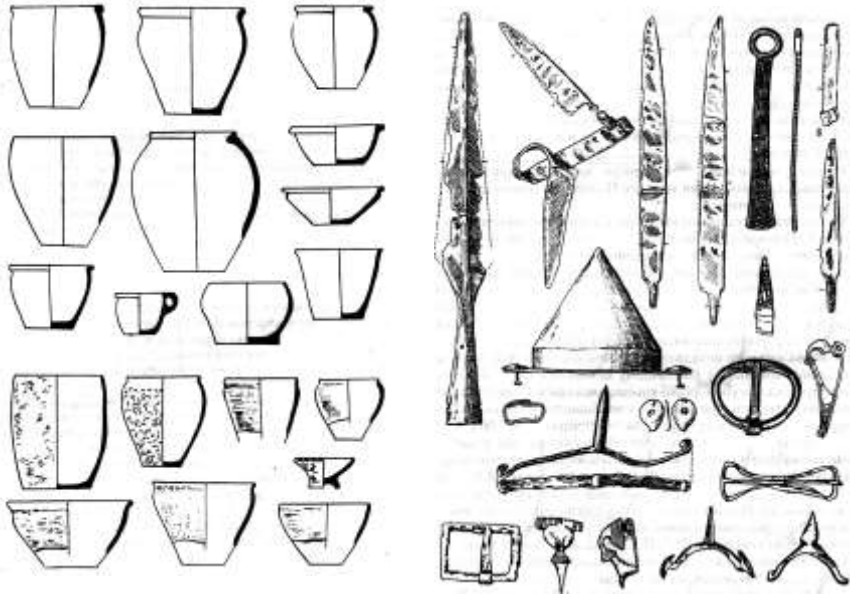


Рис. 78. Кельтські старожитності на території Галичини шеворської культури

Матеріальна культура цих пам'яток настільки різко відрізняється від рівня культури історично кельтських областей, що є доказом того, що головна маса населення, яка входила до складу бастарнського військово-політичного союзу, не могла бути кельтами. На нашу думку, більш значну частину складу цього об'єднання склали слов'яни. Таким чином галати “декрету” на честь Протогена були бастарнським військово-політичним об'єднанням із Дністро-Дунайського регіону. А.Д. Мачинський вірно вважає, що вторгнення бастарнів у Причорномор'я відбувалося із територій, прилеглих на схід від Карпат, тобто із Верхнього і Середнього Подністров'я у регіон нижнього Подунав'я. Не виключено, наголошував дослідник, що назва стародавнього міста у Подунав'ї Галич пов'язана з приходом кельтів у даний регіон [258].

Із співставлення різних джерел виявляється, що основна маса бастарнів була не кельтами, а слов'янами, тому не зрозуміло, чому

такі солідні історики минулого як Полібій і Тіт Лівій так переконливо намагались довести, що бастарни - це галати. Характерно, що імена родів бастарнів і їх князів звучать у вимові швидше слов'янській. Ом. Партицький вважав, що процес асиміляції бастарнів у Подністров'ї був дуже швидкий, хоча вони і були, безперечно, частиною тих кельтів, що у III ст. до Р.Х. створили могутню державу зі столицею Тіле. А у ж Галичині вони були тільки народом військовим, войовничим і зухвалим, який не займався землеробством. Поселення бастарнів у нашому краю, наголошував дослідник, відбулося мирним шляхом - бастарни були військовими прибульцями, а не завойовниками.

Єдина їх заслуга, що вони створили у Галичині могутню державу, яка незабаром починає війни з сарматами і римською рабовласницькою державою. Очоливши місцеві слов'янські племена, королі бастарнів швидко поширили свою владу на всю територію Прикарпаття, Карпат, середнього і нижнього Подністров'я [259]. Усі наступні факти говорять про те, що суспільство бастарнів у більшій мірі було слов'янським. Слід наголосити, що верхню частину цього суспільства становили кельти або кельтизована група населення, яка в кінці I ст. до Р.Х. займала лісостепові області на схід Карпат і була відома античному світові під назвами військово-політичних союзів бастарнів і скірів [260].

Підтвердження нашої гіпотези ми знаходимо через свідчення археологічних і топонімічних джерел, які везають на існування на схід від Карпат військово-політичних союзів кельтів. Вже давно вченими помічено, що на окраїнах великої території розселення кельтів-галатів існував цілий ряд тотожних назв, що пов'язуються з самоназвами гальських племен. Терміни Гель, Гелія-Галія, якими означували себе кельти Ірландії, область Гелеція-Галісія в південно-західній Іспанії, Галатея - держава в Малій Азії і місто Галати, Галац на нижньому Дунаї і нарешті Галичина, стародавнє Галицьке князівство у Подністров'ї з центром у місті Галичі.

Можна припустити, наголошує Д.А. Мачинський, що Прикарпатська Галичина зобов'язана своєю назвою кельтам-галатам. Територія слов'янської Галичини була у III ст. Р.Х. окраїнною областю розселення кельтів. Поховальні речі Галичини II ст. до Р.Х. - III ст. Р.Х. безумовно кельтські [261]. Їх досить добре проаналізував Ю.В.Кухаренко, який підтвердив вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу Галичини [262].

Щоправда, мій учитель В.В.Грабовецький відкинув вплив кельтів на формування Галичини, він дійшов до висновку, що назва Галич походить від грецького слова “гальс”, що означає сіль. Це припущення він мотивує тим, що у Галицькій землі були соляні джерела, а в самому Галичі містилися склади солі, що дало можливість, внаслідок торгівлі, постати і самому місту Галичу. На його думку, Галич як місто, існував уже у IX ст. на землі племінного об'єднання хорватів [263]. Гіпотеза була би вірною, коли б не ряд інших поселень з назвою Галич, розташованих у областях, де зовсім не має покладів солі. Однак, повернемося до проживання кельтів у Галичині і нижньому Подністров'ї, коли галати із Подністров'я-Галичини прийшли у Подунав'я разом з союзними скірами.

Цілком вірогідно припускати, що кельти із Подунав'я могли теж робити військові напади на Причорномор'я, оскільки Карпати теж були заселені кельто-слов'янським і кельто-фракійським етносом, який міг надавати для цих військових походів допомогу. На нашу думку, цей регіон, очевидно, був теж включений у сферу впливу державного формування скіфів-галатів Подністров'я. Власне тут, на території на схід від Карпат, кельти дуже швидко почали поширювати свої топоніми. Очевидно, слов'яни Карпат і Дністра переймали самоназви кельтів, які зберегли пам'ять про кельтів-галатів у назві міста Галич, назві Галичина, яка, на нашу думку, походить від державного формування кельтів Галатії (Галичини) в Малій Азії.

Питання виникає само собою, звідкіля походить ім'я міста Галич, яке дало назву Галицькій державі і етно-назві галичан. Ом.Партицький вважав, що від галатів-бастарнів і походить назва міста Галича, вони і є засновниками у II-I ст. до Р.Х. Галича над Дністром, він і став, на думку дослідника, концентруючою політичною і соціально-економічною домінантою кельто-слов'янської етнокультури Подністров'я. Найдавніша згадка про Галич відноситься до III ст. Р.Х., згідно з свідченнями Йордана біля Галтіса (Галича) у 246 р. відбулася велика битва між ост-готами і гепідами. Війська, наголошує Йордан, зустрілись біля міста Haltis, де пливе ріка Ауна, тобто на лівому березі Дністра, де і до XIX ст. заворот ріки чи частина ріки Дністра носила назву ріки кутової, наголошував дослідник [264].

Чеський дослідник П.Шафарик і польський І.Лелевель ототожнювали Галтіс Йордана з Галичем над рікою Луквою, вважали час виникнення древньоруського Галича 246 роком. На їх думку, свід-

чення Йордана під 246 роком - це перша згадка про Галич над Дністром [265]. Польський дослідник Т.Земенецький теж вважав, що Галич над Дністром, що відомий за свідченням Йордана під 246 р., був заснований кельтами. Доводячи, що кельти у цей час проживали у Подністров'ї, він наголошував, що Галич самоназвою означає племінну назву кельтів-галатів, які залишили у пам'яті про себе назви у Прикарпатті і Подністров'ї: Галич, Галіція. Галич у Подністров'ї у перших ст. Р.Х., на думку дослідника, був одним із великих торгових городищ, закладених кельтами-галатами. У III ст., тобто у час битви біля міста ост-готів і гепідів, Галич міг уже бути, окрім центру торгового, і центром політичним [266].

Характерно, що назва Галича поширена і у Карпатських горах, пагорби, узгір'я, пасма гір носять назви Галича. Характерно, що це регіони розселення бойків, лемків і гуцулів. На думку А.Петрушевича, карпато-горяни гуцули і бойки, яким належить і місто Галич, складали в минулому східну частину хорватів, хоча багато дослідників, зокрема Т.Шрейбер, вказували на вплив кельтської культури на формування бойків, лемків і гуцулів, на дольмени кельтів у культурі горців слов'ян. Можливо певні компоненти кельтської культури, наголошував А.Петрушевич, у галицьких горян мали місце, та з бігом часу вони кристалізувались у суто слов'янські [267].

Російський дослідник Ф.Браун наголошував, що з іменем Галича в його час пов'язували частину лісистих Карпат, і спеціально гору, з якої бере свій початок Дністер. Далі топоніми з назвами Галич поширені у ряді сіл Угорщини - Галич, Великий Галич, в Рудних горах Галіч, в Нюградському комітаті - Галич. Про походження імені Галич існують дві гіпотези. Одна із них, згідно з якою ім'я Галича означає, як області багатой сіллю, тому і схили лісистих Карпат пов'язують цю назву зі словами гальс-сіль - загально індоєвропейським означенням солі.

Гіпотеза ця можлива фонетично лиш у тому випадку, коли ми прийемо за вихідну мову кельтську. В британській групі кельтських діалектів слова дійсно починаються з h(г):halion, holen - так як і у мові Карпатських галатів. Можна допускати карпато (слов'янсько) - кельтський діалект: Halitio, Hilizio, яке у слов'янській мові звучить як Галич. Очевидно, основні будівники міста були слов'яни і кельти, які мали не тільки етнічну, але й мовну спільності [268]. Характерно, що Галич в Рудних горах, Галагора в Польщі в області Татранських гір можуть свідчити про кель-

то-слов'янські етнокультурні старожитності. Якщо у слов'янській мові є слова галявина, галява, а у кельтській *hel*, *hal*, що ототожнюється у індо-європейському корені *hel*, *hollen*, *hal* і існують у слов'янських мовах, де побутують такі ключові слова, як галява, галявина.



Рис. 79. Бовшівське кельтське житло. гончарна кераміка з нього та її аналоги, знайдені на території Галичини

Цілком можливо, наголошує з цього приводу О.М.Трубачов, що слов'яно кельтські етно-мовні зв'язки були дуже давні, що зафіксовано у етнонімах Галичина - Галич. Характерно, що топоніми поселень назв Галича на Дністрі і Галича на Дунаї по усьому пасму Карпатських гір і Подністров'ї притаманні там, де в сиву давнину проживали спільно кельти і слов'яни. В Рудних горах були і топоніми карпів, на нижньому Дунаї кельти і слов'ян теж склали велику і могутню у політичному розумінні етнокультуру. Можливо, що галичани - лише слов'янізована етно-назва кельтських старожитностей і усі городища давньої Галичини у своїй основі були кельтськими. Можливо, що слов'яни нарівні з кельтами брали участь у формуванні економічних, політичних і торгових осередків на кельтській основі.



Рис. 80. Кельтські гончарні вироби з території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)



Рис. 81. Реконструкція гончарного кола для виготовлення посуду на кельтській гончарній основі (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)



Рис. 82 Предмети кельтського озброєння, знайдені на території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)



Рис. 83. кельтські побутові залізні вироби та предмети озброєння, знайдені на території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)

Руський літопис у своєму первісному екскурсі говорить нам про галичан Яфетового коліна, ставлячи їх між Руссю і Волохами, що ототожнюється вченими із територією Подністров'я [268]. За сукупністю джерел цілком реально можна наголошувати, що слов'яни-хорвати проживали у Карпатах і Подністров'ї спільно з кельтською етнічною меншістю галатів, етнічне взаємопроникнення яких і кристалізувало літописний етнос бастарнів. Ряд дослідників припускає, що бастарни - це пізніші слов'яни - хорвати [269]. І це цілком можливо, ряд дослідників відзначає, що перехід кельто-слов'янського мовного діалекту до слов'янського можна пояснити переходом кельто-слов'янського (бастарнського) угруповання до суто ранньослов'янського етносу. Можливо, що сама трансформація була чисто умовною і кельтський вплив мав чисто політичний відтінок, що фіксували різноманітні джерела. Можливо, проживання в сусідстві слов'ян з кельтами і сприяло перейняттю слов'янами кельтської політичної і адміністративно-господарської форм управління. Не слід виключати відкритої експансії кельтів. Ряд дослідників вважає, що кельти, зайнявши Галичину, сконцентрували у регіоні Подністров'я усю свою політичну і господарську адміністрацію. Основним пунктом концентрації їх політичної влади і став Галич, звістку про який нам подає готський історик Йордан під 246 роком [270].

Характерно, зауважує Б.О.Тимошук, що найстародавніші місцевості на середньому Дністрі теж пов'язуються з етнімією Галича. Найстародавніші місцевості на середньому Дністрі, тут же стародавнє городище з іменем Галиця, у Чернівецькій обл. Галицею називають притоку річки Сучави, є тут урочище Галиця. Багато етніміїв Галич-Галиця, вважає дослідник, розміщуються і тягнуться від Берладського Малого Галича на Дунаї до Галича на Дністрі, що дозволяє припускати існування з давніх часів одного етнічного регіону, який дослідники пов'язують з древнім етносом склавівнів [271].

На стародавність Галича вказують і кельто-слов'янські старожитності, випадково знайдені на території Галичини. Деякі із них відносяться до III-II ст. до Р.Х., про які галицький дослідник XIX ст. А.Петрушевич писав: "Знайдені речі у Вікторівських лісах ритуальні топірці-кельти, ритуальні мечі з двома лезами, чотиригранні топірці, є речами кельтських жерців [272]. Польський дослідник Т.Н. Зіємескі, що займався археологічними дослідженнями у Вікторівських лісах і читав лекції в Галичі по дослідженому матеріалі, дійшов висновку, що носіями політичної і господарської культури, яку перейняли слов'яни Галичини, були кельти. Місто Галич, на

його думку, було у краю першою великою політичною і торговою “амбасадю” кельтів-галатів. Вони збудували місто, зміцнили його і поширили з нього свої завоювання на усе Подністров’я. Нижньо-дунайський Галич, на думку дослідника, був колонією Галича подністровського, по завоюванню кельтами нижнього Подністров’я і слов’ян [273].

Таким чином, згадані у декреті Протогена скіри-слов’яни і кельти-галати і є тим кельто-слов’янським етносом, який намагався захопити Ольвію. Дане джерело говорить, що союзні скіри (слов’яни) і кельти-галати, на нашу думку, і є тими пізнішими бастарнами. У зв’язку з цим виникає запитання, на яких же принципах виник у II ст. до Р.Х. військово-політичний союз двох етносів і як могла кельтська військово-політична меншість зберігати політичну владу і опиратися при цьому на місцеву родо-племінну знать скірів-слов’ян.

Спробуємо реконструювати кельто-слов’янську історію II ст. до Р.Х.-III ст. Р.Х. Закріпившись у Верхньому Подністров’ї і сформувавши там могутню військово-політичну організацію кельти, очевидно, уже разом зі слов’янами просунулись у середнє і нижнє Подністров’я, закріплюючись на даній території низкою адміністративних і торгових пунктів, які згодом почали набувати рис городищ. Характерно, що Птолемей розміщає великі торгово-ремісничі центри на Дністрі - Μαῖουσίου, який ототожнюється вченими з Могилевим на Дністрі. Καρροβοννῶν, що ототожнюється з Кам’янець-Подільським. Ф.Браун не знає, кому належали ці міста цієї Подністровської цивілізації, він тільки зауважує, що усі існуючі міста на Дністрі у I ст. Р.Х. носять явно кельтські імена. Галич розпочинав відлік кельтської цивілізації у верхньому Подністров’ї, а Малий Галич замикав перелік кельтської цивілізації у нижньому Подунав’ї.

Очевидно, топоніми Галича Дністровського і Нижньо-Дунайського можуть вказувати на межі слов’яно-кельтської державності Дністро-Подунав’я [274]. Можна припустити, що кельти і слов’яни були засновниками тієї торгово-ремісничої і господарської цивілізації у Подністров’ї, розквіт якої припадає на VIII-XIX ст. Р.Х. і яку так ретельно нам описав географ Баварський. Сукупність джерел дають нам право говорити про наявність уже у II ст. Р.Х. - III ст. Р.Х. могутньої торгово-ремісничої, а можливо і політичної організації на Дністрі [264]. І це, очевидно, так, адже Дністер - це друга за величиною слов’янська ріка Української держави, вона

бере свій початок на схилах Карпатських гір в межах Львівської обл., і тече з півночі на південь впродовж більше ніж 1360 км. Береги Дністра, на думку археологів І.С.Винокура і Б.О. Тимошука, були з незапам'ятних часів заселені слов'янами. По Дністру слов'янські племена просувались на південь в Подунав'я. Дністер здавна служив одним із найважливіших торгових шляхів, що зв'язував слов'ян Верхнього Подністров'я з Причорномор'ям.

Дністер був добре відомий ще античним авторам, які називали його Тірас. Під такою назвою згадується грецьким істориком V ст. до Р.Х. Геродотом. Так річку називали і римські автори перших ст. Р.Х.: Страбон, Пліній Старший, Птолемей. З III-IV ст. Р.Х. у джерелах поширюється сучасна назва річки - Дністер. Римський історик Амміан Марцеллін (330-400 роках) - називає ріку Данастром [275].

Про час заселення Дністра слов'янами джерела, окрім легенди Нестора, не повідомляють, та можна припустити, що слов'яни під тиском кельтів почали переселятися із Дунаю у Карпати і на Дністер у VI-V ст. до Р.Х., де і проживали, як вважає С.П.Толстов, до ранньосередньовічного слов'янського періоду [276]. Про давність проживання слов'ян у Подністров'ї говорить нам і карта Римської імперії III ст. "Пентінгерові таблиці", яка розміщує слов'ян між Дунаєм і Дністром, поряд з антами, даками. Римські історики I-II ст. Р.Х. теж називають слов'ян венедями. Готський історик IV-VI ст. також наголошує про проживання у Подністров'ї слов'ян, яких він ототожнює з венедями. Римські карти, які відзначають постійний етнос венедів-слов'ян, по сукупності даних, дають нам право говорити про проживання слов'ян у Подністров'ї, починаючи із V ст. до Р.Х.

Можливо, що у цей час тут проходив процес формування слов'яно-кельтської мовної єдності, матеріальної культури, яка характеризує давнє осіле землеробське населення. Скупі повідомлення письмових джерел про слов'ян-венедів дають можливість зробити припущення, що Подністров'я було одним із регіонів кристалізації і розселення ранньослов'янського населення. При цьому археологічні матеріали, виявлені у Прикарпатському регіоні, дають право наголошувати про давній землеробський етнос регіону, який, на нашу думку, і кристалізував майбутніх слов'ян [277]. Цілком можна припускати, що слов'янська культура Подністров'я, починаючи з IV-III ст. до Р.Х., зазнала могутнього впливу кельтів-галатів, їх політичної і господарської інфраструктури. С.П.Толстов наголошував, що легенда Нестора про утиски волохами слов'ян на

Дунаї відбиває реалії IV-V ст. до Р.Х. Слов'яни і волохи, під якими треба розуміти кельтів, мали у Подунав'ї довгі і тісні стосунки впродовж багатьох століть.

Історичне зерно розповіді Нестора стосується часу, коли кельти-галати почали широкомасштабні завоювання у Дунайсько-Карпато-Дністровському регіоні. Рух кельтів в область Карпат і Дністра, очевидно, був швидким, що підтверджує нам і польський хроніст В.Калдубек, який наголошує, що волохи-галли завоювали слов'ян, які проживали на південь, схід від Карпатських гір [278]. Якщо рух кельтів по В.Калдубеку виходив із Галатії і проводили військову кампанію кельти-галати, то усе нами вище проаналізоване є історичною реальністю розвитку слов'янського етносу. Кельти оволоділи Подністров'ям у час своєї найбільшої політичної і економічної могутності. У III ст. до Р.Х. у них був уже великий досвід формування варварської держави.

Сформувавши Галатію в Малій Азії кельти-галати перенесли копію своєї державності у Подністров'я, яке, на нашу думку, після включення останнього у економічну і політичну структуру Галатії (Мало-Азійської) перейняло і етно-назву останньої - Галичину, відносно основного опорного пункту кельтів, згаданого Йорданом під 246 р., як Галтіс (Галич), і розміщеного рядом учених XIX ст. у Подністров'ї [279]. У час приходу в Подністров'я галати уособлювали могутню цивілізацію. Утвердившись етно-політично і культурно у Подністров'ї, вони втягнули у свій економічний і політичний ореол і місцеві слов'янські племена. За період кельтизації регіону і створення кельто-слов'янського симбіозу, який упродовж свого політичного і етнічного розвитку кристалізувався у ранньослов'янський етнос [280]. Ряд дослідників і серед них Є.Н.Міннс вважають, що кельтизація регіонів Бугу і Дністра відбувалася в два етапи. Перший етап, це коли слов'яни вперше зіткнулися з кельтами у V ст. до Р.Х., підпавши під вплив їхньої політичної організації, що змусило їх покинути свою Подунайську батьківщину і переселитися в області Карпат, Подністров'я і Буга до споріднених з ними слов'ян будинів. І у другий - коли кельти безпосередньо просунулися у Подністров'я і Побужжя у III ст. до Р.Х. [281].

Усі вчені дійшли висновку, що під зміями, які вторгнулися у Подністров'я і Побужжя слід вбачати кельтів. Дослідник В. Парван, проаналізувавши матеріал гальшматської культури Карпат і Подністров'я, дійшов висновку про глибоке проникнення кельтів-галатів у слов'янське середовище Трансільванії, Галичини і Поділля, де

кельти заснували свої політичні і торгово-ремісничі пункти: Галич, Кам'янець (Подільський), Малий Галич в районі Трансільванії. До кельтів у цьому регіоні проживали слов'яни, які були у стадії політичного і економічного формування. Кельти своєю передовою політичною організацією, поступово розчиняючись у слов'янському етносі, прискорили процес політичної консолідації слов'ян [282].

С.П.Толстов вважав, що кельтська, або гальштатська культура в основному сконцентрувалася політично і економічно у південно-західній Україні і була домінуючою при кристалізації протослов'янських племінних об'єднань досліджуваного нами регіону. Висуваючи таку гіпотезу, дослідник, однак, не уточнює, яку політичну і соціально-економічну структуру уособлювали кельти і протослов'яни у даному регіоні, однак, наголошуючи на модернізації культури балкано-дунайських народів у Західноукраїнському регіоні він стверджував, що на даних територіях у III ст. до Р.Х. відбувалося масове поселення військово-політичних союзів, які прийшли із Галатської держави Малої Азії [283].

У регіоні, який ми вивчаємо, зайди-галати і їх князівська адміністрація за допомогою місцевої родо-племінної знаті почала формувати ряд галато-слов'янських королівств, основними політичними центрами яких були Галич у верхньому Подністров'ї, Кременець-Кам'янець-Подільський на середньому Дністрі, про які згадує Геродот, Йордан, і які дослідник XIX ст. Ф.Браун визначав як кельтські [284]. З цих двох основних політичних центрів кельтослов'яни проникли у нижнє Подунав'я. Сукупність фактів, наголошував А.Д.Удальцов, дає право стверджувати, що кельтський елемент у досліджуваному нами регіоні утвердився із кельтської держави Галатії і утримував свій вплив у слов'янському суспільстві Дністро-Дніпровського басейнів впродовж періоду від III ст. до Р.Х. до III ст. Р.Х.

Такий могутній кельтський вплив, очевидно, закріплювався інфраструктурою кельтського суспільства, його культурними, технічними, політичними і соціально економічними надбаннями, поступово розчиняючись у слов'янах. Такий поступальний синтез кельтів і слов'ян і кристалізував бастарнів, які є носіями як кельтської, так і слов'янської культур [285]. Цілком очевидним стає, наголошував А.Д. Мачинський, що Прикарпатська Галичина своєю назвою зобов'язана кельтам-галатам, які включили цей регіон в ореол своєї цивілізації, тобто гальштатської культури. В той же час Подніст-

ров'я з своїми політичними центрами, очевидно, уособлювало самостійну політичну інфраструктуру.

Археологічні матеріали Галичини свідчать, що кельтські речі у побуті населення мають місце тільки у перші століття проживання кельтів у Подністров'ї, тобто у III-I ст. до Р.Х. [286]. Подальший археологічний матеріал свідчить про наслідування кельтів. Так у поселенні Бовшів, що в 11 км. від стародавнього Галича, знайдені кельтські вироби виготовлені на гончарному крузі. Весь комплекс датується II ст. до Р.Х. Відкриті Л.І.Крушельницькою житла, печі доводять, що у побуті населення в широкому вжитку у II ст. до Р.Х. був як кельтський, так і слов'янський посуд [287]. Можна припускати, що у час II-I ст. до Р.Х. і складався у Подністров'ї кельто-слов'янський етнос, старожитності якого виявлені в околицях стародавнього Галича (тобто у с. Бовшів).

Ряд дослідників вважає, що найбільша концентрація кельтів знаходилася у Південному Прикарпатті [288]. Інші навпаки, вважають, що кельти в Подністров'я проникли з південної Польщі чи Закарпаття, подолавши карпатські перевали [289]. У сучасній історичній науці існує точка зору, що кельти-галати проникли на територію Подністров'я із Богемії (Чехії) у III ст. до Р.Х. Хоча така точка зору як слід ще не обґрунтована, однак, наголошує Л.І.Крушельницька, в Українському Прикарпатті виявлені цілком достовірні сліди кельтських поселень. Їх наявність у етносфері древнього Галича може говорити про реальне проживання кельтів у регіоні на північ від Карпат [290]. Відкриті Л.І. Крушельницькою кельтські старожитності, комплекси поселень, технології ремісничих обладнань, як і самого гончарного круга у II ст. до Р.Х. в околиці стародавнього Галича, наголошує А.Д. Мачинський, має велике значення у вивченні питання кельто-слов'янських стосунків у Подністров'ї.

Уперше достовірно зафіксовані кельтські житла, майстерні, печі з виготовлення посуду, які по аналогії відповідають кельтським комплексам Центральної Європи II ст. до Р.Х., свідчать, що Подністров'я було одним із регіонів провінційної кельтської цивілізації. Наявність великої кількості кельтського посуду не можна пояснити торговими операціями, вона може свідчити про реальне розселення кельтів навколо свого політичного і торгово-економічного центру Галича. Характерно, що кельтські комплекси в околиці стародавнього Галича можна розглядати і як пам'ятку, що свідчить про контакти кельтів із слов'янами. Очевидно, наголошує

А.Д.Мачинський, в цей час і формувався кельто-слов'янський конгломерат, який був відомий Ольвійському джерелу під угрупованнями союзних галатів (кельтів) і скірів (слов'ян), які кристалізувались в бастарнів [291].

Кельтський комплекс у с. Бовшів, поблизу стародавнього Галича, на думку вчених, не є ізольованим середовищем кельтів. Український дослідник М.Ю.Смішко на поселенні Новосілка-Костюкова відкрив кельтські мальовані горшки, що може говорити про наявність ще одного кельтського поселення [292]. Неподалеку від Галичини в верхній течії Західного Бугу знайдено два скарби кельтських монет II ст. до Р.Х. - I ст. Р.Х. Велика кількість монет може вказувати на наявність політичної адміністрації кельтів, яка почала розвивати у Подністров'ї свої соціально-економічні і політичні інститути, включаючи карбування монет. Ряд кельтських пам'яток зафіксовано біля с. Колоколин, що на верхньому Дністрі, які датуються I ст. до Р.Х. Усі наявні речі, знайдені на території Галичини, наголошує А.Д. Мачинський, свідчать на користь того, що серйозні дослідження кельтських старожитностей Галичини - справа майбутнього [293].

Картина взаємовідносин культури кельтів з культурами прото-слов'ян Дністровського регіону дуже сильно ототожнюється і топонімією. Стародавні назви Прикарпаття і Подністров'я зафіксовані на карті К.Птолемея у II ст. Р.Х. говорять, що серед поселень, відкритих у верхній течії Дністра поряд з Карпатами мають безумовно кельтську назву: Каррадунон, далі по Дністру іде Галич, у середній течії Дністра Кам'янець, далі Могилів на Дністрі, далі Кліпедава майже біля Чорноморського узбережжя і Малий Галич на Дунаї. Усі назви, наголошував Ф.Браун, на Дністрі відмічені Птолемеєм, носять явно кельтські самоназви [294]. Такі ж назви є ще тричі зафіксовані Птолемеєм в областях з кельтським населенням.

На думку фахівців ще одне поселення у верхньому Подністров'ї має кельтську назву - Ерактон, а назви двох інших поселень теж можна пояснити тільки із застосуванням кельтської мови. Усе це переконливо доводить, що на верхньому Дністрі у II ст. до Р.Х. - II ст. Р.Х. проживало кельтське населення, що видно не тільки з характеру і рівня матеріальної культури, але й по основі. Характерно, що на південь від Каррадунона на півночі Карпатської котловини, Птолемей розміщує народ з явно кельтським іменем "тевриски".

Важливо відзначити, що на верхньому Дністрі античні джерела малюють нам картину неперервного розвитку кельто-слов'янських

старожитностей, які починають розвиватися, на думку дослідників, починаючи з III ст. до Р.Х. [295]. Сучасна гідроніміка Подністровського регіону добре проаналізована у працях О.Н.Трубачова. Серед зафіксованих ним мовних пластів дуже цікавою є картина західно-балканського чи кельтського характеру. Дані гідроніми окреслюють територію Галичини і надто роздроблені на обширних просторах на північний схід і схід від Галичини [296]. Іншими словами, наголошує А.Д. Мачинський, ядро цього топонімічного пласту наводиться на території Галичини, тобто там, де відкриті археологічні пам'ятники, які належать кельтам чи розвивалися під їх впливом.

Дані топоніми розкидані на північний схід від ядра концентрації, тобто регіону сучасної Галичини. У цьому ж напрямку археологічно простежуються сліди найбільш глибокого впливу кельтської культури на культуру місцевого слов'янського населення [297]. Характерно, зауважує О.Н.Трубачов, що у верхньому Подністров'ї поряд з кельтськими відмічено значний пласт старослов'янських гідронімів [298]. Отже, якщо археологія фіксує на території Галичини у III-II ст. до Р.Х. - III ст. Р.Х. наявність розвинених культур кельтського ореолу, дані ж картографії і письмових джерел кінця III ст. до Р.Х. – IV ст. Р.Х. фіксують слов'янські, кельтські і північно-фракійські старожитності. Топонімія XX ст. говорить про наявні кельто-іллрійські, слов'янські, фракійські, германські топоніми.

Можна дійти висновку, що такий збіг обставин не випадковий, і що могутній пласт західно-балканських гідронімів у Галичині слід пов'язувати із проникненням у даний регіон у II ст. до Р.Х. кельтського населення. Поширення окремих гідронімів далі на північний схід може бути пов'язано з тим, що частина населення, яка залишила зарубинецьку культуру Придністров'я, проникла у басейн Дніпра з більш західних областей, де вона знаходила у тісних контактах з кельтським світом верхнього Подністров'я і верхнього Повіслення, і принесла з собою перейняту у кельтів топоніміку. Можливо, що між князями кельтського етносу і князями місцевого слов'янського населення відбулося глибоке етно-проникнення, яке кристалізувало етнос бастарнів, що можна пояснити свідченнями джерела Протогена ольвійського, який відзначає союз скірів (слов'ян) і зайд кельтів [299]. Усі наявні гідроніми Подністров'я, виявлені О.М. Трубачовим, говорять про змішаний кельтський і слов'янський етнос, який, на нашу думку, і домінував у регіоні Подністров'я [300].

Підсумовуючи наше дослідження, можна наголосити, що військово-політичні союзи кельтів, які у II-I ст. Р.Х. заселили окремі регіони Верхнього Подністрів'я, поступово почали розчинятися у місцевому, слов'янському населенні. Можна припустити, що на межі нашої ери, а можливо у I-III ст. кельти розчинились у середовищі більш могутнього, в етнічному розумінні, місцевого слов'янського етносу. Однак роль кельтів, як носіїв певних досягнень в областях розвитку політичних організацій, економіки, духовної культури, була, на нашу думку, домінуючою, вона і визначала соціальний розвиток населення регіону Подністрів'я. Власне тут, у Подністрів'ї, наголошував А.Д. Мачинський, відбувалася інтеграція кельтів у слов'янський світ, що прослідковується лінгвістами у протослов'янській мові [301].

Підсумовуючи етноплемінні стосунки кельтів і слов'ян, можна сказати, що вони мають пряме відношення до з'ясування проблеми етногенезу слов'ян. Власне, вони відсувають історію слов'ян у V ст. до Р.Х., і із цього часу стає можливим археологічно, як вірно наголошує югославський археолог В.Трбухович, прослідкувати розвиток слов'янського етносу [302].

Кельто-слов'янські етнічні і племінні стосунки ще є проблемою досить слабо вивченою, але їх з'ясування дає один із напрямків для поглиблення вивчення слов'янського етногенезу, де V ст. до Р.Х. стає реально доказовим, за археологічними джерелами, фактом існування могутнього конгломерату слов'ян.

Список використаних джерел та літератури:

1. Е.А.Пресняков. Лекции по русской истории. М. 1938, т. 1, с. 26-27.
2. А.А.Шахматов. Древнейшие судьбы русского племени. Пг. 1919, с. 32-33.
3. А.А.Шахматов. Вказана праця., с. 32-33.
4. Б.А.Рыбаков. Мир истории. Начальные века русской истории. М. 1987, с. 88-39.
5. І.О.Винокур. Історія лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя. Київ-Одеса. 1985, с. 89-95.
6. В.П.Петров. Етногенез слов'ян. К. 1972, с. 200-201.
- М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. К. 1964., с. 3-4, 253.
7. В.Д.Королюк. Некоторые спорные и нерешённые вопросы истории славянских народов в раннефеодальный период (3-11вв.). Актуальные проблемы славян. М. 1961, с. 23-26.
8. В.Д.Королюк. Вказана праця, с. 23-26.
9. М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. К. 1964, с. 253, 294.
10. Корнелий Тацит. Сочинения в двух томах. Л., 1969, т.1, с. 372-373.
11. Маврикий Стратег. Стратегикон. Вестник Древней истории. 1941, №1, с. 253-256.
12. М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. К. 1964, с. 294.
13. М. Smiszko. Duze naczynia wazniejsze okresu rzymskiego w Malopolsce Wshodniej. W.A., t. 16, Warszawa 1939.
- М. Smiszko. Kultury wczesnego okresu panstwa rzymskiego w Malopolsce Wshodniej. Lwow 1932, s. 4-25, 289, 290.
14. М.Ю.Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. К. 1988, с. 6-7.
15. Йордан. О происхождении и деянии гетов. М.1964, с. 72-77.
16. Юлиан Капитоллин. Сочинения в двух томах. М.1963, т. 1, с. 236-237.
17. Й.В.Довженок. Про дофеодальний період в історії Русі // Український історичний журнал (далі УІЖ). 1970 N 12, с. 25-26.
18. Н.Я.Март. О известиях об городе Киеве на Руси и Куара в Армении. М. 1926, с. 28-37.
19. Йордан. О происхождении и деянии гетов. М.1964, с. 77.

20. В.В.Латышев. Известия древнейших писателей о Скифии и Кавказе. ВДИ, 1948 N3, с. 256.
21. Йордан. Вказана праця., с. 72-77.
22. Б.А.Тимошук. Восточнославянская община VI-X вв. М.1990, с. 6-7.
23. А.Я.Гаркави. Сказания мусульманских писателей о русах и славянах. Спб. 1870, с. 18, 135-138, 267-268.
24. К.Тацит. Вказана праця, т. 1, с. 272-273.
25. В.П.Кобычев. В поисках прародины славян. М. 1973, с. 16.
26. В.П.Кобычев. Вказана праця, с. 17.
27. В.В.Мавродин. Русские на Дунае //Учёные записки ЛГУ N87. Саратов, 1943, вип.1, с. 3-18.
28. Известия 2 Отдела НАН. 8, с. 314.
- Н.С.Надеждин. Славянские древности.М.1846, с.13-29.
29. А.А.Спицин. Русская историческая география. П.г. 1917, с. 18.
30. Е.Г.Скржинская.О склавинах и антах, о Мурсианском озере о городе Новиеотуне. Из коментария к Йордану. -Византийский временник., т. 12, с. 3.
31. В.П.Петров. Етногенез слов'ян. К. 1972, с. 12-13, 18.
32. В.Д.Баран. Сложение славянской раннесредневековой культуры и проблема расселения славян // Славяне на Днестре и Дунае. К. 1983, с. 9-11.
33. История Молдавской ССР. Кишинёв. 1965,т. 1, с. 654-659.
- Я.Д.Исаевич. УЇЖ. 1968 N7, с. 140-142.
34. В.Д.Баран. Черняхівська культура. К. 1981, с. 3-5. Йордан. Вказана праця, с. 74.
35. В.Д.Баран. Черняхівська культура. Вказана праця., с. 5-8.
36. В.П.Петров. Вказана праця., с.15-16;
Йордан. Вказана праця., с. 72-74.
37. А.В.Мишулин. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по 7 в. после Р.Х. ВДИ., 1941, N 1, с. 253.
38. В.П.Кобычев. Вказана праця, с. 29.
- В.Д.Баран. Вказана праця, с. 9-11.
39. Б.А.Тимошук Восточнославянская община. Вказана праця,с. 6-7.
40. Маврикий сратег. Стратегикон. ВДИ,1941, N1, с. 253-256.
41. В.П.Петров. Вказана праця, с.15.
- В.П.Кобычев. Вказана праця, с. 29.
42. В.П.Кобычев. Вказана праця, с.29-30.
- Йордан. Вказана праця, с. 274.
43. В.В.Мавродин. Вказана праця, с.13-21.

44. В.П.Петров. Вказана праця, с. 15-18.
Йордан, с.273.
45. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 31-34.
46. М.Ю.Брайчевский. Славяне в Подунавье и на Балканах в 6-8 вв. (По данным письменных источников) // Славяне на Днестре и Дунае. К. 1983, с. 221.
47. Йордан. Вказана праця., с. 274.
48. І.С.Винокур, Б.О.Тимошук. Давні слов'яни на Дністрі. Ужгород. 1977, с. 7-8, 12-18.
49. М.Ю.Брайчевський. Вказана праця., с. 221-224.
50. Б.А.Рыбаков. Геродотова Скифия. 1979, 23-29.
51. Н.С.Державин. Славяне в древности. М. 1946, с. 48.
52. И.А.Голубцов. О термине склавины // Проблемы общественно-политической истории России и славянских стран. М.1963, с. 47-48.
53. А.В.Лонгинов. Червенские города. Варшава. 1885, с. 14-17.
54. И.Забелин. История русской жизни с древнейших времён. М. 1908, ч. 1. с. 275-315.
55. H.Lowmianski. Poczatki Polski. Warszawa. 1964, t. 2, s.114-200.
56. В.Д.Баран, Д.Н.Козак, Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. К.1991, с. 16-17.
- І.С.Винокур, Б.О.Тимошук. Вказана праця, с. 50.
57. И.И.Ляпушкин. Некоторые вопросы из предистории восточных славян. // Научный сборник института археологии СССР, вып. 100. М. 1965, с. 119.
- Прокопий из Кесарии: Война с готами. М. 1950, с. 297-298.
- Йордан. Вказана праця., с. 77.
58. І.С.Винокур, Б.О.Тимошук. Вказана праця, с. 56.
59. Е.Михайлов. Восточные и южные славяне до 9 века. Советское славяноведение. 1987, N 2, с. 50.
60. М.Ю.Брайчевський. Утвердження християнства на Русі. К. 1988, с. 6-7.
61. Маврикий Стратег. ВДИ, 1941 N1, с. 253-256.
62. П.Н.Третьяков. Восточнославянские племена. М. 1953, с. 176.
63. Йордан. Вказана праця., с. 34-35.
64. Прокопий из Кесарии. Вказана праця., с. 297-298.
65. Маврикий Стратег. ВДИ N1, 253-256.
66. В.В.Мавродин. Русские на Дунае. Вказана праця, с. 3-18.
67. К.Грот. Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах. Спб. 1880, с. 87-89.

68. П.Н.Третьяков. Вказана праця, с. 179.
69. В.П.Петров. Вказана праця, с. 271.
70. Михайлов. Вказана праця, с. 50.
71. Karel Kadlec. O politycznym istorji Slowian, zwlaszcza zachodnich przed X wikem. // Poczatki kultury slowianskiej.» Encyklopedia Polska» T.4, ez.,w Krakowie,1912, s.31-72.
72. Очерки истории СССР. Кризис рабовладельческой системы и зарождение феодализма в СССР в III-IX вв. М. 1958, с. 831-835.
73. С.В.Юшков. Общественно-политический строй и право Киевского государства. М. 1947, с. 37-39.
74. М.Ю.Брайчевський. Біля джерел слов'янської державності. К. 1963, с. 234-242.
75. В.В.Мавродин. Образование древнерусского государства и формирование древнерусской народности. М. 1971, с. 99.
76. Б.А.Рыбаков. Спорные вопросы образования Киевской Руси. Вопросы истории. 1960. N 9, с. 24-25.
77. П.П.Епифанов. О древнейшем вече. Вестник Московского Университета. 1963 N 3, с. 11-14.
78. В.Т.Пашуто. Общественно-политический строй Древнерусского государства. Древнерусское государство и его международное значение. М. 1965, с. 24-33.
79. Прокопий из Кесарии. Вказана праця, с. 156, 295, 297-298, 384. Стратегикон. ВДИ. 1941 N1. с. 253-256.
80. История СССР с древнейших времён до наших дней. М. 1966, ч. 1, с. 475-478.
81. В.В.Мавродин. Образование древнерусского государства. Вказана праця, с. 40.
82. Б.А.Рыбаков. Мир истории. Начальные века русской истории. М. 1987, с. 31.
83. Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества 12-13 вв. М. 1982, с. 41-42.
84. Е.А.Пресняков. Вказана праця, с. 26-27.
85. В.О.Ключевский. Курс русской истории. М. 1937, ч. 1, с. 106-107.
86. С.М.Соловьёв. Сочинения. М. 1988, т. 1-2, кн. 1, с. 85.
87. Руський літопис. К. 1989, с. 2-10.
88. Руський літопис. К. 1989, с. 2-10.
89. Йордан. Вказана праця., с. 77.
- Корнелий Тацит. Вказана праця, т. 1, с. 272-273.
90. Руський літопис. К. 1989, с. 2-10.

91. Руський літопис. Вказана праця, с. 2-10.
92. С.М.Соловьёв. Вказана праця, т 1, с. 87.
- К.Багрянородный. Вказана праця, с. 135-137.
93. Н.П.Барсов. Славянский вопрос и его отношения к России. Вильна. 1867, с. 3-5.
94. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948 N2, с. 29.
95. М.Макря. Славянский могильник в Сомешени. «Дакия», т.2. Бухарест. 1958, с. 358-359, 370.
96. Н.Надеждин. Опыт исторической географии русского мира. М. 1849, 6-13.
97. В.П.Кобычев. Вказана праця, с. 139.
98. Руський літопис. Вказана праця, с. 2-10.
99. В.П.Кобычев. Вказана праця, с. 139-140.
100. И.Забелин. История русской жизни с древнейших времён. М. 1908, с. 265-315.
101. В.П.Кобычев. Вказана праця, с.139.
102. Прокопий из Кесарии. Вказана праця, с. 156, 298-299.
103. Стратегикон. ВДИ, N 1, с. 253-256.
104. Руський літопис. Вказана праця, с. 2-10.
- В.Д.Бара, Д.Н.Козак, Р.В.Терпиловський. Вказана праця, с. 77-79.
105. В.Н.Топоров. О.Н.Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М. 1962, с. 152-154.
106. М.Макря. Вказана праця, т. 2, с. 358-359.
107. В.П.Кобычев. Вказана праця, с. 2-5.
108. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. М. 1991, с. 4, 5, 7, 9.
109. П.И.Шафарик. Славянские древности. М. 1848, т. 1, кн. 1, с. 206-208, 402-405.
110. Л.Нидерле. Славянские древности М. 1956, с. 29, 46, 51, 53-54, 56.
111. О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 4-9.
112. В.Д.Королюк. Волохи и славяне “Повести Временных лет” // Советское славяноведение. М. 1971 N4, с. 53-54.
113. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. Вказана праця, с. 14-19.
114. Н.К.Никольский. Повесть временных лет как источник для истории начального периода русской письменности и культуры. К вопросу о древнейшем русском летописании. // Сборник по русскому языку и словесности. Л. 1930, т. 1, вып.1, с. 77-78.

115. Bogislaw. *Chronicon Poloniae. Varsaviae.* 1752, s. 2.
116. J. Długosii. *Historiae Poloniae*, t. 1, Cracoviae, 1873, s. 12-18.
117. В.П.Кобычев. Вказана праця, с. 144.
118. Л.Нідерле. Вказана праця, с. 29.
119. П.И.Шафарик. Вказана праця, т. 1, с. 4, т. 2, с. 73-93.
120. Thumer, *Vetera monumenta Slavorum merummeridionalium*, 1, 78. Свод древнейших письменных известий о славянах. М. 1991, т. 1., с. 25-28.
121. Л.Нідерле. Вказана праця, с. 53-54.
122. Л.Нідерле. Вказана праця, с. 56.
123. Л.Нідерле. Вказана праця, с. 55.
124. Л.Нідерле. Вказана праця, с. 56.
125. К.Панкратов. *Армянская география VII века.* Спб. 1877, с. 12-25.
126. К.Багрянородний. Вказана праця, с. 135-137.
127. Руський літопис. Вказана праця, с. 2-10.
Свод древнейших письменных известий о славянах. М.1991, т. 1, с. 25-28.
- Геродот. *История в десяти книгах.* Л. 1972, с. 240-241
128. Boguchwałi. *Chronika Polonika // Monumenta Poloniae Historica. Nov. Ser. Krakow.* 1952, т. 2., s. 23-27.
129. Magistri Vikentii episcopi cracoviens. *Chronika Polonarum sive originale regum A principum Poloniae. // Monumenta Poloniae Historica. Krakow.* 1952, т. 2, s. 123-134.
130. *Fontes rerum Bohemicarum.* Praha. 1884. D.3, s. 1-3.
131. *Fontes rerum Bohemicarum.* Praha. 1893. D.5, s. 1-7.
132. *Fontes rerum Bohemicarum.* Praha. 1893. D.5. s. 1-7.
133. *Johannis Dlugossii. Historiae Polonicae. Cracoviae.* 1873, s.1-3, 4-9.
134. І.П.Крип'якевич. *Галицько-Волинське князівство.* К.1984, с. 12-24.
135. *Sronika polonarum.* Вказана праця., т. 2, с. 21-27.
Полное собрание русских летописей. Спб. 1908-1913, т. 21, ч. 1-2.
Сигизмунд Гербештейн. *Записки о Московии.* М. 1988, с. 5-12, 50-59.
136. Руський літопис. Вказана праця, с. 2-10.
137. О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 4-9, 58, 238.
138. V.Trbuhovic. *Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima // I Miedzynarodowy kongres. Krakow.* 1968, s. 255-289.

С.Заговик. Краток преглед на етногенезата на Словените од првите вестит за нив та до се го дене с. // Зборник посветен на Бошко Бабик. Прилеп. 1986, с. 91-96.

139. V.Trbuhović. Вказана праця., с. 255-289.

О.Н.Трубачев. Вказана праця., с.58.

140. Ravennatis Anonym. Cosmographia, 1, 11-12.

141. Новакович. Одакле иј Срби дошли на Балканско полуострво. Историјска георафско разматрање. Београд.1978, с. 85.

142. V.Trbuhović. Вказана праця, с. 255-289.

О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 99.

143. V.Trbuhović. Вказана праця, с. 255-289.

144. О.М.Трубачев. Вказана праця, с. 238.

V.Trbuhović. Вказана праця, с. 255-289.

145. Руський літопис. Вказана праця, с. 2-10.;

О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 238.

146. В.Н.Топоров. О.Н.Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М. 1962, с. 152-154 .

147. О.Партицкий. Старовинна історія Галичини. Львів 1884, с. 302-306.

148. Свод древнейших письменных известий о славянах. М.1991, с. 24-25.

149. Геродот. История в десяти книгах. Л. 1972, с. 240-241.

150. В.В.Седов. Очерки по археологии славян. М. 1994, с. 4.

151. Корнелий Тацит. Сочинения в двух томах. Л. 1969, т.1, с. 372-373.

152. Die Peutingerische Tafel oder Weltkarte des Castorius mit kurzen Erklarung, 18 kartens-kizzen der uberlie ferten ronischen Reisewege aller. Zander und der 4 Meter langer Karte in Facsimile neu hrtsg. von K.Miller. Stuttgart. 1916.

153. Orbini Mavro. Iregno degli Slavi,hoggi corrotamete detti Schaveni. Pesaro. 1601.

154. В.В.Седов. Вказана праця, с. 15.

155. A.L.Schlozer. Allgemeine Welthistorie. XXXI. Allgemeine nordische Geschichte. Halle, 1771.

156. X.A.Шлёцер.О происхождении славян вообще и в особенностиславян российских. М. 1810. с. 8-15.

157. I.H.Gatterer. Die Slavorum origine Getica sive Dacica. Cottingae, 1793.

158. P.Katancic. Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum. Zagrabiac. 1795.

159. K.G.Anton. Geschichte der deutschen Nation. Leipzig, 1793. Teil 1.
160. И.Раич. История разных славянских народов, найпаче болгар, хорватов, сербов из тени забвения изъята и во свет исторический. Виенна. 1794. Ч.1.
161. М.Н.Карамзин. История государства Российского. М. 1989, т. 1, с. 31-46.
162. П.И.Шафарик. Вказана праця, с. 201-208, с. 402-407.
163. F.Vopp.Vegleichende Grammatik des Sanskrit. Berlin, 1833, s. 123-137.
164. С.М.Словьёв. Вказана праця.,т.1, с.74-119.
165. R.S.Kaulfuss. Die Slawen in der altesten Zeiten bis same. Berlin. 1842, s. 141-162.
166. A.Bielowski. Wstep k rytyczny do dziejow Polski. Lwow. 1850, s. 56-62.
- О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 206-252.
167. I.Lelewel. Narody na ziemiach slowianskich. Poznan. 1853, s. 116-142.
168. L.Contzen. Die Wanderungen der Kelten. Leipzig. 1861, s.74-92.
169. F.Racki. Nacit Jugoslovenskich povjestij do stoljetia. 1857, s. 138-153.
170. J.Zupan. Etymologie der Namen der Flusse in Karnte // Carinthia. 1831, N 16, s. 235.
171. I.G.Kull. Forschungen im Gebiete der alten Volkerkunde. T.1. Skythen. Berlin, 1871, s. 137-162.
- F.Hellwald. Die Ethnologie der Balkanlander. Berlin. 1872, s.132-176.
- D.Tertenjak. Slovanscina v romanscini. Сесовци. 1878, s .26-47.
- F.Sasunek. Zahady deijepisne. Praha. 1886-1888, s. 142-178.
172. Malte-Brun. Geographie universelle. T. 6-7. Paris, 1859-1861, s. 36-72.
173. I.K.Sakcinski. Pannonija gymska. // RAD. Jugoslowenski Akademia. 23, 1873, s. 237-239, 251-276.
- K.T.Manner. Geographic der Grichen und Promer. Bd. 3-4. Leipzig. 1820-1825, s. 37.-42.
174. Д.Я.Самоквасов. История русского права. Варшава. 1888, с. 102-143.
175. Д.Я.Самоквасов. О происхождении кладов римских монет в землях древних русов и ляхов. // Труды VIII Археологического съезда. М. 1897, т. 3, с. 216-257.

176. Н.Леонардов. О начале славян и Руси со стороны историко-археологической. К. 1892, с. 59-89.
177. M.Zaborowski. Les Slaves de rase et leurs arigines // Billetin et memoires de societe d'antropologic de Paris. 1900., s.13-64, 72-98, 123-174.
- M.Zaborowski. Oridine des slaves // Billetin et memoires de la socorte d'antropologie. Paris. 1904, s. 12, 45, 53-87, 121-165.
- M.Zaborowski. L'autochtonisme des Slaves en Europe, des premiers defenseirs. // Revue de ecole d'antropologie de Paris. 1905, т. 15, s. 231-273.
178. A.Sempera. Zapadnií Sllovane v praveki. Viden. 1868, s. 25-67.
179. В.И.Григорович. Славянские древности. Варшава. 1868, с. 26-64, 132-185.
180. Н.А.Хайновский. Краткие археологические сведения о предках славян и Руси и опись древностей обработанных мною с объяснениями и 20 таблицами списков. Киев. 1885.
181. H.Wankel. Beitrag zur Geschichte der Slawen in Europa. Olmutz. 1885, 123-173.
182. А.А.Схачматов. Zu altesten slavisch-keltischen Bezieutungen // Archiv fur slavische Philologie. Berlin, 1912. Bd. XXXIII, s. 51-99.
183. О.Н.Трубачев.Етногенез и культура древнейших славян.М.1991, с. 41-48., 97-99, 99-102, 223-234.
184. Н.Крахе. Sprache und Vorzeit. Heidelberg,1954, s.43.
185. Я.Филип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961, с. 115.
186. А.Спицын.Скифы и Гальштатт. //Сборник археологических статей, поднесённых А.А.Бобринскому. Спб. 1911, с. 160-161,164,166.
187. О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 43.
- V.Trbuhovic. Вказана праця, с. 255-289.
188. Я.Филин. Вказана праця, с. 115-118.
189. В.В.Седов. Восточные славяне. М. 1994, с.149.
190. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 151-153.
- О.Партицкий. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 202-208.
191. Д.Н.Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі.К.1984, с. 5-7.
192. Z.Wozniak. Osadnictwo celtuckie w Polsce. Wroclaw, Warszawa, Krakow. 1970, s. 24-31.
193. В.Cerska. Sur problematigue de l'habitat celtgue en Haute Silesie //

- Archaeologia Polona. T.12. Wroclaw, Wauszawa, Krakow, Gdansk, 1970, s. 297-320.
- B.Czerska. Sprawozdania archeologiczne. T.16. Warszawa. 1964, s. 124-131.
194. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 158-161.
195. J.kostrewski. Zagadnienie ciaglosxi zaludnienia ziem polskich od polowini 2 tys. Przed n.e. do wczesnego sredniowiecza. Poznan. 1961, s. 124-143.
196. R.Pleiner. Zaklady slovanskeho zelezarskeho hutnietvi v Ctskych zemich. Praha. 1958, s. 121-135.
197. Т.В.Барцева., Г.А.Вознесенская, Е.Н.Черных. Металл черняховской культуры. М. 1972, с. 27-32.
198. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 162-164, 199.
199. А.А.Schachmatow. Zualtesten slavisch-keltischen Beziehungen. // Archiv fur slavische Phislogie. Bd. XXX111. Berlin. 1912, s. 51-59.
200. J.Pokorny. Zur Vrgeschichte der Kelten und illyrier. Halle. 1938, s. 134-146.
201. Т.Ler-Splawinski. Kilka unego stosunkach jezykowych celtycko-praslowanskich // Rocznik stawistyczny. T. XIII. Cz. 1.1956, s. 123-167.
202. K.Treimer. Ethnognntse des Slawen. Wien. 1954, s. 32-34.
203. С.Б.Берштейн. Очерки сравнительной грамматики славянских языков. М. 1961, с. 94-95.
204. О.Н.Трубачев. Ранние славянские этнонимы-свидетели миграции славян. // Вопросы языкознания. №6, с. 54-60.
205. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 25.
- Д.Н.Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ю і Західному Побужжі. К. 1984, с. 7.
206. W.Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens // Osterreichischt Monarchie in Wort und Bind. Wien. 1888. s. 126.
207. Ю.В.Кухаренко. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры // С.А. N1, с. 289-300.
208. М.Б.Щукин. Проблема бастарнов и этнического определения поянешты-лукашивской и зарубинецкой культур // Петербургский археологический вестник. 1993 №6, с. 89-95.
- Марк Щукин. На рубеже эр. Спб. 1994, с. 15-18.
- В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 218.
209. В.К.Каспарова. Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи латена // FCUT /K / 1984, вып. 25, с. 112-116.
210. Славяне и их соседи в конце 1 тысячелетия до Р.Х.- первой

- половине 1 тысячелетия после Р.Х. М. 1993, с. 53-55.
211. Г.Ф.Никитина. Погребальный обряд культур полей в Средней Европе в 1 тыс. до Р.Х.-1 тыс. после Р.Х. М.1974, с. 64.
- 212.И.П.Русанова. Компоненты пшеворской культуры // Тезы доклада советской делегации на 5 Международном конгрессе славянской археологии. М.1985, с. 43-44.
213. W.Demetrykiewicz. Вказана праця, с. 128.
214. И.П.Русанова. Этнический состав носителей пшеворской культуры. // Раннеславянский мир: Материалы и исследования. М. 1990.
215. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 64-65.
216. M.Smieszko. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. Lwow. 1932. S. 125-137.
217. И.П.Русанова. Компоненты пшеворской культуры. Вказана праця., с. 43-44.
218. Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.Ш.Пеняк. Давні металурги українських Карпат. Ужгород. 1978, с. 47 -49.
219. М.Ю.Смішко. Карпатські кургани I пол. I тис. після Р.Х. К. 1960, с. 149-151.
220. Б.А.Тимошук. Восточнославянская община. М.1990, с. 6.
- 221.Є.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.Ш.Пеняк. Вказана праця, с. 48.
- Г.Г.Абезгауз, В.Є.Єременко, В.Г.Журавльов, С.Ю.Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры.; в сб. // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. Спб. 1992, с. 36-37.
- 222.Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К. 1990, с. 82-83.
223. В.М.Цигилик. Населення верхнього Подністров'я перших століть після Р.Х. К. 1975, с. 29.
224. И.В.Бруяко. А.А.Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея. Спб.1993, с. 78-80.
225. Г.Г.Абезгауз, В.Е.Еременко, В.Г.Журавлѳв. С.Ю.Каргопольцев. Вказана праця, с. 36-37.
- 226.Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 62-67.
- Graberfelddern im Karpatenbecken //Pamatky archeologicne. Praha. 1973, s.2-6.
- 227.В.І.Бідзіля.Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К.1982, с. 49-81.
228. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э - первой пол. 1 тыс.

н.э. М. 1993, 82-84.

229. И.П.Русанова. Б.О.Тимошук. Кодын-славянские поселения в V-vIII вв. на Пруте. М. 1984, с. 12-21.

О.Д.Ганина. Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Засілля // Археологія. Київ. 1984, №47.

230. Я.Пастернак. Найновіші пам'ятки з Галичини і Волині // Записки Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка (далі ЗНТШ). Просвіта. Т.151.

Я.Пастернак. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. Львів. Т. 151. 1932, с. 51-52.

231. В.Г.Никитина. Вновь открытые памятники поморской культуры // КСИА. М.1964, вып.102.

А.К.Амброз. Фибулы юга Европейской части СССР. (2 в. до Р.Х. - 4 в. н.э). САИ. М. 1966. Вып. Д.1.-30.

232. Е.В.Черненко. Скифский доспех. К. 1968, с. 87-89.

233. В.В.Латышев. Известия древнейших писателей, греческих и латинских о Скифии и Кавказе. ВДИ, 1948, N2, с. 45.

234. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. По-ходження слов'ян. К. 1991, с. 77-79.

235. Славяне и их соседи. Вказана праця., с.95.

236. В.В.Латышев Вказана праця. ВДИ. N2, с. 462.

237. В.Н.Татищев. История государства Российского. М. 1964, т. 3, с. 146.

Д.А.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры. КСИА АН СССР, вып.107, с. 94-97.

238. Страбон. География. Л. 1964, 7, с. 3-17.

239. Корнелий Тацит. О происхождении германцев и их местоположении в Германии. Собрание сочинений в 2-х томах. Л. 1969, т. 1, с. 352.

240. В.В.Латышев. Вказана праця. ВДИ. N2, с. 45.

241. М.Ю.Смішко. Вказана праця, с. 149-152.

242. Д.А.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры. Вказана праця, с. 94-96.

243. М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 18-23.

244. K.Godlowski. Nektore zagadanie stosunkow spolecznych okresu poznolate ieskiego rsyvskiego w swetle analizy ementaru. // Sprowozdania Archeologiczne. Warszawa. 1957. T.3, s. 136-178.

245. А.П.Кождан. О некоторых сторонах вопроса истории становления феодальных отношений в римской империи. ВДИ, 1953 N1,

с. 8-10

246. А.Б.Ранович. Колонат в Римском законодательстве 2-5 веках. ВДИ. 1951, N1, с. 100-101.

247. М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 22-23.

248. Є.В.Махно. Ягнятинська археологічна експедиція. АП, т. 3, 1952, с. 159.

249. М.Ю.Брайчевський. К истории расселения славян на византийских землях. В.В., XIX, 1961, с. 123.

250. М.Ю.Брайчевский. К истории лесостепной полосы Восточной Европы в 1 тыс. после Р.Х. С.А., 1957, N3, с. 124.

251. Г.Б.Фёдоров. Население Пруто-Днестровского междуречья в 1 тыс. н.э. МИА, N 89, 1960, с. 65.

252. В.Д.Баран. До питання про ліпну кераміку полів поховань черняхівського типу у межиріччі Дністра і Західного Бугу. МДАПВ, вип. 3. К. 1961, с. 85-87.

253. Г.Б.Фёдоров. Вказана праця, с. 170.

М.Б.Щукин. Вказана праця, с. 18-23.

254. Этнокультурная карта территории Украинской ССР в 1 тысячелетии н.э. К. 1985, с. 25-26.

255. Praistoria ziem Polskich, Poznyokres latenski i okres rzymski. Ossolinem, 1981, т. 5. s. 460.

256. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 31-32.

257. А.Д.Мачинский. Вказана праця., с.34.

258. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 34-35.

259. О.Партицький. Вказана праця, с. 259-260, 298-299

260. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 33-35.

261. О.Партицький. Вказана праця, с. 300-304.

262. Ю.Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы. СА., 1959 N1, с. 31.

263. В.В.Грабовецький. Галич. Львів. 1964, с. 10.

264. О.Партицький. Вказана праця, с. 298-299, 302-307.

265. I.Lewel. Вказана праця, s. 116-142, 158-184.

266. П.И.Шафарик. Вказана праця. т. 1. кн. 1, с. 146-157, 201-209.

Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166.

267. Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. Львів 1878, 23-29.

Ф.Браун. Вказана праця, с. 165-166, 168,

- А.С.Петрушевич. Сборник издаваемый Галицко-русской матрицей. Львов. 1885, вып.1, 2, с. 30-31, 78-79.
268. Ф.Браун. Вказана праця, с. 240-244.
- О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 4-9, 24-25, с. 168-179.
269. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Вказана праця, с. 34-39.
- М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. Вказана праця, с. 22-28.
270. Йордан. Вказана праця, с. 72-77.
- О.Партицький. Вказана праця, с. 302-307.
271. Б.О.Тимошук. Слов'янські гради Північної Буковини. Ужгород. 1975, с. 26-27.
272. А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов 1887, с. 72-79.
273. Т.Земенецкий. Вказана праця, с.23-29.
- О.Партицький. Вказана праця, с. 300-307.
274. Ф.Браун. Вказана праця., с. 207.
275. І.С.Винокур. Б.О.Тимошук. Давні слов'яни на Дністрі. Вказана праця, с. 3-9.
276. С.П.Толстов. Нарци и волохи на Дунае. Вказана праця, с. 24.
277. И.П.Шафарик. Славянские древности. М. 1848, т. 1, кн. 2, с. 104-105.
278. С.П.Толстов. Вказана праця, с. 13-14.
279. С.П.Толстов. Вказана праця, с. 14-18.
280. С.П.Толстов. Вказана праця, карта N1., с. 13-14.
281. E.H.Minns. Scythian and Creeks. Cambridge. 1913, s. 102.
282. V. Parvan. Dakia. Cambridge. 1928, s. 8-9.
283. С.П.Толстов. Нарци и волохи на Дунае. Вказана праця, с. 18-19.
284. Ф.Браун. Разыскания. Вказана праця, с. 165-166, 173.
285. А.Д.Удальцов. Племена Европейской Сарматии. СЕ. 1946 N2, с. 12-17.
286. С.П.Толстов. Вказана праця, с. 15-19, с. 21.
287. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднепровья. СКИА. 1965, с. 119-122.
288. Jan Filip. Keltové ve Střední Evropě. Praha. 1956, s. 478-479.
289. A.Zaki. Archaeologia Carpatica. Krakow. 1963. T. 4, s. 62-64.
290. Л.Н.Крушельницкая. Кельтский могильник. Вказана праця, с. 119-122.

291. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Вказана праця, с. 36-37.
292. M.Smisko. Stanowisko wczesnorzywskie w Kolokolini pod Rohatyn.WA, XIII, 1935, s. 155-159.
293. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 35-37.
294. Ф.Браун. Вказана праця, с. 207.
295. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник в Верхнем Поднепровье. Вказана праця, с. 119-122.
- А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 39.
296. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Вказана праця, с. 4-9, 24-25, 168-169, 276-282, V.Trbuhovíc. Вказана праця, с. 255-289.
297. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 45.
298. О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 42-43. V.Trbuhovíc. Вказана праця, с. 255-289.
299. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 45.
- Л.И.Крушельницкая. Вказана праця, с119-122.
300. О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 42. V.Trbuhovíc. Вказана праця, с. 255-289.
301. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 35-41.
- Л.И.Крушельницкая. Вказана праця, с. 110-122.
302. V.Trbuhovíc. Вказана праця, с. 255-289.

Розділ III.

Історія вивчення вченими Кельтської цивілізації на території України

Вивчення епохи Латена на території України розпочинається з'ясуванням взаємовідносин кельтів і слов'ян, де вперше вони мали контакти на території України. Як засвідчує філологічна наука, між слов'янами і кельтами відчутні філологічні спільності ще в індоєвропейський час їхньої історії, у серединній Європі, де стикалися східно-кельтські і західнослов'янські мовні спільноти, які дають право припускати, що ці контакти слід вивчати з V ст. до Р.Х.

В подальшому, наголошував філолог Ф.П.Філін, їх сусідство було розмежоване німецькими та іллірійськими племенами, які зайняли серединні землі Європи [1].

Ця гіпотеза була підкріплена фундаментальними дослідженнями О.О.Шахматова, який вважав, що кельти в Повісленні, в області Карпат, Подністров'ї межували зі слов'янами, де відомі вінди-венеди. Власне тут, від Карпат до Бугу, віднайдений великий пласт лексики притаманної як для кельтів, так і для слов'ян [2].

Власне в Карпато-Дністро-Бужсько-Дніпровських басейнах і прилеглих до них землях проводяться паралелі між староірландськими і слов'янськими мовами. Сьогодні вченими доведено, що мазурська, бойківська і лемківська мови розвинулись під кельтським впливом [3].

Визначний російський мовознавець О.М.Трубачов вважав, що кельти дали слов'янам Карпат, Дністра, Бугу, Дніпра передову для свого часу економічну базу, політичну організацію. На його думку слово к-няз, князь кельтського походження [4].

На думку сучасного російського вченого В.В.Сєдова, кельти справили великий вплив на становлення та розвиток слов'ян території України. Тут вони займали Карпати, Прикарпаття, Волинь і заходили до Прип'ятського Полісся. На цій території проглядається культурний кельтський компонент, що може свідчити про вплив кельтів на формування духовної культури слов'ян [5].

Проблема стосунків кельтів і слов'ян та вивчення латенської культури на території України розпочала вивчатись в XIX столітті тоді, коли краєзнавець Т.Легоцький вперше зафіксував достовірні старожитності кельтської культури на території Закарпатської об-

ласті. Він вперше відкрив в похованні на окраїні Мукачева старожитності кельтів [6].

В 60 роках XIX століття Т.Легоцьким було відкрите перше кельтське поселення, яке розміщувалося між двома гірськими масивами Галіш і Ловачка біля села Клячаново, поблизу м. Мукачева, яке відоме в історичній літературі, як Галіш-Ловачка. Т.Легоцький однак не проводив спеціальних робіт з розкриття самого поселення. Він обмежився спостереженнями за земляними роботами і зачистками. Йому вдалося на площі 15 гектарів зафіксувати залишки 24 жител. Звіти Т.Легоцького були опубліковані в археологічних журналах Угорщини. Матеріали увійшли до двотомної археологічної карти Закарпаття, яку він видав [7].

В 20-30 роках XX ст. кельтські пам'ятки Закарпаття вивчалися чеськими і словацькими археологами. Так археолог Я.Ейснер зібрав нові свідчення про перебування кельтів в долині ріки Тиси і довів, що ці старожитності належали проживаючим тут з V-IV ст. до Р.Х. по II-III ст.Р.Х. , кельтам [8].

В ці ж роки кельтські старожитності були відкриті на території Мукачева братами Заттукал [9].

На початку 40-х років охоронні роботи проводив на території Ужгорода П.П.Сова-Гмитров, результатом яких було відкриття двох кельтських поселень в межах сучасного міста. Речі, знайдені там, мають для науки велику цінність [10].

Після 50-х років українськими археологами ведеться ретельне вивчення кельтських старожитностей на території Закарпатської України. Тут досліджено більше 20 кельтських поселень, в яких зафіксовані великі виробництва та видобуток заліза. Кельти в цьому регіоні (50 кв. км.) займалися видобуванням та обробкою заліза на великій території. Археологами відкрито 15 окремих пунктів, в яких виявлено залишки металургійних центрів, які спеціалізувалися на переробці заліза та виготовленні залізних знарядь праці, зброї. Одним із яскравих кельтських центрів, що досліджувався в 50-70 роках XX ст. є центр чорної металургії в с. Ново-Клиново та металургійний центр в Галіш-Ловачка [11].

В 1971 році матеріали кельтської культури Закарпаття були найповніше проаналізовані ужгородським вченим В.І.Бідзелем [12]. В ці ж роки в зонах меліоративних робіт кельтські старожитності були виявлені і досліджені наступними закарпатськими вченими І.М.Гринчаком та Е.А.Балагурі. В останні роки кельтськими старо-

житностями Закарпаття займається окрім вище названих, М.К.Попович та інші [13].

Далі, як засвідчують археологічні джерела, кельтські старожитності поширюються в Карпати, де теж зафіксовані кельтські металургійні центри та кельтські поховання. Польський дослідник Т.Сулімірський виявив поховання кельтського воїна з мечем та щитом. В 30-ті роки Т.Сулімірським було досліджене багате латенське поховання з обрядом трупопокладення поблизу с. Колоколин Івано-Франківської обл. Там були знайдені бронзові фібули, посудина з листового срібла, бронзова пальметка, фрагмент бронзового ланцюга. Знахідки були датовані I століттям до Р.Х. [14].

Як бачимо археологічно доведено розвиток кельтської чорної металургії з IV-III ст. до Р.Х. по -I ст. до Р.Х. У цей час у металургійних центрах Карпатського регіону виплаляли сотні тон заліза, активно функціонували досконалі шахти для добування руди. Окрім великих спеціалізованих центрів з добування заліза у окремих поселеннях зафіксовані і невеликі залізообробні майстерні. Розвиток чорної металургійної галузі кельтським етносом регіону Карпат створило матеріально-технічну базу для подальшого розвитку інших видів ремесел і привело до вдосконалення знарядь праці землеробства, як основної галузі господарства кельтського та слов'янського етносів. Успіхи у землеробстві і ремеслі у кельтів в області Карпат і Подністров'я привели до виникнення широкомаштабних торгових стосунків, за якими настало завоювання нових земель на схід від Дністра [15].

Особливу увагу вивченню на західноукраїнських землях кельтських старожитностей, та епосі Латена взагалі, приділив Я.Пастернак . Це видно із його докторської дисертації та ряду наступних праць [16].

Найбільш достовірною пам'яткою, яка може засвідчувати, що кельтські військові загони, перейшовши Карпати, прийшли в Галичину із Закарпаття, може послуговувати кельтське поховання на території Карпат. Археологічними дослідженнями виявлено впускне поховання кельтського воїна в курган енеолітичного часу. Ця пам'ятка була виявлена у 1885 р. під час прокладання залізничної колії між селами Синевидськом і Стинавою Нижньою (Сколівські Бескиди). У могильній ямі лежав кістяк чоловіка у випростуваному положенні, біля нього - залізний меч, частина іншого меча, стремена, вудила і два гончарні сіроглиняні горщики. Як наголошував

Я.Пастернак, зброя і горщики з цього поховання характерні для пізньокельтських захоронень [17].

З приводу численних латенських знахідок в Галичині визначний чеський дослідник Л.Нідерле писав: "...досить значне число кельтських назв у топоніміці рік Прикарпаття, кельтські назви міст, вказані Птолемеем, і, врешті, кілька назв племен, та речовий матеріал кельтів, свідчать про те, що землі в Прикарпатті піддавались у III-II ст. до Р.Х., принаймні частково, вторгненню галлів" [18].

Перші узагальнені роботи з питань вивчення кельтських старожитностей Карпат і Західних областей України належать М.Ю.Смішку. Він дав повний опис кельтських поховань, провів їх хронологічну класифікацію, показав, що кельтські старожитності регіону Карпат, Прикарпаття та Подністров'я, які прослідковуються з IV ст. до Р.Х. до III ст. Р.Х., археологічні матеріали свідчать, що кельти в процесі пошуків залізної руди і виготовлення предметів розкоші і побуту, озброєння, в IV ст. до Р.Х. вклинились в Карпатський регіон. Внаслідок перейняття технологій кельтів прикарпатське населення перейняло і вдосконалило залізообробні, ливарні ремесла і уже з III ст. до Р.Х. територія області Карпат і Прикарпаття ввійшла до зони розповсюдження латенської культури. У III-II ст. до Р.Х. у сферу латенської культури, яка поширилася від Британських островів і до Карпат, входить і Українське Подністров'я і Побужжя. Під впливом цієї культури, носіями якої були кельти, у Подністров'ї відкривається нова соціально-економічна і політична "Латенська доба".

Під впливом латенської культури кельтів в регіоні Карпат і Подністров'я створюються прогресивні форми господарювання зі стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності. Більшість племінних об'єднань у II ст. до Р.Х. видозмінюють свою політичну структуру у бік варварської держави. Кельти створюють у регіонах Карпат і Прикарпаття нові політичні, соціально-економічні і торгівельні центри. Бурхливого розвитку у час панування кельтів в Подністров'ї досягає землеробство і ремесла, вдосконалюється і збільшується асортимент озброєння, виникають укріплення з кам'яною основою і глибокими ровами, з'являється власна варварська монетна система золотого і срібного карбування, зароджуються нові і зміцнюються старі суспільно-політичні інститути. За рівнем технічної досконалості латенську культуру Прикарпаття і Карпат можна порівняти з античною цивілізацією, виходячи із умов розвитку і традицій варварської Європи [19].

Слід наголосити, що вивчення кельтських старожитностей на території Прикарпаття - Галичини теж має свою історію.

Галицький вчений XIX ст. Омелян Партицький вважав, що від кельтів-галатів-бастарнів і походить назва міста Галича, вони є і засновниками у II-I ст. до Р.Х. Галича над Дністром, який і став на думку дослідника, концентруючою політичною і соціально-економічною домінантою кельто-слов'янської етнокультури Подністров'я. Найдавніша письмова згадка про Галич відноситься до III ст. Р.Х. Згідно з свідченнями Йордана біля Галтіса (Галича) у 246р. відбулася велика битва між ост-готами і гепідами. Війська готів і гепідів, наголошує Йордан, зустрілись біля міста Haltis, де пливе ріка Ауна-тобто на лівому березі Дністра, де і до XIX ст. заворот ріки, чи частина ріки Дністра носила назву ріки кутової, наголошував дослідник [20].

Чеський дослідник П.Шафарик і польський І.Лелевель теж вважали, що Галтіс Йордана заснований кельтами-галатами. Вони отожднювали його з Галичем над рікою Луквою, вважали час виникнення древньоруського Галича 246 роком. На їх думку, свідчення Йордана під 246 роком - перша згадка про Галич над Дністром [21].

Польський дослідник Т.Земенецький теж вважав, що Галич над Дністром, був заснований кельтами галатами, які проникли із Закарпаття і Карпат, що Галич відомий за свідченнями Йордана під 246 р. Доводячи, що кельти у цей час проживали у Подністров'ї, він наголошував, що Галич означає племінну самоназву кельтів галатів, які залишили у пам'яті про себе назви у Прикарпатті і Подністров'ї: Галич, Галіція. Галич у Подністров'ї у перших ст. Р.Х. на думку дослідника був одним із великих торгових городищ, що були закладені кельтами-галатами. У III ст., тобто у час битви біля міста ост-готів і гепідів, Галич міг уже бути окрім центру торгового і кельтським політичним центром [22].

Характерно, що назва Галича поширена і у Карпатських горах, пагорби, узгір'я, пасма гір носять назви Галича. Характерно, що це регіони розселення бойків, лемків і гуцулів. На думку А.Петрушевича, карпато-горяни, гуцули і бойки, яким належить і місто Галич, складала в минулому східну частину хорватів, хоча багато дослідників, зокрема Т.Шрейбер, вказували на вплив кельтської культури на формування бойків, лемків і гуцулів, наголошуючи на дольмени кельтів у культурі гірських слов'ян. Можливо певні компоненти кельтської культури, наголошував А.Петрушевич, у

галицьких горян мали місце, та з бігом часу вони кристалізувалися у суто слов'янські [23].

Інший галицький дослідник ХІХ ст. В. Диметиркевич наголошував, що з іменем Галича в його час пов'язували частину лісистих Карпат, і спеціально гору, з якої бере свій початок Дністер. Далі топоніми з назвами Галич поширені у ряді сіл Угорщини-Галич, Великий Галич, в Рудних горах - Галіч, в Новоградському комітаті-Галич. Про походження імені Галич існують дві гіпотези. Одна із них, згідно з якою ім'я Галича означає області багаті сіллю, тому і схили лісистих Карпат зв'язують цю назву зі словами гальс-сіль - загально індо-європейським означенням солі. Гіпотеза ця можлива фонетично лише у тому випадку, коли ми приймемо за вихідну мову кельтську. В британській групі кельтських діалектів слова дійсно починаються з h(r): halion, holen - так як і у мові Карпатських галатів. Можна допускати карпато(слов'янсько)-кельтський діалект: Halitio, Hilizio, яке у слов'янській мові означає як Галич. Очевидно, основними будівниками міста були слов'яни і кельти, які мали не тільки етнічну, але й мовну спільність.

Характерно, що Галич в Рудних горах, Гала-гора в Польщі в області Татранських гір, можуть говорити про кельто-слов'янські етнокультурні старожитності. Якщо у слов'янській мові є слова галявина, галява а у кельтській hel, hal, що ототожнюється у індо-європейському корені hel, hollen, hal і існують у слов'янських мовах, де існують такі ключові слова, як галява, галявина. Цілком можливо, наголошував дослідник, що слов'яно-кельтські етно-мовні зв'язки були дуже древніми, що зафіксовано у етнонімах Галичина-Галич. Характерно, що топоніми поселень назв Галича на Дністрі і Галича на Дунаї по усьому пасму Карпатських гір і Подністров'ї притаманні там, де в сиву давнину проживали разом кельти і слов'яни. В Рудних горах були і топоніми карпів, на нижньому Дунаї кельти і слов'ян теж складали велику і могутню у політичному розумінні етнокультуру.

Можливо, що Галичина лиш слов'янізована етноназва кельтських старожитностей, і усі городища древньої Галичини у своїй основі були кельтські. Можна припустити, що слов'яни нарівні з кельтами брали участь у формуванні економічних, політичних і торгових осередків на кельтській основі. По крайній мірі руський літопис у своєму первісному екскурсі говорить нам про "Галичан Яфетового коліна", ставлячи їх між Руссю і Волохами, що ототожнюється вченими із територією Подністров'я. Не слід виключати, на-

голошували галицькі дослідники XIX ст., що кельти сконцентрували у регіоні Подністров'я усю свою політичну і господарську адміністрацію, де основним їх пунктом концентрації політичної влади став Галич, звістку про який нам подає готський історик Йордан під 246 роком і наголошує, що найстародавніші місцевості на середньому Дністрі теж пов'язуються з етнонімією Галича.

Тут же стародавнє городище з іменем Галиця, у Чернівецькій області. Галицею називають притоку річки Сучави, є тут урочище Галиця. Багато етнонімів Галич-Галиця, вважає дослідник, розміщуються і тягнуться від Берладського Малого Галича на Дунаї до Галича на Дністрі [24].

Про наявність кельтів в Галичині свідчать і кельтські старожитності, випадково знайдені на території Галичини. Деякі із них відносяться до III-II ст. до Р.Х., про які галицький дослідник XIX ст. А.Петрушевич писав: "Знайдені речі у Вікторівських лісах ритуальні топірці-кельти, ритуальні мечі з двома лезами, чотиригранні топірці, є речами кельтських жерців" [25]. Польський дослідник Т.Н.Земенецький, що займався археологічними дослідженнями у Вікторівських лісах і читав лекції в Галичі по дослідженому матеріалі, прийшов до висновку, що носіями політичної і господарської культури, яку перейняли слов'яни Галичини, були кельти. Місто Галич, на його думку, було у краю першою великою політичною і торговою "амбасадом" кельтів-галатів. Вони збудували місто, зміцнили його і перенесли з нього свої завоювання на усе Подністров'я. Нижньо-Дунайський Галич, на думку дослідника, був колонією Галича подністровського, який кельти і слов'яни розбудували по завоюванню нижнього Подністров'я [26].

Всі вищеприведені галицькі вчені археологічні матеріали виявлені у Прикарпатському регіоні, рух кельтів в область Карпат і Дністра поєднували із свідченнями польського хроніста В.Калдубека, який наголошує, що "волохи-галли завоювали слов'ян, які проживали на південь, схід від Карпатських гір" [27]. В 60 роки XX століття всі вищеприведенні гіпотези галицьких вчених були підкріплені кельтськими старожитностями з Бовшівської пам'ятки, яку відкрила в 1962 році львівський археолог Л.І.Крушельницька. На думку дослідниці, це найбільш яскраво зафіксована кельтська пам'ятка в Верхньому Подністров'ї. Кельтські речі знайдені в пам'ятці характерні для кельтської культури Словаччини і Моравії [28].

Наголосимо, що Бовшівські старожитності кельтів знайдені за 12 кілометрів від літописного Галича-Галтіса, що робить достовірною гіпотезу вчених XIX ст. про заснування його кельтами.

Сучасні польські вчені однак вважають, що бовшівська кераміка подібна на кераміку польських кельтів і вважають, що кельти в Галичину проникли з району Кракова. Однак, наголошує Л.І.Крушельницька, бовшівські старожитності близькі по типу до речей знайдених в Закарпатському центрі кельтів Галіш-Ловачка [29]. (Вставити картинку)

Більш детально історію археологічних досліджень кельтських старожитностей та їх аналіз та класифікацію на території Галичини подають сучасні дослідники М.Бандрівський та С.Йосипишин. За висновками цих вчених, поховання воїна при зброї та стременах в кургані, виявленому у 1885 р., це перше достовірне свідчення про кельтів пізньолатенського часу. Ще одне впускне інгумаційне поховання в кургані енеолітичного часу виявив Т.Сулімірський у 1935 р. поблизу с.Колоколин Галицького району Івано-Франківської області. Серед супровідного інвентарю покійника знайдено кілька бронзових фібул, у т.ч. раннього типу “наугайм”, дві бронзові ажурні поясні пряжки, уламки срібного казанка, фрагмент бронзового поясного ланцюжка. Датується комплекс Колоколина початком I ст. Р.Х. Цим же дослідником під час розкопок поселення в Новосілці-Костюковій на Тернопільщині виявлено уламки розписних кельтських посудин, “... які походять з кельтських поселень з мальованою керамікою пізньолатенського періоду в Центральній Європі... Поява слідів кельтської мальованої кераміки на поселенні в Новосілці заслуговує на спеціальне підкреслення, бо то є єдиний на наш час факт знаходження того типу кераміки на наших землях”.

Унікальним до сьогодні залишається відкрите у 1962 р. Л.Крушельницькою біля с.Бовшів вже згадане землянкове житло з комплексом кераміки пізнього періоду кельтської культури, яке датується серединою II - I ст. до Р.Х. Нещодавно ще одне напівземлянкове житло з керамікою латенського типу відкрито В.Бараном у с.Куропатники поруч Бовшева (за інформацією Л.Крушельницької). Окрему групу латенських старожитностей зі Східної Галичини становлять монети, фібули й прикраси. Так, з Теревовлі походить імітація тетрадрахми Лісімаха (IV ст. до Р.Х.), а з села Скоморохи - скарб срібних і золотих монет - імітацій тетрадрахм Філіпа II Македонського - та кістяний браслет. У Сокалі знайдено горщик із кельтськими золотими монетами, а в с. Липівці - монету Олександра

Великого. На особливу увагу заслуговує бронзова шийна гривна із зубцями по краях із с. Залісся на Тернопільщині. Цікавими є ряд бронзових і залізних фібул середньої ранньолатенської схем із Дублян біля Львова, Городниці, Стефанівки та інших пунктів. Великий інтерес викликає срібна фігурка у вигляді голови бика, знайдена у ріці Сян у с. Радимне поблизу Перемишля 26 червня 1826 р. Фігурка рясно оздоблена геометричним різним орнаментом. З надзвичайною вишуканістю вимодельовані довгі роги, які на кінцях прикрашені двома великими кульками. Дослідники припускають культове призначення цієї фігурки, а її датування визначають у межах пізнього Латену. В селі Медика, яке розташоване майже поруч з місцем знахідки голови бика, виявлено срібну кельтську монету, а в с. Трепче в цьому ж районі - ще одну кельтську монету: золотий статер, карбований у другій чверті II ст. до Р.Х.

Зауважимо, що в околицях Перемишля дотепер знайдено одинадцять пунктів латенського часу. В окремих з яких є графітова кераміка: Сірокошці, Фредропіль, Вітошинці, Острів, Богохвали. Скупчення згаданих пам'яток в околицях Перемишля, пов'язане з наявністю тут урожайних лесових ґрунтів, стратегічно вигідним розташуванням цих місць на перехресті важливих транскарпатських шляхів, а головне - з численними виходами соляних джерел і можливістю їх експлуатації. Т.Сулімірський, даючи своє пояснення концентрації пам'яток II ст. до Р.Х. - початку Р.Х. в околицях Ясла, Кросна і Сянока, вважає їх спорідненими зі східнославацькою групою пам'яток латенського часу, яка була синхронна пуховській культурі, а на пізньому етапі співпадала з пам'ятками липицького типу Верхнього Подністров'я.

Вивчаючи срібну голову бика з Радимна, не можна не помітити, що роги у нього так само вигнуті і прикрашені кульками на кінцях, як і на чотирьох парах рогів, які прикріплені до вінців казанка з Колоколина. Нашим знахідкам можемо навести численні аналогії. Так, наприклад, на краях вінців бронзового казанка із Сен-Коломб (департамент Кот д'Ор, Франція) бачимо чотири видовжені голівки звіра, які так, як і на казанку з Колоколина, підносяться над отвором з чотирьох країв вінців. Мабуть, і в першому, і в другому випадках маємо образні втілення якоїсь ідеї, пов'язаної, напевно, зі світосприйманням чи осмисленням світобудови (чотири сторони світу?).

Образ бичачих рогів у кельтському мистецтві та релігії - один з найзагадковіших. На кінчиках рогів часто бачимо кульку. Такі ку-

льки є, наприклад, на культовому бронзовому шоломі 25 р. до Р.Х., знайденому в Темзі. Близькі паралелі знаходимо також на срібному казані з Гундеструпе (Данія), куди він був привезений на початку I ст. до Р.Х. з території сучасної Угорщини, де, як вважають, був виготовлений. На цьому казані серед різних зображень представлений чоловік у рогатому шоломі з кульками на кінцях рогів. У кельтській світоглядній символіці казан займав одне з найважливіших місць. В Ірландії магічний казан був символом достатку, безсмертя і часто клався на священне місце, відведене в будинку. Під час урочистостей, відомих під назвою “гобнія”, в казані варилося магічне пиво для харчування і підкріплення божества.

Можливо, що подібне призначення міг мати і срібний казанок з Колоколина. У висновок аналізу вищеприведених свідчень наголошено про виявлені 13 кельтських опідумів на території Галичини, які потребують археологічного дослідження, про що висловився М.Бандрівський в розмові з автором цього дослідження [30].

Як бачимо велика кількість речей знайдених на території Галичини потребувала їх аналізу та співставлення з кельтськими речами з інших територій Східної Європи, зокрема Волині. Перший хто постарався зробити аналіз кельтських речей в Східній Європі був А.Спіцин, який на спеціальній карті, окрім польських знахідок вказав знахідки на території України в Заліссі та Водяному. Дослідник наголошував також, що окрім Заліського поховання кельтів в Археологічну комісію поступили кельтські речі знайдені на кладовищі в с. Великої Тернови Новоушицького р-ну, Подільської губернії. Всі ці речі: умбон, шпори, наконечник стріли, руків'я щита, зігнутий меч, характеризують кельтський поховальний обряд Подністров'я та Побужжя.

Це не єдине поховання кельтів. В 1891 році в Волинській губернії був віднайдене поховання кельтського воїна. Усі речі, описані Оссовським: великий меч, черепки, перепалені кістки, зломлені шпори, мідна поясна пряжка і залізне вите коло від дерев'яного відра. На Херсонщині була знайдена кельтська фібула і кельтський глечик [31].

В іншій своїй роботі “Поля погребальных урн” О.О.Спіцин наголошує, епоха Латена на території України (Юго-Западной Руси) зафіксована сьогодні знахідками в: Заліссі, Громівцях, Великому Тернові і Водяному. Ми бачимо, що кельтські старожитності тягнуться по всьому березі Чорного моря до Кубані, та ці відкриття і аналіз кельтських речей було зроблено в XIX столітті. В XX століт-

ті, наголошує О.О.Спіцин, були знайдені багаті латенські поховання на Волині. В 1924 році поховання епохи Латена з тілоспаленням були знайдені на ріці Случ С.Гамченком [32].

Справжньою сенсацією стали знайдені в 1904 році кельтські речі, які зберігаються в Кам'янець-Подільському музеї: меч, остроги, спис, умбон, руків'я щита [33].

Охарактеризуємо ці кельтські знахідки на Волині, які, здавалось, для історії були забуті. Так в 1901 році при проорюванні поля між с.Лепесівкою та Ольшаницею в могильнику селянин виявив глиняні горщики. Опісля всі знайдені речі черепки і урни були відправлені до Волинського статистичного комітету. Всі глечики і урна були реставровані тоді ж. Вони виготовлені з сіро-білої глини. Посуд виготовлений на гончарному колі і полірований [34]. Такі знайдені старожитності ще тоді класифікувались як латенські. Для уточнення Я.Яроцький вислав їх знаменитому археологу В.Хвойкові, який визначив їх латенські. У відповідь Я.Яроцькому В.Хвойко відписав: "посуд очевидно, пізнього Ромашківського Латену". Ці ж твердження щодо цих старожитностей він висловив у своїй праці "Поля поховань в середньому Придніпров'ї" [35].

В 1957 році на правому березі Каховського водосховища біля с. Верхня Тарасівка Дніпропетровської обл. археологом А.В.Бодянським було розкопано ґрунтове поховання з трупопкладенням. Серед знахідок домінують залізні речі військового походження: кельтський довгий меч, наконечники стріл, наконечники списів, ножі. Знайдено також уламки кельтської фібули, фрагмент посудини з червоно-жовтої глини покритий світло-жовтим ангобом і орнаментом у вигляді горизонтальних смуг, намистину із світло-зеленої пасти з позолотою з трьома очками біло-сірого кольору. Всі знайдені речі відповідають кельтським виробам із Закарпаття, Подністров'я і середньої Європи, і датуються III ст. до Р.Х.

Знахідки кельтських речей мають місце в похованнях Неаполя Скіфського і Ольвії [36]. На карті К.Птолемея позначено, що ріка Рось витікає з озера, яке має назву Амадока, яке знаходиться на території Вінницької обл. На самій ріці К.Птолемей розміщує чотири населені пункти: Лейнум, Сарбакум, Ніоссум, Метрополіс - місцезнаходження яких поки що не виявлено. Слід наголосити, що Метрополіс розміщений в усті р. Рось на правому березі при впадінні в Дніпро. Це місце знаходиться на території Черкаської області, поблизу м. Канева. Характерно, що власне в цьому місці знайдені кельтські речі.

Вище по Дніпру, за свідченням карти К.Птолемея, розміщені опорні пункти-міста: Сірімум, Сарум, Амадока, Анагарфум, місцезнаходження яких також поки що невідоме. Можливо, вони розташовані на території Черкаської та Київської областей. Не слід виключати, що один з цих населених пунктів знаходиться в околиці сучасного Києва, що дає право припускати заснування кельтами Києва. Розташування населених пунктів на Росі та Дніпрі співпадає з розташуванням латенських знахідок в цьому регіоні. Дана проблематика потребує ретельного археологічного дослідження, зокрема проведення пошукових робіт. В першу чергу, на нашу думку, пошук міст Подніпров'я, беручи за основу свідчення карти К.Птолемея, можна починати з виявлення місцезнаходження міста Метрополіса, який розташовувався при впадінні Росі в Дніпро. Опісля, якщо свідчення карти про розміщення Метрополіса підтвердяться, можна з'ясувати питання про інші населені пункти.

Слід відзначити, що кельтські знахідки, виявлені археологами на Дніпрі, опорні пункти, дають право припускати, що кельти робили з них військові походи в скіфський світ в Таврію і на Кавказ, про що наголошував Ефор. На нашу думку, регіон Подніпров'я став межею між скіфською та кельтською цивілізаціями [37].

Як наголошує А.В.Бодянський кельтське військове спорядження з Верхньо-Тарасівського могильника не є єдиним свідченням про присутність кельтів в Подніпров'ї. Так біля с. Привільного біля затопленого Гадючого порогу було знайдено декілька латенських наконечників стріл. Біля с.Федорівки, Верхньо-Хортицького р-ну Запорізької обл. на р. Квітиній знайдені наконечники стріл, які датуються V-IV ст. до Р.Х. Біля с. Верхня Хортиця виявлено поховання з латенським мечем, яке датується V-IV ст. до Р.Х. [38].

Наявність кельтських поховань та речей в середньому Подніпров'ї, які датуються V-IV ст. до Р.Х., роблять проблему кельтів більш зрозумілою у контексті вивчення їх впливу на територію України. Ми бачимо поховання кельтських воїнів, що свідчить про довготривале перебування кельтських військових загонів в цьому регіоні. В основному тут ми бачимо кельтів як військових людей, оскільки домінують знахідки озброєння: мечів, стріл, списів. Ніхто не може відкинути версію, що передові загопи кельтів заволоділи Подніпров'ям в V-IV ст. до Р.Х. Знахідки кельтських речей, вважає Д.А.Мачинський, дають право наголошувати, що Подніпров'я і Північне Причорномор'я було зоною стику Східної (скіфи, сармати) і західної (слов'яни, кельти) цивілізацій [39].

Не слід виключати, що прийшли кельти в регіоні Подніпров'я розвинули торгівлю, гончарну та металургійну галузь господарства. Тут розпочався імпорт і експорт різноманітних товарів.

На сьогодні вчені виявили вже багато кельтських старожитностей, які розподіляються як імпортні та речі, виготовлені на території України.

Найбільш поширені на території України кельтські фібули, їх знайдено більше 300. Їх поділяють на три періоди: ранньокельтські, середньокельтські, пізньокельтські. Ранньокельтські фібули, їх знайдено 10 штук, датуються –IV ст. до Р.Х.; середньокельтські, їх знайдено 200-300 штук, датуються –II-I ст. до Р.Х.; пізньокельтські, їх знайдено 200 штук, датуються I ст. до Р.Х.- II-III ст. Р.Х. Таким чином, наголошує Ю.Кухаренко, знайдено багато кельтських речей місцевого виробництва, які датуються, починаючи з IV до Р.Х. і продовжують існувати до III ст. Р.Х. [40]. Знайдено багато предметів кельтського озброєння і кінського спорядження. Знайдено 7 кельтських мечів (середньолатенський тип), два списа залізні, 3 бронзові шоломи, шпори, сокири-кельти, бритви, ножі, горшки, погребальні урни IV ст. до Р.Х. Найголовніше, що знайдено скарб кельтських срібних монет біля м. Сокаля. Окрім монет тут знайдено посудину, наповнену кельтськими золотими монетами [41]. Знайдені речі вичерпно характеризують кельтську господарську та військово-політичну систему IV ст. до Р.Х. – III ст. Р.Х.

На нашу думку, настав час по археологічних матеріалах реконструювати її і припустити, як виглядав кельтський воїн, військовий загін кельтів на території України. Вчені уже припускають, що значні групи кельтів проникли в Україну в IV-III ст. до Р.Х. Їх присутність відчувається в Причорномор'ї, Галичині, Подніпров'ї. Це видно по кераміці, де кельтська кераміка виготовлена на гончарному крузі, замінює ліпну зарубинецьку кераміку. Власне, вона започатковує гончарне виробництво. Вплив кельтів був відчутний навіть через декілька століть по їх розчиненню в слов'янському етносі. Ми знаходимо його в матеріальній культурі, мові фольклорі, релігії слов'ян регіонів України [42].

Їх цивілізація, як засвідчують археологічні джерела, простягається до Дніпра, про що засвідчує кельтське захоронення біля с. Залісся на правобережжі Прип'яті, неподалеку від устя, яке було відкрите М.Ф.Біляшевським [43]. О.О.Спіцин вважав, що поховання біля с. Залісся одна із яскравих проявів Латенської культури в Східній Європі. Розглянувши всі наявні в його час латенські старо-

житності Західної України він прийшов до висновку, що вони плавно тягнуться на Волинь та Подніпров'я і охоплюють також частину Прип'яті [44].

Рухом кельтських старожитностей на схід займався Д.А.Мачинський, який вважав, що в V-IV ст. до Р.Х. кельти проживали на Закарпатті та Прикарпатті, в IV-III ст. до Р.Х. в Подніпров'ї та в районі Прип'яті (Заліський пам'ятник кельтів на Прип'яті). Все це може засвідчувати про проникнення кельтів далеко на північний схід. Комплекс в с. Залісся не єдиний кельтський пам'ятник. Тут же знайдено ряд ранньолатенських фібул IV ст. до Р.Х. біля с. Липлява, біля с. Пекари (Правий берег Дніпра), бронзові литі зображення голови, маски, голова і різні побутові предмети. Всі речі, наголошує Д.А.Мачинський місцеві, що може свідчити про розвиток кельтського виробництва та мистецтва на правобережній Україні. В основному розвиток кельтської культури в Україні, на думку дослідника, по аналізі археологічних свідчень припадає на 275-125 роки до Р.Х. Всі ці речі тотожні з речами і культурою Латена Центральної Європи. Отже, наголошує Д.А.Мачинський, єдиний цілий комплекс біля с. Залісся по обряду поховання і інвентарю є кельтським. Це очевидно кельти-галати які проникнули з Галичини в Подніпров'я, де знайдені аналогічні кельтські речі [45].

Що стосується речового матеріалу, який позначає кельтську культуру в Україні, то найповніше їх представив у своїй роботі З.Возняк [46]. Згідно з висновками цього вченого, кельтські речі в Україні, це велика кількість фібул з Залісся, Малої Сохарни, Головни, Липляви, Дублян, ранньолатенські фібули із Паркан; середньолатенські - Вороніно, Пирогів, Верхня Арасівка, Золота Балка. Кельтські шоломи - Мар'ївка, Великий Токмак, бронзові браслети - Іване-Пусте, скляні браслети - Степанівка та інші. Знайдені фігурки кельтських воїнів озброєних щитами, кельтські бляхи-маски. Велика кількість фібул знайдена в Придністров'ї на розкопках могильника біля с. Долиняни на середньому Дністрі, в городищі Рудь та приведених вище.

Слід наголосити, що схожі кельтські фібули знайдені і в Подніпров'ї в с. Біївці, Богуславського р-ну Київської обл. і Надпоріжжі. Зокрема в Надпоріжжі знайдена велика кельтська бронзова гривна з печатоподібними закінченнями. Характерно, що вона знайдена при розкопках слов'янського поселення на Макаровім острові. Друга кельтська гривна була знайдена на Чернігівщині в с. Мельниківці в 1910 році і чомусь не була зауважена дослідниками. Знайдена та-

кож і золота кельтська гривна в скарбі в Бережанці І.С.Винокуром. Всі знайдені речі датуються III ст. до Р.Х. Як зауважувала І.П.Русанова, окрім золотих, срібних і бронзових гривень, по всіх регіонах України знайдені і кельтські браслети, гончарний посуд та його залишки. Однак основні достовірно кельтські центри виявлені тільки в трьох місцях Галіш-Ловачка, Бовшів і Залісся, що пов'язується відповідно з Закарпаттям, Прикарпаттям, Галичиною і Подніпров'ям. На цій території, наголошувала дослідниця, знайдено 45 достовірних пам'яток, які розміщені від Ужгорода, Мукачева до Подніпров'я і Криму.

Так на Закарпатті віднайдено 40 поселень кельтів, на Прикарпатті близько 24, де основним є поселення кельтів біля с. Бовшів, відкрите Л.Крушельницькою. На Волині до 10 кельтських пам'яток і в Подніпров'ї до 5, де Заліська пам'ятка є основною [47].

Попробуємо проаналізувати розвиток кельтської культури в Україні з найраніше знайдених і достовірно датованих речей.

Найбільш ранньою річчю кельтів в Україні є кельтський меч з іксоподібним руків'ям, знайдений в Галіш-Ловачка, він датується V ст. до Р.Х.

Другий меч датується III ст. до Р.Х.

Наконечники стріл та списів датуються V та IV ст. до Р.Х.

Колісниці кельтів датуються більш точно 280-212 роками до Р.Х.

Браслети та інші приналежності IV-III ст. до Р.Х.

Ножі, фібули III ст. до Р.Х.

Найстародавніші кельтські речі зафіксовані на території від Закарпаття до Подніпров'я датуються V ст. до Р.Х.

Мечі та списи, знайдені в Подніпров'ї теж датуються V ст. до Р.Х.

Фібули, браслети, гривни - IV ст. до Р.Х.

Класичні фібули, перехідні фібули IV-III ст. до Р.Х.

Вся решта речей: маски, ножі, гончарний посуд –III-I ст. до Р.Х. [48].

Санкт-Петербурзький вчений М.Щукін наголошує, що ріст кельтської культури на території України відбувався з V ст. до Р.Х. і проходив до I ст. Р.Х. На думку дослідника, в I-II столітті під час приходу в регіон римлян він не згасає і по відході римлян починається кельтський ренесанс. На його думку черняхівська культура, досліджена археологами на більшості території України, розвивається на кельтській гончарній технології. Навіть в III-IV ст. Р.Х. вона тотожна з кельтською в Центральній і Західній Європі. У I-III ст., наголошує дослідник, по відході римського впливу починається

виробництво кераміки кельтських зразків. Така ситуація виникає на території Румунії, Угорщини, Чехії, Словаччини Польщі і України. Починається цей процес в Британії та Німеччині і тягнеться до України, що засвідчено черняхівською керамікою, яка виготовляється на території України на кельтській основі, що доводить наявність кельтського ренесансу. Не слід виключати що такі ж процеси проходили в культурі і релігії. Як засвідчують археологічні джерела, у II ст. Р.Х. виходять з моди римські речі: фібули, прикраси, зброя і поступово цю нішу знову займає кельтська культура, військово спорядження, що видно по еволюції зброї. В III ст. Р.Х. на зміну короткому римському мечу приходять довгий рубаючий кельтський меч, який був поширений за 200 років до приходу римлян і був впроваджений кельтами. В цей же час щезають умбони щитів і з'являються сферичні умбони на важких щитах. Наконечники стріл та списів теж набирають рис кельтських. Вся ця епоха, наголошує М.Щукін, називається кельтським ренесансом. Він охоплює і територію України. Відновлення кельтських традицій на території України в II-IV ст. Р.Х. обумовлюється як політичними, так і економічними переминами, оскільки вплив Риму на населення України не був настільки глибоким, як майже 800 літній вплив кельтів. В такому мінливому світі під кельтським впливом розвивається і черняхівська культура в Україні. Тут теж в II-IV століттях відбувається кельтський ренесанс, інакше її становлення та розвиток не може бути зрозумілий [49].

Окрім черняхівської, де яскраво прослідковується вплив кельтської культури, наголошувала І.П.Русанова, слід долучити і археологічні пам'ятки пшеворської, зарубинецької, оксивської культури та культури Поянешти-Лукашівка, які теж були під могутнім впливом кельтів. Кельтські форми фібул, зброї, прикрас дозволяють нам наголошувати, що ці культури були в ореолі кельтської, латенської культури. На Прикарпатті та Подністров'ї, наголошувала дослідниця, виявлена велика кількість кельтських речей, як випадкових, так і пам'яток. Особливо відчутний кельтський вплив в ореолі пам'ятників пшеворської, зарубинецької та скіфської культур, та культурі Поянешти-Лукашівка [50].

Таким чином, згідно з сукупністю свідчень, археологічні та топонімічні джерела фіксують нам перебування кельтів-галатів на території України від Закарпаття до Дніпра, де основна їх концентрація фіксується в IV-III ст. до Р.Х. в період активного руху на схід, де вони залишаються значною політичною силою до I ст. Р.Х. Ан-

тичні джерела розповідають нам, що в III-I ст. до Р.Х. східні угруповання кельтів називаються галатами. На жаль про кельтів-галатів, які проживали на території Галичини, збереглося лише одне-єдине джерело, яке засвідчує проживання кельтів від Карпат до Дніпра, це знаменитий “Декрет в честь Протогена” в якому наголошено, що: ”галати і скіри утворили союз і зібрали великі сили маючи намір напасти на Ольвію, а також, що фісамати, скіфи і савдарати шукають укріплені місця, боячись жорстокості галатів” [51].

Безсумнівно, що галати Прикарпаття і Подністров’я, згадані галати в “Декреті в честь Протогена” це кельти Прикарпаття і Подністров’я, на території яких Клавдій Птолемей зафіксував великі міста. На нашу думку це майбутні кельто-слов’яни бастарни, які були крайньосхідним галатським угрупованням і в якому провідну політичну роль відігравали галати. Що ж до скірів, то це, на нашу думку, одне з найбільших слов’янських об’єднань, очевидно сколотискладівни, які проживали на території Прикарпаття, Буковини та Подністров’я, частково обіймаючи Волинь. Дане джерело вчені датують III ст. до Р.Х. [52].

Проживанням в Прикарпатті і Подністров’ї кельтів-галатів засвідчено жорстоким підкоренням і завоюванням народів Подністров’я. Кельти-галати наводили жах на всі народи, що проживали поблизу Ольвії. Д.А.Мачинський, співставивши всі наявні свідчення, дійшов висновку, що кельти з середини II ст. до Р.Х. продовжували відігравати визначну роль в історії Південно-Східної Європи. На його думку, сукупність всіх свідчень говорить, що групи кельтів займали в цьому регіоні визначальну політичну і економічну роль. Можна твердити, наголошує дослідник, що Прикарпаття–Галичина своєю назвою зобов’язана кельтам-галатам, дуже вже близькими є політична та торгово-економічна структура галатського і слов’яно-галицького суспільства. Політична, торгово-економічна і культурна структурна організація галатів майже тотожна з майбутньою структурою пізнішого кельто-слов’янського витвору Галицької Русі [53].

Найсильніше відчутна політична роль кельтів на території від Карпат до Подніпров’я з середини III ст. до Р.Х. до першої половини I ст. до Р.Х. Занепад в I-II ст. Р.Х. кельтської культури в Україні пов’язується з приходом в регіон висококультурної Римської держави і в її політичному та торгово-економічному впливі на племінні конгломерати, що проживали на території України. Вплив Риму і занепад в I-II ст. Р.Х. кельтської культури проглядається на тлі за-

гального занепаду кельтської культури в Центральній та Західній Європі. Однак, частково на території України, зокрема в басейні Дністра, Бугу та частково Дніпра продовжує утримувати панівне становище кельтська військово-політична знать, однак вона швидко розчиняється в місцевому суспільстві. Найбільший процес асиміляції кельтської знаті проглядається в II-III ст. Р.Х., що видно по матеріалах липецької культури, хоча, як наголошує І.Д.Зильмонтович, окремі яскраві риси кельтської культури в населення України виявляються і значно пізніше в IV- V ст. Р.Х. [54].

Археологічні та письмові джерела засвідчують, що в Карпатах і Прикарпатті в II-III ст. Р.Х. проживала досить значна група кельтів “теврисків”, “тектосагів”, “вольків”, в Подністров’ї “боїв”, що співставляється і сьогодні з рядом прізвищ в Галичині :”Гальчук, Галюк, Гальченко, Гальчинський, Галів, Бойчук, Бойко, Бойченко, Бойчинський і т. д.”, що потребує подальшого дослідження, оскільки ряд народностей Галичини: бойки, лемки на пряму пов’язуються з етно-племенною культурою стародавніх кельтів [55].

Як бачимо, роль кельтів в розвитку етніміки та топоніміки політичної, економічної та релігійної організації території України у подальших дослідженнях може відігравати значну роль, особливо тепер, коли на території України виявлені достовірні кельтські пам’ятки, які вказують на взаємовідносини кельтів зі слов’янським світом, що прослідковується мовознавцями та лінгвістами в слов’янській мові [56].

Дана проблема після подальшого накопичення археологічних джерел заслуговує всестороннього аналізу та вивчення.

Список джерел та використаної літератури:

1. Ф.П.Филин. Образование языка восточных славян. М.Л.1962.
2. А.А.Schachmatow. Zualtesten slavisch-keltischen Beziehungen. // Archiv fur slavische Phislogie. Bd. XXXIII. Berlin. 1912, s. 51-59.
3. В.В.Седов. Славяне и кельты (по данным археологии). IX Международнй съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с. 102.
4. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. М. 1991, с. 41-48, 97-99, 99-102, 223-234.
5. В.В.Седов. Славяне и кельты (по данным археологии). IX Международнй съезд славистов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. М. 1983, с. 102.
6. Т.Lehoczky. Adatok hazank archaologijahor kulonos twkintettel Beregmegyere es kornyekere. Munkacz. 1892. О. 25.
7. Т.Lehoczky. Adatok hazank arcaeologijahor kornyekeken // Arcaeologiai Ertesito. Budapest. 1908. К. 28.
8. J.Ejsner. Latenski pamatky na Slovensku a u Podkarpatski Rusi. Praha, 1922.
9. J.Zaltukal, E.Zaltukal. Adatok Podkarpatszka Rusz praehistoriajahoz. Mukacevo. 1937.
10. P.P.Sova-Gmitrov. Nove latenske nalezy na Zakarpatske Ukraune // SLA. 1958, Bratislava, t. 6, s. 1.
11. В.І.Бідзіля. Поселення Галіш-Ловачка // Археологія. Київ. 1964, т. 117.
12. В.І.Бідзіля. З історії чорної металургії Карпатського узгір'я рубежу нашої ери. // Археологія. Київ. 1970, т. 24.
13. В.І.Бідзіля. Латенские традиции в Черняховской культуре // КСИА. М. 1970, вып. 121.
14. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. Київ. 1971.
15. І.М.Глинчак. Е.А.Балагурі. Археологічні дослідження в зонах меліоративних робіт Закарпатської обл. // Дослідження стародавньої історії Закарпаття. Ужгород. 1972, с. 101-102.
16. M Smizko. Stanowisko wczesnorzymske w Kolokoline pow Rogatyn WA XIII 1935, s. 155-159.
17. Z. Wozniak. Osadnictwo celtyckie w Polsce. Wroclaw, Warszawa, Krakow. 1970, s. 24-31.

- B.Cerska. Sur problematigue de l'habitat celte en Haute Silesie // *Archaeologia Polona*. T. 12. Wroclaw, Warszawa, Krakow, Gdansk, 1970, s. 297-320.
- Czerska. Sprawozdania archeologiczne. T.16. Warszawa. 1964, s. 124-131.
16. Pasternak J. Ruske Karpaty v archeologii. - Praha, 1928. - S. 128.
Пастернак Я. Коротка археологія західноукраїнських земель. - Львів, 1928. - С. 36-37;
- Pasternak J. Die Kronenhalsringe im Osten // *Jahrbuch fur Vorgechichte*. - Posen, 1943, T. I.
17. Pasternak J. Ruske Karpaty v archeologii. - Praha, 1928. - S. 181.
18. Л. Нидерле. Славянские древности. М. 1956, с. 36.
19. M.Smizko. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. Lwow. 1932. S. 125-137.
20. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, 298-299, с. 300-301, с. 302-307.
21. I.Lelewel. Narody na ziemiach slowianskich. Poznan. 1853, s. 116-142, s. 158-184;
П.П.Шафакрик. Славянские древности. М. 1848, т. I, кн. I, с. 206-208, с. 402-405.
22. Т. Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. Львів 1878, с. 23-29.
23. А.С.Петрушевич. Сборник издаваемый Галицко русской матрицей. Львов.1885, вып.І, вып.ІІ, с. 30-31.
24. W.Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens // *Osterreichisch Monarchie in Wort und Bind*. Wien. 1888, s. 126-128.
25. А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов. 1887, с. 72-79.
26. Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. Львів .1878, с. 23-29.
27. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. Советская этнография. 1948, №2, с. 13-14.
28. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. Краткие сообщения института археологии (СКИА). 1965, с. 119-122.
29. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. СКИА.1965, с.119-122.
30. М.Бандрівський. С.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Київ-Львів. 1996. Вип. ІХ, с.13-16.

31. А.Спицын. Памятники латенской культуры в России. ИАК, вып.12. Спб. 1904, с. 78-86.
32. А.А.Спицын. Поля погребальных урн. Советская Археология. М. 1948, т. X, с. 54-55.
33. В.Сіцинський. Нариси історії Поділля. 1927, с. 63.
34. Я.Яроцкий. Некоторые памятники древности близ с. Лепесовки, Кременецкого уезда. Известия императорской Археологической комиссии. Спб. 1909, вып.29, с. 54-64.
35. В.Хвойко. Поля погребений в среднем Приднепровье. Записки Ю.З.А.О., т. XII, с.172-190.
36. А.В.Бодянский. Скифское погребение с латенским мечом в Среднем Поднепровье. Советская археология. 1962, №1, с. 276-277.
37. В.С.Ідзьо. В.С.Арзюх. Кельтські старожитності Дніпровського регіону України. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. II, с. 252-254.
38. А.В.Бодянский. Скифское погребение с латенским мечом в Среднем Поднепровье. Советская археология. 1962, №1, с. 276.
39. Д.А.Мачинский. О культуре Среднего Поднепровья на рубеже скифского и сарматского периодов. Краткие сообщения института археологии. М. 1973, вып. 133, с. 3-4.
40. Ю.В.Кухаренко. Распространение латенских вещей в Восточной Европе. М. 1959, № 1, с. 31-37.
41. Ю.В.Кухаренко. Распространение латенских вещей в Восточной Европе. М. 1959, №1, с.40.
42. Ю.В.Кухаренко. Распространение латенских вещей в Восточной Европе. М. 1959, № 1, с. 43.
43. Н.Ф.Билишевский. Поля погребальных урн эпохи La Tene в Радомысльском уезде Киевской губернии. АЛЮР. № 1-2, за 1904 г. Киев. 1904, с. 13-18.
44. А.А.Спицын. Латенская культура в России. ИАК, вып. 12, 1904, с. 78-85.
45. Д.А.Мачинский. О культуре Среднего Поднепровья на рубеже скифского и сарматского периодов. КСИА, 1973, вып. 133, с. 6-9.
46. Z. Wozniak. Osadnictwo celtyckie w Polsce. Wrocław, Warszawa, Krakow. 1970, s. 24-31.

47. И.П.Русанова. Памятники Латенской культуры на территории Закарпатья и к востоку от Карпат . Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. – первой половине I тысячелетия н.э.М.1993, с.67-84.
48. И.П.Русанова.Памятники Латенской культуры на территории Закарпатья и к востоку от Карпат. Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. – первой половине I тысячелетия н.э.М.1993, с.79-80.
49. М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 18-23.
50. П.Русанова. Памятники Латенской культуры на территории Закарпатья и к востоку от Карпат . Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. – первой половине I тысячелетия н.э. М. 1993, с. 67-68.
51. ІРЕ, ², 32.
52. В.В.Латышев. Исследование об истории и государственном строе города Ольвии. Пб. 1887, с. 69-86.
53. Д.А.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Археологический Сборник. Ленинград. 1973, вып. 15, с. 52-53.
54. И.Д.Зильмонтович. Гончарные печи Луки-Врублевской. КСИА,1967, вып.112, с. 116-117.
- 55.Віктор Ідзьо. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. Агенція Релігійної Інформації. Львів 2001, с. 42-122.
56. О.М.Трубачев. Название рек Правобережной Украины. М. 1968, с. 276-282, с. 210.

Розділ IV. Кельти-галати - фундатори Галичини III ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х.

Сукупність свідчень як літописних, так і археологічних, починають проливати світло на проживання кельтів і формування ними соціально-економічних і політичних інститутів у III ст. до Р.Х.- III ст. після Р.Х. на території сучасної Галичини.



Рис. 84. Рух кельтських племен галатів та боїв через Карпати на територію Прикарпаття та Подністров'я

Проживання кельтів в Галичині і їх вплив на формування політичних соціально-економічних організацій у слов'ян вже починає отримувати різностороннє топографічне, лінгвістичне і археологічне підтвердження. Уся сукупність фактів дає право наголошувати, що кельто-слов'янські стосунки в Галичині почалися приблизно з IV-III ст. до Р.Х., де у II ст. до Р.Х.- I ст. після Р.Х. кельти були уже досить відомим етносом [1], який кристалізував слов'янську племінну державність, що проглядається на археологічному матеріалі в регіонах сучасної Галичини [2]. Як свідчать джерела, проживаючі в Дунайській котловині кельти у IV ст. до Р.Х. швидко просунулися на територію Чехії і Подунав'я. Експансія кельтів була обумовлена їх економічним, політичним і культурним підйомом в гальштатсь-

кий і пізніше в латенський час, тобто у IV-III ст. до Р.Х. В Чехії і Моравії, пізніше в Паннонії і в Подністров'ї-Галичині, внаслідок проникнення кельтів, виник симбіоз місцевого населення з кельтами. З цього моменту, наголошує О.М.Трубачів, і почався етнічний, культурний і економічний і політичний вплив кельтів на слов'ян Галичини [3]. Окрім культурного впливу кельтів в умовах мирного симбіозу, очевидно, відбувся і військовий натиск кельтів на регіон Прикарпаття, що зафіксовано в руському літописі [4]. Слов'яни змушені були під натиском кельтів відступати в область Вісли, Дністра, Прута і розселюватися по усьому регіону Карпат.

У Карпатському регіоні дослідники відзначають найтісніше проникнення кельтів у слов'янське середовище, чим пояснюється перейняття слов'янами кельтських металургійних термінів, а також відчутно у топонімі. Цілком можливо, що закріпившись у регіоні Карпат, кельти поширили свій вплив на весь регіон Подністров'я. Археологи пов'язують з впливом кельтів на слов'ян поховальні обряди кельтів у пшеворо-слов'янській культурі, зокрема звичай згинання зброї: мечів, наконечників списів [5]. Топоніміка Подністров'я у перших століттях після Р.Х. усюди пов'язується з назвами галатів-галлів. Слов'яни в цей час переймають у кельтів техніку обробки заліза і інші технічні та культурні надбання, про що свідчать археологічні матеріали, які доводять, що слов'яни Карпат, Подністров'я розвивались на кельтських древніх культурних і технічних традиціях [6]. Внаслідок таких довготривалих зв'язків слов'ян з кельтами у них було настільки добре розвинуте ремесло, що воно і у пізньослов'янський час зберігало древні кельтські традиції. Кельтська гончарна кераміка зафіксована в усьому басейні Подністров'я. У Галичині досліджено ряд поселень, які спеціалізувались на виготовленні посуду. Усі вони тотожні з кельтською системою виготовлення посуду, усі вони активно функціонували і в римський час і мали вплив на технічний розвиток слов'ян Галичини, які дотримувалися місцевих слов'яно-кельтських традицій.

Кельтський вплив у Прикарпатті і Подністров'ї був настільки широким і глибоким, що це відбилося не тільки у матеріальній культурі слов'ян, але і в духовній. Він був настільки сильним, що його не можна порівняти з жодним з присутніх у даному регіоні іншим етнічним впливом.

Цей вплив очевидний і у ранньо-середньовічних старожитностях слов'ян, він поширювався і на поганську релігію, що видно із конструкцій культових споруд, обрядів і вірувань загалом. Слов'янські і

кельтські культові споруди, мистецтво, дерев'яні і кам'яні стилізовані фігури зберігають у собі древні кельтські традиції [7].



Рис. 85. Зона поширення кельтських старожитностей на Прикарпатті та в зоні басейну р. Дністра

Внаслідок глибокого культурного проникнення в Галичину кельтів і склалась кельто-слов'янська спільнота, яку археологи термінують як Пшеворська культура. Пшеворська культура розміщена у серцевинній Європі, охоплювала територію від басейну Одери до верхів'їв Бугу. Дослідники відзначають пшеворські старожитності кельто-слов'янського симбіозу і у Верхньо-Дністровському регіоні. Як зауважують археологи, тут середня площа поселень збільшилася від 2 до 4 тис. кв. м. у пізньолатенський час до 13-14 тис. кв.м. в III ст. після Р.Х. Помітно зросла тут і кількість селищ. Розкопки у Подністров'ї цілого ряду поселень пшеворців (кельто-слов'ян) зафіксовано археологічно. Пшеворські поселення в Галичині мають рядну забудову, при якій житла будувалися в ряд біля берегів рік, потоків, схилів. Власне такі поселення кельто-слов'ян зафіксовані на поселеннях верхнього Дністра і Побужжя, де житла знаходились на відстані 10-20 м. одне від одного [8]. Наявність у регіоні могутнього кельто-слов'янського етносу не могло не позначитись на його політичному розвитку.

Слов'яно-кельтські старожитності, які ми вивчаємо, у свій час проаналізував В.Деметрикевич, який вважав, що всі пшеворські старожитності Галичини належать бастарнам, котрих він вважав кельтами [9].

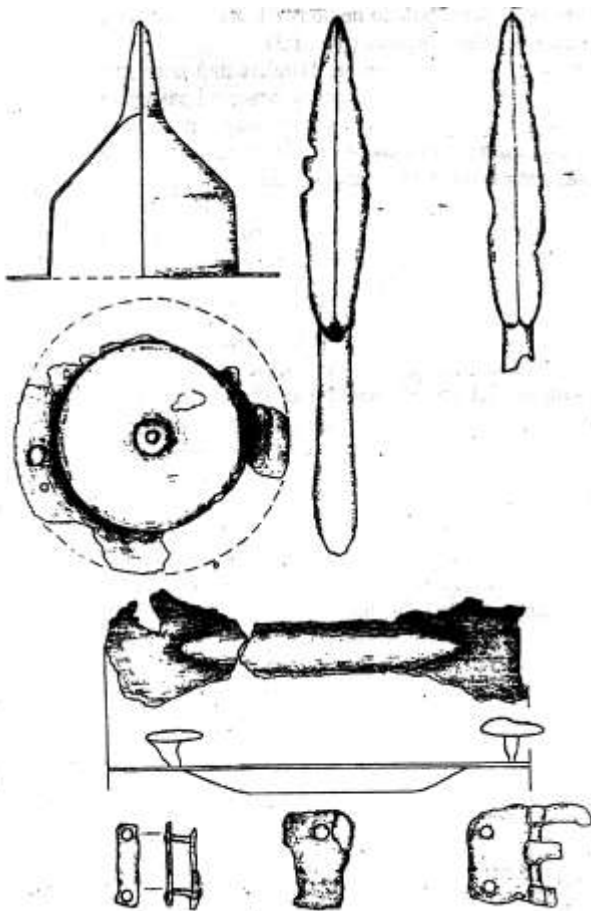


Рис. 86. Кельтські старожитності Пшеворського часу, знайдені поблизу міста Трускавця Львівської області

Результатом руху кельтів в Прикарпаття були нові соціально-економічні і політичні зміни, що охопили, окрім регіону Карпат і Прикарпаття, і регіон Подністров'я, де відзначені у великій кількості латенські старожитності [10].

Вплив кельтів на слов'ян Галичини продовжувався реально до II ст. після Р.Х., при ретельних дослідженнях навіть до V ст. після Р.Х. Внаслідок такого кельтського впливу сформувалася і зарубинецька культура, яка у останній час рядом археологів пов'язується з кельто-слов'янами бастарнами, яких локалізують у міжріччі Дністра і Серету, в регіонах Карпат і в українському Прикарпатті [11].



Рис.87. Кельтські залізні речі (музей археології Львівського Національного університету) та гончарна кераміка з території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)



Рис. 88. Кельтська гончарна кераміка, знайдена на території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ) Кельтські технічні і наукові пошуки відтворені у виробках кельтських майстрів. Сукупність фактів свідчить, що кельти у Центрально-Східній Європі відіграли таку ж приблизно цивілізаційну роль, яку греки відіграли у Північному Причорномор'ї, однак, як вважає М.Шукін, цивілізація кельтів була зовсім іншою, їх культура і особливо мистецтво, а значить і психологічне світогляд були ближчі слов'янам, ніж старогрецька культура Північного Причорномор'я. Кельти у Галичину принесли приблизно тотожну культуру, тільки на більш високому технічному і соціально-політичному рівні розвитку.

Вироби кельтських майстрів: золоті чи бронзові гривни, браслети, фібули і інші речі, які зовсім не поступаються по технології виготовлення античним виробам. Усі секрети точного лиття, карбування, гравірування були добре відомі кельтським майстрам.



Рис. 89. Кельтські фібули та заколки, знайдені на території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)

На початку свого історичного розвитку у V ст. до Р.Х. кельти стояли на одному соціально-економічному, політичному і культурному рівні з Римською рабовласницькою республікою. Та шляхи розвитку цих цивілізацій розійшлися, римляни розвинули свою соціально-військову організацію і досягли тут вершин мистецтва, а кельти у цій області так і залишились на стадії варварської держави, у якій ми проглядаємо елементи ранньофеодальних відносин, що видно з будівель культурно-релігійного характеру, тобто в області релігійно-магічних уявлень, про що свідчать кельтські святилища-обсерваторії для астрономічних спостережень. Кельти уміли передбачати майбутні події, зокрема сонячні і місячні затемнення.

Джерельні свідчення говорять, що великим авторитетом у кельтському суспільстві користувалися волхви-друїди, які уособлювали собою релігійних і політичних діячів, астрологів, поетів, літописців, а також, у певній мірі, концентрували своєю кастою всю надплеменну політичну і релігійну владу в цілому кельтському світі. Ймовірно, що друїди у регіональних державних структурах утримували у своїх руках всю повноту влади, яку представляли на колективних зборах усіх друїдів кельтського світу. Очевидно, Галлія -



Кельтія, яка розміщувалася на великій території від Піренеїв до Подністров'я, ніколи не була великою єдиною політичною одиницею. В усякому випадку, античні автори нічого не говорять про єдину велику державу кельтів. По усій ймовірності, єдиним для всього суспільства могла бути надплемінна корпорація волхвів-друїдів, в руках яких знаходилося навчання і виховання підростаючого покоління, суд. Вони були замирювачами різноманітних племінних чвар кельтських князів.

Рис. 90. Срібний культовий котел, знайдений у 1891 р. (Національний музей у Копенгагені)

З початку IV ст. до після Р.Х. кельти своєю могутньою військово-політичною організацією починають рух в області Балкан і Карпат. Європа була швидко завойована силою кельтських воїнів, озброєних двосічними мечами і великими щитами. Вся влада переходить до територіальних князів, які очолювали кельтські військові загони. Кельти, не зустрічаючи спротиву, дуже швидко захопили Карпати і області Подністров'я.

З появою кельтів у Прикарпатті - місцях розселення слов'янського етносу, регіону Карпат, створюється нова матеріально-технічна база для подальшого розвитку інших видів ремесел. Відбувається вдосконалення знарядь праці землеробства, як основної галузі господарства кельто-слов'янського етносу. В цей час з'являються нові землеробські знаряддя праці з залізним наральником, що підвищує ефективність обробки земель. Поряд із землеробством у регіонах Прикарпаття і Карпат починають розвиватися скотарство, вдосконалюються ремесла. Успіхи у землеробстві і ремеслі у кельто-слов'ян області Карпат і Подністров'я призвели до виникнення широкомасштабних торгових стосунків, за якими наступило завоювання нових земель на схід від Дністра [12].

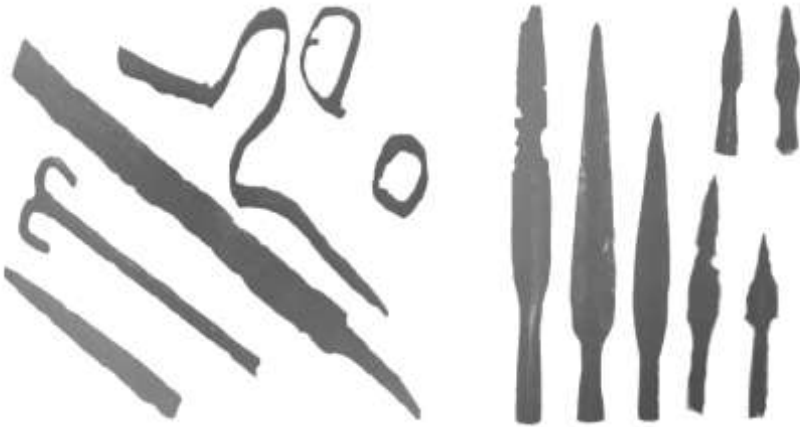


Рис. 91. Озброєння кельтських воїнів, знайдене на території Галичини (зліва - музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ, справа – Львівський історичний музей)



Рис. 92. Кельтські гончарні старожитності Пшеворської культури (Львівський історичний музей)

З кельтським впливом слід пов'язувати і наявність у слов'янських могилах Галичини обряду захоронення трупопокладення. У кельтів же слід шукати і витоки слов'янської кераміки, зокрема округлих мисок, штампованих орнаментів, двосічних мечів і т.д. [13].

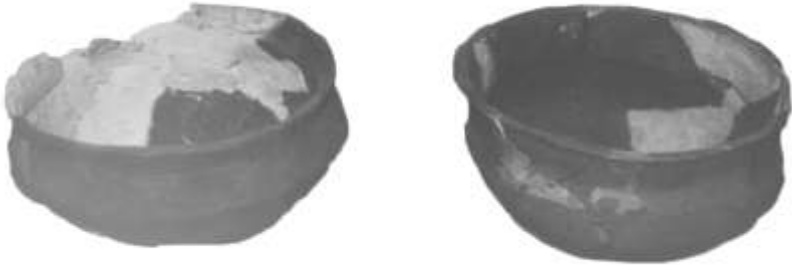


Рис. 93. Круглий ритуальний посуд, знайдений на території Галичини (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)

Етнокультурний розвиток кельто-слов'янського етносу на кельтській основі проглядав і В. Деметиркевич у регіоні Карпат і Прикарпаття [14]. Власне на основі типології кераміки, особливостей поховального обряду і деталей домобудування І.П.Русанова зробила висновок, що у Пшеворській культурі Прикарпаття і Подністров'я наявні слов'янські і кельтські компоненти. Власне з цього симбіозу, наголошує дослідниця, і кристалізуються ранньо-середньовічні слов'янські старожитності [15]. З приходом кельтів у Прикарпаття на кельтській основі в басейні Верхнього Бугу і Верхнього Подністров'я формується Пшеворська культура, яка засвідчується археологічно і на Середньому Подністров'ї (у Хмельницькій і Вінницькій обл. України.) [16].

Характерно, що питанню вивчення кельто-слов'янських старожитностей не приділяли ніякої уваги. Перші узагальнені роботи з питань вивчення кельто-слов'янського етносу по матеріалах Західних обл. України належать М.Ю.Смішку. Він дав повний опис слов'яно-кельтських поховань, провів їх хронологічну класифікацію, показав, що кельто-слов'янські старожитності у Прикарпатті і Подністров'ї прослідковуються з I ст. до Р.Х. до III ст. після Р.Х. [17].

Археологічні матеріали свідчать, що після інтенсивного впливу кельтів на розвиток етносу Прикарпаття їх асиміляція у регіонах Карпат і Прикарпаття відбувалася мирним шляхом. В процесі пошуків залізної руди і виготовлення предметів розкоші і побуту, озброєння кельти в IV ст. до Р.Х. вклинились в Карпатський регіон. Внаслідок перейняття технологій кельтів прикарпатське населення опанувало і вдосконалило залізообробні, ливарні ремесла і вже з III

ст. до Р.Х. територія області Карпат і Прикарпаття увійшла до зони розповсюдження латенської культури.



Рис. 94. Кельтська гончарна кераміка, знайдена на території Львівської області (музей археології Інституту Українознавства ім. І.П.Крип'якевича НАНУ)

У II ст. до Р.Х. у сферу латенської культури, яка поширилась від Британських островів і до Карпат, входить і Українське Подністрів'я та Побужжя. Під впливом цієї культури, носіями якої були кельти у Подністрів'ї, відкривається нова соціально-економічна і політична “Латенська доба”.



Рис. 95. Кельтські старожитності, знайдені на території с. Бовшів археологічною експедицією В.Д.Барана (Івано-Франківський краєзнавчий музей)

Під впливом латенської культури кельтів в регіоні Карпат і Подністров'я створюються прогресивні форми господарювання зі стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності.

Більшість племінних об'єднань у II ст. до Р.Х. видозмінюють свою політичну структуру у бік варварської держави. Кельти створюють у регіонах Подністров'я нові політичні, соціально-економічні і торгівельні центри. Бурхливого розвитку у час панування кельтів в Подністров'ї досягає землеробство і ремесло, вдосконалюється і збільшується асортимент озброєння, виникають укріплення з кам'яною основою і глибокими ровами, з'являється власна варварська монетна система золотого і срібного карбування, зароджуються нові і зміцнюються старі суспільно-політичні інститути. За рівнем технічної досконалості латенську культуру Прикарпаття і Карпат можна порівняти з античною цивілізацією, виходячи із умов розвитку і традицій варварської Європи. Знайдені у Подністров'ї кельтські старожитності: посуд, кераміка, прикраси, можуть свідчити про політичну присутність кельтів у Прикарпатсько-Дністровському регіоні у II ст. до Р.Х. На думку В.М.Цигилика, такі речі у цей час відомі і на території сучасної Чехії, які теж датуються II ст. до Р.Х.. Цілком можна припускати, що кельти у III-II ст. до Р.Х. з сучасної території Чехії просунулися в Подністров'я. Археологічно досліджена і відкрита у Верхньо-Дністровському регіоні кельтська споруда, яка дає право говорити про наявність у регіоні кельтської військово-політичної адміністрації [18].

Підтвердженням присутності у Подністров'ї кельтської військово-політичної адміністрації може бути знайдений біля Білгород-Дністровського кельтський шолом. Дана кельтська військова приналежність датується кінцем II поч. I ст. до Р.Х. Можна припустити, що військово-політичний союз кельтів (боїв) у II ст. до Р.Х. закріпившись у Верхньому Подністров'ї через певний проміжок часу оволодів і територією нижнього Подністров'я і Причорномор'я. Кельтський шолом - не єдина візитна картка на даний момент у Подністров'ї. У Тірі знайдений уламок барельєфу, на якому зображений кельтський воїн з овальним щитом [19]. По усій сукупності даних можна вважати, що кельти у Подністров'я проникли із сучасної території Чехії, очевидно це був військово-політичний союз боїв. Римські джерела свідчать, що у 192 році до Р.Х. бої були остаточно вигнані римлянами з Італії і переселились на територію сучасної

Чехії, яка на думку дослідників Г.Г.Абезгауз, В.Е.Еременко, В.Г.Журавльова, С.Ю.Каргопольцева, була тим плацдармом, звідкіль військово-політичний союз кельтів-боїв в останній чверті III ст. до Р.Х. проник у Прикарпаття, а згодом і у Подністров'я. На їх думку, це були кельти-галати Малої Азії пізніші бастарни регіону Подунав'я і Карпат, військово-політичний союз яких із Подністров'я поширив свій вплив на Причорномоські землі [20].

Дещо з іншої точки зору встановлюють кельто-слов'янські відносини Є.А.Симонович і І.П.Русанова. На їх думку, контакти населення Українського Закарпаття з кельтами могли бути уже в V-IV ст. до Р.Х. Військове спорядження: остроги, мечі з іксоподібними рук'ями, наконечники списів відповідають і прекрасно датуються першою пол. III ст. до Р.Х. Основна маса археологічних знахідок фіксує присутність кельтів у регіоні Українських Карпат в середині III ст. до Р.Х. Браслети із півсфер, залізні і бронзові чоловічі і жіночі пояси, фібули, ножі, мечі, наявність опідумів, дають право говорити про включення регіону Українських Карпат і, можливо, Подністров'я у економічну і культурну структуру кельтського світу вже в III ст. до Р.Х. [21].



Рис. 96. Аналоги кельтської гончарної кераміки з Львівської (с. Гринів), та Івано-Франківської (с. Бовшів) областей

Виходячи з сукупності матеріалів, наголошують дослідники, можна робити висновок, що проникнення кельтів в області Закарпаття, Українських Карпат і Українське Прикарпаття почалося у першій пол. III ст. до Р.Х. Без їх безпосередньої участі була би неможлива організація таких великих виробничих центрів, як Галіш-Ловачка і Ново-Клиново, а також міських промислових центрів-опідумів, а також комплексу кельтських старожитностей поблизу

Галича в Бовшеві, які стали тотожними з аналогічними центрами цілого кельтського світу [22].

І.П.Русанова вважає, що складання кельто-слов'янського симбіозу відбувалося в декілька етапів, і кожний із них має свої характерні особливості. Найбільш ранні кельтські старожитності фіксуються у нижньому Подністров'ї і Північному Причорномор'ї у IV ст. до Р.Х. Каталог цих пам'яток нараховує 26 пунктів, і вони розкидані по усьому регіону Подністров'я [23]. Ряд дослідників вважає, що кельтські політичні, соціально-економічні і культурні традиції були домінуючими не тільки в Пшеворській культурі і культурі Карпатських курганів, а і у культурі Поянешти-Лукашівка у Подністров'ї і Прикарпатті.

М.Щукін вважає, що кельти Галичини сформували і черняхівську культуру. Дана культура, на думку дослідника, як і раніша кельтська, теж має загальноєвропейський характер. Нова черняхівська кераміка, на думку дослідника, зберігає древньо-кельтські традиції. Черняхівські старожитності після припинення римського впливу вже в III ст. після Р.Х., починають повертатися до попереднього стану. Так, наголошує М.Щукін, у III ст. після Р.Х. повсюди починає знову відновлюватися обряд трупопокладення, а це значить, що у Подністров'ї тривав процес відновлення релігії, яка мала велике значення в ореолі кельтської культури. Така раптовість відродження в етносу Подністров'я кельтських традицій може свідчитит, що древні кельтські традиції в обл. Карпат, Прикарпаття і Подністров'я, законсервувались і відновилися навіть через 200 років після припинення римського впливу на Галичину [24].

Слід наголосити, що вищу частину суспільства Галичини цього часу становили кельти, або, принаймі, кельтизована група населення, яка в кінці I ст. до Р.Х. займала лісостепові області на схід Карпат і була відома античному світу під назвами військово-політичних союзів бастарнів і скірів [25].

Підтвердження нашої гіпотези ми знаходимо через свідчення археологічних і топонімічних джерел, які доводять про існування на схід від Карпат військово-політичних союзів кельтів. Уже давно вченими зауважено, що на окраїнах великої території розселення кельтів-галатів існував цілий ряд тотожних назв, що пов'язується з самоназвами гальських племен. Терміни Гель, Гелія-Галія, якими означували себе кельти Ірландії, область Гелеція-Галісія в під.-зах. Іспанії, Галатія-держава в Малій Азії і місто Галати, Галац на ниж-

ньому Дунаї і нарешті Галичина, стародавнє Галицьке князівство у Подністров'ї з центром у місті Галич.

Можна припустити, наголошує Д.А.Мачинський, що Прикарпатська Галичина зобов'язана своєю назвою кельтам-галатам. Територія слов'янської Галичини була у III ст. після Р.Х. окраїною областю розселення кельтів. Поховальні речі Галичини II ст. до Р.Х.-III ст. після Р.Х. безумовно кельтські [26]. Їх досить добре проаналізував Ю.В.Кухаренко, який підтвердив вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу Галичини [27]. Щоправда, мій учитель В.В.Грабовецький відкинув вплив кельтів на формування Галичини і вважає, що назва Галич походить від грецького слова "гальс", що означає сіль. Це припущення він мотивує тим, що у Галицькій землі були соляні джерела, а в самому Галичі містилися склади солі, що дало можливість внаслідок торгівлі постати і самому місту Галичу. На його думку, Галич, як місто, існував з IX ст. на землі племінного об'єднання хорватів [28].

Гіпотеза була би вірною, якби б не ряд інших поселень з назвою Галич, розташованих в областях, в яких зовсім не має покладів солі. Однак повернімося до проживання кельтів у Галичині і нижньому Подністров'ї, коли галати із Подністров'я-Галичини просунулися у Подунав'я у III-II ст. до Р.Х. На нашу думку, цей регіон у цей час теж був включений у сферу впливу державного формування галатів Подністров'я. Власне тут, на території на схід від Карпат кельти дуже швидко почали поширювати свої топоніми. В цей же час слов'яни Карпат і Дністра переймають самоназви кельтів, зокрема венеди, і другі. Назви пов'язані з політичною присутністю кельтів-галатів, зберегли пам'ять про кельтів галатів у назві міста Галич, назві Галичина, яка на нашу думку, походить від державного формування кельтів Галатії (Галичини) в Малій Азії. Само собою виникає питання, звідкіля походить назва міста Галич, що дало назву Галицькій державі і етно-назві галичан. Галицький вчений XIX ст. Омелян Партицький вважав, що від галатів-бастарнів і походить назва міста Галича, вони є засновниками у II-I ст. до Р.Х. Галича над Дністром, який і став, на думку дослідника, концентруючою політичною і соціально-економічною домінантою кельто-слов'янської етнокультури Подністров'я. Найдавніша письмова згадка про Галич відноситься до III ст. після Р.Х.. Згідно зі свідченнями Йордана біля Галтіса (Галича) у 246 р. відбулася велика битва між ост-готами і гепідами. Війська готів і гепідів, наголошує Йордан, зустрілись біля міста Haltis, де пливе ріка Аура - тобто на ліво-

му березі Дністра, де і до XIX ст. заворот ріки чи частина ріки Дністра носила назву ріки кутової, наголошував дослідник [29].

Чеський дослідник П.Шафарик і польський І.Лелевель ототожнювали Галтіс Йордана з Галичем над рікою Луквою, вважали, часом виникнення древньоруського Галича 246 роком. На їх думку свідчення Йордана під 246 роком - це перша згадка про Галич над Дністром [30]. Польський дослідник Т.Земенецький теж вважав, що Галич над Дністром, який відомий за свідченнями Йордана під 246 р., був заснований кельтами. Доводячи, що кельти у цей час проживали у Подністров'ї, він наголошував, що Галич самоназвою означає племінну назву кельтів галатів, які залишили у пам'яті про себе назви у Прикарпатті і Подністров'ї: Галич, Галіція. Галич у Подністров'ї у перших ст. після Р.Х. на думку дослідника був один із великих торгових городищ, які були закладені кельтами-галатами. У III ст., тобто у час битви біля міста ост-готів і гепідів, Галич міг уже бути окрім центру торгового і центром політичним [31].

Характерно, що назва Галича поширена і у Карпатських горах, пагорби, узгір'я, пасма гір носять назви Галича. Характерно, що це регіони розселення бойків, лемків і гуцулів. На думку А.Петрушевича, карпато-горяни гуцули і бойки, яким належить і місто Галич, складала в минулому східну частину хорватів, хоча багато дослідників, зокрема Т.Шрейбер, вказували на вплив кельтської культури на формування бойків, лемків і гуцулів, наголошуючи на дольмени кельтів у культурі гірських слов'ян. Можливо певні компоненти кельтської культури, наголошував А.Петрушевич у галицьких горян мали місце, та з плином часу вони кристалізувались у суто слов'янські [32].

Російський дослідник Ф.Браун наголошував, що з іменем Галича в його час пов'язували частину лісистих Карпат, і спеціально гору, з якої бере свій початок Дністер.

Далі топоніми з назвами Галич поширені у ряді сіл Угорщини - Галич, Великий Галич, в Рудних горах, Галіч, в Ноградському комітаті - Галич. Про походження імені Галич існують дві гіпотези. Одна із них, згідно з якою ім'я Галича означає область багату сіллю, тому і схили лісистих Карпат пов'язують цю назву з словами гальс-сіль - загальним індоєвропейським означенням солі. Гіпотеза ця можлива фонетично лише у тому випадку, якщо ми приймемо за вихідну мову кельтську. В британській групі кельтських діалектів слова дійсно починаються з h(r): halion, holen - так як і у мові карпатських галатів. Можна допускати карпато(слов'янсько)-

кельтський діалект: Halitio, Hilizio, яке у слов'янській мові означає як Галич. Очевидно основні будівники міста були слов'яни і кельти, які мали не тільки етнічну, але й мовну спільності [33].

Характерно, що Галич в Рудних горах, Гала-гора в Польщі в області Татранських гір можуть говорити про кельто-слов'янські етнокультурні старожитності. Якщо у слов'янській мові є слова галявина, галява, а у кельтській hel, hal, що ототожнюється у індоєвропейському корені hel, hollen, hal і існують у слов'янських мовах, де побутують такі ключові слова, як галява, галявина. Цілком можливо, наголошує з цього приводу О.М.Трубачов, що слов'яно - кельтські етно-мовні зв'язки були дуже древніми, що зафіксовано у етнонімах Галичина-Галич. Характерно, що топоніми поселень назв Галича на Дністрі і Галича на Дунаї по усьому пасму Карпатських гір і Подністров'ї притаманні там, де в сиву давнину проживали разом кельти і слов'яни. В Рудних горах були і топоніми карпів, на нижньому Дунаї кельти і слов'ян теж складали велику і могутню у політичному розумінні етнокультуру [34].

Можливо, що галичани лиш слов'янізована етноназва кельтських старожитностей, і усі городища древньої Галичини у своїй основі були кельтські. Можна припустити, що слов'яни нарівні з кельтами брали участь у формуванні економічних, політичних і торгових осередків на кельтській основі. Принаймі, руський літопис у своєму первісному екскурсі говорить нам про "Галичан Яфетового коліна", ставлячи їх між Руссю і Волохами, що ототожнюється вченими із територією Подністров'я [35].

За сукупністю джерел цілком реально можна наголошувати, що слов'яни-хорвати проживали спільно у Карпатах і Подністров'ї з кельтською етнічною меншістю галатів, етнічне взаємопроникнення яких і кристалізувало літописний етнос бастарнів [36].

Не слід виключати відкриту експансію кельтів і насильне підкорення слов'янського населення. Ряд дослідників вважає, що кельти, зайнявши Галичину, сконцентрували у регіоні Подністров'я всю свою політичну і господарську адміністрацію. Основним пунктом концентрації їх політичної влади став Галич, звістка про який нам подає готський історик Йордан під 246 роком [37]. Дослідник Б.О.Тимошук наголошує, що найстародавніші місцевості на середньому Дністрі теж пов'язуються з етнонімією Галича. Тут же стародавнє городище з іменем Галиця у Чернівецькій області. Галицею називають притоку річки Сучави, є тут урочище Галиця. Багато етнонімів Галич-Галиця, вважає дослідник, розміщуються і тягнуться

від Берладського Малого Галича на Дунаї до Галича на Дністрі, що дозволяє припускати існування з давніх часів одного етнічного регіону, який дослідники пов'язують з древнім етносом склавів [38].

На стародавність Галича вказують і кельто-слов'янські старожитності, випадково знайдені на території Галичини. Деякі з них відносяться до III-II ст. до Р.Х., про які галицький дослідник XIX ст. А.Петрушевич писав: "Знайдені речі у Вікторівських лісах, ритуальні топірці-кельти, ритуальні мечі з двома лезами, чотиригранні топірці, є речами кельтських жерців [39]. Польський дослідник Т.Н.Земенецький, що займався археологічними дослідженнями у Вікторівських лісах і читав лекції в Галичі по дослідженому матеріалі, дійшов висновку, що носіями політичної і господарської культури, яку перейняли слов'яни Галичини були кельти. Місто Галич, на його думку, було у краю першою великою політичною і торговою "амбасадю" кельтів-галатів. Вони збудували місто, зміцнили його і перенесли з нього свої завоювання на усе Подністров'я. Нижньо-Дунайський Галич, на думку дослідника, був колонією Галича подністровського, який кельти і слов'яни розбудували по завоюванню нижнього Подністров'я [40].

Спробуємо реконструювати кельто-слов'янську історію II ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х. Закріпившись у Верхньому Подністров'ї і сформувавши там могутню військово-політичну організацію кельти, уже зі слов'янами, просунулись у середнє і нижнє Подністров'я, закріплюючись на даній території низкою адміністративних і торгових пунктів, які згодом почали набирати рис городищ. Характерно, що Птолемей розміщає великі торгово-ремісничі центри на Дністрі-Μαίυςονίον, який ототожнюється вченими з Могилевим на Дністрі. Καρροβοννον, що ототожнюється з Кам'янець-Подільським. Ф.Браун не знає кому належали міста цієї Подністровської цивілізації, він тільки зауважує, що усі існуючі міста на Дністрі у I ст. після Р.Х. носять явно кельтські імена. Галич розпочинав відлік кельтської цивілізації у верхньому Подністров'ї, а Малий Галич замикав перелік кельтської цивілізації у нижньому Подунав'ї. Очевидно топоніми Галича Дністровського і Нижньо-Дунайського можуть вказувати на межі слов'яно-кельтської державності Дністро-Подунав'я [41].

Можна припустити, що кельти і слов'яни були засновниками тієї торгово-ремісничої і господарської цивілізації у Подністров'ї, розквіт якої припадає на VII-IX ст. після Р.Х. і яку так ретельно нам описав географ Баварський. Сукупність джерел дає нам право гово-

рити про наявність уже у II -III ст. після Р.Х. принаймі могутньої торгово-ремісничої, а може й політичної організації на Дністрі. Дністер здавна служив одним із найважливіших торгових шляхів, що зв'язував слов'ян Верхнього Подністров'я з Причорномор'ям. Дністер був добре відомий ще античним авторам, які називали його Тірас. Під такою назвою згадується грецьким істориком V ст. до Р.Х. Геродотом. Так ріку називали і римські автори перших ст. після Р.Х.: Страбон, Пліній Старший, Птолемей. З III-IV ст. після Р.Х. у джерелах поширюється сучасна назва ріки - Дністер. Римський історик Амміан Марцеллін (330-400 роках) - називає ріку Данастром [42].

При цьому археологічні матеріали, виявлені у Прикарпатському регіоні, дають право наголошувати про давній землеробський етнос регіону, який і кристалізував майбутніх слов'ян [42]. Рух кельтів в область Карпат і Дністра був швидким, що підтверджує нам і польський хроніст В.Калдубек, який наголошує, що волохи-галли завоювали слов'ян, які проживали на південь, схід від Карпатських гір [43].

Якщо рух кельтів по В.Калдубеку виходив із Галатії і проводили військову кампанію кельти-галати, то вищепроаналізоване усе нами є історичною реальністю розвитку слов'янського етносу. Кельти оволоділи Подністров'ям у час своєї найбільшої політичної і економічної могутності. У III ст. до Р.Х. у них уже був великий досвід формування варварської держави. Сформувавши Галатію в Малій Азії, кельти-галати перенесли у Подністров'я копію своєї державності, яка, на нашу думку, після включенню останнього в економічну і політичну структуру Галатії (Мало-Азійської) перейняла і етно-назву останньої – Галичину, відносно основного опорного пункту кельтів в Подністров'ї, згаданого Йорданом під 246 р., як Галтіс (Галич) і розміщеного рядом учених XIX ст. у Подністров'ї [45].

У час приходу в Подністров'я галати уособлювали могутню цивілізацію. Утвердившись етно-політично і культурно у Подністров'ї вони втягнули в свій економічний і політичний ореол і місцеві слов'янські племена. Впродовж кельтизації регіону і створення кельто-слов'янського симбіозу який впродовж свого політичного і етнічного розвитку кристалізувався у ранньослов'янський етнос [46].

Ряд дослідників, серед них Є.Н.Міннс, вважають, що кельтизація регіонів Бугу і Дністра проходила в два етапи. Перший етап, це коли слов'яни уперше зіткнулись з кельтами у V ст. до Р.Х. підпавши

під вплив їхньої політичної організації, що змусило їх покинути свою Подунайську батьківщину і переселитися в області Карпат, Подністров'я і Бугу до споріднених до них слов'ян будинів. І другий, коли кельти безпосередньо просунулися у Подністров'я і Побужжя у III ст. до Р.Х. [47].

Дослідник В.Парван проаналізувавши матеріал гальштатської культури Карпат і Подністров'я дійшов висновку про глибоке проникнення кельтів-галатів у слов'янське середовище Трансильванії, Галичини і Поділля, де кельти заснували свої політичні і торгово-ремісничі пункти: Галич, Кам'янець (Подільський), Малий Галич в районі Трансильванії.

До кельтів у цьому регіоні проживали слов'яни, що були на стадії політичного і економічного формування. Кельти своєю передовою політичною організацією, поступово розчиняючись у слов'янському етносі, прискорили процес політичної консолідації слов'ян [48].

Дослідник С.П.Толстов вважав, що кельтська, або гальштатська культура в основному сконцентрувалась політично і економічно у Галичині, стала домінуючою при кристалізації протослов'янських племінних об'єднань Подністров'я. Висуваючи таку гіпотезу, дослідник однак не уточнює, яку політичну і соціально-економічну структуру уособлювали кельти і протослов'яни у даному регіоні, однак, наголошуючи про модернізацію культури балкано-дунайських народів в Західноукраїнському регіоні, він стверджував, що на територію Подністров'я у III ст. до Р.Х. відбувалося масове переселення військово-політичних союзів кельтів-галатів, що прийшли із Галатської держави Малої Азії [49].

В сформованій Галичині зайти-галати і їх князівська адміністрація за допомогою місцевої родо-племінної знаті почала формувати ряд галато-слов'янських королівств, основними політичними центрами яких були Галич у верхньому Подністров'ї, Кременець-Кам'янець-Подільський на середньому Дністрі, про які згадує Геродот, Йордан, і які дослідник XIX ст. Ф.Браун визначав як кельтські. З цих двох основних політичних центрів кельто-слов'яни проникли у нижнє Подунав'я [50].

Сукупність фактів, наголошував А.Д.Удальцов, дає право стверджувати, що кельтський елемент у Подністров'ї утвердився із кельтської держави Галатії і утримував свій вплив у слов'янському суспільстві Прикарпаття і Подністров'я впродовж від III ст. до Р.Х. до III ст. після Р.Х. Такий могутній кельтський вплив, очевидно,

закріплювався інфраструктурою кельтського суспільства, його культурними, технічними, політичними і соціально-економічними надбаннями, поступово розчиняючись у слов'янах. Такий поступальний синтез кельтів і слов'ян кристалізував бастарнів, які і є носіями як кельтської, так і слов'янської культури [51].

Цілком очевидним стає, наголошував А.Д.Мачинський, що Прикарпатська Галичина своєю назвою і організацією у ній політичного ладу, зобов'язана кельтам-галатам, які включили цей регіон в ореол своєї цивілізації, тобто гальштатської культури. В той же час Подністров'я зі своїми політичними центрами уособлювало самостійну політичну інфраструктуру. Археологічні матеріали Галичини свідчать, що кельтські речі мають місце у побуті населення тільки у перші століття проживання кельтів у Подністров'ї, тобто у III ст. до Р.Х.-I ст. після Р.Х. [52].

Подальший археологічний матеріал говорить, про наслідування кельтам. Так у поселенні Бовшів, що в 11 км. від стародавнього Галича, знайдені кельтські вироби, виготовлені на гончарному крузі. Весь комплекс датується II ст. до Р.Х. Відкриті Л.І.Крушельницькою житла, печі свідчать, що у побуті населення в широкому вжитку у II ст. до Р.Х. був як кельтський, так і слов'янський посуд [53].

Можна припускати, що у час II-I ст. до Р.Х. у Подністров'ї склався кельто-слов'янський етнос, старожитності якого виявлені в околицях стародавнього Галича (тобто у с. Бовшів). Ряд дослідників вважає, що найбільша концентрація кельтів знаходилася у Південному Прикарпатті, і що власне там слід шукати найбільші політичні центри кельтів [54]. Інші навпаки вважають, що кельти в Подністров'я проникли з південної Польщі чи Закарпаття, перейшовши Карпатські перевали, і власне в земля суміжних з Польщею, особливо на території сучасного Перемишльського воєводства сучасної Польщі слід розшукувати основні політичні центри кельтів, які з цього регіону контролювали Подністров'я [55].

У сучасній історичній науці побутує точка зору, що кельти-галати проникли на територію Подністров'я із Богемії (Чехії) у III ст. до Р.Х. Хоча така точка зору як слід ще не обґрунтована, однак, наголошує Л.І.Крушельницька, в українському Прикарпатті виявлені цілком достовірні сліди кельтських поселень. Їх наявність у етносфері древнього Галича може говорити про реальне проживання кельтів у регіоні на північ від Карпат [56].

Відкриті Л.І.Крушельницькою кельтські старожитності, комплекси поселень, технології ремісничих обладнань, як і самого гончарного круга II ст. до Р.Х. в околиці стародавнього Галича, наголошує А.Д.Мачинський, мають велике значення у вивченні питання кельто-слов'янських стосунків у Подністров'ї. Уперше достовірно зафіксовані кельтські житла, майстерні, печі з виготовлення посуду, які по аналогії відповідають кельтським комплексам Центральної Європи II ст. до Р.Х. Все це свідчить, що Подністров'я було одним із регіонів провінційної кельтської цивілізації. Наявність великої кількості кельтського посуду не можна пояснити торговими операціями, це може говорити про реальне розселення кельтів навколо свого політичного і торгово-економічного центру Галича. Характерно, що кельтські комплекси у околиці стародавнього Галича можна розглядати і як пам'ятку, яка свідчить про контакти кельтів зі слов'янами. Очевидно, наголошує А.Д.Мачинський, в цей час і формувався кельто-слов'янський конгломерат, який був відомий Ольвійському джерелу під угрупованнями союзних галатів (кельтів) і скірів (слов'ян), які кристалізувались в бастарнів, проживання яких відоме у Прикарпатському регіоні [57].

Кельтський комплекс у с.Бовшів, поблизу стародавнього Галича, на думку вчених не є ізольованим середовищем кельтів. Український дослідник М.Ю.Смішко на поселенні Новосілка-Костюкова відкрив кельтські мальовані горшки, що може вказувати на наявність ще одного кельтського поселення [58]. Неподалік від Галича в верхній течії Західного Бугу знайдено два скарби кельтських монет II ст. до Р.Х.- I ст. після Р.Х. Велика кількість монет може свідчити про наявність політичної адміністрації кельтів, яка почала розвивати у Подністров'ї свої соціально-економічні і політичні інститути, включаючи карбування монет. Ряд кельтських пам'яток зафіксовано біля с.Колоколин, що на верхньому Дністрі, які датуються I ст. до Р.Х. Вони дають підстави говорити про наявність у цей час у Подністров'ї сильної кельтської військово-політичної адміністрації. Усі наявні речі, знайдені на території Галичини, наголошує А.Д.Мачинський, говорять на користь того, що серйозні дослідження кельтських старожитностей Галичини - справа майбутнього [59].

Картина стосунків культури кельтів з культурою прото-слов'ян Дністровського регіону дуже сильно ототожнюється і топонімією. Стародавні назви Прикарпаття і Подністров'я зафіксовані на карті К.Птолемея у II ст. після Р.Х. говорять, що серед поселень, відкри-

тих у верхній течії Дністра поряд з Карпатами, мають, безумовно, кельтську назву: Каррадунон, далі по Дністру йде Галич, (Haltis), у середній течії Дністра Кам'янець, далі Могилів на Дністрі, далі Кліпедава майже біля Чорноморського узбережжя і Малий Галич на Дунаї. Всі назви, наголошував Ф.Браун, відзначені Птолемеєм на Дністрі, є явно кельтськими самоназвами [60].

Такі ж назви є ще тричі зафіксовані Птолемеєм в областях з кельтським населенням. На думку фахівців ще одне поселення у верхньому Подністров'ї має кельтську назву, це Ерактон, а назва двох других поселень теж можна пояснити тільки із застосуванням кельтської мови. Все це переконливо доводить, що на верхньому Дністрі у II ст. до Р.Х.-II ст. після Р.Х. проживало кельтське населення, що видно не тільки з характеру і рівня матеріальної культури, але й по основі. Характерно, що на південь від Каррадунона на півночі Карпатської котловини, Птолемеєм розміщує народ з явно кельтським іменем тевриски. Важливо відзначити, що на верхньому Дністрі античні джерела малюють нам картину неперервного розвитку кельто-слов'янських старожитностей, які кристалізуються, на думку дослідників, починаючи з II ст. до Р.Х. [61].

Сучасна гідроніміка Подністровського регіону добре проаналізована у працях О.М.Трубачова. Серед зафіксованих ним мовних пластів дуже цікавою є картина західно-балканського чи кельтського характеру. Дані гідроніми окреслюють територію Галичини і надто роздріблені на широких просторах на північний схід і схід від Галичини [62].



Рис. 97. Кельтська цивілізація, міста та населені пункти на території Галичини, згідно з картою, складеною К. Птолемеєм

Іншими словами, наголошує А.Д.Мачинський, ядро цього топонімичного пласту знаходиться на території Галичини, тобто там, де

відкрито археологічні пам'ятки, які належать кельтам чи розвивалися під їх впливом. Дані топоніми розкидані на північний схід від концентруючого ядра, тобто регіону сучасної Галичини. У цьому ж напрямку археологічно простежуються сліди найбільш глибокого впливу кельтської культури на культуру місцевого слов'янського населення [63].

Характерно, зауважує О.М.Трубачов, що у верхньому Подністров'ї поряд з кельтськими відзначено значний пласт старослов'янських гідронімів [64].

Отже, якщо археологія фіксує на території Галичини у III-II ст. до Р.Х.- III ст. після Р.Х. наявність розвинених культур кельтського ореолу, дані картографії і письмових джерел кінця III ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х. фіксують слов'янські, кельтські і північно-фракійські старожитності. Топонімія XX ст. говорить про наявні кельто-іллрійські, слов'янські, фракійські, германські топоніми. Можна прийти до висновку, що такий збіг обставин не випадковий і що могутній пласт західно-балканських гідронімів у Галичині слід пов'язувати із проникненням у даний регіон у III ст. до Р.Х. кельтського населення. Поширення окремих гідронімів далі на північний схід може бути пов'язано з тим, що частина населення, яка залишила зарубинецьку культуру Придністров'я, знаходилась у тісних контактах з кельтським світом верхнього Подністров'я і верхнього Повіслення, і перейняла у кельтів топоніміку. Можливо, що між князями кельтського етносу і князями місцевого слов'янського населення відбулося глибоке етно-проникнення на кельтській основі, що зафіксовано як письмовими, так і археологічними джерелами [65].

Усі наявні гідроніми Подністров'я, виявлені О.Н.Трубачовим, говорять про кельтську політичну основу і слов'янську етнічну більшість, яка на нашу думку і побутувала у період III ст. до. після Р.Х. і у III ст. після Р.Х. в областях Прикарпаття і Подністров'я [66].

Підсумовуючи наше дослідження можна наголосити, що військово-політичні союзи кельтів, що у III ст. до Р.Х.- I ст. після Р.Х. заселяли регіони верхнього Подністров'я, сприяли становленню в регіоні нового соціально-економічного і політичного укладу, державності Галичини. Роль кельтів, як носіїв певних досягнень в областях розвитку політичних організацій, економіки, духовної культури, на нашу думку, була домінуючою, особливо у III ст. до Р.Х.- III ст. після Р.Х. Власне вона і визначала соціальний, політичний,

культурний і духовний розвиток населення регіонів Прикарпаття і Подністров'я. Очевидно, тут, у Подністров'ї, наголошував А.Д.Мачинський, відбувалася інтеграція кельтів у слов'янський світ, що прискорювало розвиток матеріальної, духовної і політичної культури слов'ян, яка, сформувавшись впродовж століть під впливом кельтів, переросла у етно-політичну назву галичан [67], що стало особливо відчутним під час існування могутнього Галицького князівства.

Список джерел та використаної літератури:

1. В.Н.Топоров. О.Н.Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М.1962, с. 152-154.
2. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів 1884., с. 302-306.
3. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. М.1991, с. 41-48, 97-99, 99-102, 223-234.
4. Свод древнейших письменных известий о славянах. М. 1991, с. 24-25.
5. Я.Филип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961, с. 115.
6. Т.В.Барцева., Г.А.Вознесенская., Е.Н.Черных. Металл черняховской культуры. М. 1972, с. 27-32
7. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994., с. 162-164, 199.
8. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 25.
9. W.Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens // Osterreichisch Monarchie in Wort und Bind. Wien. 1888. s. 126.
10. Д.Н.Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ю і Західному Побужжі. К. 1984, с. 7.
11. Ю.В.Кухаренко. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры // С.А. N1, с. 289-300.
12. Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. - первой половине I тысячелетия н.э. М.1993, с. 53-55.
13. И.П.Русанова. Компоненты пшеворской культуры // Тезисы доклада советской делегации на V Международном конгрессе славянской археологии. М. 1985, с. 43-44.
14. W.Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens // Osterreichisch Monarchie in Wort und Bind. Wien. 1888. s. 128.
15. И.П.Русанова. Этнический состав носителей Пшеворской культуры. // Раннеславянский мир: Материалы и исследования. М. 1990, с. 215.
16. Славяне и их соседи в конце I тыс. до н.э. – первой пол. I тыс. н.э. М. 1993, с. 64-65.
17. M.Smizko. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. Lwow. 1932. S. 125-137.
18. В.М.Цигилик. Населення верхнього Подністров'я перших століть після Р.Х. К. 1975, с. 29.

19. И.В.Бруяко. А.А.Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея. Спб. 1993, с. 78-80.
20. Г.Абезгауц, В.Е.Еременко, В.Г.Журавлёв, С.Ю.Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры.; в сб // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. Спб. 1992, с. 36-37.
21. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 62-67.
- Graberfelddern im Karpatenbecken //Pamatky archeologicne. Praha. 1973. s. 2-6.
22. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1982, с. 49-81.
23. И.П.Русанова. Этнический состав носителей Пшеворской культуры. //Раннеславянский мир: Материалы и исследования. М.1990, с.215-217. Я.Пастернак. Найновіші пам'ятки з Галичини і Волині //Записки Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка (далі ЗНТШ). Провіта. Т.151;
Я.Пастернак. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. Львів. Т. 151. 1932, с. 51-52.
24. М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 18-23.
25. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 33-35.
26. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 300-304.
27. Ю.Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы. СА., 1959 N1, с. 31.
28. В.В.Грабовецький. Галич. Львів. 1964, с. 10.
29. О.Партицький. Вказана праця., с. 298-299, 302-307.
30. I.Lelewel. Narody na ziemiach slowianskich. Poznan. 1853, s. 116-142, s. 158-184.
31. Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. Львів 1878, с. 23-29.
32. А.С.Петрушевич. Сборник издаваемый Галицко русской матрицей. Львов. 1885, вып. I, вып. II, с. 30-31.
33. .Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166.
34. Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 4-9, 24-25. 168-179.

35. Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 4-9, 24-25, 168-179.
36. Г.Б.Фёдоров. Население Пруто-Днестровского междуречья в I тыс. н.э. МИА, N 89, 1960, с. 65-68.
37. Йордан. Происхождение гетов. М. 1960, с. 72-77;
О.Партицкий. Вказана праця, с. 302-307.
38. Б.О.Тимошук. Слов'янські гради Північної Буковини. Ужгород. 1975, с. 26-27.
39. А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов 1887, с. 72-79.
40. Т.Земонецкий. Вказана праця, с. 23-29.
О.Партицкий. Вказана праця, с. 300-307.
41. Ф.Браун. Вказана праця, с. 207.
42. І.С.Винокур. Б.О.Тимошук. Давні слов'яни на Дністрі. Ужгород. 1977, с. 3-9.
43. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948 N2, с. 13-14.
44. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948 N2, с. 14-18.
45. Йордан. Происхождение гетов. М. 1960, с. 72-77;
О.Партицкий. Вказана праця, с. 302-307.
46. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948 N2, карта №1 с. 13-14.
47. E.H.Minns. Scythian and Creeks. Cambridge. 1913, s. 102.
48. V.Parvan. Dacia. Cambridge, 1928, s. 8-9.
49. С.П.Толстов. Нарци и волохи на Дунае. Вказана праця, с.18-19.
50. Ф.Браун. Разыскания. Вказана праця, с.165-166, 173.
51. А.Д.Удальцов. Племена Европейской Сарматии. СЕ. 1946. N 2, с. 12-17.
52. С.П.Толстов. Вказана праця, с. 15-19, с.21.
53. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднестровья. СКИА. 1965, с. 119-122.
54. Jan Filip. Keltové ve Střední Evropě. Praha. 1956, s. 478-479.
55. A.Zaki. Archaelogika Carpathica. Krakow. 1963. T. 4, s. 62-64.
56. Л.Н.Крушельницкая. Кельтский могильник. Вказана праця., с. 119-122.
57. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Вказана праця, с. 36-37.
58. M.Smisko. Stanowisko wczesnorzywskie w Kolokolini pod Rohatyn. WA, X111, 1935, s. 155-159.

59. А.Д.Мачинский. Вказана праця., с. 35-37.
60. Ф.Браун. Вказана праця, с. 207.
61. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник в Верхнем Подне-
стровье. Вказана праця, с. 119-122;
А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 39.
62. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Вказа-
на праця, с. 4-9, 24-25, 168-169, 276-282.
V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi
Praslovenskima i Slovenskima //1 Miedzynarodowy kongres. Krakow.
1968, s. 255-289.
63. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 45.
64. О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 42-43.
V.Trbuhovic. Вказана праця, с.255-289.
65. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 45.
Л.И.Крушельницкая. Вказана праця, с. 119-122.
66. О.Н.Трубачев. Вказана праця, с. 42.
V.Trbuhovic. Вказана праця, с. 255-289.
67. А.Д.Мачинский. Вказана праця, с. 35-41.
Л.И.Крушельницкая. Вказана праця, с. 110-122.

Розділ V Кельти у Побужжі та Подніпров'ї в III ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х.

Сукупність свідчень, як літописних, так і археологічних, починають проливати світло на проживання кельтів у III ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х. на території Галичини, Побужжя та Подніпров'я. Проживання кельтів в Галичині, Побужжі та Подніпров'ї, що відмічено на карті К.Птолемея, яскраво свідчить про їх вплив на формування політичних, соціально-економічних організацій у слов'ян.



Рис. 98. Поширення кельтської цивілізації на територію Подніпров'я згідно зі свідченнями карти К.Птолемея

Ця проблема уже починає мати різностороннє топографічне, лінгвістичне і археологічне підтвердження. Вся сукупність фактів дає право наголошувати, що початок кельто-слов'янських взаємин, які

поширились з Закарпаття в Галичину, а далі в Побужжя, Подніпров'я слід прослідкувати з регіонів Дунаю, де слов'яни були дійсно одним із древніх етносів і їх виселення почалося із Дунайського регіону внаслідок почергової експансії у регіон кельтів і пізніше римлян, що примусило слов'ян, зокрема предків українців, покинути Дунай і переселитися у Карпати, на Дністер, Буг, Дніпро приблизно у V-IV ст. до Р.Х., де у III ст. до Р.Х.-III ст. після Р.Х. вони були уже у цьому регіоні, автохтонним населенням [1].

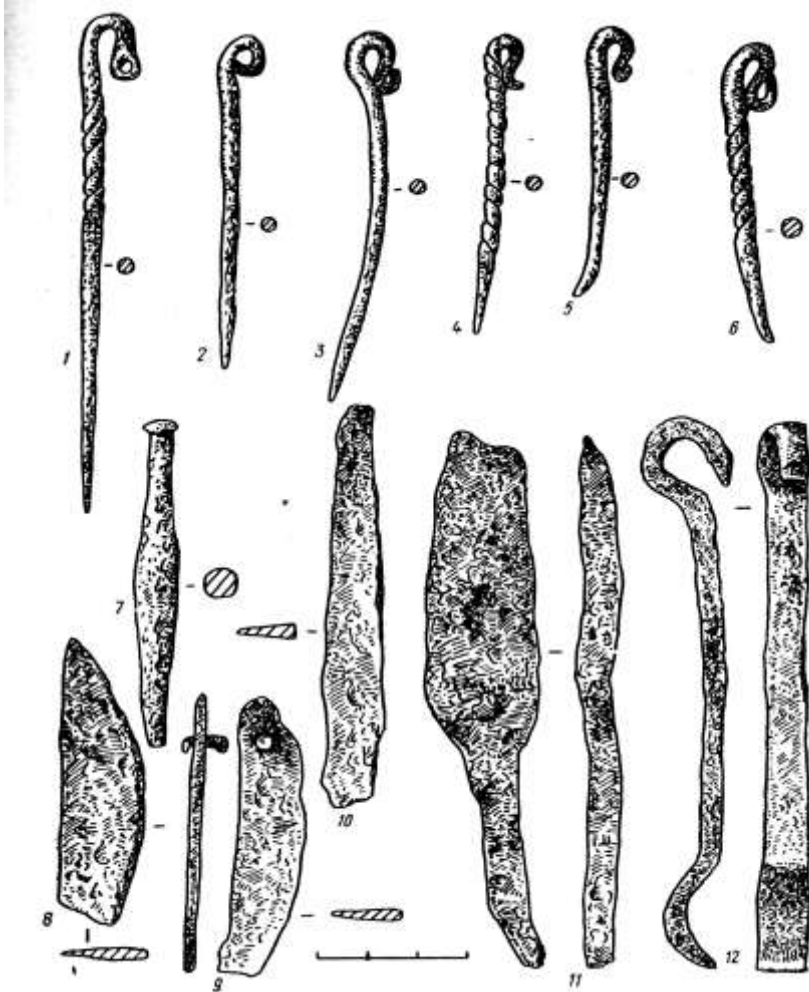


Рис. 99. Кельтські залізні знаряддя праці з с. Золота Балка нижнього Подніпров'я на межі нашої ери

Цілком можливо, що власне літописні волохи, які розселилися по долинах Дунаю, це і є кельти, політична могутність яких припадає якраз на V ст. до Р.Х. Очевидно, власне вони і витіснили слов'ян з Подунав'я у Карпатські гори, глухі ліси Прикарпаття і Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я. Опинившись в ізоляції у кінці I тис. до Р.Х., слов'яни затрималися у суспільному і культурному розвитку, і тільки внаслідок відновлення культурних і політичних традицій на нових землях, їх племена на стику тисячоліть кристалізують слов'янську племінну державність, яка проглядається на археологічному матеріалі в регіонах України: Галичині, Побужжі та Подніпров'ї [2].

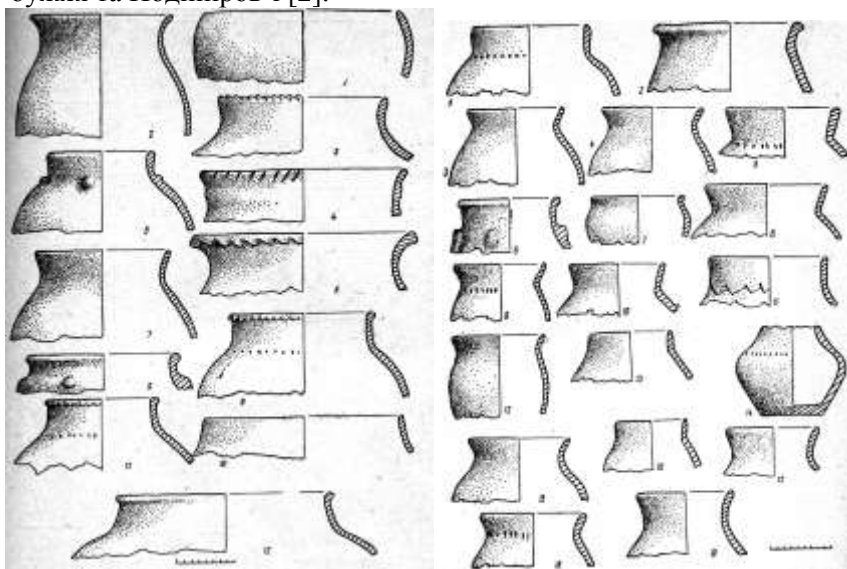


Рис. 100. Кельтська гончарна кераміка з с. Золота Балка нижнього Подніпров'я на межі нашої ери

Характерно, що з цього приводу різноманітні середньовічні джерела і вчені неодноразово наголошували, що стародавні слов'яни у I-х століттях після Р.Х. були уже в Подністров'ї, Побужжі та Подніпров'ї автохтонним етносом, але їхні свідчення постійно ігнорувалися сучасною історичною наукою. Так, аби довести, що під іменем Прикарпатських венедів, які відомі з праць греко-римських істориків, дійсно згадуються слов'яни, потрібно було висунути цілу наукову теорію, і ставити під сумнів усі наявні джерела, хоча історик V-VI ст. Йордан прямо ототожнює венедів і слов'ян. Оскільки і досі у ново-німецькому діалекті і нижньо-

лужицьких говірках термін Wenden-Winden ототожнюється з назвою слов'ян, як не самоназвою слов'янського етносу, а мовою готів, які так називали слов'ян Повіслення, Прикарпаття і Подністрів'я у перших ст. після Р.Х. Більшість дослідників вважали, що слов'яни у Подунав'ї проживали із часу сивої давнини аж до середньовіччя, і були змушені покинути стародавні місця проживання внаслідок експансії кельтів [3].

У другій половині XIX ст. до розробки проблеми Дунайського етногенезу слов'ян підключились антропологи. Зокрема, французькі антропологи висунули теорію, згідно з твердженнями якої панівною індо-європейською расою була кельто-слов'янська (бранікранна раса). Довгоногі германські племена, що пересилились до Європи з середньої Азії на початку залізного віку роз'єднали кельтів і слов'ян, розселившись між ними, де слов'янам дістались більш східні землі. Згідно із тверджень французьких дослідників, слов'яни були короткоголового антропологічного типу населення, до якого ще відносяться кельти і іллірійські венети, а в історичний час - південна гілка слов'ян. Згідно з цими антропологічними висновками, прабатьківщина слов'ян розміщувалась на просторі між Дунаєм і Адріатичним морем, звідки вони поширились у Карпати і за Карпати, про що нам говорить поширення у цей регіон обряду трупоспалення, застосування металів і виробів із них у господарській діяльності [4].

Внаслідок таких переконливих висновків антропологів у істориків склалася думка, що слов'яни були давнім населенням Європи. А.Шембера вважав, що древніми слов'янами були не тільки іллірійці, даки і кельти, а й норіки і венеди, тобто кельто-слов'янський етнічний конгломерат, який розділився на дві незалежні етногрупи з приходом з Азії германців [5].

Історик і філолог В.І.Григорович вважав, що кельти і слов'яни, проживаючи довгі віки у сусідстві, перейняли один в одного мовні і етнічні назви, що може говорити про їх древнє спільне минуле [6]. В кінці XIX ст. Г.Ванкель проаналізував і співставив слов'яно-кельтські орнаменти, характерні для кераміки і бронзових речей гальштатської культури з візерунками народних вишивок моравських слов'ян і довів їх древній взаємозв'язок. Це дало право дослідникам твердити, що ще на початку залізного віку слов'яни склали частину населення гальштатської культури і заселяли східні землі цього ореолу [7].

Таким чином, у кінці XIX поч. XX ст. історична наука поставила перед собою складне питання з'ясування кельто-слов'янського, древньо-європейського конгломерату. Достатньо обґрунтовану теорію кельто-слов'янських відносин розвинув на початку XX ст. російський філолог О.О.Шахматов. Згідно з положень цієї теорії стає зрозумілим, що у сиву давнину сусідами слов'ян були кельти. В праслов'янській мові є дуже багато лексичних термінів, перейнятих у кельтів. О.О.Шахматов з цього приводу писав: "Слов'яни маючи свою матеріальну культуру, політичний лад і військову організацію перейняли від кельтів більш високий соціально-політичний ступінь її розвитку. Виясняючи за матеріалами топоніміки сліди кельтських поселень, він дійшов висновку, що слов'яни і кельти безпосередньо контактували між собою. Кельти у Повісленні, на його думку, були відомі як венеди [8].

На сьогоденньому етапі вивчення стародавньої історії слов'янського етносу у контексті кельто-слов'янських відносин цікаві паралелі етнічного розвитку кельтів і слов'ян приводить О.М.Трубачов. Згідно з положень його обґрунтованої концепції, яка базується в основному на етимологічному і ономастичному матеріалі і охоплює елементи культури, дослідник дійшов висновку, що стародавній регіон формування слов'ян проходив у середньому Подунав'ї, де мовні елементи побуту і культури говорять про їх зв'язок з етно-культурою кельтів.

Широка міграція кельтів у східному напрямку сформувала кельто-слов'янські старожитності. Цей процес проходив на думку дослідника у III-IV тисячолітті до Р.Х. [9].

В середині I тис. до Р.Х. для слов'ян, як і для інших племен, які проживали у Дунайській котловині, виникла кризова ситуація у зв'язку з експансією кельтів. На територію Чехії і Подунав'я проникли "вольки-тектосаги". Вийшовши із Галлії і рухаючись на схід кельти швидко проникли в область Подунав'я. Експансія кельтів була обумовлена їх економічним, політичним і культурним підйомом в гальштатський і пізніше в латенський час, тобто у IV-III ст. до Р.Х.

В Чехії і Моравії, пізніше в Паннонії і в Подністров'ї-Галичині внаслідок проникнення кельтів виник симбіоз місцевого населення з кельтами. З цього моменту наголошує О.М.Трубачов і почався етнічний, культурний, економічний та політичний контакт слов'ян з волохами-кельтами в Побужжі і Подніпров'ї.

Окрім культурного впливу кельтів в умовах мирного симбіозу, очевидно, відбувся і військовий натиск кельтів на слов'ян, що зафіксовано в руському літописі. Очевидно, слов'яни були змушені під натиском кельтів відступати з Подунав'я на північ в область Дністра. У регіоні Бугу, Дністра, Галичини дослідники відзначають найтісніше проникнення кельтів у слов'янське середовище, чим пояснюється перейняття слов'янами кельтських металургійних термінів, а також відчутно у топоніміці. Цілком можливо, що закріпившись у Галичині, кельти поширили свій вплив на весь регіон Подніпров'я. Археологи пов'язують з впливом кельтів на слов'ян поховальні обряди кельтів у пшеворо-слов'янській культурі, зокрема звичай згинання зброї: мечів, наконечників списів [10].

О.М.Трубачов вважає, що наявність древнього впливу кельтів на розвиток стародавнього населення Побужжя видно із поширених стародавніх географічних назв: Кам'яне місто кельтів, що ототожнюється вченими з Кам'янець-Подільським. Присутність кельтів очевидно формувала в Галичині, Побужжі та Подніпров'ї кельто-слов'янський симбіоз, що видно із кельто-слов'янського мовного лексикону. Кельтський світ, на думку О.М.Трубачова, збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською і політичною термінологією. Зокрема, слова коні, коньк, ко-няз, князь, вважає дослідник, є кельтськими [11].

Науковці схильні вважати, що одна гілка кельтів перейшла Карпати і зайняла області Галичини, поширюючи свій вплив на області Побужжя. Власне на цій території у II ст. до Р.Х. кельти вступили у етно-політичні, економічні і культурні стосунки з слов'янами. В цей час у Дністро-Бужському міжріччі і починається період активних кельто-слов'янських взаємовідносин, що залишив свій могутній пласт у культурі слов'ян древньої Галичини та Побужжя [13]. Перш, ніж перейти до детального аналізу контактів кельтів із слов'янами у Галичині, Побужжі та Подніпров'ї, необхідно охарактеризувати культуру кельтів від V ст. до Р.Х. - II ст. після Р.Х. В цей час кельти внесли великий вклад у розвиток європейської металургії і у галузь обробки металів. По суті кельтська металургія стала основою розвитку карпатських і дністро-дніпровських слов'ян. Археологічні матеріали кельтських пам'яток свідчать про високий рівень виплавки заліза, ковальського ремесла, слюсарних, ювелірних робіт з виготовленню інкрустацій і ювелірних прикрас. При розкопках у слов'янських поселеннях зустрічаються: молотки, молоточки, щипці, кліщі, зубила, пробійники, напилки.

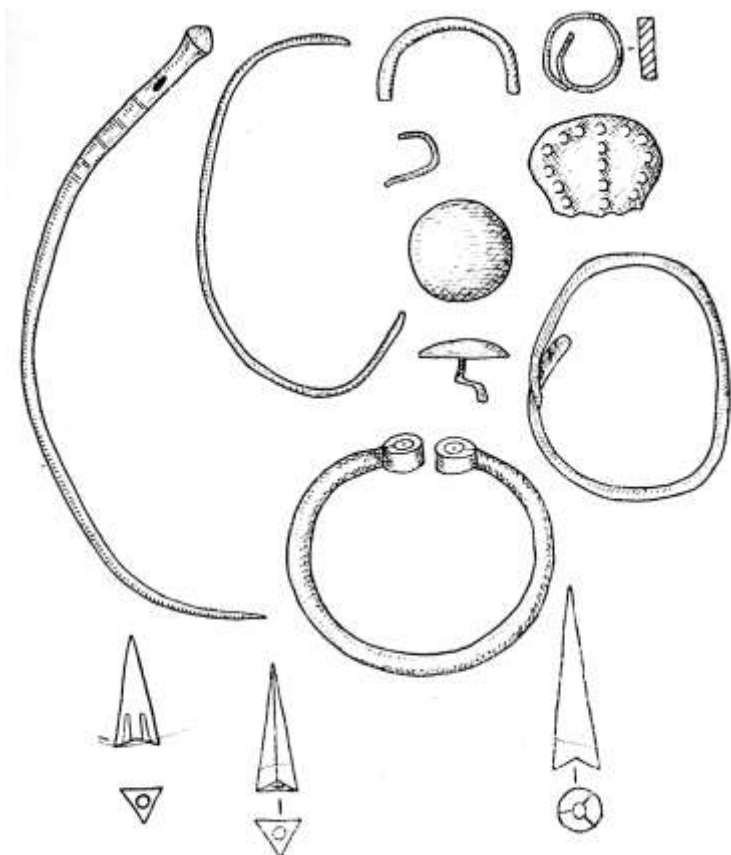


Рис. 101. Кельтські залізні вироби з с. Золота Балка нижнього Подніпров'я на межі нашої ери

В кельтських опідумах кельтський ковальський інструмент нараховує більше 70 видів. Кельтські ремісники володіли технікою вуглеокислення, загартовування і спаювання заліза. Кельтський світ створив величезну кількість різноманітних залізних знарядь: плужні лемеші, коси, борони, тесла, скоби, пили, молотки, кліщі, напилки, рашпілі, свердла, ножиці, кочергу. Кельти створили дверні замки з ключами. Дуже розвинутою галуззю ковальської справи було виготовлення залізної зброї. Кельтські ремісники досягли високих успіхів у техніці бронзолivarного і ювелірного виробництва. В опідумах і селах кельтів були великі майстерні, в котрих працювали висококваліфіковані майстри, які володіли технікою лиття і кування кольорових матеріалів і найрізноманітніших сплавів.

Кельтські ремісники знали і широко застосовували різні методи інкрустації, позолоти і посріблення. Розвинутим було і виготовлення виробів із золота, зокрема діadem, браслетів і інших предметів розкоші.

У II ст. до Р.Х. у кельтському світі розквітло емальєрне ремесло. Червона емаль стає домінуючою прикрасою кельтських виробів. Кельти створили велику кількість різноманітних фібул, які широко застосовувались для заціпання одягу. У кельтському світі досить поширені були шийні гривни-торквеси, які на думку вчених пов'язуються з релігійною символікою, яку приносили в дар кельти. Фібули були масовою продукцією кельтських ремісників, вони змінювалися зі зміною моди, тому стали надійним індикатором для датування кельтських старожитностей на території України [14]. Широкий розвиток отримало і кельтське гончарне виробництво. Гончарний круг з'явився у кельтів у V-IV ст. до Р.Х. і тому у виготовленні глиняної посуду кельти досягли високої технічної майстерності. З II ст. до Р.Х. в ореолі кельтської культури утворились цілі поселення гончарів, вироби яких поширювались по багатьох регіонах, зокрема Побужжя та Подніпров'я [15].

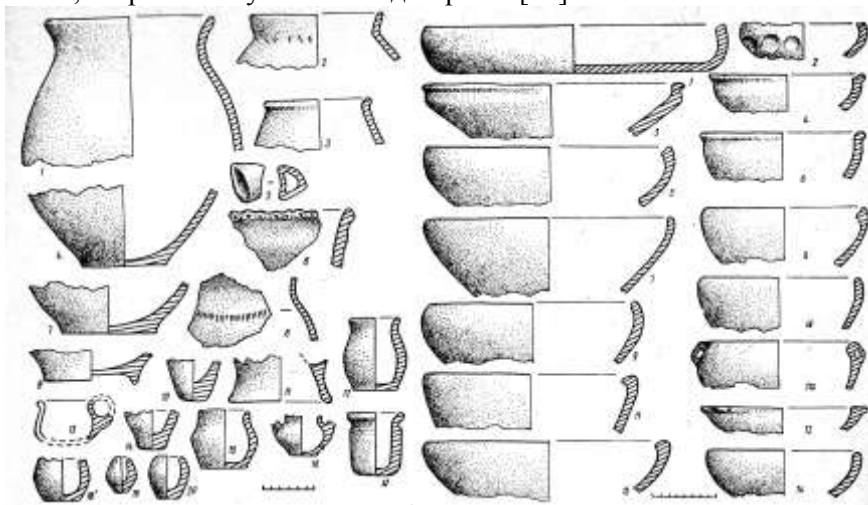


Рис. 102. Кельтська гончарна кераміка з с. Золота Балка нижнього Подніпров'я на межі нашої ери

Розвинутим у кельтів було і ремесло з виготовлення скла. В ранньому латені значне поширення отримали жовті скляні намиста з круглими білими і синіми очками. В кінці латенського періоду були поширені молочно-білі круглясті намиста. Поширені у кельтів були

і різнобарвні скляні браслети. Виготовлення таких речей зафіксовано від Рейну до Дністра, Бугу і Дніпра. При скловарінні кельти використовували домішки різних металів, кісткову муку, що надавало виробам різних кольорів.

Кельтські ремісники досягли успіхів і у розвитку деревообробки. У епосі середнього Латену кельтами був винайдений токарний верстат. У зв'язку з цим з дерева почали виготовлятися підводи, кораблі, меблі, взуття, різноманітні побутові предмети, в тому числі поширені у повсякденному вжитку об'ємні посудини для зберігання рідини. Славилися кельтські майстри й умінням обробляти шкіру і виготовляти з неї різні вироби для побутових потреб, зокрема спорядження для коней і воїнів.

У V ст. до Р.Х. в ореолі кельтської культури розвивається і художнє ремесло, продукцією якого стали прекрасні твори мистецтва. Кельтські майстри виробляли художні вироби з власною орнаментовкою, яка дуже подібна до слов'янської орнаментовки і української зокрема. Ознакою багатства у кельтів були шийні гривни. Можливо, слово гривна, ознака багатства була перейнята слов'янами у кельтів. Дуже добре відома і кельтська кам'яна скульптура, пов'язана в основному зі святилищами. При дослідженні останніх виявлені чотирикутні стовпи з витесаними чоловічими головами, зображення богів, в тому числі двоголових чоловіків і жіночі голови, птахів і т.д. Численні зображення богів в релігії кельтів символізували померлих воїнів, героїв. Велику роль в культовому обряді кельтів відігравали ритуальні стовпи з людськими обличчями, вони були як кам'яні, так і дерев'яні. У їх очні впадини вкладалися очі, виготовлені зі скла, емалі чи з напівдорогоцінних каменів. Кельтські культові святилища можна ототожнити із слов'янськими капищами з тотожними ритуальними ідолами, а жерців-друїдів - зі слов'янськими волхвами.

Якщо розглядати кельто-слов'янські старожитності через одну синтезовану культуру, при ретельному вивченні ми побачимо разючі приклади тотожності. Основою економіки кельтів було землеробство і тваринництво. Для обробки земель кельти застосовували плуг з залізним лемешем. В період пізнього латену з'явився колісний плуг з череслом і ножем для різання скиби при оранці. За допомогою такого плугу можна було вже обробляти перелогові землі. Тягнули у кельтів такий плуг декілька волів.

Характерно, що у стародавніх слов'ян була приблизно тотожна система обробітку полів. Кельтам і слов'янам були відомі прогрес-

сивні методи землеробства, вони застосовували добрива для земель, що давало великі врожаї. Вирощували вони жито, пшеницю, овес, буряк, цибулю, тобто рослини, що були у великому вжитку і поширені у стародавніх слов'ян, зокрема в українців. Знаряддями збору урожаю були серп і коса. Зерно як кельти, так і слов'яни мололи на ручних жорнах, які у Європі з'явилися у латенський час. В цей же час на зміну зернотеркам прийшли кам'яні жорна, які ще й у ХІХ ст. були поширені у населення українських Карпат, Прикарпаття, Побужжя та Подніпров'я. Для збереження припасів поблизу жител влаштовувалися зернові ями, які нерідко облицьовувалися чи перетворювалися на льохи.

Важливе місце у господарстві кельтів і слов'ян займало скотарство. Ці народи розводили велику кількість свиней, де сало було ритуальною чи національною їжею. Розводили кельто-слов'яни і коней та овець. Стада свиней постійно випасали у дібровах.

Економічний і культурний розвиток кельтського світу, до якого входили і слов'яни, був зумовлений розвитком внутрішньої і міжнародної торгівлі, що обумовило в ореолі кельтської цивілізації розвиток власної грошової справи. Перші кельтські монети були подібні до македоно-грецьких, та через певний проміжок часу карбування монет з грубішим зображенням на них стилізується, що в кінцевому підсумку призводить до поширення монет з геометричними малюнками на лицевій стороні. З ІІ ст. до Р.Х. місцеві монети із золота, срібла і бронзи, рідше міді, карбувалися у багатьох пунктах кельтського ореолу. В різних областях вони відображали племінні особливості кельтів. Дослідники вважають, що кельти і слов'яни регіону верхньої Вісли, верхнього Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я становили єдину периферійну культуру великого кельтського світу [16]. Власне тут кельти і слов'яни проживали у більшій мірі у неукріплених поселеннях, у яких зафіксовано золоті і срібні кельтські монети, вироби із заліза, бронзи і скла, в тому числі характерні кельтам браслети, глиняна посуд, залізоливарне і бронзоліварне виробництво [17].

Відкриті поселення кельтів у Подністров'ї, Прикарпатті, Побужжі та Подніпров'ї поки що не численні. У ІІ ст. до Р.Х. вони склали по 15-20 будинків, у яких нараховувалося від 50-100 жителів. Основна маса відомих у даних регіонах кельтських поселень була невелика (4-10 будівель) як напівземлянок так і наземних споруд. Їх стіни обмазувалися глиною і розфарбовувалися білими чи червоними смугами. Характерно, що такий стиль був притаманний

для території Галичини, Побужжя та Подніпров'я ще і в XIX та на поч. XX ст. Відкриті у Подністров'ї, Побужжі та Подніпров'ї кельтські могильники, захоронення, відомі нам по обряду трупоспалення, бо тотожні зі слов'янськими. У них виявлені знаряддя праці, вироби із глини прикраси і предмети зброї.

В регіонах Подністров'я, Прикарпаття, Побужжя та Подніпров'я виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен, яких дослідники вважають слов'янами. Внаслідок такого взаємопроникнення у III-II ст. до Р.Х. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис.

Дослідник В.В.Сєдов вважав, що найсильніший вплив кельти на слов'ян справили у II ст. до Р.Х. Він був настільки імпульсивним і визначальним для подальшого розвитку слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає цілу нову "Пшеворську культуру". Утворення пшеворської культури, на думку дослідника, супроводжувалось не лише зовнішнім впливом кельтів, а й інфільтрацією кельтського населення у середовище слов'янського етносу. Внаслідок такого входження кельтів у територію слов'ян відбулася асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів відбувалося, як вважають дослідники, до V ст. після Р.Х., після чого кристалізувалась суто слов'янська культура [18].

Слід зауважити, що у II-I ст. до Р.Х. у кельтських похованнях середнього Подунав'я поряд з обрядом трупоспалення появляється і обряд трупопокладання. Інколи залишки крематій засипались до ями, вони супроводжуються різноманітною керамікою і мають як слов'янські, так і кельтські особливості, що може свідчити про синтез кельтів і слов'ян регіону Повіслення і Подністров'я. У пшеворських могильниках присутні кельтські фібули, нові види кельто-слов'янської зброї: двосічні мечі, наконечники списів, напівсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів і других як військових, так і громадських та господарських речей [19].

Дослідження останніх десятиріч показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. після Р.Х. за своїми особливостями і технологічною культурою було найближчим до металообробної системи і виробництва кельтського світу і провінцій Римської імперії. Слов'янське суспільство навіть при наявності римського впливу продовжувало розвивати ремісничі і залізо обробні традиції кельтів [20].

Здавалося б, що зарубинецькі і черняхівські племена, серед яких домінували слов'яни, мали б перейняти техніку обробки заліза ко-

валів Скіфії, та археологічні матеріали яскраво свідчать, що слов'яни Карпат, Подністров'я і навіть Подніпров'я розвивались на кельтських древніх культурних і технічних традиціях [21].

Внаслідок таких довготривалих зв'язків слов'ян з кельтами у них було настільки добре розвинуто ремесло, що воно і у пізньослов'янський час зберігало древні кельтські традиції. Кельтська гончарна кераміка зафіксована в усьому басейні Подністров'я, а також Побужжя та Подністров'я. У Галичині, Побужжі та Подністров'ї досліджено ряд пунктів, які спеціалізувались на виготовленні посуду. Усі вони тотожні із кельтською системою виготовлення посуду, усі вони активно функціонували і в римській час, і мали вплив на технічний розвиток слов'ян Галичини, Побужжя та Подніпров'я, які дотримувалися місцевих слов'яно-кельтських традицій.

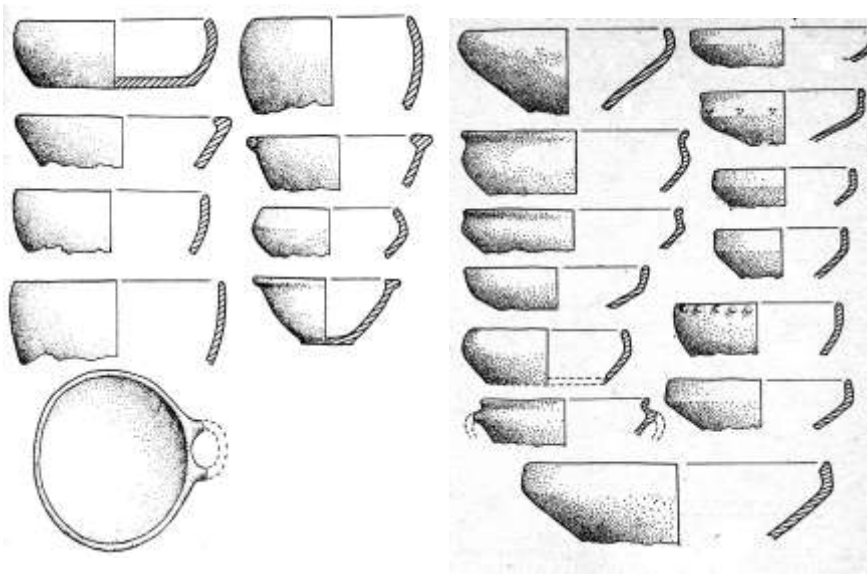


Рис. 103. Кельтська гончарна кераміка з с. Золота Балка нижнього Подніпров'я на межі нашої ери

Кельтський вплив у Прикарпатті, Подністров'ї, Побужжі і Подніпров'ї був настільки широким і глибоким, що це відбилося не тільки на матеріальній культурі слов'ян, але і на духовній. Він був настільки сильним, що його не можна порівняти з жодним з присутніх у даному регіоні іншим етнічним впливом. Цей вплив очевидний і у ранньо-середньовічних старожитностях слов'ян, він поши-

рювався і на поганську релігію, що видно із конструкцій культових споруд, обрядів і вірувань взагалі. Слов'янські і кельтські культові споруди, мистецтво, дерев'яні і кам'яні стилізовані фігури зберігають у собі древні кельтські традиції [22].

Могутній симбіоз кельто-слов'янського етносу залишив свої сліди і у слов'янській мові. О.О.Шахматов з цього приводу наголошував, що у кельтів слов'яни перейняли і політичні терміни, які пов'язуються з громадськими, військовими і господарськими функціями середньовічного слов'янського суспільства [24]. Основні положення концепції О.О.Шахматова стосовно слов'яно-кельтської лексичної спільності підтримав Ю.Покорний, який відзначив цілий ряд кельто-слов'янських лексичних отожднень, а також провів граматичні паралелі між староірландською і слов'янськими мовами. Дослідник Т.Лер-Сплавінський пояснював мовний вплив кельтів на слов'ян регіонів Карпат, Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я фонетичними особливостями, які кристалізували слов'янські, зокрема, староукраїнську мову [25].

З цих досліджень можна робити висновок, що у праслов'янській мові дійсно є багато слів, що добре етимологізуються на основі кельтської мови. Значний перелік таких лексем привів Ю.Покорний, його доповнив К.Треймер, який правильно вважав, що праслов'янами у кельтів було перейнято не менше 40 ключових слів, які стали повсякденними у слов'янській ужитковій мові. Вони стосуються соціальної, ботанічної і сільськогосподарської термінології, а також уособлюють області матеріальної культури [26].

Очевидно, що при більш ретельнішому дослідженні, таких слів може у майбутньому виявитися набагато більше. Не можна не погодитися з С.Б.Берштейном, який вважав, що кельтський вплив на праслов'ян, судячи з великої кількості лексичних тотожностей, був дуже глибоким і взаємопроникливішим, ніж нам здавалося до цього часу [27].

Досить важливим, на нашу думку, є дослідження О.М.Трубачова, який вважає, що у кельтів, як і у слов'ян, є багато спільних річкових етнонімів. У кельтів, на думку дослідника, етнонімія двослівна, що зближує її зі слов'янською етнонімією. При цьому слід зауважити тотожність префіксальних і суфіксальних моделей. У кельтів, як і у слов'ян є спільний етнонім для всієї сукупності кельтських племен. Постільки аналізовані О.М.Трубачовим етноніми є тотожними у обидвох етносів, це може говорити про глибокий взаємовплив між слов'янами і кельтами у

минулому [28]. Праслов'янська мова, зауважує дослідник, дуже збагатилася кельтською лексикою, отже взаємовплив мав і культурний характер, процес якого слід досліджувати.

Очевидно, внаслідок глибокого культурного проникнення і склалась кельто-слов'янська спільнота, яку археологи термінують як пшеворська культура. Пшеворська культура розміщена у серцевинній Європі і охоплювала територію від басейну Одери до верхів'їв Бугу та Дніпра. Дослідники відзначають пшеворські старожитності кельто-слов'янського симбіозу від Верхньо-Дністровського регіону до регіонів Дніпра. Як зауважують археологи, тут середня площа поселень збільшилася від 2 до 4 тис. кв. м. у пізньолатенський час до 13-14 тис. кв. м. в III ст. після Р.Х. Помітно виросла тут і кількість селищ. Розкопки у Подністров'ї цілого ряду поселень пшеворців (кельто-слов'ян) зафіксовано археологічно. Пшеворські поселення тут мають рядну забудову, при якій житла будувалися в ряд біля берегів рік, потоків, схилів. Власне такі поселення кельто-слов'ян зафіксовані в поселеннях верхнього Дністра, Побужжя і Подніпров'я, де житла знаходились на відстані 10-20 м. одне від одного [29].

Наявність у регіоні могутнього кельто-слов'янського етносу не могло не позначитись на його політичному розвитку. Слов'яно-кельтські старожитності, які ми вивчаємо, у свій час проаналізував В.Деметрикевич, який вважав, що пшеворські старожитності Галичини належать бастарнам, яких він вважав суто кельтами [30]. На нашу думку, це уже був слов'яно-кельтський етнос, який у подальшому своєму розвитку кристалізував бастарнів як слов'ян. Цілоком можна припустити, що політична надбудова племінного об'єднання бастарнів у III-II ст. до Р.Х. могла бути кельтською, що підтверджується джерелами які засвідчують могутній рух кельтів на схід. Результатом їх руху і були нові соціально-економічні і політичні зміни, що охопили окрім регіону Карпат і Подністров'я і землі Прип'яті, Полісся і землі середнього Подніпров'я, де відзначені у великій кількості латенські старожитності [31].

Вплив кельтів на слов'ян Правобережної України на думку дослідників продовжувався реально до II ст. після Р.Х., а при ретельних дослідженнях навіть до V ст. після Р.Х. Внаслідок такого кельто-слов'янського зближення сформувалася і зарубинецька культура, яка у останній час рядом археологів пов'язується з кельто-слов'янами бастарнами, яких локалізують у міжріччі Дністра і Се-

рета і у Прип'ятському Поліссі а також у середньому Подніпров'ї [32].

При усій сукупності фактів, кельти у Центрально-Східній Європі відіграли таку ж приблизно цивілізаційну роль, яку греки відіграли у Північному Причорномор'ї, тільки, як вважає М.Щук ін, цивілізація кельтів була зовсім іншою, їх культура і особливо мистецтво, а значить і психологічне світосприйняття були ближчими слов'янам ніж старогрецька культура Північного Причорномор'я. Кельти у слов'янський світ принесли приблизно тотожну культуру тільки на вищому технічному і соціально-політичному рівні розвитку. Кельтські технічні і наукові пошуки відтворені у виробках кельтських майстрів: золоті чи бронзові гривни, браслети, фібули та інші речі, які не поступаються за майстерністю виготовлення античним виробам. Усі секрети точного лиття, чеканки, карбування були добре відомі і кельтським майстрам. На початку свого історичного розвитку у V ст. до Р.Х. кельти стояли на одному соціально-економічному, політичному і культурному рівні з Римською роботою-власницькою республікою. Та шляхи розвитку цих цивілізацій розійшлись, римляни розвинули свою соціально-військову організацію і досягли тут вершин, а кельти у цій області так і залишились на стадії варварської держави, у якій ми проглядаємо елементи ранньофеодальних відносин, що видно по спорудах культурно-релігійного характеру, тобто в області релігійно-магічних уявлень, про що свідчать кельтські святилища-обсерваторії для астрономічних спостережень. Кельти уміли передбачати майбутні події, зокрема, сонячні і місячні затемнення. Джерельні свідчення говорять, що великим авторитетом у кельтському суспільстві користувалися волхви-друїди, які уособлювали собою релігійних і політичних діячів, астрологів, поетів, літописців, а також у певній мірі концентрували своєю кастою усю надплеменну політичну і релігійну владу у усьому кельтському світі.

Можливо, що друїди у регіональних державних структурах утримували у своїх руках усю повноту влади, яку представляли на колективних зборах усіх друїдів кельтського світу. Очевидно Галлія-Кельтія, яка розміщлася на великій території від Піренеїв до Дніпра, ніколи не була великою єдиною політичною одиницею, у всякому разі античні автори нічого не говорять про єдину велику державу кельтів. Найімовірніше, єдиним для усього суспільства могла бути надплеменна корпорація волхвів-друїдів, в руках яких знаходилося навчання і виховання підрастаючого покоління, суд.

Вони були замирювачами різноманітних племінних чвар кельтських князів.

З початку IV ст. до Р.Х. кельти своєю могутньою військово-політичною організацією починають рух в області Балкан і Карпат. Європа була швидко завойована силою кельтських воїнів, озброєних двосічними мечами і великими щитами. Уся влада переходить до територіальних князів, які очолювали кельтські військові загони. Кельти, очевидно, не зустрічаючи спротиву, дуже швидко захопили Карпати і області Подністров'я і Подніпров'я. Що примусило їх зупинитися у Подніпров'ї історичною наукою не з'ясовано, та відомо, що після завоювання Подніпров'я кельти почали торгово-економічні зносини з підлеглими і сусідніми народами, поступово розчиняючись в їх середовищі [33].

Ряд вчених, зокрема К.В.Каспарова, вважають, що у II ст. до Р.Х. у регіонах басейнів Дністра і Прута відбувалися лише етнокультурні контакти зарубинецького і пшеворського населення з кельто-іллірійським і кельто-дакійськими етносами. На їх думку, кельти хоча й швидко зайняли територію Подунав'я, як середнього, так і нижнього дуже довго асимілювали останніх. Очевидно, наголошує К.В.Каспарова, поява бастарнів - це і є новий мішаний союз племен на кельтській основі. Немалу роль у формуванні кельто-дакійських бастарнів відіграли регіону Дністра, Побужжя і Полісся. Весь цей кельто-дако-слов'янський симбіоз, що набрав єдиного політичного тіла, просунувся у II ст. до Р.Х. на схід на Дніпро і Десну [34].

Цілком можна припускати, що формування кельто-слов'янського етносу з компонентом дакійського впливу міг відбуватися в регіоні Передкарпаття і Карпат. Археологічно тут зафіксовано розвиток кельтської чорної металургії, що активно функціонувала вже у III-I ст. до Р.Х. У цей час у металургійних центрах Карпатського регіону виплавляли сотні тон заліза, активно функціонували досконалі шахти для добування руди. Окрім великих спеціалізованих центрів з видобутку заліза, в окремих поселеннях зафіксовані і невеликі залізо обробні майстерні.

Розвиток чорної металургійної галузі кельто-слов'янського етносу регіону Карпат створив матеріально-технічну базу для подальшого розвитку інших видів ремесел і призвів до вдосконалення знарядь праці землеробства, як основної галузі господарства кельто-слов'янського етносу. В цей час появляються нові землеробські знаряддя з залізним наральником, що підвищує ефективність обро-

бітку земель. Поряд із землеробством у регіонах Прикарпаття і Карпат починає розвиватися скотарство, вдосконалюються ремесла. Успіхи у землеробстві і ремеслі у кельто-слов'ян області Карпат і Подністров'я призвели до виникнення широкомаштабних торгових відносин, за якими настало завоювання нових земель на схід від Дністра [35].

Про реальність експансії кельто-слов'янського етносу свідчать і археологічні матеріали. Г.Ф.Нікітіна наголошує, що у захороненнях знаходиться як слов'янський інвентар, так і кельтський. Деталі поховань свідчать, що кельти перейняли місцеві слов'янські традиції. Характерно, що кельтський бойовий інвентар: зброя, мечі, стріли, щити, спорядження кінного воїна покладені за слов'янським звичаєм [36].

Російська дослідниця І.П.Русанова вважає, що цей звичай є суто кельтським і поширився пізніше серед германського і слов'янського населення. З кельтським впливом слід пов'язувати і наявність у слов'янських могилах обряду захоронення трупопокладень. У кельтів же слід шукати і витоки слов'янської кераміки, зокрема округлих мисок, штампованих орнаментів, двосічних мечів і т.д. [37].

Етнокультурний розвиток кельтослов'янського етносу на кельтській основі проглядав і В. Деметиркевич у регіоні Карпат, Прикарпаття, Побужжя та Подніпров'я [38]. Власне на основі типології кераміки, особливостей погребального обряду і деталей домобудування І.П.Русанова зробила висновок, що у Пшеворській культурі наявні слов'янські і кельтські компоненти. Власне із цього симбіозу наголошує дослідниця і кристалізуються ранньо-середньовічні слов'янські старожитності [39].

Характерно, що у другій половині I ст. до Р.Х. у верхньому Подністров'ї, Західній Волині та Подніпров'ї з'являються найбільш ранні пам'ятники кельто-слов'янського етносу. Матеріальна культура кельто-слов'ян Подністров'я виступає зразу ж у готовому вигляді, можна припустити, що вона принесена з основної території поширення, а тобто з Подунав'я[40]. На думку Д.Н.Козака в рамках Верхнього Подністров'я, Західної Волині та Подніпров'я в 40-70 р. I ст. після Р.Х. протікали процеси змішування пшеворських і зарубинецьких культур, в результаті якого виникла особлива волинсько-подільська група пам'яток, що можна пов'язати із впливом кельтів[41].

Такий процес може бути віднесений до II ст. до Р.Х., коли кельти могутньою хвилею пройшли усю територію сучасної Чехії і Словаччини у південно-східному напрямку. В цей час на кельтській основі проходить формування у басейні Верхнього Бугу і Верхнього Подністров'я пшеворської культури, яка засвідчується археологічно і на Середньому Подністров'ї (у Хмельницькій і Вінницькій областях України.) [42].

У II ст. до Р.Х. у сферу латенської культури, яка поширилась від Британських островів і до Карпат входить і українське Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я. Під впливом цієї культури, носіями якої були кельти, у цих регіонах відкривається нова соціально-економічна і політична "Латенська доба"[43].

Під впливом латенської культури кельтів в регіоні Карпат, Побужжя, Подністров'я та Подніпров'я створюються прогресивні форми господарювання зі стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності[44]. Більшість племінних об'єднань у II ст. до Р.Х. видозмінюють свою політичну структуру у бік варварської держави. Кельти створюють у регіонах Побужжя і Подніпров'я нові політичні, соціально-економічні і торгівельні пункти. Будучи осілим землеробським населенням і включивши в себе місцеве слов'янське землеробське населення, кельти зуміли спрямувати кращі досягнення власної цивілізації на розвиток економічних, політичних і культурних структур у Побужжі та Подніпров'ї VI-V ст. до Р.Х.[45]. Тут внаслідок кельтизації слов'янського суспільства, швидко налагодилось виготовлення високотехнічного сільсько-господарського інвентарю, що мало вплив на підвищення ефективності провідних галузей господарства. Бурхливого розвитку у Подністров'ї в цей час досягає землеробство і ремесло, вдосконалюється і збільшується асортимент озброєння, виникають укріплення з кам'яною основою і глибокими ровами, з'являється власна варварська монетна система золотого і срібного карбування, зароджуються нові і зміцнюються старі суспільно-політичні інститути. За рівнем технічної досконалості латенську культуру тут можна порівняти з античною цивілізацією, виходячи з умов розвитку і традицій варварської Європи. Ці свідчення дають право наголошувати, що у II ст. до Р.Х. одна із кельтських племінних груп галатів-котинів просунулась у Побужжя, де розвинула металургійну і обробну промисловість. Друге племінне угруповання кельтів-боїв, як свідчать джерела, у цей же час теж зайняла область Подністров'я і Побужжя. Археологічний матеріал з поховання у с. Гринів говорить, що речо-

вий матеріал, а власне: бронзові підвіски, залізні підвіски, мечі з сталевим окуттям піхв, характерні для кельтів, які розвинули у Подністров'ї слов'яно-кельтську (пшеворську) культуру[46].

Даний археологічний матеріал свідчить, що такі речі були поширені у пізньолатенській культурі у час, коли у регіоні домінували кельто-слов'янські старожитності, тобто у I ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х. [47].

Знайдені у Подністров'ї, Побужжі та Подніпров'ї кельтські старожитності: посуд, кераміка, прикраси можуть говорити про присутність кельтів у Прикарпатсько-Дніпровському регіоні у II ст. до Р.Х. На думку В.М.Цигилик, такі речі у цей час відомі і на території сучасної Чехії і вони теж датуються II ст. до Р.Х.. Цілоком можна припускати, що кельти у II ст. до Р.Х. з території сучасної Чехії просунулися в Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я.

Археологічно досліджена і відкрита у Верхньо-Дністровському регіоні кельтська споруда може свідчити про наявність у регіоні кельтської військово-політичної адміністрації [48].

Підтвердженням присутності у Подністров'ї кельтської військово-політичної адміністрації може бути доказом знайдений біля Білгород-Дністровського кельтський шолом. Дана кельтська військова приналежність датується кінцем II поч. I ст. до Р.Х. Можна припустити, що військово-політичний союз кельтів (боїв) у II ст. до Р.Х., закріпившись у Верхньому Подністров'ї, через певний проміжок часу оволодів і територією нижнього Подністров'я, Причорномор'я та нижнього Подніпров'я. Кельтський шолом не єдина візитна картка на даний момент у Подністров'ї. У Тірі знайдений уламок барельєфа на якому зображений кельтський воїн з овальним щитом [49].

По усій сукупності даних можна вважати, що кельти у Подністров'я проникли з території сучасної Чехії. Очевидно, це був військово-політичний союз боїв, які просунулись у Побужжя та Подніпров'я. Римські джерела свідчать, що у 192 році до Р.Х. бої були остаточно вигнані римлянами з Італії і переселились на територію сучасної Чехії, яка, на думку дослідників Г.Г.Абезгауз, В.Е.Еременко, В.Г.Журавльова, С.Ю.Каргопольцева, була тим плацдармом, звідки військово-політичний союз кельтів-боїв в останній чверті III ст. до Р.Х. проник у Подністров'я, а згодом і у Подніпров'я. На їх думку це були кельти-галати Малої Азії, пізніші бастарни регіону Подунав'я і Карпат, військово-політичний союз яких із Подністров'я поширив свій вплив на Причорномоські землі [50].

І.П.Русанова вважає, що утворення кельто-слов'янського симбіозу відбувалося в декілька етапів і кожен із них має свої характерні особливості. Найбільш ранні кельтські старожитності фіксуються у нижньому Подністров'ї і Північному Причорномор'ї у IV ст. до Р.Х.[51]. Каталог цих пам'яток нараховує 26 пунктів, і вони розкидані по усьому регіону Подністров'я [55]. Дослідники В.Б.Нікітіна і А.К.Амброз вважають, що в середині IV ст. до Р.Х. відбувся контакт скіфського царя Атея з військово-політичними союзами кельтів у нижньому Подністров'ї [52].

З наступом кельтів на Причорномор'я тут складається складна політична ситуація, її фіксує і “Декрет Протогена”, розповідаючи про прихід у регіон військових загонів бастарнів. Галати, за розповіддю ольвійського декрету, виступали в союзі із скірами[53]. Це загадкове слов'янське плем'я проживало, на нашу думку, у регіоні верхнього Подністров'я. Цілком можливо, що вже у цей час починає складатися симбіоз місцевого слов'янського етносу із пришлою військово-політичною організацією кельтів[54]. Поховальний інвентар кельто-слов'янів III ст. до Р.Х. середнього Дністра говорить про переплетіння різних культур[55]. Ця сукупність починає набирати явного воєнізованого забарвлення. Знайдені у похованнях кельтські шоломи, пластинчаті панцирі, кельтські щити, фібули, можуть свідчити про домінування кельтської військової-політичної організації у середовищі слов'ян Подністров'я [56].

Весь наявний речовий інвентар, усі наявні матеріали, наголошують дослідники І.П.Русанова і Є.А.Симонович, вказують на реальну можливість проживання кельтів у регіонах на схід від Карпат[57]. Ці матеріали досить реально засвідчують військово-політичну присутність кельтів, та у той же час говорять, що ці військово-політичні союзи кельтів були етнічною меншістю у регіонах Прикарпаття, Подністров'я і Подніпров'я, тому ймовірно створивши культуру латену у регіонах, які ми вивчаємо, вони розчинились у місцевому населенні, однак своєю соціально-економічною і політичною організацією кристалізували слов'янський етнос [58].

На нашу думку яскравим підтвердженням таких висновків можуть слугувати матеріали археологічно дослідженої культури Поянешти-Лукашівка. Дана культура виникла у Подністров'ї на окраїні латенського світу за безпосередньою участю кельтів. Згідно з даними останніх досліджень українських вчених В.Д.Барана, Р.В.Терпиловського, Д.Н.Козака у даній культурі виявлені слов'янські старожитності [59]. Другі дослідники вважають, що у

даній культурі присутній вагомий кельтський елемент, який домінує над слов'янським [60].

По всій сукупності свідчень культура Поянешти-Лукашівка належить кельто-слов'янському симбіозу з певними, як вважають дослідники, фракійськими компонентами. Вона співставляється з відомими з античних і римських джерел бастарнами, яких античні автори вважали, то кельтами то германцями, то змішаним населенням [61]. В.Н.Татищев, опираючись на літописні свідчення, які до нас не дійшли, писав: "Славен на чолі слов'янських племен виходячи з Подунав'я залишив там сина Бастарна з своїм народом Бастарнами" [62]. Здається, правий Д.А.Мачинський, ототожнюючи бастарнів з носіями культури Карпатських слов'ян, де останні у IV-V ст. після Р.Х. набирають рис суто слов'янського етносу [63].

Ряд дослідників, зокрема, вважають, що кельтські політичні і соціально-економічні і культурні традиції були домінуючими не тільки у пшеворській культурі, культурі Карпатських курганів і у культурі Поянешти-Лукашівка у Подністров'ї і Побужжі [64]. М.Щукін вважає, що кельти-бастарни даного регіону сформували і черняхівську культуру [65]. На його думку формування черняхівської культури відбувалося у кінці II - першій пол. III ст. Дана культура, на думку дослідника, як і раніша кельтська, теж має загальноєвропейський характер. Нова черняхівська кераміка, на думку дослідника, зберігає древньо-кельтські традиції. Черняхівські старожитності після припинення римського впливу вже у III ст. починають повертатися до попереднього стану [66]. Так, наголошує М.Щукін, у III ст. після Р.Х. повсюди знову починає відновлюватися обряд трупопокладення, а це значить, що у Подністров'ї відбувався процес відновлення релігії, яка мала велике значення в ореолі кельтської культури [67].

Починаючи з кінця II ст. усюди відбуваються процеси нівелювання римської культури. У варварському світі починають виходити з моди римо-провінційні фібули, вони замінюються підв'язними фібулами, які були поширені у кельтів. Дуже характерний приклад ми бачимо у зміні озброєння. В III ст. у Подністров'ї, Побужжі та Подніпров'ї на зміну короткому римському мечу приходять довгий меч - зброя, яка за 200 років до римської доби була поширена у середовищі кельтської військової організації. В цей же час зникають умбони з шипом, які призначалися для легкого щита і з'являються сферичні умбони на важких щитах, які за даними джерел зафіксовані у кельтів і слов'ян. Змінюються наконечники стріл і наконеч-

ники списів, у пізньо-римський час вони нагадують наконечники списів кельтської епохи пізнього латена і зовсім відмінні від аналогічного озброєння римського часу. Така раптовість відродження в етносу Дністро-Дніпровського регіону кельтських традицій може говорити, що древні кельтські традиції в обл. Карпат законсервувалися і відновилися навіть через 200 років [68]. На нашу думку, кельто-слов'янський симбіоз був дуже життєздатним і довготривалим. Можна припускати, що кельти в зв'язку з передовою політичною, економічною і культурною системою, дуже повільно розчинялись у слов'янському етносі Подністровського і Побужського регіону, і тому їх культурні і економічні традиції могли бути живучі і у ранньослов'янській культурі [69].

Очевидно, що відновлення кельтських традицій у Дністро-Бужському регіоні пов'язані з наступними обставинами: перша причина, це економічна і соціальна. Слов'янський етнос з кельтською політичною і соціально-економічною структурою піднімається на вищий щабель варварського суспільства. В ньому утверджується варварська держава, яка переростає у ранньофеодальну. Даний регіон у II-III ст. після Р.Х., про що наголошувалось вище, уже протиставляє себе Римській імперії, і починає з останньою відкриту конфронтацію. У цей же час, тобто у III ст. зароджуються ранньофеодальні відносини. Два дослідники, які працювали над проблемами етногенезу ранніх слов'янських старожитностей, незалежно один від одного зареєстрували різкі зміни у соціально-політичній, економічній структурі ранніх слов'ян у II перш. пол. III ст. після Р.Х. [70].

Другою причиною, яка спричинила кельтський ренесанс у слов'янському суспільстві Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я, могли бути кризові процеси, які відбувалися у Римській рабовласницькій державі. Власне, на поч. III ст. після Р.Х. починається занепад економічної і політичної системи, що призвело до остаточного краху Римської рабовласницької держави [71]. Яскравим свідченням розпаду рабовласницької системи може бути наростаюча кількість манумісій і виникнення нового соціального інституту колонату [72].

Криза економічних відносин привела римське суспільство і до фінансової кризи, яка прискорила і політичну кризу усїєї політичної системи. Усе це призвело до варваризації і провінціалізації усїєї римської держави. Сам же відхід римлян з Дакії і припинення у регіоні римського впливу знову примусив населення регіону Карпат і

Подністров'я повернутися до кельто-слов'янської соціально-економічної і політичної системи епохи Латена[73].

Конкретні прояви відновлення кельтської культури, наголошує М.Б.Щукін, очевидно слід шукати у прикордонних з імперією областях. В цих конкретних зонах, які були не тільки зонами прикордонної торгівлі і прикордонними фортифікаційними об'єктами, тут зосереджувалося з обох сторін велика кількість населення. Очевидно, що у Семигородді та інших областях Подністров'я і Карпат і міг відродитися кельтський древній вплив. Очевидно, що до цього часу слов'яни уже настільки були кельтизовані, що про якісь зміни не могло бути й мови, це могло лише сильніше стилізувати їх культуру у черняхівський час[74].

Цілком можливо, що слов'яно-кельтська культура могла існувати у черняхівській культурі і у III ст. після Р.Х. утвердитися в областях Дністро-Бузького міжріччя. Інакше, як наголошує М.Б.Щукін, без широкомаштабного кельтського впливу у II-III ст. після Р.Х. виникнення черняхівської культури не можна пояснити нічим. Кельтський ренесанс, на думку дослідника, пояснює і тотожність зарубинецьких, латенських старожитностей із такими ж гончарними виробами черняхівської культури [75].

Із вище приведених фактів можна зробити висновок, що кельто-слов'янський симбіоз власне і стояв біля витоків черняхівської культури, тому думка вчених, що ранні слов'яни є творцями черняхівської культури, яка розвивалась аж до VII ст. після Р.Х. через урахування кельто-слов'янського етнотворення є, на нашу думку, правильною [76].

М.Ю.Брайчевський вірно наголошує, що у нижньому Подунав'ї черняхівські пам'ятки фіксуються починаючи з III ст. після Р.Х. Це пояснюється проживанням у даному регіоні слов'ян [77].

Якщо врахувати, що тут проживали і кельти, складаючи зі слов'янами одну синтезовану культуру, яка переросла у слов'янську, то картина слов'янського етнотворення в рамках черняхівської культури стає зрозумілою. Цілком ймовірно, що кельто-слов'янські ювелірні і ремісничі старожитності продовжуються і у черняхівській культурі III-VII ст. після Р.Х. Вони, очевидно, наявні і у ранньослов'янську епоху і в епоху Київської Русі [78].

Кристалізовані із кельто-слов'янських старожитностей Дністро-Бужсько-Дніпровського басейну слов'янські старожитності черняхівської культури доповнюються, однак, домішками дакійськими і германськими, що видно із компонентів черняхівських старожитно-

стей, однак, як вірно наголошує Г.Б.Федоров, тотожність черняхівських і ранньослов'янських старожитностей очевидна [79].

Таких же висновків дійшов і В.Д.Баран, який досліджуючи ліпну кераміку черняхівців і ранньослов'янську Верхнього Подністров'я і Верхів'їв Бугу та Дніпра, виявив, що вони тотожні при певній різниці технології виробництва [80].

Внаслідок таких ототожнень Г.Б.Федоров дійшов висновку, що слов'яни у Карпато-Дунайських землях були автохтонним населенням на рубежі ери, тобто у II ст. до Р.Х.- II ст. після Р.Х., про що свідчать Певтінгерові таблиці і свідчення римського історика Евсеція, який знав народ слов'ян у 314-340 р. в Подунав'ї [81].

До цього часу, на нашу, думку слов'яни Карпати-Дністровського регіону були під могутнім політичним, соціально-економічним і релігійним впливом кельтів і тому покрили їх іменем свій землеробський етнос, під яким ми вважаємо пшеворську і волино-подільську культури території Української держави. Праві, на нашу думку, ті археологи і дослідники, які вважають, що симбіоз, який склався під безпосереднім впливом кельтів у II ст. до Р.Х. існував автохтонно до кінця IV-V ст. і кристалізував суто старослов'янські старожитності, які відомі у історичній літературі під назвою "Пражської культури" [82].

Свідчення історичних джерел, археології, топоніміки і мовознавства добре документують перебування кельтів на Балканському півострові і в області Карпатської котловини, куди основна маса кельтів проникла у III ст. до Р.Х. в період активного руху кельтів у Подністров'я і Прикарпаття. Очевидно у I ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х. вони були у регіоні, який ми вивчаємо, головною політичною, економічною і культурною силою [83].

Аналіз сукупності джерел яскраво показує проникнення у III ст. до Р.Х. кельтів в області на схід від Карпат у Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я і нижнє Подунав'я. У той час античні автори одностайно називають кельтів галатами [84]. Єдиним письмовим джерелом, яке говорить про активні політичні перетворення кельтів у регіоні на схід від Карпат є знаменитий декрет на честь Протоцена, в якому говориться, що галати і скіри утворили союз, зібрали великі сили і задумують напасти на Ольвію, а також, що фісамати, скіфи і савдарати шукають укріплені міста, боячись жорстокості галатів. Згадка про галатів у цьому декреті дає право говорити, що галати-декрету, це кельти Подністров'я і Прикарпаття, можливо і Подунав'я, які, створивши між 279-212 р. могутню державу Галатію у

Фракії, поширили свою владу на території Прикарпаття і Подністров'я. Очевидно, галати декрету це і є бастарни (кельтослов'янський) етнос, який у III ст. до Р.Х. займав територію Подністров'я, Прикарпаття, устя Дунаю, Побужжя та Подніпров'я, що засвідчено картою К.Птолемея[85]. Бастарни були найсхіднішим кельтським (галльським) політичним об'єднанням в етнічному розумінні кельтослов'янським народом, в якому провідну політичну роль відігравали галати [86].

Ряд дослідників вважають, що внаслідок союзу галатів зі скірами у них виникла велика і могутня держава, яка охоплювала всю територію від Бугу до Дунаю та Дніпра, де Прикарпаття і Подністров'я були її серединними землями. Можна вважати, що у кінці III поч. II ст. до Р.Х. галатам удалося об'єднати весь цей регіон в одну політичну систему, яку ми знаємо під назвою бастарни [87].

Археологічні матеріали дослідження останніх десятиліть дуже добре співставляються з історичними свідченнями Страбона та інших авторів кінця II ст. до Р.Х., де проживали бастарни. Дослідник А.Д.Мачинський вважає, що пам'ятки типу Поянешти-Лукашівка в лісостеповій зоні між Карпатами і Дністром, а також зарубинецькі і пшеворські старожитності Верхнього Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я слід пов'язувати з військово-політичним союзом на чолі якого стояли галати-бастарни [88].

Матеріальна культура цих пам'яток настільки різко відрізняється від рівня культури історично кельтських областей, що стає зрозумілим, що основна маса населення, яка входила до складу бастарнського військово-політичного союзу не могла бути кельтами [89]. На нашу думку, більш значну частину цього об'єднання склали слов'яни. Таким чином галати декрету на честь Протогена були бастарнським військово-політичним об'єднанням із Дністро-Дніпро-Дунайського регіону. А.Д.Мачинський вірно вважає, що вторгнення бастарнів у Причорномор'я відбувалося з територій, які лежать на схід від Карпат, тобто із Верхнього і Середнього Подністров'я у регіон нижнього Подунав'я[90]. Не виключено, наголошував дослідник, що назва стародавнього міста у Подунав'ї Галич пов'язується з приходом кельтів у даний регіон [91].

Зі співставлення різних джерел стає зрозумілим, що основна маса бастарнів була не кельтами, а слов'янами, тому не відомо, чому такі солідні історики минулого як Полібій і Тит Лівій так переконливо намагались довести, що бастарни - це галати[92].

Характерно, що імена родів бастарнів і їх князів звучить у вимові швидше слов'янській[93]. Ом.Партицький вважав, що процес асиміляції бастарнів у Подністров'ї був дуже швидкий, хоч вони і були, безперечно, галуззю тих кельтів, які у III ст. до Р.Х. створили могутню державу з столицею Тіле, а у древній Галичині вони були тільки народом військовим, войовничим і зухвалим, який не займався землеробством[94]. Поселення бастарнів в нашому краї, наголошував дослідник, відбулося мирним шляхом. Бастарни були військовими зайдами, а не завойовниками. Єдина їх заслуга в тому, що вони створили у Галичині могутню державу, яка швидко починає війни з сарматами і римською рабовласницькою державою[95]. Очолити місцеві слов'янські племена, королі бастарнів швидко поширили свою владу на Побужжя та Подніпров'я [96].

Усі наведені факти свідчать про те, що суспільство бастарнів у більшій мірі було слов'янським[97]. Слід наголосити, що вищу частину цього суспільства складали кельти або, принаймі мірі кельтизована група населення, яка в кінці I ст. до Р.Х. займала лісостепові області на схід Карпат, і була відома античному світу під назвами військово-політичних союзів бастарнів і скірів [98]. Поховальні речі Побужжя та Подніпров'я II ст. до Р.Х.-III ст. після Р.Х. безумовно кельтські [99]. Їх досить добре проаналізував Ю.В.Кухаренко, який підтвердив вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу Галичини, Волині та Київщини [100].

У час приходу в Подністров'я та Подніпров'я галати уособлювали могутню цивілізацію. Утвердившись етно-політично і культурно у Подністров'ї, вони втягнули у свій економічний і політичний ореол і місцеві слов'янські племена Побужжя та Подніпров'я[95]. За період кельтизації регіону і створення кельто-слов'янського симбіозу, який упродовж свого політичного і етнічного розвитку кристалізувався у ранньослов'янський етнос [101]. Ряд дослідників і серед них Є.Н.Мінне вважають, що кельтизація регіонів Бугу, Дністра і Дніпра відбувалася в два етапи[102].

Перший етап, це коли слов'яни уперше зіткнулись з кельтами у V ст. до Р.Х. підпавши під вплив їхньої політичної організації, що змусило слов'ян покинути свою Подунайську батьківщину і переселитися в області Карпат, Подністров'я, Бугу та Подніпров'я до споріднених з ними слов'ян будинів. І вдруге, коли кельти безпосередньо просунулися у Подністров'я і Побужжя та Подніпров'я у III ст. до Р.Х. [103]. Дослідник В.Парван, проаналізувавши матеріал гальшматської культури Карпат і Подністров'я, дійшов висно-

вку про глибоке проникнення кельтів-галатів у слов'янське середовище Трансільванії, Галичини і Поділля, та Подніпров'я де кельти заснували свої політичні і торгово-ремісничі пункти: Галич, Кам'янець (Подільський), Малий Галич в районі Трансільванії та Самбатос (Київ) на Дніпрі[104].

До кельтів у цьому регіоні проживали слов'яни, які були у стадії політичного і економічного формування. Кельти своєю передовою політичною організацією, поступово розчиняючись у слов'янському етносі, прискорили процес політичної консолідації слов'ян [105]. С.П.Толстов вважав, що кельтська, або гальштатська культура в основному сконцентрувалась політично і економічно у південно-західній Україні і стала домінуючою при кристалізації протослов'янських племінних об'єднань регіону, який ми вивчаємо. Висуваючи таку гіпотезу дослідник, однак, не уточнює яку, політичну і соціально-економічну структуру уособлювали кельти і протослов'яни у даному регіоні, однак, наголошуючи на модернізації культури балкано-дунайських народів у Західноукраїнському регіоні, він стверджував, що на даних територіях у III ст. до Р.Х. відбувалося масове поселення військово-політичних союзів, які прийшли із Галатської держави Малої Азії [106].

У регіоні, який ми вивчаємо, зайди-галати і їх князівська адміністрація за допомогою місцевої родоплемінної знаті почали формувати ряд галато-слов'янських королівств, основними політичними центрами яких були Галич у верхньому Подністров'ї, Кременець-Кам'янець-Подільський на середньому Дністрі, про які згадує Геродот, Йордан, і які дослідник XIX ст. Ф.Браун визначав як кельтські [107]. З цих двох основних політичних центрів кельто-слов'яни проникли у нижнє Подунав'я, Побужжя та Подніпров'я[108].

Сукупність фактів, наголошував А.Д.Удальцов, дає право стверджувати, що кельтський елемент у регіоні, який ми вивчаємо, утвердився із кельтської держави Галатії і утримував свій вплив у слов'янському суспільстві Дністро-Дніпровського басейну впродовж від III ст. до Р.Х. до III ст. після Р.Х.[109]. Такий могутній кельтський вплив, очевидно, закріплювався інфраструктурою кельтського суспільства, його культурними, технічними, політичними і соціально економічними надбаннями, поступово розчиняючись у слов'янах[110]. Такий постувальний синтез кельтів і слов'ян і кристалізував бастарнів, які і є носіями як кельтської, так і слов'янської культур [111].

Можна дійти висновку, що такий збіг обставин не випадковий і що могутній пласт західно-балканських гідронімів у Галичині слід пов'язувати з проникненням у даний регіон у II ст. до Р.Х. кельтського населення[112]. Поширення окремих гідронімів далі на північний схід може бути пов'язано з тим, що частина населення, яка залишила зарубинецьку культуру Придністров'я, проникла у басейн Бугу і Дніпра з більш західних областей, де вона знаходила у тісних контактах з кельтським світом верхнього Подністров'я і верхнього Повіслення, і принесла з собою перейняту у кельтів топоніміку[113].

Можливо, що серед князів кельтського етносу і князів місцевого слов'янського населення відбулось глибоке етно-проникнення, яке кристалізувало етнос бастарнів, що можна пояснити свідченнями джерела Протогена Ольвійського, який відзначає союз скірів (слов'ян) і зайд кельтів [114]. Усі наявні гідроніми Подністров'я, виявлені О.Н.Трубачовим, говорять про змішаний кельтський і слов'янський етнос, який, на нашу думку, домінував у регіоні Подністров'я [115].

Підсумовуючи наше дослідження можна наголосити, що військово-політичні союзи кельтів, які у II-I ст. після Р.Х. заселили окремі регіони верхнього Подністров'я і Подніпров'я, на нашу думку, поступово почали розчинятися у місцевому слов'янському населенні[116].

Можна припустити, що у Побужжі і Подніпров'ї на рубежі нашої ери, а можливо у I-III ст. після Р.Х. кельти розчинились у середовищі більш могутнього в етнічному розумінні місцевого слов'янського етносі[117]. Однак, роль кельтів у становлення політичного ладу у Побужжі та Подніпров'ї, як носіїв певних досягнень в областях розвитку політичних організацій, економіки, духовної культури, була, на нашу думку, домінуючою особливо у III ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х., вона і визначала соціальний, політичний, культурний і духовний розвиток населення регіонів Побужжя та Подніпров'я[118].

Очевидно тут, у Побужжі та Подніпров'ї, наголошував А.Д.Мачинський, відбувалася інтеграція кельтів у слов'янський світ, що прискорювало розвиток матеріальної, духовної і політичної культури українців-слов'ян, яка сформувавшись впродовж століть під впливом кельтів у Побужжі і Подніпров'ї, у подальшому дуже відчутна в пізньослов'янській добі української історії, особливо в часи Київської Русі [119].

Список використаних джерел та літератури:

1. В.Н.Топоров. О.Н.Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М. 1962, с. 152-154.
2. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів 1884., с. 302-306.
3. Свод древнейших письменных известий о славянах. М. 1991, с. 24-25.
4. Геродот. История в десяти книгах. Л. 1972., с. 240-241.
5. A.Sembera. Zapadnií Sllovane v pravěku. Viden. 1868, s. 25-67.
6. В.И.Григорович. Славянские древности. Варшава. 1868, с. 26-64, 132-185.
7. Wankel. Beitrag zur Geschichte der Slawen in Europa. Olmutz. 1885, 123-173.
8. A.A.Schachmatov. Zu altesten slavisch-keltischen Beziehungen // Archiv für slavische Philologie. Berlin, 1912. Bd. XXXI, s. 51-99.
9. О.Н.Трубачев. Етногенез и культура древнейших славян. М. 1991, с. 41-48, 97-99, 99-102, 223-234.
10. Я.Филип. Кельтская цивилизация и её наследие. Прага. 1961, с. 115.
11. О.Н.Трубачев. Вказана праця., с. 43.
12. V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima // 1 Miedzynarodowy kongres. Krakow. 1968, s. 255-289.
13. Я.Филин. Вказана праця., с. 115-118.
14. В.В.Седов. Восточные славяне. М. 1994, с. 149.
15. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 151-153.
16. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 202-208.
17. Д.Н.Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. К. 1984, с. 5-7.
18. Z. Wozniak. Osadnictwo celtyckie w Polsce. Wroclaw, Warszawa, Krakow. 1970, s. 24-31.
19. B.Cerska. Sur problematigue de l'habitat celte en Haute Silesie // Archaeologia Polona. T. 12. Wroclaw, Warszawa, Krakow, Gdansk, 1970, s. 297-320.
20. Czerska. Sprawozdania archeologiczne. T.16. Warszawa. 1964, s. 124-131.
21. В.В.Седов. Славяне в древности. М. 1994, с. 158-161.

19. J. Kostrewski. Zagadnienie ciaglosxi zaludnienia ziem polskich od polowini 2 tys. Przed n.e. do wczesnego sredniowiecza. Poznan. 1961, s. 124-143.
20. R. Pleiner. Zaklady slovanskeho zelezarskeho hutnietvi v Ctskych zemich. Praha. 1958, s. 121-135.
21. Т.В. Барцева., Г.А. Вознесенская., Е.Н. Черных. Металл черняховской культуры. М. 1972, с. 27-32.
22. В.В. Седов. Славяне в древности. М. 1994., с. 162-164, 199.
23. А.А. Schachmatow. Zualtesten slavisch-keltischen Beziehungen. // Archiv fur slavische Phislogie. Bd. XXX111. Berlin. 1912, s. 51-59.
24. J. Pokorny. Zur Vrgeschichte der Kelten und illyrier. Halle. 1938. s. 134-146.
25. Т. Ler-Splawinski. Kilka unego stosunkach jezykowych celtycko-praslowanskich // Rocznik stawistyczny. T. X111. Cz. 1. 1956, s. 123-167.
26. К. Treimer. Ethnognitntse des Slawen. Wien. 1954, s. 32-34.
27. С.Б. Берштейн. Очерки сравнительной грамматики славянских языков. М. 1961, с. 94-95.
28. О.Н. Трубачев. Ранние славянские этнонимы-свидетели миграции славян. // Вопросы языкознания. N 6, с. 54-60.
29. О.Н. Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 25.
30. W. Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens // Osterreichisch Monarchie in Wort und Bind. Wien. 1888. s. 126.
31. Д.Н. Козак. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ю і Західному Побужжі. К. 1984, с. 7.
32. Ю.В. Кухаренко. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры // С.А. N 1, с. 289-300.
33. М.Б. Щукин. Проблема бастарнов и этнического определения поянешты-лукашивской и зарубницкой культур // Петербургский археологический вестник. 1993 N6, с. 89-95;
- Марк Щукин. На рубеже эр. Спб. 1994, с. 15-18;
- В.В. Седов. Славяне в древности. М. 1994., с. 218.
34. В.К. Каспарова. Зарубнецкая культура в хронологической системе культур эпохи латена // FCUT /K /1984, вып. 25, с. 112-116.
35. Славяне и их соседи в конце 1 тысячелетия до н.э. - первой половине 1 тысячелетия н.э. М. 1993, с. 53-55.
36. Г.Ф. Никитина. Погребальный обряд культур полей в Средней Европе в 1 тыс. до н.э. - 1 тис. н.э. М. 1974, с. 64.

37. И.П.Русанова. Компоненты пшеворской культуры // Тезисы доклада советской делегации на 5 Международном конгрессе славянской археологии. М. 1985, с. 43-44.
38. W.Demetrykiewicz. Вказана праця, с. 128.
39. И.П.Русанова. Этнический состав носителей пшеворской культуры. // Раннеславянский мир: Материалы и исследования. М. 1990, с. 215.
40. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 64-65.
41. M.Smiszko. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. Lwow. 1932. S. 125-137.
42. И.П.Русанова. Компоненты пшеворской культуры Вказана праця, с. 43-44.
43. Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.Ш.Пеняк. Давні металурги українських Карпат. Ужгород. 1978, с. 47-49.
44. Ю.Смішко. Карпатські кургани 1 пол. 1 тис. після Р.Х. 1960, с. 149-151.
45. Б.А.Тимошук. Восточнославянская община. М. 1990, с. 6.
46. Є.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.Ш.Пеняк. Вказана праця, с. 48.
- Г.Г.Абезгауз, В.Е.Еременко, В.Г.Журавлєв, С.Ю.Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры.; в сб // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. Спб. 1992, с. 36-37.
47. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К. 1990, с. 82-83.
48. В.М.Цигилик. Населення верхнього Подністров'я перших століть після Р.Х. К. 1975, с. 29.
49. И.В.Бруяко. А.А.Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея. Спб. 1993, с. 78-80.
50. Г.Г.Абезгауз, В.Е.Еременко, В.Г.Журавлєв. С.Ю.Каргопольцев. Вказана праця, с. 36-37.
51. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 62-67.
- Graberfeldern im Karpatenbecken // Památky archeologicne. Praha. 1973. s. 2-6.
52. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1982, с. 49-81.
53. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э-первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, 82-84.

54. И.П.Русанова. Б.О.Тимошук. Кодын-славянские поселения в V-VIII вв. на Пруте. М.1984, с. 12-21.
- О.Д.Ганина. Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Залісся // Археологія. Київ. 1984. N 47.
55. Я.Пастернак. Найновіші пам'ятки з Галичини і Волині // Записки Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка (далі ЗНТШ). Просвіта. Т. 151;
- Я.Пастернак. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. Львів. Т. 151. 1932, с. 51-52.
- 56.В.Г.Никитина. Вновь открытые памятники поморской культуры // КСИА. М. 1964, вып. 102
- А.К.Амброз. Фибулы юга Европейской части СССР. (2 в. до н.э. - 4 в. н.э). САИ. М. 1966. Вып. Д. 1. с. 30.
57. Е.В.Черненко. Скифский доспех. К. 1968, с. 87-89.
58. В.В.Латышев. Известия древнейших писателей, греческих и латинских о Скифии и Кавказе. ВДИ, 1948, N 2, с. 45.
59. В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. К. 1991, с. 77-79.
60. Славяне и их соседи. Вказана праця, с. 95.
61. В.В.Латышев Вказана праця. ВДИ. N 2, с. 462.
62. В.Н.Татищев. История государства Российского. М. 1964, т. 3, с. 146.
63. Д.А.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры. КСИА. АН СССР, вып. 107, с. 94-97.
64. Страбон. География. Л. 1964, 7, с. 3-17.
65. Корнелий Тацит. О происхождении германцев и местоположении Германии. Собрание сочинений в 2-х томах. Л. 1969, т. 1, с. 352.
- 66.В.В.Латышев. Вказана праця. ВДИ. N 2, с. 45.
- 67.М.Ю.Смішко. Вказана праця, с. 149-152.
- 68.Д.А.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры. Вказана праця, с. 94-96.
69. М.Б.Шукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 18-23.
- 70.K.Godlowski. Nektore zagadanie stosunkow spolecznych okresu poznolate nieskego rsyvskiego w swetle analizy ementarnu. // Sprowozdana Archeologiczne. Warszawa. 1957. Т. 3, s. 136-178.
- 71.А.П.Кождан. О некоторых сторонах вопроса истории становления феодальных отношений в римской империи. В.Д.И., 1953. N 1, с. 8-10.

72. А. Б. Ранович. Колонат в Римском законодательстве 2-5 веках. ВДИ. 1951, N 1, с. 100-101.
73. М. Б. Шукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 22-23.
74. С. В. Махно. Ягнятинська археологічна експедиція. АП, т. 3, 1952, с. 159.
75. М. Ю. Брайчевский. К истории расселения славян на византийских землях. В. В., XIX, 1961, с. 123.
76. М. Ю. Брайчевский. К истории лесостепной полосы Восточной Европы в 1 тыс., н.э. С. А., 1957, N3, с. 124.
77. Г. Б. Фёдоров. Население Пруто-Днестровского междуречья в 1 тыс. н.э. МИА, N 89, 1960, с. 65.
78. В. Д. Баран. До питання про ліпну кераміку полів поховань черняхівського типу у межириччі Дністра і Західного Бугу. МДАПВ, вип. 3. К. 1961, с. 85-87.
79. Г. Б. Фёдоров. Вказана праця., с. 170.
- М. Б. Шукин. Вказана праця, с. 18-23.
80. Этнокультурная карта территории Украинской СССР в 1 тысячелетии н.э. К. 1985, с. 25-26.
81. Praistoria ziem Polskich, Poznyokres latenski i okres rzymski. Ossolinem, 1981, т. 5. s. 460.
82. А. Д. Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 31-32.
83. А. Д. Мачинский. Вказана праця, с. 34.
84. А. Д. Мачинский. Вказана праця, с. 34-35.
85. О. Партицкий. Вказана праця, с. 259-260, 298-299
86. А. Д. Мачинский. Вказана праця, с. 33-35.
87. О. Партицкий. Вказана праця, с. 300-304.
88. Ю. Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы. СА., 1959 N 1, с. 31.
89. В. В. Грабовецкий. Галич. Львів. 1964, с. 10.
90. О. Партицкий. Вказана праця., с. 298-299, 302-307.
91. I. Lelewel. Вказана праця., s. 116-142, 158-184.
92. Т. Земенецкий. Стародавній Галич у Подністров'ї. Львів 1878, с. 23-29.
93. П. И. Шафарик. Вказана праця. т. 1. кн. 1, с. 146-157., 201-209; А. С. Петрушевич. Сборник издаваемый Галицко русской матрицей. Львов. 1885, вып. 1, 2, с. 30-31.
94. Ф. Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166.

95. Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. М. 1991, с. 4-9, 24-25, 168-179.
97. Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Вказана праця, с. 34-39.
- М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. Вказана праця, с. 22-28.
98. Йордан. Происхождение гетов. М. 1960, с. 72-77;
О.Партицкий. Вказана праця, с. 302-307.
99. Б.О.Тимошук. Слов'янські гради Північної Буковини. Ужгород. 1975, с. 26-27.
100. А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов 1887, с. 72-79.
101. Т.Земонецкий. Вказана праця, с. 23-29.
О.Партицкий. Вказана праця, с. 300-307.
102. Ф.Браун. Вказана праця, с. 207.
103. І.С.Винокур. Б.О.Тимошук. Давні слов'яни на Дністрі. Вказана праця, с. 3-9.
104. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. N2, с. 24.
105. И.П.Шафарик. Славянские древности. М. 1848, т. 1, кн. 2, с. 104-105.
106. С.П.Толстов. Вказана праця, с. 13-14.
107. С.П.Толстов. Вказана праця, с. 14-18.
108. С.П.Толстов. Вказана праця, карта N 1, с. 13-14.
109. E.H.Minns. Scythian and Creeks. Cambridge. 1913, s. 102.
100. V.Parvan. Dacia. Cambridge, 1928, s. 8-9.
111. С.П.Толстов. Нарци и волохи на Дунае. Вказана праця, с.18-19.
112. Ф.Браун. Разыскания. Вказана праця, с. 165-166, 173.
113. А.Д.Удальцов. Племена Европейской Сарматии. СЕ.1 946. N 2, с. 12-17.
114. С.П.Толстов. Вказана праця, с. 15-19, с.21.
115. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднепровья. СКИА. 1965, с. 119-122.
116. Jan Filip. Keltové ve Střední Evropě. Praha. 1956, s. 478-479.
117. A.Zaki. Archæiologia Carpatica. Krakow. 1963. T. 4, s. 62-64.
118. Л.Н.Крушельницкая. Кельтский могильник. Вказана праця, с. 119-122.
119. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Вказана праця, с. 36-37.

- M.Smisko. Stanowisko wczesnorzywskie w Kolokolini pod Rohatyn. WA, XIII, 1935, s. 155-159.
- Ф.Браун. Вказана праця, с. 207.
- О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. Вказана праця, с. 4-9, 24-25, 168-169, 276-282;
- V.Trbuhovic. Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima //1 Miedzynarodowy kongres. Krakow. 1968, s. 255-289.
- V.Trbuhovic. Вказана праця, с. 255-289.
- Л.И.Крушельницкая. Вказана праця, с. 119-122.

Розділ VI.

Аналіз сукупності джерел та реконструкція історичного розвитку кельтської цивілізації на території України

Кельти - стародавній народ Європи, який справив в останнє тисячоліття до Р.Х. великий вплив на розвиток Центральної та Східної Європи. Кельтська цивілізація для боротьби з Римською державою втягувала в ореол своєї цивілізації усі народи Центральної та Східної Європи. Власне вона цивілізує це населення і дала чеським землям історичну назву “Богемія”, а Західній Україні історичну назву “Галичина” [1].

Сукупність історичних джерел і великі археологічні дослідження на сьогоднішній день на території усїєї Європи від Атлантики до Дніпра, куди сягав вплив кельтської цивілізації, дозволяє відновити історію розвитку Європи в останньому тисячолітті до нашої ери [2]. Сукупність археологічних джерел дає право говорити про кристалізацію в середовищі кельтського суспільства в VI-V столітті до Р.Х. князівських центрів, які з плином часу починають набирати рис міст, котрі починають розвивати кельтське суспільство [3].

Письмові і археологічні джерела малюють нам кельтське суспільство, у якому поряд з високорозвиненою військовою системою велику роль відігравали релігійні інституції, які уособлювали жерці-друїди. Наявні факти дають нам право всебічно розглянути культуру кельтського суспільства, зокрема побут, одяг, житла становище чоловіка та жінки в кельтському суспільстві, економічний лад, військову організацію, релігійну систему. Характерно, що в Україні вчені, починаючи з XIX століття, фіксують зразки високорозвиненої кельтської культури кінця тисячоліття, яка стояла біля формування Західної та Центральної Європи. Конкретний речовий матеріал ми знаходимо в Східній Європі, зокрема в Правобережній Україні, що дає право говорити про формування кельтами на території України політичних і соціально-економічних організацій в III ст. до Р.Х.- I ст. після Р.Х. [4].

Наявні археологічні джерела, дають право робити висновок, що кельти, закріпившись на землях сучасної Чехії та Словаччини, де створили Богемське князівство, проникли в Подністров'я, де створили Галатське князівство і дали Прикарпатським землям історичну назву Галичина [5].

Великі досягнення сучасної археологічної науки дають нам право проаналізувати історичний, філологічний матеріал на території сучасної Галичини і пролити яскраве світло на етнотворення Галичини, побачити могутній вплив кельтів, які зв'язали з своїм розвитком велику частину сучасної Європи і втягнули населення середньої Європи в орел кельтської культури, військової та господарської системи [6].

Спробуємо через призму сукупності джерел пролити світло на етнотворення кельтів. В першій половині останнього тисячоліття до Р.Х. на сторінки джерел потрапляють кельтські племінні об'єднання, які проживали на північ від Альп. Вони своїми військовими походами знищили найбагатші центри Західної та Центральної Європи, примусили консолідуватися проти них весь грецький і римський світ. В цей час, приблизно в кінці VI-V ст. до Р.Х. в середовищі кельтських племен сталися великі економічні зміни, які призвели до диференціації населення і виділення з простого кельтського середовища племінної знаті, яка створивши могутню військово-політичну систему, почала нападати на важливі політичні і торгово-економічні центри грецького і римського світу. В цей час кельти завоювали Північну Італію, зайняли навіть Рим і проникли аж до Сицилії [7].

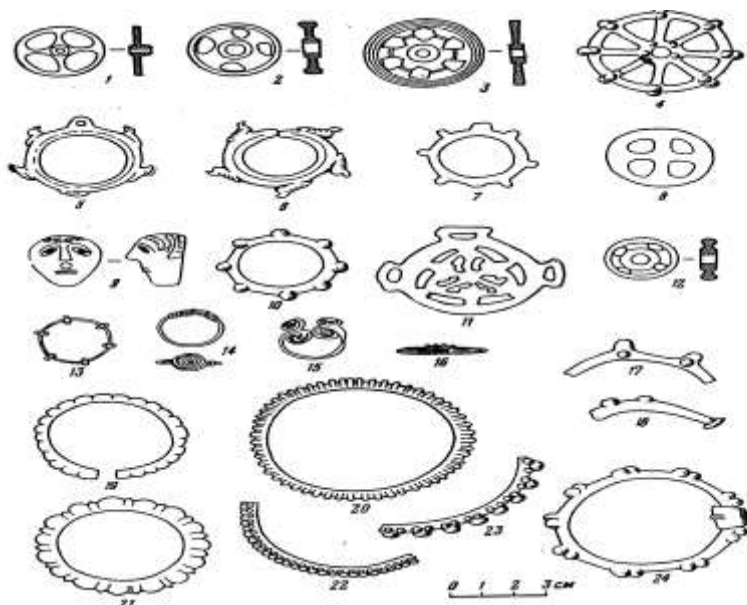


Рис. 104. Кельтські речі у Східній Європі

Друга їх хвиля звернула свій погляд на схід, в карпатську котловину, в регіон, у якому кельти-галати утворили прообраз Малоазійської Галатії Подністровську Галичину. Внаслідок розвитку військово-політичної організації кельти у V- IV столітті до Р.Х. вважаються одним з наймогутніших народів в Європі поряд з персами та скіфами, що дало їм можливість створення нової політичної організації на території Галичини [8]. За таких обставин у науковців постає питання - хто такі кельти? Яким чином зуміли кристалізувати свою цивілізацію яка стала життєздатною впродовж довгих віків від верхів'я Дунаю до Дніпра...

Грецький світ називав їх *Keltoi* - кельти, римляни ж називали кельтів "галлами" (*Galli*) і від цього слова пізніше пішла назва Цизальпійська Галлія (*Gallia Cisalpina*), що в Італії, Нарбонська Галлія (*Gallia Narbonensis*), що в південній Франції і Трансальпійська Галлія (*Gallia Transalpicus*) в Центральній Франції. Грецькі джерела розповідають про Малоазійську державу Галатів (*Galatia*), яку утворили кельти на території сучасної Туреччини з центром *Gallis* поблизу сучасної Анкари.

Римські автори, які розповідали про довготривалі війни римлян з кельтами, називали останніх *Galli*, *Galate*. Усі римські автори вважали, що кельти засели землі від Британії, охоплюючи землі Франції, південної Німеччини і частину Чехії [9]. В подальшому кельти бої, по імені яких названа Богемія (*Boiohemum*) поселились в Чехії, частина з яких переселилась в Прикарпаття в Подністров'я, де відома під назвою *Voiki*, *Sa-Voiki*, *Kosto-Voiki*, у слов'янській етноназві "Бойки" [10].

Сучасні археологічні матеріали підтверджують висновки О.Партицького про заселення кельтами Прикарпаття у III-II ст. до Р.Х. [11].

Починаючи з V століття до Р.Х. народ з назвою "Keltu" швидко поширює свій вплив по усій території Європи. Їх старожитності у час могутності (V ст. до Р.Х.- I ст. після Р.Х.) виділені і одну групу латенської культури по назві (*La Tene*) відомого кельтського поселення на березі Невштатського озера в Швейцарії. Ця культура ще називається ранньозалізною, або гальштатською. Латенські старожитності у великій кількості відкриті на території України в Закарпатті, Прикарпатті та Подністров'ї та Подніпров'ї [12].

Найяскравіше кельти проявилися в гальштатський час. Власне в цей час у кельтів формується князівська верства, замки племінної

знаті (опідуми), які починають поширюватися по усій Європі. На території України опідуми відкриті в Закарпатті [13].

Джерела дуже туманно зафіксували нам просування кельтів у східному напрямку. Відомо, що в Подунав'я і Карпатську котловину перші загони кельтів проникли на межі V-IV століття до Р.Х. Впродовж усього IV століття до Р.Х. кельти опановували всі Карпатські гори і проникли в Подністров'я, де, оволодівши Нижнім Подністров'ям і Подніпров'ям, стали безпосередніми сусідами скіфської і фракійсько-дакійської культур, а також налагодили стосунки з грецьким світом Північного Причорномор'я [14].

Багато вчених вважають, що кельти до того як проникнути в Галичину, довгий час проживали на території сучасної Чехії та Словаччини. Спробуємо з'ясувати етногенез кельтів на цих землях [15]. Із кельтських племен, які проживали на території сучасної Чехії, джерела частіше згадують кельтський військово-політичний союз "Вої", від імені яких і була названа *Voiohaemum*-Богемія. Археологічні джерела дають право наголошувати, що південна частина Чехії була зайнята кельтами-боями уже в V столітті до Р.Х., що засвідчено і джерелами, які говорять про прихід в Чехію військових дружин кельтів, що засвідчується курганными похованнями класичної форми латенського часу, які датуються IV ст. до Р.Х. Подальші археологічні джерела свідчать, що кельтські старожитності, постійно утримуючись в усій Чехії, у III ст. до Р.Х. проникають в Словаччину. Тут кельти очолювали вищий прошарок суспільства, а також переважно і середній. Великі поразки кельтів від римлян в Італії і в інших частинах Європи примушують їх переселятися в III столітті з території Чехії на територію сучасного Подністров'я та Прикарпаття. Характерно, що ім'я кельтів-боїв в історичній літературі на території Чехії і Подністров'я стає відоме в II столітті до Р.Х., коли вони відбили наступ у 113 році германського племені кімрів [16].

Сукупність свідчень дає право вважати, що в середині I тис. до Р.Х. для слов'ян, як і для інших племен, які проживали у Дунайській котловині, виникла кризова ситуація у зв'язку з експансією кельтів. На територію Чехії і Подунав'я проникли "вольки-тектосаги". Вийшовши із Галлії і рухаючись на схід, кельти швидко проникли в область Подунав'я. Експансія кельтів була обумовлена їх економічним, політичним і культурним підйомом в гальштатські часи і пізніше в латенський час, тобто у IV-III ст. до Р.Х. В Чехії і Моравії, пізніше в Паннонії і в Подністров'ї - Галичині, внаслідок проникнення кельтів, виник симбіоз місцевого населення з кельта-

ми. З цього моменту, наголошує О.М.Трубачов, і почався етнічний, культурний, економічний і політичний контакт слов'ян з волохами-кельтами [17].

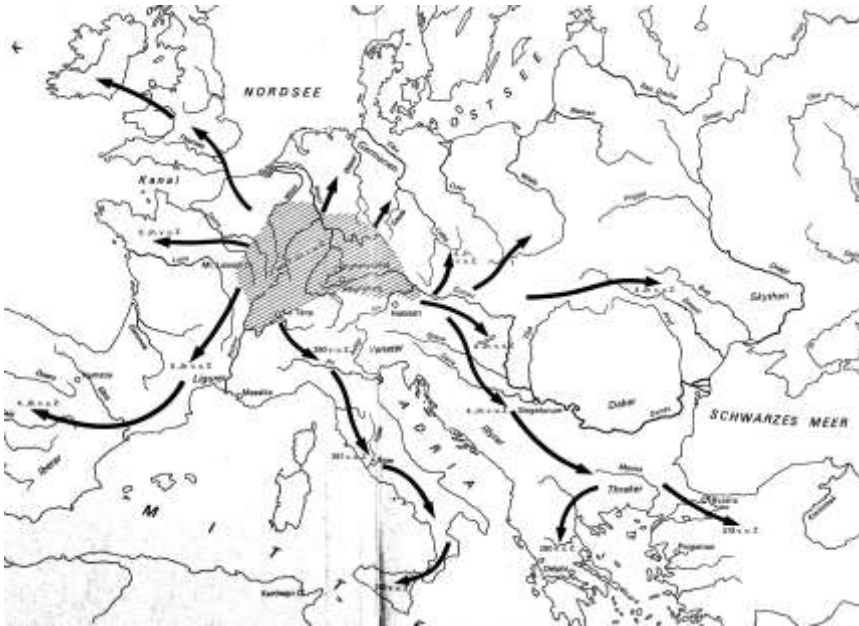


Рис. 105. Поширення кельтської цивілізації у Західній, Південній, Центральній та Східній Європі

Окрім культурного впливу кельтів в умовах мирного симбіозу, відбувся і військовий натиск кельтів на слов'ян. За таких обставин слов'яни були змушені під натиском кельтів відступати з Подунав'я на північ в область Вісли, Дністра, Прута і розселюватися по усьому регіону Карпат. У Карпатському регіоні дослідники відзначають найтісніше проникнення кельтів у слов'янське середовище, чим пояснюється перейняття місцевими племенами кельтських металургійних термінів, що також відчутно в топонімії.

Закріпившись у регіоні Карпат, кельти поширили свій вплив на весь регіон Подністров'я. Археологи пов'язують з впливом кельтів на племена Подністров'я поховальні обряди кельтів у пшеворській культурі, зокрема звичай згинання зброї: мечів, наконечників списів [18].

Топоніміка Подністров'я у перших століттях після Р.Х. усюди пов'язується з назвами галатів-галлів. Слід відзначити також, що дослідник А.Спіцин віднайшов присутність гальштатської культури

в Немирівському городищі на Поділлі. Такий кельто-слов'янський симбіоз підтверджується і свідченнями грецького вченого Ефора, який називав у IV ст. до Р.Х. кельтів сусідами скіфів, під якими А.Спіцин розумів слов'ян [19].

О.М.Трубачов вважав, що наявність древнього впливу кельтів на розвиток стародавнього населення України видно із поширених стародавніх географічних назв: Кам'яне місто кельтів, що ототожнюється вченими з Кам'янець-Подільським, місто Галич, що означає племінну назву Галатів і ряд інших назв, які, на нашу думку, поки що реконструйовані гіпотетично. Присутність кельтів, очевидно, формувала на Правобережній Україні кельто-слов'янський симбіоз, що видно із кельто-слов'янського мовного лексикону. Кельтський світ, на думку О.Н.Трубачова, збагатив слов'ян металургійною, сільськогосподарською і політичною термінологією, зокрема словами: коні, коньк, ко-няз, князь, які дослідник вважає кельтськими [20].

Згідно зі свідченнями джерел, біля 400 р. до Р.Х. починається могутня експансія кельтів у східному напрямку з Рейнських і Верхньо-Дунайських земель. Вони декількома політичними союзами поширилися на територію середнього Дунаю і по його притоках і, поступово витіснивши з них місцеве населення, освоїли ці землі. Відомо, що в 380-350 роках кельти заселили землі навколо озера Балатон. На початку III ст. до Р.Х. ряд військово-політичних союзів кельтів закріпились на Балканському півострові. У 279 році до Р.Х. під керівництвом царя кельтів Брекенна вони завоювали землі Іллірії, спустошивши Македонію, вторглися у Фракію і Грецію і досягли Дельф, де зазнали поразки від греків. Великий військово-політичний союз кельтів-галатів біля 270 р. до Р.Х. поселився в Анатолії в районі сучасної Анкари, де утворив могутню державу Галатію [21].

Галатська держава кельтів, зміцнівши, почала нові експансії і завоювання у східному напрямку. Відомо, що у III ст. до Р.Х. кельти-галати поселились в Трансільванії, Олтенії, Буковині, а також на нижньому Дунаї. Окремі військово-політичні союзи кельтів-галатів, перейшовши Карпати, поселились на верхньому Дністрі, де утворили Галатське князівство. В.В.Седов вважає, що в процесі розселення кельтів у Карпатах і Подністров'ї військово-політична система кельтів втягувала у свій ореол місцеві племінні союзи гетів і слов'ян, що видно із археологічного матеріалу латенської культури. Власне у цей час, наголошує дослідник, відбувалося різноетнічне

культурне проникнення, внаслідок якого кельтська культура у II ст. до Р.Х. стала домінуючою у Верхньому Подністрів'ї. Вплив кельтів був настільки сильним і глибоким, що ряд регіонів Подністрів'я і Карпат залишилися кельтизованими і після витіснення слов'янами кельтів із даних регіонів. Науковці схильні вважати, що одна гілка кельтів перейшла Карпати і зайняла область верхньої течії Вісли, поширюючи свій вплив на області верхнього Дністра. Власне, на цій території у III ст. до Р.Х. кельти вступили у етно-політичні, економічні і культурні стосунки з слов'янами. В цей час і починається у Вісло-Дністровському міжріччі період активних кельтослов'янських стосунків, що залишив свій могутній пласт у культурі слов'ян стародавньої Галичини [22].

Перш ніж перейти до детального аналізу контактів кельтів із слов'янами у регіонах України, необхідно охарактеризувати культуру кельтів V ст. до Р.Х. - I ст. після Р.Х. В цей час кельти зробили великий внесок у розвиток європейської металургії і у галузі обробки металів. По суті, кельтська металургія стала основою розвитку карпатських і дністро-дніпровських слов'ян. Археологічні матеріали кельтських пам'яток свідчать про високий рівень виплавки заліза, ковальського ремесла, слюсарних, ювелірних робіт з виготовлення інкрустацій і ювелірних прикрас. При розкопках у слов'янських поселеннях зустрічаються: молотки, молоточки, щипці, кліщі, зубила, пробійники, напилки. В кельтських опідумах кельтський ковальський інструмент нараховував більше 70 видів.

Кельтські ремісники володіли технікою вуглеокислення, гартування і спаювання заліза. Кельтський світ створив величезну кількість різноманітних залізних знарядь: плужні лемеші, коси, борони, тесла, скоби, пили, молотки, кліщі, напилки, рашпілі, свердла, ножиці, кочергу. Кельти створили дверні замки з ключами.

Дуже розвинутою галуззю ковальської справи було виготовлення залізної зброї. Кельтські ремісники добились великих успіхів у техніці бронзолivarного і ювелірного виробництва. В опідумах і селах кельтів були великі майстерні, в яких працювали висококваліфіковані майстри, які володіли технікою лиття і кування кольорових матеріалів і найрізноманітніших сплавів. Кельтські ремісники знали і широко застосовували різні методи інкрустації, позолоти і посріблення. Розвинутим було і виготовлення виробів із золота, зокрема діadem, браслетів і інших предметів розкоші.

У II ст. до Р.Х. у кельтському світі розквітло емальне ремесло. Червона емаль стає домінуючою прикрасою кельтських виробів.

Кельти створили велику кількість різноманітних фібул, що широко вживалися для заціпання одягу. У кельтському світі досить поширені були шийні гривни-торквеси, які на думку вчених пов'язуються з релігійною символікою. Фібули були масовою продукцією кельтських ремісників, вони змінювалися зі зміною моди, тому стали надійним індикатором для датування кельтських старожитностей на території України [23].

Широкий розвиток мало і кельтське гончарне виробництво. Гончарний круг з'явився у кельтів у V-IV ст. до Р.Х., і тому у виготовленні глиняного посуду кельти досягли високої технічної майстерності. Із II ст. до Р.Х. в ареолі кельтської культури утворились цілі поселення гончарів, вироби яких поширювались по багатьох регіонах Правобережної України [24].

Розвинутим у кельтів було і ремесло з виготовлення скла. В ранньому латені значне поширення отримали жовті скляні намистинки з круглими білими і синіми очками. В кінці латенського періоду були поширені молочно-білі круглясті намиста. Поширені у кельтів були і різнобарвні скляні браслети. Виготовлення таких речей зафіксовано від Рейну до Дністра і Дніпра. При скловарінні кельти використовували домішки різних металів, кісткову муку, що надавало виробам різного забарвлення. Кельтські ремісники досягли успіхів і у розвитку деревообробки. У епосі середнього Латену кельтами був винайдений токарний верстат. У зв'язку з цим із дерева почали виготовлятися підводи, кораблі, меблі, взуття, різноманітні побутові предмети, в тому числі поширені у повсякденному вжитку об'ємні посудини для зберігання рідини. Славилась кельтські майстри уміння обробляти шкіру і виготовляти з неї різні вироби для побутових потреб, зокрема спорядження для коней і воїнів.

У V ст. до Р.Х. в ареалі кельтської культури розвивається і художнє ремесло, продукцією якого стали прекрасні твори мистецтва. Кельтські майстри виробляли художні вироби з власною орнаментовкою, яка дуже схожа зі слов'янською орнаментовкою і українською зокрема. Ознакою багатства у кельтів були шийні гривни. Можливо слово гривна, ознака багатства була перейнята слов'янами у кельтів.

Дуже добре відома і кельтська кам'яна скульптура, пов'язана в основному зі святилищами. При дослідженні останніх виявлені чотирикутні стовпи з витесаними чоловічими головами, зображення богів, в тому числі двоголових чоловіків і жіночі голови, птахів і т.д. Численні зображення богів в релігії кельтів символізувало по-

мерлих воїнів, героїв. Велику роль в культовому обряді кельтів відігравали ритуальні стовпи з людськими обличчями, вони були як кам'яні, так і дерев'яні. У їх очні впадини вкладалися очі, виготовлені із скла, емалі чи напівдорогоцінних каменів. Кельтські культові святилища можна ототожнити із слов'янськими капищами з такими ж ритуальними ідолами, а жерців-друїдів із слов'янськими волхвами. Якщо розглядати кельто-слов'янські старожитності через одну синтезовану культуру, при ретельному вивченні ми побачимо разючі приклади тотожності. Основою економіки кельтів було землеробство і тваринництво. Для обробки земель кельти застосовували плуг з залізним лемешем. В період пізнього латену з'явився колісний плуг з череслом і ножем для різання скиби при оранці. За допомогою такого плугу вже можна було обробляти перелогові землі.

Тягнули у кельтів такий плуг декілька волів. Характерно, що у стародавніх слов'ян була приблизно така ж система обробки полів. Кельтам і слов'янам були відомі прогресивні методи землеробства, вони застосовували добрива для земель, що давало великі урожаї. Вирощувалось у них жито, пшениця, овес, буряк, цибуля, тобто рослини, які були у великому вжитку і поширені у стародавніх слов'ян, зокрема в українців. Знаряддями збору урожаю були серп і коса. Зерно як кельти, так і слов'яни мололи на ручних жорнах, які у Європі з'явилися у латенський час. В цей же час на зміну зернотеркам прийшли кам'яні жорна, котрі ще і у XIX ст. були поширені у населення українських Карпат і Прикарпаття. Для збереження припасів поблизу жител влаштовувалися зернові ями, які нерідко облицьовувались чи перетворювалися на льохи.

Важливе місце у господарстві кельтів і слов'ян займало скотарство. Ці народи у великій кількості розводили свиней, а сало було ритуальною чи національною їжею. Розводили кельто-слов'яни коней і овець. Стада свиней постійно випасали у дібровах.

Економічний і культурний розвиток кельтського світу, в який входили і слов'яни, був зумовлений розвитком внутрішньої і міжнародної торгівлі, що обумовило в ареалі кельтської цивілізації розвиток власної грошової системи. Перші кельтські монети були подібні до македоно-грецьких, та з часом карбування монет із грубішим зображенням на них стилізується, що в кінцевому підсумку призводить до поширення монет з геометричними малюнками на лицевій стороні. З II ст. до Р.Х. місцеві монети із золота, срібла і бронзи, рідше міді карбувались у багатьох пунктах кельтського

ареалу. В різних областях вони відображали племінні особливості кельтів. Дослідники вважають, що кельти і слов'яни регіону верхньої Вісли і верхнього Подністров'я становили єдину периферійну культуру великого кельтського світу [25].

Власне тут кельти і слов'яни проживали переважно в неукріплених поселеннях, у яких зафіксовано золоті і срібні кельтські монети, вироби із заліза, бронзи і скла, в тому числі характерні кельтам браслети, глиняний посуд, залізо ливарне і бронзоливарне виробництво [26].

Поселення кельтів, відкриті у Подністров'ї і Підкарпатті, поки що не чисельні. У II ст. до Р.Х. вони склали по 15-20 жителів, у яких нараховувалося від 50-100 жителів. Основна маса відомих у Подністров'ї кельтських поселень була невелика (4-10 будівель) як напівземлянок, так і наземних споруд. Стіни їх обмазувалися глиною і розфарбовувалися білими чи червоними смугами. Такий стиль був характерний для території Правобережної України ще і у XIX поч. XX ст.

Відкриті у Подністров'ї кельтські могильники, захоронення, відомі нам з обряду трупоспалення, бо тотожні з слов'янськими. В них виявлені знаряддя праці, вироби із глини, прикраси і предмети зброї. В регіоні Подністров'я і Підкарпаття виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен, яких дослідники вважають слов'янами. Внаслідок такого взаємопроникнення у III-II ст. до Р.Х. складається кельто-слов'янська етнічна група з явною перевагою кельтських рис.

Дослідник В.В.Сєдов вважає, що найсильніший вплив кельтів на слов'ян відбувся у II ст. до Р.Х. Він був настільки імпульсивним і детермінучим на подальший розвиток слов'янського етносу, що у археологічній науці він складає окрему "Пшеворську культуру". Утворення пшеворської культури, на думку дослідника, супроводжувалось не тільки зовнішнім впливом кельтів, а й інфільтрацією кельтського населення у середовище слов'янського етносу. Внаслідок такого входження кельтів у територію слов'ян відбулася асиміляція кельтського населення. Поглинання слов'янами кельтів відбувалося, як вважають дослідники, до V ст. після Р.Х., після чого кристалізувалася суто слов'янська культура [27].

Слід зауважити, що у II-I ст. до Р.Х. у кельтських похованнях середнього Подунав'я поряд з обрядом трупоспалення з'являється і обряд трупопокладення. Інколи залишки кремацій засипалися в ями, вони супроводжуються різноманітною керамікою, і мають у

собі як слов'янські, так і кельтські особливості, що може свідчити про синтез кельтів і слов'ян регіону Повіслення, Подністров'я Побужжя та Подніпров'я. У пшеворських могильниках присутні кельтські фібули, нові види кельто-слов'янської зброї: двосічні мечі, наконечники списів, напівсферичні умбони щитів, остроги, нові види сокир, бритв, ножів та інших, як військових, так і громадсько-господарських речей [28].

Дослідження останніх десятиліть показали, що слов'янське ковальське ремесло I тис. після Р.Х. за своїми особливостями і технологічною культурою було найбільш близьким до металообробної системи і виробництва кельтського світу і провінцій Римської імперії. Слов'янське суспільство навіть при наявності римського впливу продовжувало розвивати ремісничі і залізообробні традиції кельтів [29]. Здавалося б, що зарубинецькі і черняхівські племена, серед яких домінували слов'яни, мали б перейняти техніку обробки заліза ковалів Скіфії, та археологічні матеріали яскраво свідчать, що слов'яни Карпат, Подністров'я і навіть Подніпров'я розвивалися на древніх кельтських культурних і технічних традиціях [30].

Внаслідок таких довготривалих зв'язків слов'ян з кельтами, у яких було високо розвинуте ремесло, яке і у пізньослов'янський час зберігало древні кельтські традиції. Кельтська гончарна кераміка зафіксована в усьому басейні Подністров'я. У ряді пунктів Галичини досліджені ряд поселень, які спеціалізувались на виготовленні посуду. Усі вони тотожні з кельтською системою виготовлення посуду, вони активно діяли і в римській час і мали вплив на технічний розвиток слов'ян Галичини, які дотримувалися місцевих слов'яно-кельтських традицій. Кельтський вплив у Прикарпатті, Подністров'ї Побужжі та Подніпров'ї був настільки широким і глибоким, що це відбилося не лише у матеріальній культурі слов'ян, але і в духовній. Він був настільки сильним, що його не можна порівняти з жодним іншим присутнім у даному регіоні етнічним впливом. Цей вплив очевидний і у ранньосередньовічних старожитностях слов'ян, він поширювався і на поганську релігію, що видно із конструкцій культових споруд, обрядів і вірувань взагалі. Слов'янські і кельтські культові споруди, мистецтво, дерев'яні і кам'яні стилізовані фігури носять у собі древні кельтські традиції [31].

По усій сукупності фактів, кельти у Центрально-Східній Європі відіграли таку ж приблизно цивілізаційну роль, яку греки відіграли у Північному Причорномор'ї. Тільки, як вважає М. Щукін, цивілі-

зація кельтів була зовсім іншою. Їх культура і особливо мистецтво, а значить і психологічне світобачення, були ближчими слов'янам ніж старогрецька культура Північного Причорномор'я.

Кельти у слов'янський світ принесли і наукові пошуки, відтворені у виробках кельтських майстрів: золоті чи бронзові гривни, браслети, фібули та інші речі, які зовсім не поступаються за майстерністю виготовлення античним виробам. Усі секрети точного лиття, карбування, гравірування були добре відомі і кельтським майстрам.

На початку свого історичного розвитку у V ст. до Р.Х. кельти стояли на одному соціально-економічному, політичному і культурному рівні з Римською рабовласницькою республікою.

Та шляхи розвитку цих цивілізацій розійшлись. Римляни розвинули свою соціально-військову організацію і досягли тут вершин, а кельти у цій галузі так і залишились на стадії варварської держави, у якій ми проглядаємо елементи ранньофеодальних відносин, що видно по спорудах культово-релігійного характеру, тобто у області релігійно-магічних уявлень, про що свідчать кельтські святилища-обсерваторії для астрономічних спостережень. Кельти уміли передбачати майбутні події, зокрема, сонячні і місячні затемнення. Джерельні свідчення говорять, що великим авторитетом у кельтському суспільстві користувалися волхви-друїди, які уособлювали собою, релігійних і політичних діячів, астрологів, поетів, літописців, а також у певній мірі концентрували своєю кастою усю надплеменну політичну і релігійну владу в усьому кельтському світі. Можливо, що друїди у регіональних державних структурах утримували в своїх руках всю повноту влади, яку представляли на колективних зборах усіх друїдів кельтського світу. Очевидно, Галлія-Кельтія, яка розташовувалася на великій території від Піренеїв до Дніпра, ніколи не була великою єдиною політичною одиницею, в усякому випадку античні автори нічого не говорять про єдину велику державу кельтів. Ймовірно, єдиним для усього суспільства могла бути надплеменна корпорація волхвів-друїдів, в руках яких знаходилось навчання і виховання підростаючого покоління, суд. Вони були замирювачами різноманітних племенних чвар кельтських князів.

З початку IV ст. до Р.Х. кельти своєю могутньою військово-політичною організацією починають рух в області Балкан і Карпат. Європа була швидко завойована силою кельтських воїнів, озброєних двосічними мечами і великими щитами. Уся влада переходить до територіальних князів, які очолювали кельтські військові загони. Кельти, очевидно, не зустрічаючи опору дуже швидко захопили

Карпати, області Подністров'я і Подніпров'я. Що змусило їх зупинитися у Подніпров'ї історичною наукою не з'ясовано, та відомо, що після завоювання Подніпров'я кельти почали торгово-економічні стосунки з підкореними і сусідніми народами, поступово розчиняючись у їх середовищі [32].

Ряд вчених, зокрема К.В.Каспарова, вважають, що у II ст. до Р.Х. у регіонах басейнів Дністра і Прута відбувалися тільки етнокультурні контакти зарубинецького і пшеворського населення з кельто-іллрійським і кельто-дакійськими етносами. На їх думку, кельти хоча і швидко зайняли територію Подунав'я як середнього, так і нижнього, дуже довго асимілювали останніх. Очевидно, наголошує К.В. Каспарова, поява бастарнів - це і є новий мішаний союз племен на кельтській основі. Немалу роль у формуванні кельто-дакійських бастарнів відіграли регіони Дністра, Побужжя і Полісся. Весь цей кельто-дако-слов'янський симбіоз, що набрав єдиного політичного тіла і просунувся у II ст. до Р.Х. на схід - на Дніпро і Десну [33]. Цілком можна припускати, що формування кельто-слов'янського етносу з компонентом дакійського впливу міг відбуватися в регіоні Передкарпаття і Карпат. Археологічно тут зафіксовано розвиток кельтської чорної металургії, котра активно функціонувала уже в III-I ст. до Р.Х. В цей час у металургійних центрах Карпатського регіону виплавляли сотні тон заліза, активно функціонували досконалі шахти для добування руди. Окрім великих спеціалізованих центрів з видобутку заліза, в окремих поселеннях зафіксовані і невеликі залізообробні майстерні.

Розвиток чорної металургійної галузі кельто-слов'янського етносу регіону Карпат створив матеріально-технічну базу для подальшого розвитку інших видів ремесел, і призвів до вдосконалення знарядь праці землеробства, як основної галузі господарства кельто-слов'янського етносу. В цей час з'являються нові землеробські знаряддя праці з залізним наральником, що підвищує ефективність обробітку земель. Поряд із землеробством у регіонах Прикарпаття і Карпат починає розвиватися скотарство, вдосконалюються ремесла. Успіхи у землеробстві і ремеслі у кельто-слов'ян області Карпат і Подністров'я призвели до виникнення широкомасштабних торгових відносин, за якими настало завоювання нових земель на схід від Дністра до Дніпра [34].

Про реальність експансії кельто-слов'янського етносу говорять і археологічні матеріали. Г.Ф.Нікітіна наголошує, що у похованнях знаходяться як слов'янський інвентар, так і кельтський. Деталі по-

ховань свідчать, що кельти перейняли місцеві слов'янські традиції. Характерно, що кельтський бойовий інвентар: зброя, мечі, стріли, щити, спорядження кінного воїна покладені згідно зі слов'янським звичаєм [35]. І.П.Русанова вважає, що цей звичай є суто кельтським і пізніше поширився серед германського і слов'янського населення. З кельтським впливом слід зв'язувати і наявність в слов'янських могилах обряду захоронення трупопокладень. У кельтів також слід шукати і витоки слов'янської кераміки, зокрема округлих мисок, штампованих візерунків, двосічних мечів і т.д. [36]. Етнокультурний розвиток кельто-слов'янського етносу на кельтській основі проглядав і В.Деметиркевич у регіоні Карпат і Прикарпаття. Він вважав, що кельти, перед тим як розчинитися в місцевому населенні, передали йому як свою політичну назву з політичними центрами, так і господарську систему, що видно із археологічного матеріалу Подністров'я [37]. Власне, на основі типології кераміки особливостей поховального обряду і деталей домобудування І.П.Русанова зробила висновок, що у пшеворській культурі наявні слов'янські і кельтські компоненти. Власне, із цього симбіозу, наголошує дослідниця, і кристалізуються ранньосередньовічні слов'янські старожитності [38]. Характерно, що у другій половині I ст. до Р.Х. у верхньому Подністров'ї, Західній Волині та Подніпров'ї з'являються найбільш ранні пам'ятки кельто-слов'янського етносу, матеріальна культура кельто-слов'ян Подністров'я-Подніпров'я виступає зразу ж у готовому вигляді, можна припустити, що вона принесена з основної території поширення, тобто з Подунав'я. На думку Д. Козака, в рамках Верхнього Подністров'я, Західної Волині та Подніпров'я в 40-70 р. I ст. після Р.Х. протікали процеси змішування пшеворської, зарубинецької та черняхівської культур, в результаті якого виникла особлива волинсько-подільська група пам'яток, що можна пов'язати із впливом кельтів. Такий процес може бути віднесений до II ст. до Р.Х., коли кельти могутньою хвилею пройшли усю територію сучасної Чехії і Словаччини у південно-східному напрямку. В цей час на кельтській основі проходить формування у басейні Верхнього Бугу, Верхнього Подністров'я, Волині та Подніпров'я пшеворської, зарубинецької та черняхівської культур, які засвідчується археологічно на середньому Подністров'ї, на Волині та Подніпров'ї (Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Хмельницька, Вінницька та Київська обл. України) [39]. Питанню вивчення цих кельто-слов'янських старожитностей поспробуємо приділити більше уваги, побудувавши схе-



Рис. 107. Кераміка з могильників Зарубинецької культури середнього Подніпров'я



Рис. 108. Глиняний посуд, металеві вироби та предмети озброєння з пам'яток Пшеворської культури

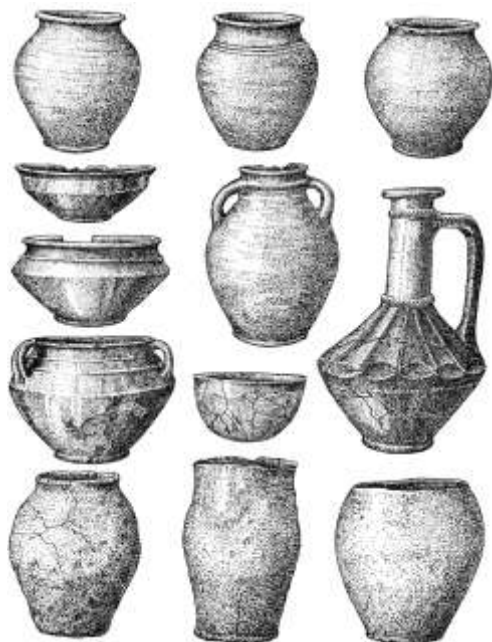


Рис. 109. Кераміка та гончарний посуд з поселень Черняхівської культури



Рис. 110. Предмети туалету та прикраси з пам'яток Черняхівської культури

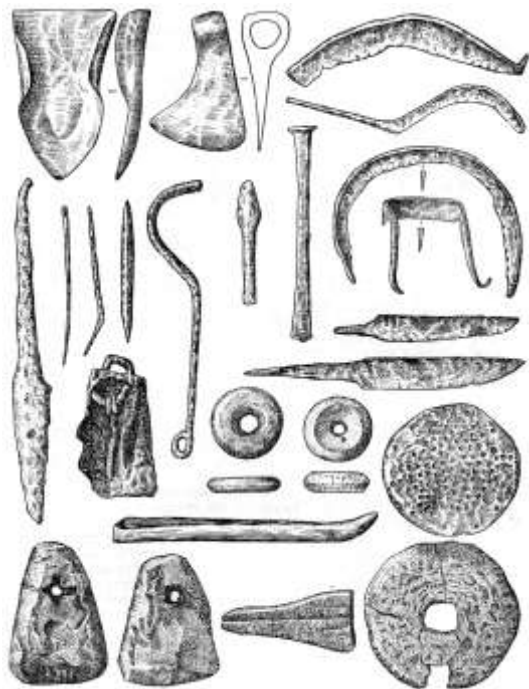


Рис. 111. Знаряддя праці з поселень Черняхівської культури

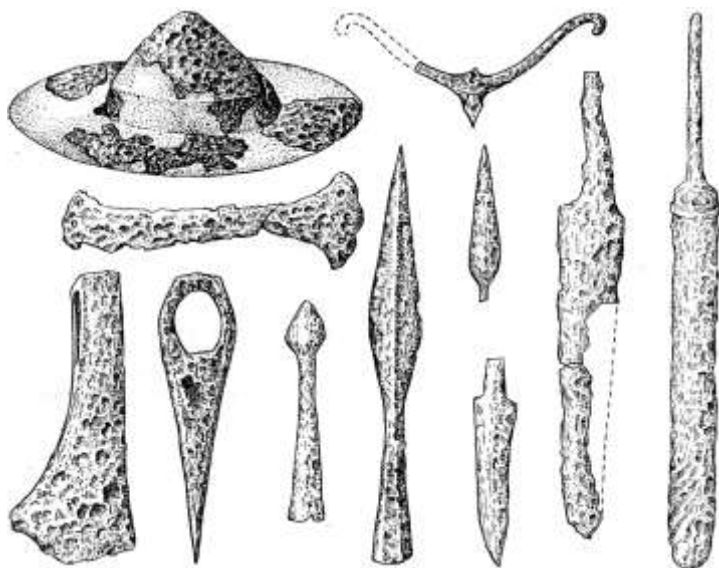


Рис. 112. Зброя з поселень Черняхівської культури



Рис. 113. Предмети культу та основи календаря з пам'яток Черняхівської культури

Перші узагальнені роботи з питань вивчення кельто-слов'янського етносу за матеріалами Західних обл. України належать М.Ю.Смішку. Він дав повний опис слов'яно-кельтських поховань, провів їх хронологічну класифікацію, показав, що кельто-слов'янські старожитності у Прикарпатті і Подністров'ї прослідковуються з I ст. до Р.Х. до III ст. після Р.Х. [40]. Західноукраїнські дослідники Є.А.Балагурі, В.І.Бідзіля, С.І.Пеняк вважають, що слов'янський етнос почав кристалізуватися у Карпато-Дунайському регіоні у VI-V ст. до Р.Х. в рамках гальштатської культури, носіями якої були кельти. З цього часу кельти просунулися в Закарпаття і область українських Карпат. Тут починається нова технологічна залізна доба. Місцеве землеробсько-скотарське населення включається у цей залізообробний процес. Внаслідок злиття двох етносів, кельтського і слов'янського, утворилась кельто-слов'янська культура, яка була складовим компонентом при формуванні слов'янського населення доби раннього середньовіччя.

Археологічні матеріали свідчать, що асиміляція кельтів у регіонах Карпат проходила мирним шляхом. В процесі пошуків залізної руди і виготовлення предметів розкоші і побуту, озброєння кельти вклинились у Карпатський регіон. Населення перейняло і вдосконалило їх залізообробні, ливарні ремесла і уже з III ст. до Р.Х. територія області Карпат ввійшла в зону розповсюдження латенської культури. У II ст. до Р.Х. у сферу латенської культури, яка поширилася від Британських островів і до Карпат, входить і українське Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я.

Під впливом цієї культури, носіями якої були кельти, у Подністров'ї, Побужжі та Подніпров'я відкривається нова соціально-економічна і політична "Латенська доба". Під впливом латенської культури кельтів в регіонах від Карпат до Подніпров'я створюються прогресивні форми господарювання з стабільним економічним ринком і високим рівнем технічної майстерності. Більшість племінних об'єднань у II ст. до Р.Х. видозмінюють свою політичну структуру у бік варварської держави. Кельти створюють у регіонах Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я нові політичні, соціально-економічні і торгівельні центри. Будучи осілим землеробським населенням, і втягнувши у себе місцеве слов'янське землеробське населення, кельти зуміли направити кращі досягнення власної цивілізації на розвиток економічних, політичних і культурних структур в правобережній Україні.

У цих регіонах, внаслідок кельтизації слов'янського суспільства, швидко налагодилось виготовлення високотехнічного сільськогосподарського інвентарю, що мало вплив на підвищення ефективності провідних галузей господарства. Бурхливого розвитку тут в цей час досягає землеробство і ремесло, вдосконалюється і збільшується асортимент озброєння, виникають укріплення з кам'яною основою і глибокими ровами, появляється власна варварська монетна система золотого і срібного карбування, зароджуються нові і зміцнюються старі суспільно-політичні інститути. За рівнем технічної досконалості латенську культуру правобережної України можна порівняти з античною цивілізацією, виходячи з умов розвитку і традицій варварської Європи.

Увійшовши у сферу латена, слов'янське населення правобережної України здобуло значні історико-культурні надбання. Починаючи з III ст. до Р.Х. в цих регіонах кристалізувались досвідчені майстри-професіонали з обробки кольорового і чорного металу. Їх досвід, набутий у кельтів, дозволив їм брати безпосередню участь в дальшому технічному розвитку слов'янського суспільства [41].

Розвиток торгівлі кельто-слов'янського етносу досяг таких масштабів, що вимагав уже значної землеробської і ремісничої спеціалізації. У землеробстві того часу застосовувалось рало із залізним наральником, тяглова сила тварин, залізні серпи і коси різного типу. Високий рівень землеробства вимагав широкого розвитку ремесел, здатних задовольнити потреби в різних галузях господарства. У ремісничій діяльності відбулася професійна спеціалізація. В самостійну галузь виділилось гончарство, ковальство, склоробна, ювелірна, деревообробна, монетна і кам'яна справи.

У зв'язку з різними фізико-географічними умовами відбулася також спеціалізація ремесел по окремих територіальних округах, які займала латенська культура. У гірських місцевостях Карпат, де розроблялись родовища різноманітних корисних копалин, головним чином зосередилось ремісниче виробництво. Таке виробництво збагачувало племінні групи, перетворюючи їх на державні формування, котрі обіймали територію Карпатського регіону, злучали їх в одну економічну і політичну систему, що давало можливість експансії на схід за Подніпров'я.

Про це свідчать і письмові джерела давньогрецьких та давньоримських істориків та географів. Тацит, описуючи етнічний і племінний склад регіону Дунаю і Карпат у I ст. до Р.Х., розповідає про кельтський військово-політичний союз котинів. За К. Тацитом коті-

ни плем'я не германське, розмовляє галльською мовою, що може вказувати на роль даної мови як посередника в системі різноетнічного населення латенської культури і в Карпатському басейні зокрема.

Військово-політичний союз котинів спеціалізувався на видобутку заліза, і займав переважно гірські райони, що дає право локалізувати їх на території сучасного Закарпаття і в області українських Карпат. Не виключено, що даний кельтський етнос стояв біля джерел формування культури Карпатських курганів, яку дослідники розглядають як слов'янську [42]. К.Тацит був єдиним з античних письменників, хто знав котинів, як фахівців з вибутку заліза. На півстоліття пізніше про них згадує грецький географ К.Толемей, говорячи, що східніше племені квадів розташовуються землі знаменитих рудокопів-котинів [43]. Дані свідчення дають право наголошувати, що у II ст. до Р.Х. одна із кельтських племінних груп галатів-котинів просунулась у Карпатські гори, де розвинула металургію і обробну промисловість.

Друге племінне угруповання кельтів-боїв, як свідчать джерела, у цей же час зайняла область Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я. Археологічний матеріал із поховання у с.Гринів свідчить, що речовий матеріал, а власне: бронзові підвіски, залізні підвіски, мечі з сталевим окуттям піхв характерні для кельтів, які розвинули у Подністров'ї слов'яно-кельтську Пшеворську культуру, у Подніпров'ї – Зарубинецьку культуру, між Дніпром, Бугом та Дністром – Черняхівську культуру. Даний археологічний матеріал свідчить, що такі речі були поширені у пізньолатенській культурі у час, коли у регіоні домінували кельто-слов'янські старожитності, тобто у I ст. до Р.Х.-III ст. після Р.Х. [44].

Знайдені у досліджуваних нами регіонах кельтські старожитності: посуд, кераміка, прикраси можуть свідчити про присутність тут кельтів у II ст. до Р.Х. На думку В.М.Цигилик, такі речі у цей час відомі і на території сучасної Чехії і вони теж датуються II ст. до Р.Х. Цілком можна припускати, що кельти у II ст. до Р.Х. з сучасної території Чехії просунулися в Подністров'я, а опісля у Подніпров'я. Археологічно досліджена і відкрита у Верхньодністровському регіоні кельтська споруда може говорити про наявність у регіоні кельтської військово-політичної адміністрації.

Доказом присутності у Подністров'ї кельтської військово-політичної адміністрації може бути знайдений біля Білгород-

Дністровського кельтський шолом. Дана кельтська військова приналежність датується кінцем II поч. I ст. до Р.Х.

Можна припустити, що військово-політичний союз кельтів (боїв) у II ст. до Р.Х. закріпившись у Верхньому Подністров'ї з часом оволодів і територією нижнього Подністров'я і Причорномор'я. Кельтський шолом не єдина візитна картка на даний момент у Подністров'ї. У Тірі знайдений уламок барельєфа, на якому зображений кельтський воїн з овальним щитом [45].

По усій сукупності даних можна вважати, що кельти у Подністров'я проникли із сучасної території Чехії. Очевидно, це був військово-політичний союз боїв. Римські джерела свідчать, що у 192 році до Р.Х. бої були остаточно вигнані римлянами з Італії і переселились на територію сучасної Чехії, яка, на думку дослідників Г.Г.Абезгауза, В.Е.Єременка, В.Г.Журавльова, С.Ю.Каргопольцева, була тим плацдармом, звідки військово-політичний союз кельтів-боїв в останній чверті III ст. до Р.Х. проник у Подністров'я, а згодом і у Подніпров'я. На їх думку, це були кельти-галати Малої Азії, пізніші бастарни регіону Подунав'я і Карпат, військово-політичний союз яких з Подністров'я поширив свій вплив на Причорномоські землі [46].

Деяко з іншої точки зору інтерпретують кельто-слов'янські відносини Є.А.Симонович і І.П.Русанова. На їх думку, контакти населення українського Закарпаття з кельтами могли бути уже в V-IV ст. до Р.Х. Військове спорядження: остроги, мечі з іксоподібними руків'ями, наконечники списів відповідають і прекрасно датуються першою пол. III ст. до Р.Х. Основна маса археологічних знахідок фіксує присутність кельтів у регіоні українських Карпат в середині III ст. до Р.Х. Браслети із напівсфер, залізні і бронзові чоловічі і жіночі пояси, фібули, ножі, мечі, наявність опідумів дають право говорити про включення регіону українських Карпат і, можливо, Подністров'я в економічну і культурну структуру кельтського світу [47].

Виходячи із сукупності матеріалів, наголошують дослідники, можна робити висновок, що проникнення кельтів в області Закарпаття і українських Карпат почалося в першій пол. III ст. до Р.Х. Без їх безпосередньої участі була би неможлива організація таких великих виробничих центрів, як Галіш-Ловачка і Ново-Клиново, а також міських промислових центрів-опідумів, які тотожні з аналогічними центрами цілого кельтського світу [48].

Дещо іншими, на відміну від регіону українського Закарпаття, були взаємовідносини з кельтами у слов'янських племен Прикарпаття і Подністров'я. І.П.Русанова вважає, що утворення кельто-слов'янського симбіозу відбувалося в декілька етапів, і кожен з них мав свої характерні особливості. Найбільш ранні кельтські старожитності фіксуються у нижньому Подністров'ї і Північному Причорномор'ї у IV ст. до Р.Х. Каталог цих пам'яток нараховує 26 пунктів, і вони розкидані по всьому регіону Подністров'я [49].

Дослідники В.Б.Нікітіна і А.К.Амброз вважають, що в середині IV ст. до Р.Х. відбувся контакт скіфського царя Атея з військово-політичними союзами кельтів у нижньому Подністров'ї [50].

З наступом кельтів на Причорномор'я, Подніпров'я і Прикарпаття тут утворюється складна політична ситуація. Її фіксує і декрет Протогена, розповідаючи про прихід у регіон військових загонів бастарнів. Галати, за розповідями ольвійського декрету виступали в союзі із скірами. Це загадкове слов'янське плем'я, на нашу думку, проживало у регіоні верхнього Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я. Цілком можливо, що уже у цей час починає складатися симбіоз місцевого слов'янського етносу з прийшлою військово-політичною організацією кельтів. Погребальний інвентар кельто-слов'ян III ст. до Р.Х. середнього Дністра говорить про переплетення різних культур. Ця сукупність починає набирати явно воєнізованого забарвлення. Знайдені у похованнях кельтські шоломи, пластинчаті панцирі, кельтські щити, фібули можуть говорити про домінування кельтської військової-політичної організації у середовищі слов'ян Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я [51].

Весь наявний речовий інвентар, усі наявні матеріали, наголошують дослідники І.П.Русанова і Є.А.Симонович, свідчать про реальну можливість проживання кельтів у регіонах на схід від Карпат. Ці матеріали засвідчують військово-політичну присутність кельтів достатньо реально, та у той же час вони говорять, що ці військово-політичні союзи кельтів були етнічною меншістю у регіонах Прикарпаття, Подністров'я і Подніпров'я. Тому ймовірно, створивши культуру латену у досліджуваних нами регіонах, вони розчинились у місцевому населенні, однак, своєю соціально-економічною і політичною організацією кристалізували слов'янський етнос [52].

Яскравим підтвердженням таких висновків можуть слугувати матеріали археологічно дослідженої культури Поянешти-Лукашівка. Дана культура виникла у Подністров'ї на окраїні латенського світу за безпосередньої участі кельтів. Згідно з даними

останніх досліджень українських вчених В.Д.Барана, Р.В.Терпиловського, Д.Н.Козака, у даній культурі виявлені слов'янські старожитності [53].

Інші дослідники вважають, що в культурі Латена цього періоду присутній вагомий кельтський елемент, який домінує над слов'янським. Цей етнос вони називають бастарнами [54].

Римський історик Корнелій Тацит так характеризував бастарнів: “Я сумніваюсь чи зараховувати племена певкінів, венедів до германців чи до сарматів, хоча певкіни, яких дехто називає бастарнами тому, що мають одну і ту ж мову, одяг села і хати, і за цими ознаками вони відрізняються від сарматів” [55].

На нашу думку, найближчий до істини був Тіт Лівій, який називав бастарнів галатами, тобто кельтами і розповідає, що мовою і звичаями вони подібні до кельтського племені скордисків [56].

Отже у час Тіта Лівія кельто-слов'янський симбіоз Прикарпаття і Подністров'я був ще явно кельтським. В цей час кельтська військово-політична знать, кельтська технічна наука сільськогосподарська система домінувала у середовищі слов'ян Прикарпаття і Подністров'я і самі кельти займали панівне становище у підвладному слов'янському суспільстві. Та з плином часу кельто-слов'янський симбіоз почав набирати рис слов'янської етно-культури, що можна спостерігати на місцях проживання культури Карпатських курганів, яку дослідники вважають слов'янською [57].

Здається, правий Д.А.Мачинський, ототожнюючи бастарнів з носіями культури Карпатських курганів, де останні набирають рис у IV-V ст. суто слов'янського етносу [58].

Ряд дослідників вважає, що кельтські політичні і соціально-економічні і культурні традиції були домінуючими не тільки в пшеворській культурі і культурі Карпатських курганів, а і у культурі Поянешти-Лукашівка у Подністров'ї, Зарубинецькій культурі Подніпров'я. М.Щукін вважає, що кельти даного регіону сформували і черняхівську культуру. На його думку, формування черняхівської культури відбувалося у кінці II першій пол. III ст. Дана культура, на думку дослідника, як і раніша кельтська, теж має загальноєвропейський характер. Нова черняхівська кераміка, на думку дослідника, зберігає древньо-кельтські традиції. Черняхівські старожитності після припинення римського впливу уже в III ст. починають повертатися до попереднього стану. Так, наголошує М.Щукін, у III ст. після Р.Х. повсюди починає знову відновлюватися обряд трупопокладення, а це означає, що у Подністров'ї проходив процес віднов-

лення релігії, яка мала велике значення в ореолі кельтської культури. Починаючи з кінця II ст. всюди тривають процеси цивілізації римської культури. У варварському світі починають виходити з моди римо-провінційні фібули, їх починають замінити підв'язні фібули, які були поширені у кельтів.

Дуже характерний приклад ми бачимо у зміні озброєння. У III ст. у Подністров'ї, Побужжі та Подніпров'ї на зміну короткому римському мечу приходять довгий меч, зброя, яка за 200 років до римської доби була поширена у середовищі кельтської військової організації. В цей же час щезають умбони з шипом, які призначалися для легкого щита і pojawiaються сферичні умбони на важких щитах, які за даними джерел зафіксовані у кельтів і слов'ян. Змінюються наконечники стріл і наконечники списів. У пізньо-римський час вони нагадують наконечники списів кельтської епохи пізнього латену і зовсім відмінні від аналогічного озброєння римського часу. Така раптовість відродження в етносу Подністров'я, Побужжя та Подніпров'я кельтських традицій може говорити, що древні кельтські традиції в обл. від Карпат до Дніпра законсервувались і відновилися навіть через 200 років. На нашу думку, кельто-слов'янський симбіоз був дуже життєздатним і довготривалим. Можна припускати, що кельти у зв'язку з передовою політичною, економічною і культурною системою дуже повільно розчинялись у слов'янському етносі Карпатсько-Дніпровського регіону і тому їх культурні і економічні традиції були живучі і у ранньослов'янській культурі [59]. Очевидно, що відновлення кельтських традицій у Карпатсько-Дніпровському регіоні пов'язуються з наступними обставинами: перша причина - економічна і соціальна. Слов'янський етнос із кельтською політичною і соціально-економічною структурою піднімається на вищий щабель варварського суспільства. У ньому утверджується варварська держава, яка переростає у ранньофеодальну. Даний регіон у II-III ст., про що наголошувалось вище, уже протиставляє себе Римській імперії і починає з останньою відкриту конфронтацію. У цей же час, а тобто у III ст., зароджуються ранньофеодальні відносини. Два дослідники, які працювали над проблемами етногенезу ранніх слов'янських старожитностей, незалежно один від одного зареєстрували різкі переміни у соціально-політичній, економічній структурі ранніх слов'ян у II- перш. пол. III ст. після Р.Х. [60].

Другою причиною, яка спричинила кельтський ренесанс у слов'янському суспільстві Карпатсько-Дніпровського регіону мог-

ли бути кризові процеси, котрі відбувалися у Римській рабовласницькій державі. Власне, на поч. III ст. після Р.Х. починається занепад економічної і політичної системи, що призвело до остаточного краху Римську рабовласницьку державу [61].

Власне цей крах, наголошує М.Б.Щукін, відновлює вплив широкомаштабного кельтського світу і у II-III ст. після Р.Х., що спричиняє кельтський ренесанс. Це пояснює тотожність зарубинецьких, латенських старожитностей із тотожними гончарними виробами черняхівської культури [62].

Єдина заслуга цієї етноструктури полягає в тому, що вона створила під політичним надбанням кельтів могутню (Галицьку-Волинсько-Київську) Бастарнську державу, яка починає війни з сарматами і Римською рабовласницькою державою. Очоливши місцеві слов'янські племена, королі бастарнів швидко поширили свою владу на всю територію України [63].

Усі наступні факти говорять про те, що суспільство бастарнів у більшій мірі було слов'янським. Слід наголосити, що вищу частину цього суспільства становили кельти або, принаймі, кельтизована група населення, яка в кінці I ст. до Р.Х. займала лісостепові області на схід Карпат і була відома античному світу під назвами військово-політичних союзів бастарнів і скірів [64].

Підтвердження нашої гіпотези ми знаходимо через свідчення археологічних і топонімічних джерел, які засвідчують існування на схід від Карпат військово-політичних союзів кельтів. Уже давно ученими зауважено, що на окраїнах великої території розселення кельтів-галатів існував цілий ряд тотожних назв, що пов'язується з самоназвами галльських племен. Терміни Гель, Гелія-Галія, якими означували себе кельти Ірландії, область Гелеція-Галісія в півд.-зах. Іспанії, Галатія - держава в Малій Азії і місто Галати, Галац на нижньому Дунаї і нарешті Галичина, стародавнє Галицьке князівство у Подністров'ї з центром у місті Галич, про що ми наголошували вище. Можна припустити, наголошує Д.А.Мачинський, що Прикарпатська Галичина зобов'язана своєю назвою кельтам-галатам. Територія слов'янської Галичини була у III ст. після Р.Х. окраїною областю розселення кельтів. Поховальні речі Галичини II ст. до Р.Х.-III ст. після Р.Х. безумовно кельтські [65].

Їх досить добре проаналізував Ю.М.Кухаренко, який підтвердив вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу Галичини [66].

Щоправда, В.В.Грабовецький відкинув вплив кельтів на формування Галичини, він дійшов висновку, що назва Галич походить від

грецького слова “гальс”, що означає сіль. Це припущення він мотивує тим, що у Галицькій землі були соляні джерела, а в самому Галичі містилися поклади солі, що дало можливість внаслідок торгівлі постати і самому місту Галичу. На його думку, Галич як місто існував уже у IX ст. на землі племінного об’єднання хорватів [67].

Згідно зі свідченнями Йордана біля Галтіса (Галича) у 246 р. відбулася велика битва між ост-готами і гепідами. Війська, наголошує Йордан, зустрілись біля міста Haltis, де пливе ріка Ауна, тобто на лівому березі Дністра, де і до XIX ст. заворот ріки чи частина ріки Дністра носила назву ріки кутової, наголошував дослідник [68].

Чеський дослідник П.Шафарик і польський І.Лелевель ототожнювали Галтіс Йордана з Галичем над рукою Луквою, вважали час виникнення древньоруського Галича 246 роком. На їх думку, свідчення Йордана під 246 роком - це перша згадка про Галич над Дністром [69].

Польський дослідник Т.Земенецький теж вважав, що Галич над Дністром, котрий відомий за свідченнями Йордана під 246 р., був заснований кельтами. У III ст., тобто у час битви біля міста ост-готів і гепідів, Галич міг уже бути, окрім центру торгового, також центром політичним [70].

Можливо певні компоненти кельтської культури, наголошував А.Петрушевич, у галицьких горян мали місце, та з часом вони кристалізувались у суто слов’янські [71].

Можна допускати карпато(слов’янсько)-кельтський діалект: Halitio, Hilizio, яке у слов’янській мові означає як Галич. Очевидно, основними будівниками міста були слов’яни і кельти, які мали не тільки етнічну, але й мовну спільність [72]. Принаймі руський літопис у своєму первісному екскурсі говорить нам про „Галичан Яфетового коліна”, ставлячи їх між Руссю і Волохами, що ототожнюється вченими із територією Подністров’я [73].

По сукупності джерел цілком реально можна наголошувати, що слов’яни-хорвати проживали спільно у Карпатах і Подністров’ї з кельтською етнічною меншістю галатів, етнічне взаємопроникнення яких і кристалізувало літописний етнос бастарнів. Ряд дослідників припускає, що бастарни - це пізніші слов’яни хорвати [74].

І це цілком можливо, ряд дослідників відзначають про перехід кельто-слов’янського мовного діалекту до слов’янського, що можна пояснити перехід кельто-слов’янського (бастарнського) угруповання до суто ранньослов’янського етносу, що просунувся на схід в

Подніпров'я. Не слід відкидати, що основним їх пунктом концентрації політичної влади в русі на схід в Подніпров'я став Галич, звістка про який нам подає готський історик Йордан під 246 роком [75].

Характерно, зауважує Б.О.Тимошук, що найстародавніші місцевості на середньому Дністрі теж пов'язуються з етнонімією Галича, що дозволяє припускати існування з давніх часів одного етнічного регіону, який дослідники пов'язують з древнім етносом склавнів [76].

На стародавність Галича вказують і кельто-слов'янські старожитності, випадково знайдені на території Галичини. Деякі із них відносяться до III-II ст. до Р.Х., про які галицький дослідник XIX ст. А.Петрушевич писав: "Знайдені речі у Вікторівських лісах ритуальні топірці-кельти, ритуальні мечі з двома лезами, чотиригранні топірці, є речами кельтських жерців [77].

Польський дослідник Т.Н.Зіємескі, що займався археологічними дослідженнями у Вікторівських лісах і читав лекції в Галичі по дослідженому матеріалі, прийшов до висновку, що носіями політичної і господарської культури, яку перейняли слов'яни Галичини, були кельти. Місто Галич, на його думку, було у краю першою великою політичною і торговою "амбасадом" кельтів-галатів[78].

Характерно, що Птолемей розміщає великі торгово-ремісничі центри на Дністрі-Μαῖουσιον, який ототожнюється вченими з Могилевом на Дністрі. Καρροβοννον, що ототожнюється з Кам'янець-Подільським [79]. У цьому творі вчений використав географічну сітку координат у градусах і хвилинах для точної локалізації гірських хребтів, витоків і гирл річок, а також міст [80].

У верхньому і середньому Подністров'ї Птолемей локалізував чотири міста, назви яких мають кельтське звучання. В останній восьмій книзі вказано їхнє географічне розташування. Перше з цих міст Карродунон з координатами 49° 30' - 48° 40', розташоване на 10' північніше витоків Тираса (Дністра), яке, як і гора "Карпаток", лежать на тій самій південній широті 48° 30'. Шляхом нескладних розрахунків вираховано місцезнаходження Карродунона у трикутнику Самбір-Рудки-Мостиська. Власне сюди з Ужоцького перевалу спускався один з найважливіших транскарпатських шляхів, який у середньовіччі носив назву „Руський Шлях”.

Накладаючи таким же чином координати інших міст і співставляючи їх із сучасною картою, встановлено приблизне розміщення трьох інших міст : Маєтоніума- 51° - 48° 30' (район Жидачева-

Ходорова-Бурштина-Галича); Вібантаваріума - 53° 30' - 48° 40' (район Хотина - Збруча) і Ерактон - 53° 50' - 48° 40' (район Ленківець-Комарова) [81].

Ряд вчених розміщують Вібантаваріум в районі сучасного м. Заліщики в Тернопільській обл., настільки це достовірно покажуть археологічні дослідження в цьому регіоні [82].

Характерно, що перший компонент урбаноніму Каррадунон “карр” - має формально семантичну відповідність кельтському “карр” – “камінь”. Другий компонент простежуємо у давньоірландському “дун” - “фортеця”. Їхнє поєднання означає кам'яне укріплення. Три міста з аналогічною назвою Карродунон Птолемей позначив у приальпійських областях, зайнятих кельтським та кельто-іллірійським населенням [83].

Назви цих міст Каррадунон, Маєтоніум, Вібантаваріум і Ерактон, на думку чеського славіста Л. Нідерле, кельтського походження [84].

Ф.Браун не знає, кому належали ці міста цієї Подністровської цивілізації, він тільки зауважує, що всі існуючі міста на Дністрі у I ст. після Р.Х. носять явно кельтські імена. Галич розпочинав відлік кельтської цивілізації у верхньому Подністров'ї, а Малий Галич замикав перелік кельтської цивілізації у нижньому Подунав'ї. Очевидно, топоніми Галича Дністровського і Нижньо-Дунайського можуть вказувати на межі кельтської державності Дністро-Подунав'ї [85].

Можна припустити, що кельти і слов'яни були засновниками тієї торгово-ремісничої і господарської цивілізації у Подністров'ї, розквіт якої припадає на VIII-XIX ст. після Р.Х. і яку так ретельно нам описав географ Баварський. Сукупність джерел дає нам право говорити про наявність уже у II ст. після Р.Х. - III ст. після Р.Х. принаймі могутньої торгово-ремісничої, а можливо і політичної організації на Дністрі [86].

І це, очевидно, так, адже Дністер - друга за величиною слов'янська велика ріка Української держави, вона бере свій початок на схилах Карпатських гір в межах Львівської обл., і тече з півночі на південь впродовж більш ніж 1360 км. Береги Дністра, на думку археологів І.С.Винокура і Б.О.Тимощука, були з незапам'ятних часів заселені слов'янами. По Дністру слов'янські племена просувались на південь в Подунав'я. Дністер здавна служив одним із найважливіших торгових шляхів, що зв'язував слов'ян Верхнього Подністров'я з Причорномор'ям. Дністер був добре ві-

домий ще античним авторам, які називали його Тірас. Під такою назвою він згадується грецьким істориком V ст. до Р.Х. Геродотом. Так ріку називали і римські автори перших ст. після Р.Х.: Страбон, Пліній Старший, Птолемей. З III-IV ст. після Р.Х. у джерелах поширюється сучасна назва ріки - Дністер. Римський історик Амміан Марцеллін (330-400-роках) - називає ріку Данастром [87].

Про час заселення Дністра слов'янами джерела, окрім легенди Нестора, не повідомляють, та можна припустити, що слов'яни під тиском кельтів почали переселятися із Дунаю у Карпати і на Дністер у VI-V ст. до Р.Х., де і проживали, як вважає С.П.Толстов, до ранньосередньовічного слов'янського періоду [88].

Про давність проживання слов'ян у Подністров'ї говорить нам і карта Римської імперії III ст. "Певтінгерові таблиці", яка розміщує слов'ян між Дунаєм і Дністром, і котрі проживають поряд з антами, даками. Римські історики I-II ст. після Р.Х. теж називають слов'ян - венетами. Готський історик IV-VI ст. також наголошує на проживанні у Подністров'ї слов'ян, яких він ототожнює з венетами. Римські карти, які відмічають постійний етнос венетів-слов'ян, по сукупності даних, дають нам право говорити про проживання слов'ян у Подністров'ї, починаючи із V ст. до Р.Х. Можливо, у цей час тут відбувався процес формування слов'яно-кельтської мовної єдності, матеріальної культури, яка характеризує давнє осіле землеробське населення. Скупі повідомлення письмових джерел про слов'ян-венетів дають, таким чином, нам можливість зробити припущення, що Подністров'я було одним із регіонів кристалізації і розселення ранньослов'янського населення. При цьому археологічні матеріали, виявлені у Прикарпатському регіоні, дають право стверджувати про давній землеробський етнос регіону, який, на нашу думку, і кристалізував майбутніх слов'ян [89].

Цілоком можна припускати, що слов'янська культура Подністров'я, починаючи з IV-III ст. до Р.Х. підпала під могутній вплив кельтів-галатів, їх політичної і господарської інфраструктури. С.П.Толстов наголошував, що легенда Нестора про утиски волохами слов'ян на Дунаї відбиває реалії IV-V ст. до Р.Х. Слов'яни і волохи, під якими треба розуміти кельтів, мали у Подунав'ї довгі і тісні багатовікові стосунки. Історичне зерно розповіді Нестора відноситься до часу, коли кельти-галли-гала почали широкомаштабні завоювання у Дунайсько-Карпато-Дністровському регіоні.

Рух кельтів в область Карпат і Дністра був швидким, що підтверджує нам і польський хроніст В.Кадлубек, який наголошує, що

волохи-галли завоювали слов'ян, які проживали на південь, схід від Карпатських гір [90].

Якщо рух кельтів по В.Кадлубеку виходив із Галатії і військову кампанію проводили кельти-галати, то все нами вище проаналізоване є історичною реальністю розвитку слов'янського етносу.

Кельти оволоділи Подністров'ям у час своєї найбільшої політичної і економічної могутності. У III ст. до Р.Х. у них був уже великий досвід з формування варварської держави. Сформувавши Галатію в Малій Азії, кельти-галати перенесли копію своєї державності у Подністров'я, яке включили в економічну і політичну структуру Галатії (Мало-Азійської), дали Подністров'ю свою етноназву - Галичина, відповідно основного опорного пункту кельтів, згаданого Йорданом під 246 р., як Галтіс (Галич), і розміщеного рядом учених XIX ст. у Подністров'ї [91].

У час приходу в Подністров'я галати уособлювали могутню цивілізацію. Утвердившись етно-політично і культурно у Подністров'ї, вони втягнули у свій економічний і політичний ореол і місцеві слов'янські племена. За період кельтизації регіону і створення кельто-слов'янського симбіозу, який у продовж свого політичного і етнічного розвитку кристалізувався у ранньослов'янський етнос [92].

Ряд дослідників, і серед них Є.Н.Міннс, вважають, що кельтизація регіонів Бугу і Дністра відбувалася в два етапи. Перший етап, це коли слов'яни уперше зіткнулись з кельтами у V ст. до Р.Х., підпавши під вплив їхньої політичної організації, що змусило їх покинути свою Подунайську батьківщину і переселитися в області Карпат, Подністров'я і Бугу до споріднених з ними слов'ян будинів. І другий етап, коли кельти безпосередньо просунулись у Подністров'я і Побужжя у III ст. до Р.Х. [93].

Усі вчені дійшли висновку, що під зміями, які вторгнулися у Подністров'я і Побужжя, слід бачити кельтів. Дослідник В.Парван, проаналізувавши матеріал гальштатської культури Карпат і Подністров'я, дійшов висновку про глибоке проникнення кельтів-галатів у слов'янське середовище Трансільванії, Галичини і Поділля, де кельти заснували свої політичні і торгово-ремісничі пункти: Галич, Кам'янець (Подільський), Малий Галич в районі Трансільванії. До кельтів у цьому регіоні проживали слов'яни, які були у стадії політичного і економічного формування. Кельти своєю передовою політичною організацією, поступово розчиняючись у слов'янському етносі, прискорили процес політичної консолідації слов'ян [94].

С.П.Толстов вважав, що кельтська, або гальштатська культура в основному сконцентрувалась політично і економічно у південно-західній Україні і стала домінуючою при кристалізації протослов'янських племінних об'єднань досліджуваного нами регіону. Висуваючи таку гіпотезу, дослідник, однак, не уточнює, яку політичну і соціально-економічну структуру уособлювали кельти і протослов'яни у даному регіоні, однак, наголошуючи на модернізації культури балкано-дунайських народів у Західноукраїнському, регіоні він стверджував, що на даних територіях у III ст. до Р.Х. проходило масове поселення військово-політичних союзів, які прийшли з Галатської держави Малої Азії [95].

У Прикарпатті і Подністров'ї зайди-галати і їх князівська адміністрація за допомогою місцевої родо-племінної знаті почала формувати ряд галато-слов'янських королівств, основними політичними центрами яких були Галич у верхньому Подністров'ї, Кременець-Кам'янець-Подільський на середньому Дністрі, про які згадує Геродот, Йордан, і які дослідник XIX ст. Ф. Браун визначав як кельтські [96]. З цих двох основних політичних центрів кельтослов'яни проникли у нижнє Подунав'я.

Сукупність фактів, наголошував А.Д.Удальцов, дає право стверджувати, що кельтський елемент у Прикарпатті і Подністров'ї утвердився з кельтської держави Галатії і утримував свій вплив у слов'янському суспільстві Дністро-Дніпровського басейнів впродовж від III ст. до Р.Х. до III ст. після Р.Х. Такий могутній кельтський вплив закріплювався інфраструктурою кельтського суспільства, його культурними, технічними, політичними і соціально економічними надбаннями, поступово розчиняючись у слов'янах. Такий поступальний синтез кельтів і слов'ян кристалізував бастарнів, які і є носіями як кельтської, так і слов'янської культури [97].

Цілковито очевидним стає, наголошував А.Д.Мачинський, що Прикарпатська Галичина своєю назвою зобов'язана кельтам -галатам, які включили цей регіон в ореол кельтської цивілізації, тобто гальштатської культури. В той же час Подністров'я зі своїми політичними центрами уособлювало самостійну політичну інфраструктуру. Археологічні матеріали Галичини свідчать, що кельтські речі у побуті населення мають місце тільки у перші століття проживання кельтів у Подністров'ї, тобто у III-I ст. до Р.Х. [98].

Подальший археологічний матеріал говорить, про наслідування кельтів. Так у поселенні Бовшів, що в 11 км. від стародавнього Га-

лича, знайдені кельтські вироби, виготовлені на гончарному крузі. Весь комплекс датується II ст. до Р.Х.

Відкриті Л.І.Крушельницькою житла, печі говорять, що у побуті населення в широкому вжитку у II ст. до Р.Х. був як кельтський, так і слов'янський посуд. Можна припускати, що у час II-I ст. до Р.Х. і складався у Подністров'ї кельто-слов'янський етнос, старожитності якого виявлені в околицях стародавнього Галича (тобто у с. Бовшів). Л.І.Крушельницька з цього приводу наголошує, що в українському Прикарпатті виявлені цілком достовірні сліди кельтських поселень. Їх наявність у етносфері древнього Галича може свідчити про реальне проживання кельтів у регіоні на північ від Карпат [99].

Відкриті Л.І.Крушельницькою кельтські старожитності, комплекси поселень технології ремісничих обладнань, як і самого гончарного круга у II ст. до Р.Х. в околиці стародавнього Галича, наголошує А.Д.Мачинський, має велике значення у вивченні питання кельто-слов'янських стосунків у Подністров'ї. Вперше достовірно зафіксовані кельтські житла, майстерні, печі з виготовлення посуду, які по аналогії відповідають кельтським комплексам Центральної Європи II ст. до Р.Х., свідчать, що Подністров'я було одним із регіонів провінційної кельтської цивілізації. Наявність великої кількості кельтського посуду не можна пояснити торговими операціями, вона може свідчити про реальне розселення кельтів навколо свого політичного і торгово-економічного центру Галича. Характерно, що кельтські комплекси в околиці стародавнього Галича можна розглядати і як пам'ятку, яка свідчить про контакти кельтів зі слов'янами. Очевидно, наголошує А.Д.Мачинський, в цей час і формувався кельто-слов'янський конгломерат, який був відомий Ольвійському джерелу під угрупованнями союзних галатів (кельтів) і скірів (слов'ян), які кристалізувались в бастарнів [100].

Кельтський комплекс у с.Бовшів, поблизу стародавнього Галича, на думку вчених, не є ізольованим середовищем кельтів. Український дослідник М.Ю.Смішко на поселенні Новосілка-Костюкова відкрив кельтські мальовані горшки, що може говорити про наявність ще одного кельтського поселення [101].

Неподалік від Галичини в верхній течії Західного Бугу знайдено два скарби кельтських монет II ст. до Р.Х. - I ст. після Р.Х. Велика кількість монет може свідчити про наявність адміністрації кельтів, яка почала розвивати у Подністров'ї свої соціально-економічні і політичні інститути, включаючи карбування монет. Ряд кельтських

пам'яток зафіксовано біля с. Колоколин, що на верхньому Дністрі, які датуються I ст. до Р.Х. Усі наявні речі, знайдені на території Галичини, наголошує А.Д.Мачинський, говорять на користь того, що серйозні дослідження кельтських старожитностей Галичини - справа майбутнього [102].

Картина взаємовідносин культури кельтів з культурами прото-слов'ян Дністровського регіону дуже сильно ототожнюється і топонімією. Стародавні назви Прикарпаття і Подністров'я, про що ми наголошували вище, зафіксовані на карті К.Птолемея у II ст. після Р.Х. свідчать, що серед поселень відкритих у верхній течії Дністра поряд з Карпатами мають безумовно кельтську назву: Каррадунон, далі по Дністру іде Галич, у середній течії Дністра Кам'янець, далі Могилів на Дністрі, далі Кліпедава майже біля Чорноморського узбережжя і Малий Галич на Дунаї.

Усі назви на Дністрі, відзначені Птолемеєм, носять явно кельтські самоназви. Такі ж назви є ще тричі зафіксовані Птолемеєм в областях з кельтським населенням. На думку фахівців, ще одне поселення у верхньому Подністров'ї має кельтську назву - Ерактон, а назву двох інших поселень теж можна пояснити тільки із застосуванням кельтської мови. Все це переконливо доводить, що на верхньому Дністрі у II ст. до Р.Х. - II ст. після Р.Х. проживало кельтське населення, що видно не тільки по характеру і рівню матеріальної культури, але й по основі. Характерно, що на південь від Каррадунона на півночі Карпатської котловини, Птолемеєм розміщує народ з явно кельтським іменем "тевриси". Важливо зазначити, що на верхньому Дністрі античні джерела малюють нам картину безперервного розвитку кельто-слов'янських старожитностей, які починають розвиватися, на думку дослідників, з III ст. до Р.Х. [103].

Сучасна гідроніміка Подністровського регіону добре проаналізована у працях О.М.Трубачова. Серед зафіксованих ним мовних пластів дуже цікавою є картина західно-балканського чи кельтського характеру. Дані гідроніми окреслюють територію Галичини і надто роздроблені на великих просторах на північний схід і схід від Галичини. Характерно, зауважує О.М.Трубачов, що у верхньому Подністров'ї поряд з кельтськими відзначено значний пласт старослов'янських гідронімів і топонімів [104]. Іншими словами, наголошує А.Д.Мачинський, ядро цього топонімічного пласту знаходиться на території Галичини, тобто там, де відкриті археологічні пам'ятки, які належать кельтам, чи розвивалися під їх впливом. Дані топоніми розкидані на північний схід від концентруючого ядра,

тобто регіону сучасної Галичини. У цьому ж напрямку археологічно простежуються сліди найбільш глибокого впливу кельтської культури на культуру місцевого слов'янського населення [105].

Отже, якщо археологія фіксує на території Галичини, Побужжя та Подніпров'я у III-II ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х. наявність розвинутих культур кельтського ореолу, дані картографії і письмових джерел кінця III ст. до Р.Х. - IV ст. після Р.Х. теж фіксують слов'янські, кельтські старожитності. Топонімія XX ст. говорить про наявні кельто-іллірійські, слов'янські, фракійські, германські топоніми. Можна дійти висновку, що такий збіг обставин не випадковий, і що могутній пласт західно-балканських гідронімів і, зокрема, кельтських топонімів і гідронімів, який підтверджується археологічними старожитностями кельтів, дає право робити висновки про реальне проживання кельтів на Правобережній Україні в (III ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х.) і створення ними політичних і торговельно-економічних організацій в регіонах Прикарпаття, Побужжя та в басейні Дніпра, археологічне дослідження яких ще попереду [106].

Археологічна наука впродовж XIX-XX століть зафіксувала на території України численні кельтські археологічні старожитності, як одиничні, так і поселення з компактним проживанням кельтів. Усі ці факти дають підстави вважати, що кельтська цивілізація з III ст. до Р.Х. по II-III ст. після Р.Х. охоплювала не тільки територію сучасної України.

Ряд пам'яток знайдених на Доні, Причорномор'ї, Прикубанні дає право припускати, що кельти поширювали свій вплив і на ці території [107].

Подальші дослідження проллють світло на поширення кельтської цивілізації в Україні. На нашу думку, нові археологічні відкриття з питань взаємовідносин кельтів і слов'ян - попереду. Дане напрацювання відкриває нову проблему розвитку населення і етнотворення українського народу через призму впливу кельтської цивілізації, яка, поширившись з III- ст. до Р.Х. по III ст. після Р.Х. від Атлантики до Дніпра, справила могутній вплив на формування господарства, релігії та державності у слов'ян і українців зокрема.

Список використаних джерел та літератури:

1. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 34-36.
2. О.Н.Трубачев. Этнонез и культура древнейших славян. Вказана праця, с. 4-9, 24-25, 168-169, 276-282.
3. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 26.
4. В.С.Ідзьо. Кельти на Правобережній Україні в III ст. до Р.Х.- III ст. після Р.Х. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 3, с. 53-75.
5. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 34-36.
6. М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. IX. Київ-Львів. 1996, с. 8-16.
7. P.Bienkowski. Les Celtes dans les frtmineours greko-romains. Crakow. 1928, s. 12-14.
8. В.С.Ідзьо. Кельти-галати - фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 2, с. 69-80.
9. G.Behrens. Kelten-Munzen im Rheingebiet. Prahist. Zeitschrift (Berlin) XXXIV /V, 1950, s. 23-34; 41-43.
10. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 298-299, 300-304 302-307.
11. В.С.Ідзьо. Кельти-галати - фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 2, с. 69-80.
12. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 14.
13. В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1998, № 2, с. 61-67.
14. В.І.Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1982, с. 49-81.
15. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 61.
16. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 203-206
17. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 68.

17. Н. Крахе. *Sprache und Vorzeit*. Heidelberg, 1954, s. 43.
18. Я. Филип. *Кельтская цивилизация и её наследие*. Прага. 1961, с. 115.
19. А. Спицын. Скифы и Гальштатт. // *Сборник археологических статей, поднесённых А.А. Бобринскому*. Спб. 1911, с. 160-161, 164, 166.
20. О. Н. Трубачев. *Этногенез и культура древнейших славян*. М. 1991, с. 41-48., 97-99, 99-102, 223-234.
21. V. Truhovic. *Juzne kulture i narodi prema luzickoj kulturi Praslovenskima i Slovenskima //1 Miedzynarodowy kongres. Krakow. 1968, s. 255-289;*
- Я. Филип. *Кельтская цивилизация и её наследие*. Прага. 1961, с. 115-118.
22. В. В. Седов. *Восточные славяне*. М. 1994, с. 149.
23. В. В. Седов. *Славяне в древности*. М. 1994, с. 151-153.
24. Д. Н. Козак. *Пшеворська культура у Верхньому Подністрів'ї і Західному Побужжі*. К. 1984, с. 5-7.
25. Z. Wozniak. *Osadnictwo celtyckie w Polsce*. Wroclaw, Warszawa, Krakow. 1970, s. 24-31.
26. B. Cerska. *Sur problematique de l'habitat celte en Haute Silesie // Archaeologia Polona*. Т. 12. Wroclaw, Warszawa, Krakow, Gdansk, 1970, s. 297-320.
- В. Czerska. *Sprawozdania archeologiczne*. Т. 16. Warszawa. 1964, s. 124-131.
27. В. В. Седов. *Славяне в древности*. М. 1994, с. 158-161.
28. J. Kostrewski. *Zagadnienie ciaglosci zaludnienia ziem polskich od polowini 2 tys. Przed n.e. do wczesnego sredniowiecza*. Poznan. 1961, s. 124-143.
29. R. Pleiner. *Zaklady slovanskeho zelezarskeho hutnietvi v Ctskych zemich*. Praha. 1958, s. 121-135.
30. Т. В. Барцева., Г. А. Вознесенская., Е. Н. Черных. *Металл черняховской культуры*. М. 1972, с. 27-32.
31. В. В. Седов. *Славяне в древности*. М. 1994, с. 162-164, 199.
32. М. Б. Щукин. *Проблема бастарнов и этнического определения поянешты-лукашивской и зарубницкой культур // Петербургский археологический вестник*. 1993. № 6, с. 89-95.
33. В. К. Каспарова. *Зарубнецкая культура в хронологической системе культур эпохи латена // FCUT /K / 1984, вып. 25, с. 112-116.*
34. *Славяне и их соседи в конце 1 тысячелетия до н.э.-первой половине 1 тысячелетия н.э.* М. 1993, с. 53-55.

35. Г.Ф. Никитина. Погребальный обряд культур полей в Средней Европе в 1 тыс. до н.э. - 1 тыс. н.э. М. 1974, с. 64.
36. И.П. Русанова. Компоненты пшеворской культуры // Тезисы доклада советской делегации на 5 Международном конгрессе славянской археологии. М. 1985, с. 43-44.
37. W. Demetrykiewicz. Vorgeschichte Galiziens // Osterreichisch Monarchie in Wort und Bild. Wien. 1888. s. 126-128.
38. И.П. Русанова. Этнический состав носителей пшеворской культуры. // Раннеславянский мир: Материалы и исследования. М. 1990, с. 23-45.
39. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э.-первой пол. 1 тыс.н.э. М. 1993, с. 64-65.
40. M. Smiszko. Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. Lwow. 1932. S. 125-137.
41. Є.А. Балагурі, В.І. Бідзіля, С.Ш. Пеняк. Давні металурги українських Карпат. Ужгород. 1978, с. 47 -49.
42. М.Ю. Смішко. Карпатські кургани 1 пол. 1 тис. н.е. К. 1960, 149-151.
43. В.М. Цигилик. Населення верхнього Подністров'я перших століть н.е. К. 1975, с. 29.
44. Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. К. 1990, с. 82-83.
45. И.В. Бруяко. А.А. Росохацкий. Кельто-италийский шлем из коллекции Белгород-Днестровского музея. Спб. 1993, с. 78-80.
46. Г.Г. Абезгауц, В.Є. Єременко, В.Г. Журавлєв, С.Ю. Каргопольцев. К вопросу о ранней дате могильников зарубинецкой культуры.; в сб. // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. Спб. 1992, с. 36-37.
47. Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э. - первой пол. 1 тыс. н.э. М. 1993, с. 62-67.
48. В.І. Бідзіля. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. К. 1982, с. 49-81.
49. Я. Пастернак. Найновіші пам'ятки з Галичини і Волині // далі ЗНТШ. Просвіта. Т. 151.
- Я. Пастернак. Коротка Археологія Західноукраїнських земель. ЗНТШ. Львів. Т. 151. 1932, с. 51-52.
50. В.Г. Никитина. Вновь открытые памятники поморской культуры // КСИА. М. 1964, вып. 102, с. 23-25;
- А.К. Амброз. Фибулы юга Европейской части СССР. (2 в. до н.э. - 4 в. н.э). САИ. М. 1966. Вып. Д.1.-30, с. 12-15.

- 51.Е.В.Черненко. Скифский доспех. К. 1968, с. 87-89.
- 52.В.В.Латышев. Известия древнейших писателей, греческих и латинских о Скифии и Кавказе. ВДИ, 1948, N2, с. 45.
- 53.В.Д.Баран. Д.Н.Козак. Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. К. 1991, с. 77-79.
- 54.Славяне и их соседи в конце 1 тыс. до н.э - первой пол. 1 тыс. н. э. М. 1993, с. 95.
- 55.Корнелий Тацит. О происхождении германцев и местоположении Германии. Собрание сочинений в 2-х томах. Л. 1969, т. 1, с. 352.
- 56.В.В.Латышев. Известия древнейших писателей, греческих и латинских о Скифии и Кавказе. ВДИ, 1948, N2, с. 462.
- 57.М.Ю.Смішко. Карпатські кургани 1 пол. 1 тис. н.е. К. 1960, 149-152.
- 58.Д.А.Мачинский. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры.- КСИА. АН СССР, вып. 107, с. 94-97.
- 59.М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 18-23.
- 60.K.Godlowski. Nektore zagadanie stosunkow społecznych okresu poznolate ieskiego rsyvskiego w swetle analizy ementarzu. // Sprowodzania Archeologiczne. Warszawa. 1957. T. 3, s. 136-178.
- 61.А.П.Кождан. О некоторых сторонах вопроса истории становления феодальных отношений в римской империи. ВДИ, 1953 N1, с. 8-10.
- 62.М.Б.Щукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 22-23.
- 63.В.С.Ідзьо. Кельти-галати - фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 2, с. 69-80.
- 64.В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 206-215.
- 65.А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 34-39.
- 66.Ю. Кухаренко. Распространение латенских вещей на территории Восточной Европы. СА., 1959. N 1, с. 31.
- 67.В.В.Грабовецкий. Галич. Львів. 1964, с. 10.
- 68.О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 298-299, 302-307.
69. I.Lelewel. Narody na ziemiach slowianskich. Poznan. 1853, s. 116-142.

- 70.Т.Земенецький. Стародавній Галич у Подністров'ї. Відень. 1878, с. 23-29.
- 71.А.С.Петрушевич. Сборник издаваемый Галицко-русской матрицей. Львов. 1885, вып. 1, 2, с. 30-31,78-79.
- 72.Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166, 173.
- 73.В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 186-192.
- 74.А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М.1974, с. 34-39.
- 75.Йордан. О происхождении и деянии гетов. М. 1964, с. 72-77.
- 76.Б.О.Тимошук. Слов'янські гради Північної Буковини. Ужгород. 1975, с. 26-27.
- 77.А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов. 1887, с. 72-79.
- 78.Т.Земенецький.Стародавній Галич у Подністров'ї. Відень. 1878, с. 23-29.
- 79.Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 207.
- 80.М.Бандрівський. Кельтські урбаноніми у Верхньому Подністров'ї // Нові матеріали з археології Прикарпаття і волині. Львів, 1992. Вип. 1, с. 40-42.
- 81.М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. ІХ. Київ-Львів. 1996, с. 13.
- 82.М.(Plezia Greekie i lacinskie zrodla do najstarszych dziejow slowian. Krakow-Poznan, 1952 Cz. I, s. 45.
- 83.М.Бандрівський. Я.Йосипишин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Вип. ІХ. Київ-Львів. 1996, с. 13.
84. Л.Нидерле. Славянские древности. М. 1956, с. 36.
- 85.Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 207.
86. О.Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1894, с. 298-299, 302-307.
- 87.І.С.Винокур, Б.О.Тимошук. Давні слов'яни на Дністрі. Ужгород. 1977, с. 7-8, 12-18.
- 88.С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. N 2, с.14-18, с. 29.
- 89.И.П.Шафарик. Славянские древности. М. 1848, т. 1, кн. 2, с. 104-105.

90. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. № 2, с. 14-15.
91. I. Lelewel. Narody na ziemiach slowianskich. Poznan. 1853, s. 116-142.
- Йордан. О происхождении и деянии гетов. М. 1964, с. 72-77.
92. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. № 2, с. 15-18.
93. E. H. Minns. Scythian and Creeks. Cambridge. 1913, s. 102.
94. V. Parvan. Dacia. Cambridge. 1928, s. 8-9.
95. С.П.Толстов. Нарцы и волохи на Дунае. // Советская этнография. 1948. № 2, с. 18-19.
96. Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166, 173.
97. А.Д.Удальцов. Племена Европейской Сарматии. СЕ. 1946. № 2, с. 12-17.
98. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 36-37.
99. Л.И.Крушельницкая. Кельтский памятник Верхнего Поднепровья. СКИА. 1965, с. 119-122.
100. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 37-38.
101. M. Smisko. Stanowisko wczesnorzywskie w Kolokolini pod Rohatyn. WA, XIII, 1935, s. 155-159.
102. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 35-37.
103. Ф.Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 207.
104. О.Н.Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. М. 1991, с. 4-9, 24-25, 168-169, 276-282.
105. А.Д.Мачинский. Кельты на землях к Востоку от Карпат. Кельты и кельтские языки. М. 1974, с. 45.
106. В.С.Ідзьо. Кельти на Правобережній Україні в III ст. до н.е. III ст. н. е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997. № 3, с. 53-75.
107. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 240-241.

Розділ VII.

Кельтська релігійна культура та духовність на території України в IV-III ст. до Р.Х. – II-III ст. після Р.Х

Окрім політичних, торгово-ремісничих відносин слов'ян з кельтами Карпат, Прикарпаття і Подніпров'я з V ст. до Р.Х. до III ст. до Р.Х. ці народи об'єднувала релігія та духовність. На релігійні процеси, які проходили на території України, як засвідчують археологічні та письмові джерела, мала істотний вплив також кельтська релігійна цивілізація.

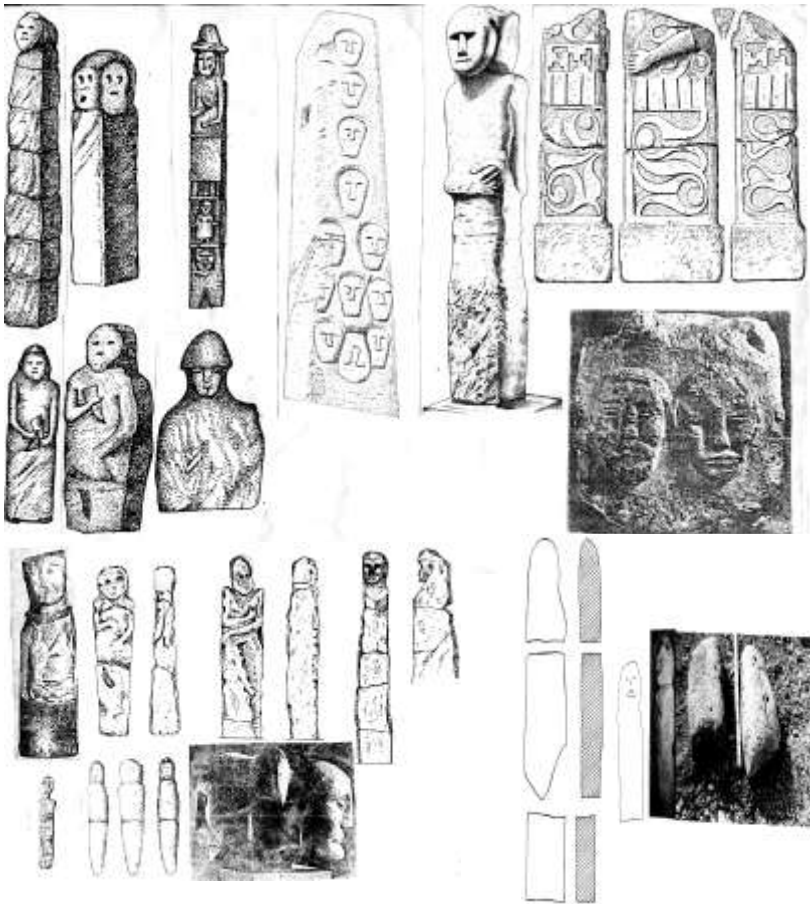


Рис. 114. Кельтські культові кам'яні пам'ятки та їхні аналоги на території України

На периферії кельтської цивілізації, де вона найтісніше зав'язувала стосунки з конгломератами східноєвропейських народів, які контактували між собою, існувало синкретичне світорозуміння та світосприймання. У цих народів, під впливом релігії кельтів, була близька релігійна система. Спільним було також поклоніння головним - планетарним богам, які ототожнювалися з сімома відомими в стародавньому світі "планетами" - Сонцем, Місяцем, Меркурієм, Венерою, Марсом, Юпітером та Сатурном, які можна було спостерігати неозброєним оком, і які мали різні назви у різних народів.

У Карпатах, Прикарпатті та в Подніпров'ї останній час відкрито ряд культових об'єктів, які недостатньо ввійшли в науковий обіг та які проливають світло на проблему духовної культури слов'ян та кельтів, які проживали на території України в V ст. до Р.Х. - V ст. після Р.Х.

Так у 1972-1973 роках Західноукраїнська експедиція під керівництвом Г.І.Смірної біля с. Долиняни Хотинського району на Буковині відкрите кругле святилище діаметром близько 23 метрів, у якому по колу було поставлено у ямах 36 дерев'яних стовпів. Деякі з яких стояли у ямах з обмазкою та неодноразово спалювалися. Коло з дерев'яних стовпів було оточене колами кам'яних брил, поставлених на ребро [1].

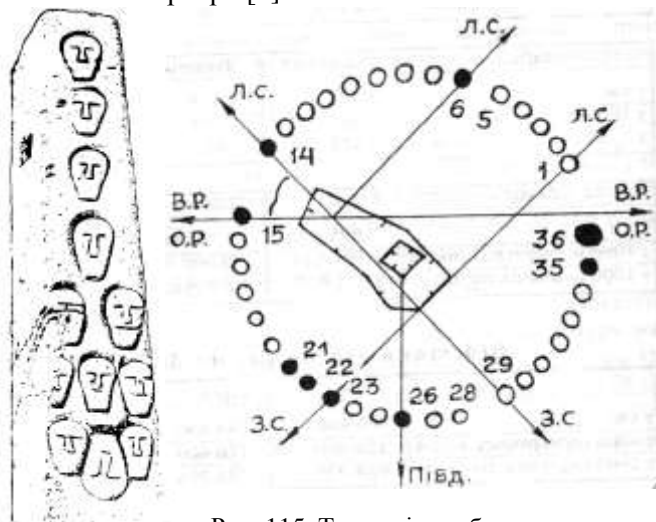


Рис. 115. Тотожність обсерваторних схем Ентремонтської стели у Франції та схеми обсерваторії біля с. Долиняни Чернівецької обл.. Україна (за дослідженнями Г.Ю.Гриценка)

Внаслідок вивчення цього святилища доцентом Кафедри українознавства ІСЄ УЛС Г.Ю. Гриценком було встановлено, що 36 стовпів символізують єгипетський деканальний зодіак, а астрономоматематична схема святилища була астрономічним годинником, який фіксував сенодичні періоди видимих планет, а також сонячний та місячний роки [2]. Це святилище знаходилося на місці скіфського поселення, а на відстані 200 м. в різні сторони від святилища розташовувалися могильник та поселення культури Поянешти-Лукашівка (II ст. до Р.Х.- I ст. після Р.Х.), які були пов'язані з кельтами [3]. За античними джерелами, у цей час відбувалися конфлікти між скіфами та проживаючими у верхньому Подністров'ї кельтами-галатами. Також у цей час спостерігається рух кельтів у нижнє Подністров'я та Подунав'я і витіснення з цього регіону скіфів. Можна припустити, що поселення культури Поянешти-Лукашівка біля с. Долиняни пов'язане з кельтським святилищем-обсерваторією. Згідно з висновками вчених, на цій території проживали в цей час кельти та слов'яни. В цю епоху на Прикарпатті і Подністров'ї проходив процес етнічного та культурного взаємовпливу. Як свідчать античні джерела, зокрема праці Тіта Лівія та Плуларха, мешканцями Подністров'я були бастарни (кельто-слов'яни), яких ці вчені називають кельтами і які залишили пам'ятки культури Поянешти-Лукашівка. Страбон вважає це населення східною гілкою кельтів, які, асимілюючись з місцевими племенами, в його час називалися, як конгломерат кельтів-бастарнів [4]. Слід відзначити високий рівень наукового світорозуміння та духовної культури у Прикарпатсько-Дністровському регіоні. Як відомо із джерел, кельти – бастарни очолювались в релігійному розумінні жерцями друїдами, які були обізнані з астрономією. Юлій Цезар писав, що друїди “багато говорять своїм молодим учням про світила та їхній рух, про велич світу і землі, про природу та могутність і владу безсмертних богів” [5]. Автор XII ст. Гальфрид Монмутський писав: “Ми шануємо батьківських богів - Сатурна, Юпітера та інших, які правлять світом, а особливо - Меркурія. Після них ми поважаємо богиню, наймогутнішу з усіх, яка носить ім'я Фреї” [6]. Щодо Меркурія, то про його першість серед богів вказував і Юлій Цезар, який писав, що друїди “із богів найбільше шанують Меркурія.. Слідом за ним вони вшановують Аполлона, Марса, Юпітера та Мінерву. Про ці божества вони мають приблизно таку ж саму уяву як і інші народи” [7].

На Долинянське святилище-обсерваторію могли впливати окрім кельтських і слов'янські народи, які теж мали астрономічні знання.

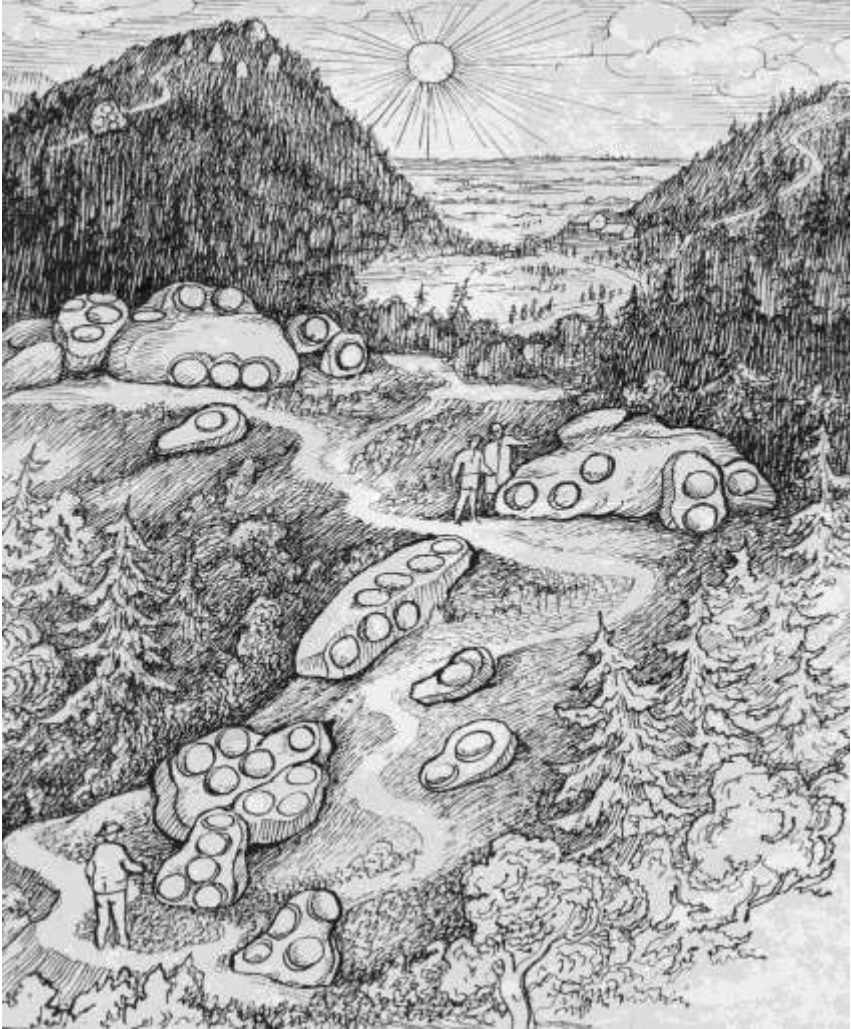


Рис. 116. Скельне календарно-астрономічне святилище біля с. Вижниці Чернівецької області України, реконструйоване Г.Ю.Гриценком (малюнок доцента Кафедри Українознавства ІСЄ. УЛС Г.Ю. Гриценка)

Відомо, що верховний жрець кельто-слов'яно-дакійського союзу Дікеней (I ст. до Р.Х.), який вчився астрономії в Олександрії Єгипетській, після повернення на батьківщину поширював астрономічні знання серед кельто-слов'яно-фракійського суспільства. Історик

Йордан пише, що Дікенею “був у цій справі досвідченим учителем.. навчав споглядати 12 знаків Зодіаку та рух через них планет, а також усю астрономію” [8]. Отже, стародавні народи не тільки знали та поклонялися планетарним богам, але й на святилищах-обсерваторіях обраховували їхні періоди. В Чернівецькій області в буковинських Карпатах у 1986 році біля міста Вижниці розвідкою археолога Б.П.Томенчука та Г.Ю.Гриценка відкрите “скельне святилище”. На двох високих горбах передгір’я та в урвищі між ними на скелях виявлені системи астрономічних петрогліфів у вигляді кіл діаметром близько 50 см., а також антропоморфні стели. Питання щодо творців цього величного святилища-обсерваторії залишається відкритим, але дослідникам відомо, що кельти поклонялися кам’яним монолітам, а також широко зображали “солярні знаки” у вигляді трикелій, спіралей, кіл та коліс.

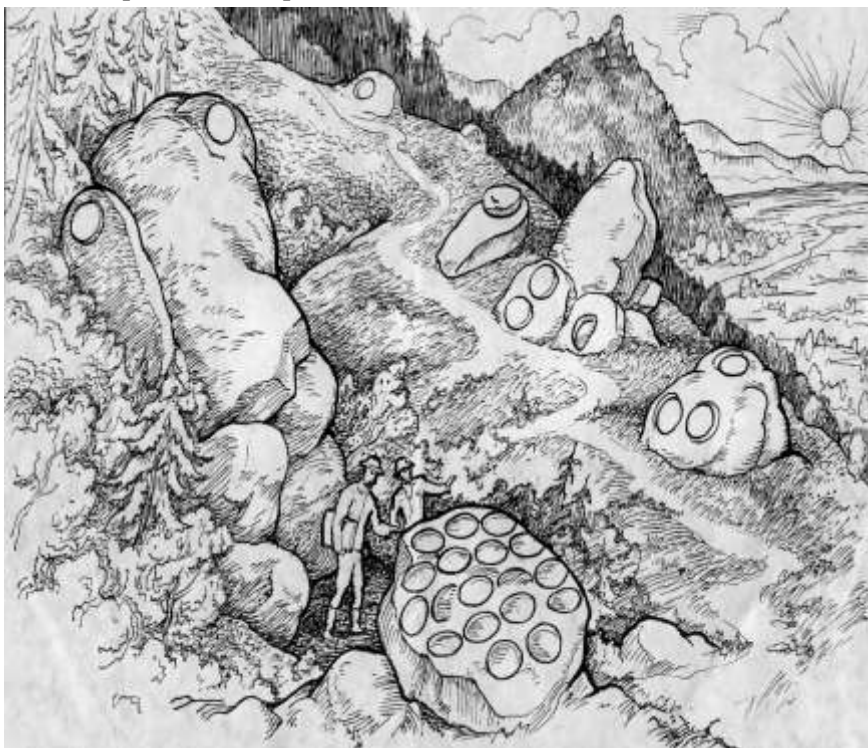


Рис. 117. Реконструкція кельтського святилища на території України завідувачем Відділення Археoaстрономії Кафедри Українознавства Інституту Східної Європи Університету «Львівський Ставроіпгiон» Г.Ю.Гриценком

Можливо, що Вижницьке святилище належало до кола кельтських пам'яток. На скелях Вижницького святилища петрогліфи-кола розміщені групами, які кількісно фіксують помісячно сонячний або місячний рік та 6 місяців періодичності місячних затемнень.

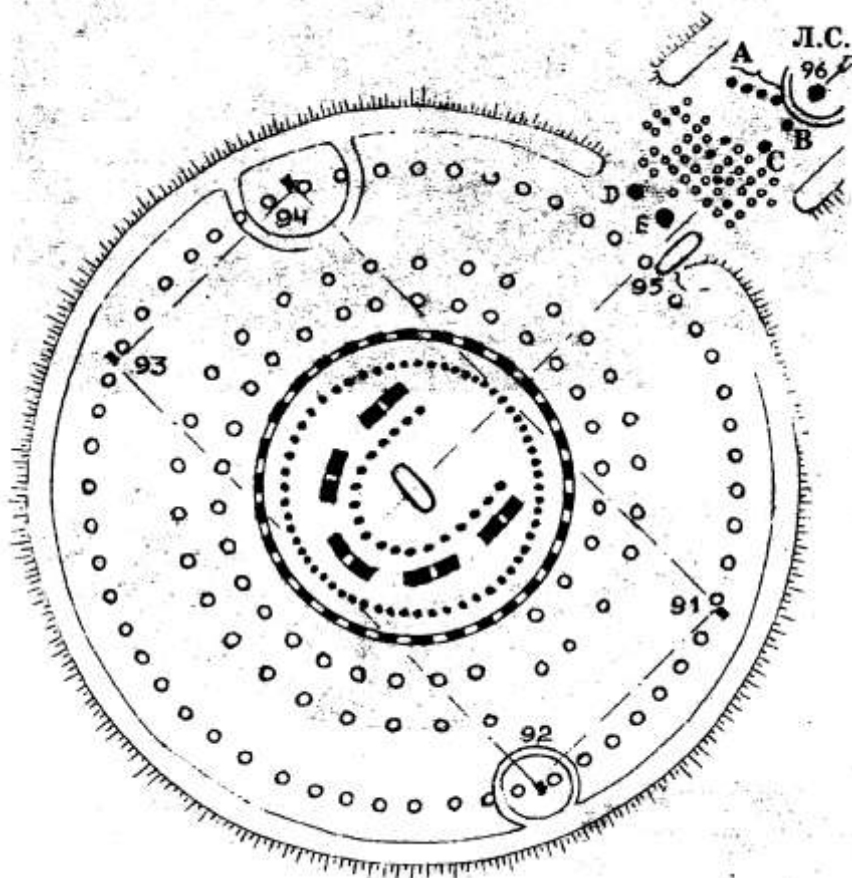


Рис. 118. Календарно-астрономічний план Стоунхенджа (Великобританія), який має обсерваторну схему, аналогічну обсерваторному святилищу біля с. Долиняни (Україна). Наукові аналогії проведені доцентом Кафедри Українознавства ІСЄ УЛС Г.Ю.Гриценком

На одній із скель зображено 12 кіл згрупованих аналогічно розташуванню постатей на відомому “Збруцькому ідолі” [9].

В ареалі Вижницького святилища на вершинах скель - Писаний камінь, Лисівський камінь та інших відкриті круглі в плані заглиб-

лення. У деяких з цих заглиблень розпалювалися вогнища. Кількісно ці заглиблення мають календарно-культовий зміст [10].

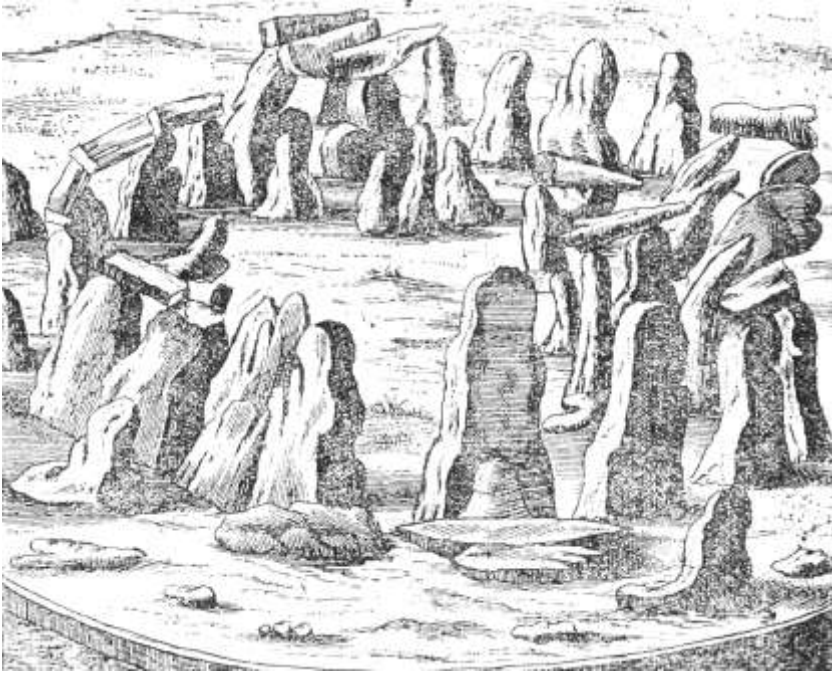


Рис. 119 Стоунхендж очима англійських вчених XVI-XVII ст.

Тотожна календарно-обсерваторна система, вважає доцент Кафедри українознавства ІСЄ УЛС Г.Ю.Гриценко, є і в британському Стоунхенджі.

У 1848 році на Тернопільщині в річці Збруч під горою Соколихою, яка входить до гірського пасма Медоборів був знайдений, так званий “Збруцький ідол” - чотирикутна скульптура, на якій розташовано у три яруси 10 постатей. Фігура нижнього ярусу мала три голови та 6 рук. Отже, усіх голів було 12 - кількість місяців у році. Фігури верхнього та нижнього ярусів символізували відповідно 4-х “небесних” планетарних богів - Сонце, Місяць, Венеру та Меркурій та трьох “підземних” планетарних богів - Марса, Юпітера та Сатурна. Постаті середнього ярусу ідола символізували Землю та Людей [11].

Щодо походження цього ідола не існує одностайної думки. Одні вчені вважають його слов'янським, а інші кельтським. На думку Г.Ю.Гриценка, збруцький ідол є прямим аналогом кельтської стели

зі святилища Ентремонт (II-III ст. до Р.Х.), що на півдні Франції . На стелі зображено 12 голів-місяців, які відповідають по змісту і розташуванню відомому вавилонському планетарному Зодіаку. Подібні до “Збруцького ідола” кельтський вюртемберзький ідол з двома головами та членований на яруси кельтський стовп з Вальденбуха [12]. До кола збруцького ідола належить і ставчанський ідол черняхівської культури [13].

Як засвідчено історичною наукою, 1848 році на річці Збруч, яка протікає на території Тернопільської області, було знайдено кам'яну скульптуру у вигляді стовпа, верхів'я якого вінчала голова з чотирма обличчями з різних сторін і шапкою.

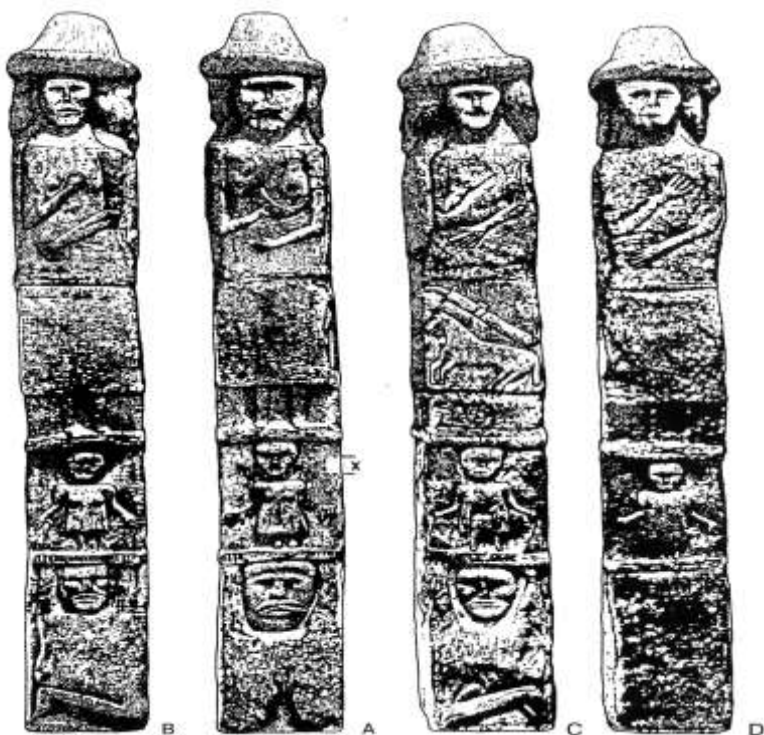


Рис. 120. Збруцький ідол (Краківський археологічний музей)

Тіло даної скульптури розділено на чотири яруси, на яких проглядаються міфологічні зображення. Загальна висота стовпа більше 3-х метрів. В XIX столітті після обстеження цієї скульптури польські вчені зробили висновок, що він, можливо, належав стародавнім кельтам, які проживали в Прикарпатті і Подністрів'ї в III ст. до

Р.Х. - II ст. після Р.Х., згідно зі свідченнями Тіта Лівія, Клавдія Птолемея, Протогена Ольвійського, Корнелія Таціта та інших [14].

Цими вченими, які визначили збручанську знахідку, як кельтське релігійне божество, був покладений напрямок вивчення цієї проблеми. Однак, цей напрямок у XX столітті не був підтриманий у зв'язку з малочисельністю археологічних доказів. Означення збручанської скульптури як кельтської дало можливість ряду вченим XIX ст. зробити припущення, що кельти дійсно проживали на Дністрі, створили ореол духовної культури, одним з елементів якої є ця знахідка. Чеський дослідник XIX ст. П. Шафарик і польський вчений І. Лелевель вважали, що окрім релігійної культури кельти створили і політичну організацію в Подністров'ї. Вони ототожнювали Galtis-Галтіс, заснований кельтами-галатами, який вперше засвідчив готський історик Йордан під 246 роком після Р.Х. на Дністрі, з пізнішим слов'янським Галичем у цьому ж регіоні [15].

Галицький дослідник XIX ст. О.Партицький вважав, що кельти-галати, які заснували Галтіс на Дністрі в II ст. до Р.Х. створили і релігійну культуру на Дністрі [16]. В сформуванні Галичини зайдями-галатами за допомогою місцевої родоплемінної знаті, основними політичними центрами яких були Галич у верхньому Подністров'ї, Кам'янець-Подільський на середньому Дністрі та інші міста, про які згадує Йордан, як вважав галицький дослідник XIX ст. О.Партицький [17]. Російський дослідник XIX ст. Ф.Браун визначав ці кельтські міста з наявною релігійною системою, яку очолювали друїди, як кельтські. Місто Галич, на його думку, було у краю першою великою політичною і торговою "амбасадом" кельтів-галатів. Вони збудували місто, зміцнили його і перенесли з нього свої завоювання на усе Подністров'я. Нижньо-дунайський Галич, на думку дослідника, був колонією Галича подністровського, який кельти і слов'яни розбудували по завоюванню нижнього Подністров'я [18]. Галицький дослідник А.Петрушевич підсумовуючи матеріал з даної проблеми писав про ритуальні знахідки в "Вікторівських лісах" поблизу Галича, які він визначав, як речі кельтських жерців - друїдів [19].

Усе це дало можливість польському досліднику Т.М. Зіемескі першому по археологічних дослідженнях у околицях стародавнього Галича читати лекції з матеріальної та духовної культури кельтів. З Галича жерці-друїди перенесли своє релігійне світобачення по басейну Дністра та по його притоках, зокрема на Збруч, з яким вчені минуло століття пов'язували збручанську знахідку [20].

В радянський час науковцями Б.О. Рибаківим, Б.О.Тимошуком, І.П.Русановою та іншими були проведені дослідження на горі Богит поблизу знахідки збручанського ідола. На цьому місці зафіксоване поганське святилище, яке функціонувало зі скіфського часу. Тут виявлено мегалітичну брамоподібну споруду на східному схилі гори Богит, а також антропоморфний кам'яний стовп, який знаходиться на валі. Найшвидше подібні чотирихгранні стовпи використовувалися вдруге при побудові валів. На підставі цього можна робити припущення, що слов'янські святилища виникли на базі більш раннього культурного і релігійного центру [21].

Факт зарахування цієї культової знахідки до слов'янської релігійної культури - проблематичне.

По-перше - ідол був знайдений на дні ріки Збруч, що означає, що він був поза сферою слов'янського святилища на Богиті, а значить археологи не мали можливості визначити традиційними методами приблизний вік скульптури.

По-друге - сам стиль виконання чотиригранного стовпа більш подібний до ранішого кельтського культового стилю, поширеного в лоні кельтської цивілізації Західної та Центральної Європи.

Зауважимо, що немає категоричних підстав підтримувати твердження про слов'янське походження збручанського ідола.

Згідно зі свідченнями джерел, на Прикарпатті та Подністров'ї проживали інші племена, зокрема кельти. Однак, в нашій історичній науці роль цих племен в розвитку релігійної культури Дністровського регіону недостатньо вивчалася.

Розглянемо збручанську релігійну скульптуру через призму розвитку релігії Західної та Центральної Європи. В той час, коли в ареалі слов'янської культури аналогів збручанській культовій споруді немає, то в релігійно-міфологічному світобаченні латенської культури його аналоги можна встановити. В Європі, зокрема, в Франції, Німеччині, Чехії, відомі кельтські кам'яні скульптури, пов'язані з святилищами. При дослідженні цих пам'яток виявлено чотиригранні стовпи з людськими головами. Деякі стовпи поділені на яруси, прикрашені орнаментом, і схожі з ярусною стилізацією збручанської релігійної скульптури. Їх певна відмінність в стилізації говорить про регіональні особливості кельтів з врахуванням впливу на релігійне світобачення кельтів місцевих племен. Так можна пояснити орнаментально-ярусну відмінність збручанської культової споруди від аналогічних кельтських ідолів Європи [22].

Нижня частина чотиригранного стовпа із Вюртенберга поблизу Штудгарта в Німеччині, дуже подібна до збручанського ідола. Стовп з пісковуку з головою бога із складеними на голові руками був знайдений також в Німеччині поблизу м.Бєблінген. Обличчя цього божества за стилем виконання дуже подібне до обличчя збручанського ідола [23]. Навіть стиль виконання кельтського дерев'яного ідола, знайденого у Франції дуже подібний до збручанської знахідки [24].

Отже кельтські культові святилища дуже подібні до слов'янських капища з тотожними ритуальними ідолами, а жерці друїди на слов'янських волхвів. На основі вищевикладеного припускається, що святилища на горі Богит виникло набагато раніше, і початок його функціонування припадає на пізньо-скіфський та латенський часи [25].

Вплив кельтів на творення релігійного світобачення племен Подністров'я є проблемою ще слабо вивченою. Не виключена вірогідність, що збручанський ідол, тотожний з аналогами Західної та Центральної Європи і є спадщиною кельтської цивілізації, яка, за свідченнями стародавніх авторів, поширювалася і на територію України [26].

Отже, сукупність фактів дає право стверджувати, що в усій Європі у релігійних обрядах застосовується кам'яна скульптура, пов'язана з культово-астрономічними святилищами. При дослідженні останніх виявлені 4-х кутні стовпи з 2-ма, 3-ма та 4-ма головами. Численні зображення богів у кельто-слов'ян символізували у першу чергу планетарних богів. Кельтські культові святилища Центральної Європи за своєю конструкцією тотожні зі слов'янськими та фракійськими круглими святилищами. З наведених прикладів можна зробити висновок, що світогляд кельтських жерців-друїдів та слов'янських волхвів в III ст. до Р.Х. – I ст. після Р.Х. був близький. Спільний світогляд простежується на поховальному обряді. Відкриті у Подністров'ї кельтські могильники тотожні зі слов'янськими.

Виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен дають право стверджувати, що у II-III ст. до Р.Х. тут складається кельто-слов'янська археологічна група, яка у археологічній науці дістала назву "Пшеворської культури". Складання цієї культури супроводжується не тільки політичним впливом, а й інфільтрацією кельтського світогляду у середовище слов'янського етносу, що впливає з тотожності релігії кельтів та слов'ян [27]. Цей культурний

вплив був настільки активним, що його не можна порівнювати з присутніми у цьому регіоні іншими впливами: грецьким, римським, готським, та фракійським.

Цей культурний вплив кельтів поширювався і на поганську релігію, що видно з культових споруд, обрядів та вірувань. Слов'янські і кельтські культові споруди, скульптури і мистецтво втілюють у собі стародавні кельтські традиції [28].

Могутній симбіоз кельто-слов'янської культури залишив глибокі корені у слов'янській мові та матеріальній культурі. Зокрема, праслов'янська мова збагатилася кельтською лексикою. Згідно з висновками О.М.Трубачева, кельти збагатили слов'ян політичною термінологією. Слова : “кінь, ко-наз, ко-нязь, князь” - були перейняті слов'янами від кельтів [29].

Ряд вчених, зокрема В.К.Каспарова, вважає, що в II ст. до Р.Х. відбуваються етнокультурні контакти пшеворського кельто-іллрійського з кельто-дакійським етносом на основі місцевого слов'янського населення у районі Дністра і Прута. Увесь цей кельто-дако-слов'янський симбіоз у II ст. до Р.Х. просунувся на схід на Дніпро і Десну. Однак вихідним пунктом його формування було Прикарпаття та Подністров'я [30].

Таким чином, з археологічного матеріалу кельто-слов'янських поховань доходимо висновку - давня кельто-слов'янська культура домінує у черняхівській культурі і на її основі формує ранньосередньовічну духовну культуру слов'ян [31].

Всі ці процеси особливо відчутні в Подністров'ї, де чітко виділена культура Поянешти-Лукашівка, яка відноситься до провінціальної культури кельтської цивілізації. Науковці вважають, що кельтські племена, які стоять біля зародження цієї культури включали регіон Подністров'я в труполокладну культуру Латенського світу [31].

Охарактеризуємо коротко Латенську культуру в цьому регіоні через її складову частину - культуру Поянешти-Лукашівка. Поянешти-Лукашівка немовби доповнює духовні та релігійні цінності, які концентрувалася на території Франції, Німеччини, Чехії. Власне ця територія, за свідченнями Геродота називалася Галлія [32]. Саме звідси кельти та їх релігійна організація жерці-друїди, проникають на територію Словаччини, Польщі а пізніше на територію України, зокрема в Закарпаття, Подністров'я, а їх старожитності також прослідковуються в басейні ріки Дніпро. Цей процес відбувався напри-

кінці IV-III століття до Р.Х. і закінчився оформленням релігійного світобачення кельтів на слов'янському етномасиві [33].

Прихід кельтів у Подністров'я характеризується змішаним складом населення цього регіону. Їх вплив відчувається на формуванні культури Поянешти-Лукашівка в Карпато-Дністровському регіоні, що видно з традиції будівництва жител, формах кераміки, а також релігійного та поховального обрядів. Д. Мачинський вважає культуру Поянешти-Лукашівки в Подністров'ї і досягнення населення, яке прийшло з великої території, домінуючими в цей час [34].

Античні автори, зокрема Стратон, згадують могутні та численні гальські народи в регіоні Карпат та Подністров'я. Найбільшими, на їх думку є бастарни і галати. На карті Птолемея кельти були сусідами тірагетів на правому березі Дністра. Самі ж бастарни у ранніх джерелах називаються кельтами. Так їх називають Тіт Лівій, Плутарх. Змішаним населенням на кельтській основі називає їх римський історик К.Тацит [35].

Основні джерела наголошують, що в середовищі кельтського суспільства велику роль відіграла релігійна організація кельтів, яку очолювали жерці-друїди. В їхній обов'язок входило кристалізація усього кельтського світу під релігійною зверхністю жрецької касти. Описуючи кельтських жерців-друїдів, Ю.Цезар поділяв їх на три групи: Верші-вати, які спеціалізувалися на пророкуванні та філософських проблемах, друїди-барди, які у техніці та віршованій формі висвітлювали міфологію та історичні події, та третя - друїди, в функції яких входило відправлення релігійних обрядів, включаючи жертвоприношення та астрономічні спостереження.

Власне друїди обіймали практично абсолютну владу, оскільки мали можливість заборонити князівську участь в релігійних обрядах, що було в них найстрашнішою карою. До посвячення в друїди необхідно було пройти декілька ступенів, в першу чергу школу бардів. Перші роки бард навчався премудрості техніки декламування, вивчав таємну мову "огам", а також філософію і право. Наступні сім років бард вивчав спеціальні дисципліни, зокрема, принципи викладання різних подій у постійній формі і тільки після цього він посвячувався у таємниці помічника проведення культових обрядів. Друїд цього рангу мав право займатися передбаченнями. Коли він осягав все вище перераховане, його висвячували на жерця-друїда. Кельтські жерці узгоджували свій релігійний ритуал з природними біологічними ритмами, а громадське життя з циклом місяця. Чоти-

ри найбільші свята відставали один від одного на дев'ять місяців і складали трирічний період [36].

Друїди спочатку уособлювали собою замкнуту аристократичну корпорацію, яка не тільки користувалася релігійною владою, але й обіймала політичну владу з більшими повноваженнями, ніж князі [37].

Цей кельтський релігійно-політичний інститут був поширений від Британських островів до Східної Європи. Джерела, зокрема Ю.Цезар, Пліній, приписують друїдам дуже широку сферу діяльності. Згідно з їх свідченнями, друїди були: поетами, виконавцями дум і пісень, охоронцями кельтських сімей, політичних організацій князів, замирювачами чвар кельтської знаті [38].

Друїди були також вченими. Вони збагатили Європу своїми філософськими та релігійними працями, згідно з якими кожна кельтська душа безсмертна. Фізична смерть, згідно з їхніми поглядами означає не кінець життя, а лише середину довгого життя. У кінцевому підсумку всі душі в кінці смерті переселяються через деякий час знову у земне життя і продовжують далі жити. Душі померлих, за іншими уявленнями, перебували в дубових гаях, тому ці дубові гаї знаходились під їхньою опікою. Друїди були освічені в астрономії та в календарних обчисленнях. Великим авторитетом у кельтів користувались жерці, які вираховували час. Ця облікова система часу у них проводилась по ночах, а не в день, як у римлян. Жертви кельти приносили богам вночі при світлі місяця. Друїди також пророкували майбутнє, їм доручалося виховання аристократичної молоді, з якої мали виходити представники жрецької касті. Свої знання жерці-друїди утаємнювали від народу і передавали в усній віршувальній та пісенній формі своїм послідовникам зі жрецької касті [39].

Священні місця кельти інколи оточували огорожею у вигляді рову з частоколом. Святилищами служили ліси, гаї, та пагорби, на яких проводились богослужіння та жертвоприношення. Велике святилище, за свідченням Ю.Цезаря, відоме між Кобленцем і Майном-Кобенорвальдом. де круглий майданчик діаметром 200 м. оточений земляним валом та внутрішнім ровом. У його центрі виявлена яма від дерев'яного стовпа-ідола. Святилище відноситься до перехідного часу від Гальштату до Ла-Тену. Наступне святилище у поступальному русі кельтів на Схід знайдено у Чехо-Словаччині у Лібенцях біля Кореня, де святилище має овальну форму. У нижній його

частині розташована кам'яна стела, а перед нею жертовна основа. Тут знайдено кельтські гривни III-IV ст.. до Р.Х. [40].



Рис. 121. Кельтська культова споруда у Тюбінген-Кільхбергу (Німеччина)

Кельтські культові споруди розташовувались за межами городищ. На території сучасної Галичини, куди кельти прийшли в III-IV ст. до Р.Х. таким святилищем було святилище на горі Богит біля ріки Збруч. Чотиригранний ідол знайдений в руслі р. Збруч подібний до аналогічних релігійних скульптур кельтів Західної та Центральної Європи [41].

Очевидно, слід провести паралелі між культурами та божествами, які в цей час були в Україні і кельтськими богами. Як ми наголошували вище, головним богом кельтів був бог, який у римлян був богом доріг та торгівлі - Меркурій. Опісля в пантеоні кельтів були божества, які відповідали римським богам Аполлону, Марсу, Юпітеру, Мінерві, функції яких відповідали римським божествам та мали кельтські назви.

Згідно з римським релігійним світобаченням, кельти-галли - нащадки бога Діта. Римський поет Лукан називав три імена кельтських богів: Тевпітай, Єзус, Араніс. Відповідність цих богів римським богам не зовсім точна. Автор приміток до записок Ю.Цезаря М.М.Покровський вважає, що Меркурію менш-більш відповідає Тевпітай, Марсу - Єзус, Аполлону - Беленос, Юпітеру - Тараніс, Мінерві - Сулевія. В зв'язку з цим на кам'яних ідолах з'являються три-, або чотирикутні кельтські боги, зображення одного із них ви-

явлено в Подністров'ї і якого називають “Збручанським Святовидом”, який аналогічний з кельтськими релігійними скульптурами, котрі мають у верхньому ярусі чотири лики і чотиригранну стовпоподібну форму [42].

Юлій Цезар, говорячи про приношення кельтами жертв Марсу, наголошує про спалення кельтами великих опудал з пожертвами. Вважається, що світобачення кельтів було пов'язане з культом сонця. На нашу думку, можна наголошувати, що релігія кельтів була близька до античних держав і слов'янських народів. Кельти залишили багато релігійних солярних зображень: спіралей, кругів, коліс, гривн [43].

Релігійне світобачення кельтів, яке відоме нам із римських джерел, кельти намагалися прищепити всьому світу за допомогою великої мережі добре підготовлених жерців-друїдів. Їх подорожі на Схід, в регіон Прикарпаття і Подністров'я, зумовлювалися релігійною необхідністю. Кельти вважали, що проникнення в середовище інших культур сприяє їхньому духовному та культурному збагаченню. Окрім добровільних подорожей на Схід кельти здійснювали і військову експансію в тому ж напрямку. Римські джерела засвідчують, що в 192 році до Р.Х. кельти-бої були остаточно витіснені з території Італії і оселилися на сучасній території Чехії та Подністров'я, і утворили Богемію в пізнішій Чехії та Галичину у Подністров'ї, що зумовило включення Прикарпаття в ореол кельтської релігійної та духовної культури. Однак Римська рабовласницька держава, яка також просувалася в регіон Нижнього Подністров'я, не змогла перемогти в кінцевому підсумку кельтський військово-політичний союз, який концентрувався політично в Верхньому Подністров'ї. Криза Римської рабовласницької держави призвела до появи, як вважає М.Щукін, кельтського культурного ренесансу в Прикарпатті і Подніпров'ї в II-III ст. після Р.Х. Кельтський ренесанс, на думку М.Щукіна, дає право наголошувати про кельтсько-слов'янський релігійний симбіоз, який продовжував існувати і у черняхівській культурі, в якій релігійна та духовна культура кельтів була домінуючою. Якщо вважати, що в Подністров'ї та Подніпров'ї кельти та слов'яни склали синтезовану культуру, то можна припускати, що кельтський релігійний світогляд був домінуючим при формуванні ранньослов'янського суспільства і був відчутний ще в епоху Київської Русі [44].

На нашу думку, проблему кельто-слов'янських релігійних стосунків та питання духовної культури в V ст. до Р.Х. – II-III ст. після

Р.Х. на території України, слід вивчати через призму кельтської суспільної та релігійної організації. Треба усвідомити, що кельти щезли на території України, оскільки розчинились в місцевому слов'янському етносі. Однак, вони залишили для слов'ян України свою домінуючу релігійну і політичну організацію, свою духовну культуру, яка у IV ст. до Р.Х. і до III ст. після Р.Х. була панівною у Прикарпатті та Подніпров'ї. Власне культура кельтів на території України, увійшла в духовне і релігійне життя слов'янського етносу, його міфологію і релігійне світобачення. З'ясування під таким кутом кельто-слов'янських відносин, дає можливість з'ясувати питання етногенезу духовної культури та релігійного світобачення українського народу, починаючи з V ст. до Р.Х. [45].

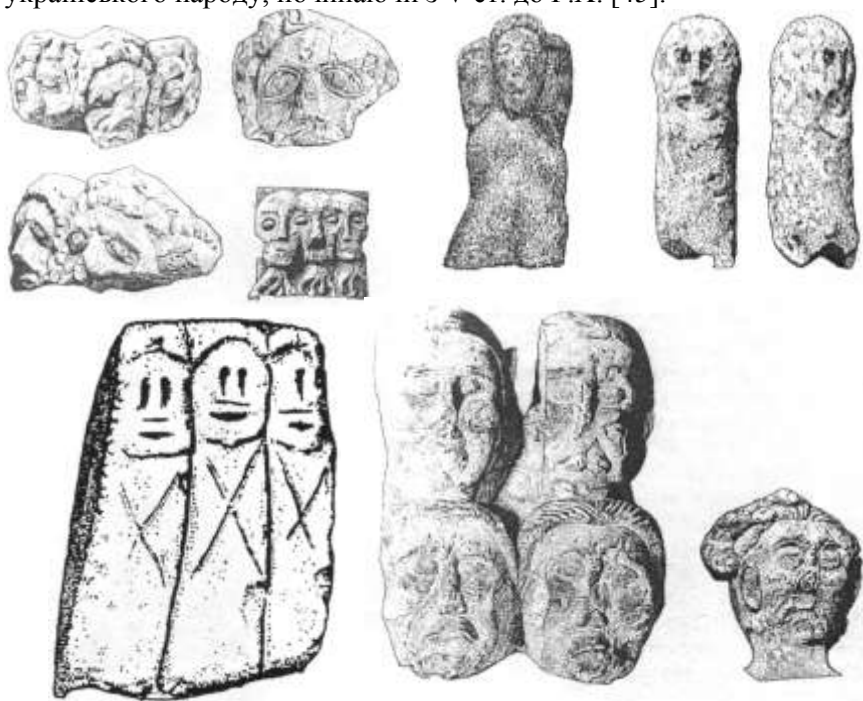


Рис. 122. Кельтські культові різьблені фігури, знайдені на територіях Західної, Південної, Центральної та Східної Європи

Для з'ясування цієї проблеми велике значення відіграють кам'яні культові скульптури населення Центрально-Східної Європи означеного вище часу. З тих часів збереглось багато пам'яток матеріальної та духовної культури кельтського населення. Згідно зі свідченнями стародавніх авторів К.Тацита, К.Птолемея та інших, те-

риторію західних регіонів України і, зокрема, Подністров'я населяли кельти, які прийшли в III-II столітті до нашої ери з Західної Європи і створили зразки релігійної та духовної цивілізації та культури, яка археологічно виявлена на території таких сучасних країнах, як Англія, Франція, Німеччина, Австрія, Угорщина, Чехія, Польща та Україна [46].

На території України друїди створили локальні варіанти кельтської релігії та духовності, що відмічено археологічними знахідками в Закарпатті, Прикарпатті та Подністров'ї та Подніпров'ї [47].

На думку дослідників М.Бандрівського та С.Йосипишин, на території Подністров'я були розташовані кельтські міста. Важко собі уявити функціонування таких міст без розгалуженої релігійної організації друїдів-волхвів, які мали великий вплив і посідали панівне становище в кельтському суспільстві [48].

По місцях свого розселення в Європі і в Україні кельти створювали культурно-релігійні центри, культові капища з ритуальними кам'яними божествами. Згідно з археологічними свідченнями такі капища відкриті в Галичині. Так в ареалі Вижницького святилища на вершинах скель Писаний камінь, Лисівський камінь та інших відкриті круглі в плані заглиблення. У деяких з цих заглиблень розпалювалися вогнища. Кількісно ці заглиблення мають календарно-культовий зміст [49].

На Тернопільщині в річці Збруч під горою Соколіхою, яка входить до гірського пасма Медоборів, був знайдений яскравий показник кельтської релігії та духовності “Збруцький ідол” - чотирикутна скульптура, на якій розташована у три яруси 10 постатей [50].

Збруцький ідол є прямим аналогом кельтської стели з святилища Ентремонт (II-III ст. до Р.Х.), що на півдні Франції. На стелі зображено 12 голів-місяців, які відповідають по змісту і розташуванню відомому вавилонському планетарному Зодіаку. Подібні до “Збруцького ідола” кельтський ідол з Беблінгему (Німеччина), кам'яний з двома головами, та членований на яруси кельтський стовп з Вальденбуха. До кола Збруцького ідола належить і Ставчанський ідол черняхівської культури, Іванківські чотирикутні стовпи, та скульптура з Юрківців. Усі ці ідоли знайдені на середньому Дністрі [51]. Зокрема, кам'яна скульптура з Юрківців подібна до Леонбергської кам'яної скульптури, що знайдена в Німеччині [52].

Отже, сукупність фактів дає право стверджувати, що в усій Європі в латенський час у релігійних обрядах застосовується кам'яна скульптура пов'язана з культурно-астрономічними святилищами.

При дослідженні останніх виявлені 4-ри кутні стовпи з 2-ма, 3-ма та 4-ма головами. Численні зображення богів у кельто-слов'ян символізували у першу чергу планетарних богів. Кельтські культові святилища Центральної Європи та України за своєю конструкцією тотожні з кельтськими святилищами на фракійських землях. З наведених прикладів можна зробити висновок, що світогляд кельтських жерців друдів та слов'янських волхвів в IV ст. до Р.Х. - III ст. після Р.Х. був близьким. Спільний світогляд простежується на поховальному обряді. Відкриті на Подністров'ї та Подніпров'ї кельтські мотильники тотожні з слов'янськими.

Виявлені кельтські поховання з представниками місцевих племен дають право стверджувати, що у III ст. до Р.Х. тут складається кельто-слов'янська археологічна група, яка у археологічній науці дістала назву "Пшеворської культури". Складання цієї культури супроводжується не тільки політичним впливом, а й інфільтрацією кельтського світогляду у середовище слов'янського етносу, що впливає з тотожності релігії кельтів та слов'ян. Цей культурний вплив був настільки активним, що його не можна порівнювати з присутніми у цьому регіоні іншими впливами: грецьким, римським, готським, та фракійським. Цей культурний вплив кельтів поширювався і на поганську релігію, що видно з культових споруд, обрядів та вірувань. Слов'янські і кельтські культові споруди, скульптури і мистецтво втілюють у собі стародавні кельтські традиції. Могутній симбіоз кельто-слов'янської культури залишив глибокі корені у слов'янській релігійній культурі [53].

В XIX столітті після обстеження цієї скульптури польські вчені зробили висновок що вона, можливо, належала релігійному світобаченню стародавніх кельтів, які проживали в Прикарпатті і Подністров'ї в III ст. до Р.Х. - II ст. після Р.Х.. Згідно зі свідченнями Тіта Лівія, Клавдія Птолемея, Протогена Ольвійського, Корнелія Тацита та інших, кельти дійсно проживали на Дністрі, де утворили свої культові центри [54].

Визначенням збручанської знахідки як кельтського релігійного божества, був покладений напрямок вивчення кельтської релігійної скульптури в Прикарпатті та Подністров'ї. Означення збручанської скульптури як кельтської, дало можливість ряду вченим XIX ст. зробити припущення, що кельти дійсно на Дністрі створили ореол релігійної та духовної культури, одним із елементів якої є ця знахідка. Слід зауважити, що археологічна наука в XIX столітті мала в наявності кельтські релігійні ритуальні речі. Так галицький дослід-

ник А.Петрушевич, підсумовуючи матеріал з даної проблеми, писав про ритуальні знахідки в “Вікторівських лісах” поблизу Галича, які він визначав, як речі кельтських жерців-друїдів [55]. Усе це дало можливість польському досліднику Т.М. Зімеєскі першому по археологічних дослідженнях у околицях стародавнього Галича читати лекції з матеріальної та духовної культури кельтів [56]. З Галича, на думку дослідника, жерці-друїди поширили своє релігійне світобачення по басейну Дністра та по його притоках, зокрема на Збруч, з яким вчені минулого століття пов’язували збручанську знахідку [57]. Науковцями Б.О. Рибаківим, Б.О.Тимошуком, І.П.Русановою та іншими були проведені дослідження на горі Богит поблизу знахідки збручанського ідола. На цьому місці зафіксоване язичницьке святилище, яке функціонувало ще з скіфського часу. Тут слід також відзначити мегалітичну брамоподібну споруду на східному схилі гори Богит, а також анрофоморфний кам’яний стовп, який знаходиться в валі. Найшвидше подібні чотириохгранні стовпи використовувались вдруге при побудові валів. На підставі цього можна робити припущення, що слов’янські святилища виникли на базі більш раннього культурного і релігійного центру [58].

Розглянемо збручанську релігійну скульптуру через призму розвитку релігії Західної та Центральної Європи. В той час, коли в ареалі слов’янської культури аналогів збручанській культовій споруді немає, то в релігійно-міфологічному світобаченні латенської культури його аналоги можна встановити. В Європі, зокрема у Франції, Німеччині, Чехії, відомі кельтські кам’яні скульптури, пов’язані зі святилищами. При дослідженні цих пам’яток виявлено чотиригранні стовпи з людськими головами. Деякі стовпи поділені на яруси, прикрашені орнаментом і схожі з ярусною стилізацією збручанської релігійної скульптури. Їх певна відмінність в стилізації говорить про регіональні особливості кельтів з врахуванням впливу на релігійне світобачення кельтів, місцевих племен. Так можна пояснити орнаментально-ярусну відмінність збручанської культової споруди від аналогічних кельтських ідолів Європи [59].

Нижня частина чотиригранного стовпа із Вюртенберга поблизу Штудгарта в Німеччині, дуже подібна до збручанського ідола. Стовп з пісковика з головою бога із складеними на голові руками був знайдений також в Німеччині поблизу м.Бєблінген. Обличчя цього божества за стилем виконання дуже подібна на обличчя збручанського ідола [60]. Навіть стиль виконання кельтського дерев’яного ідола, знайденого в Франції, дуже подібний до збручан-

ської знахідки. Отже кельтські культові святилища дуже схожі на слов'янські капища з тотожними ритуальними ідолами, а жерці друїди - на слов'янських волхвів. На основі вищевикладеного припускається, що святилище на горі Богит виникло набагато раніше і початок його функціонування припадає на пізньо-скіфський та латенський часи [61].

Вплив кельтської релігійної культури Західної та Центральної Європи на творення релігійного світобачення племен Подністров'я є проблемою ще слабо вивченою. Однак, на нашу думку, збручанський ідол, тотожний з аналогами Західної та Центральної Європи і є спадщиною кельтської релігійної культури, яка за свідченнями стародавніх авторів, кристалізувала релігійну та духовну культуру слов'янського населення України і мала вплив на формування українського народу [62].

Список використаних джерел та літератури:

1. Г.И.Смирнова. Культовое сооружение у с. Долиняны на Буковине. Археологический сборник. № 31, Л. 1991, с. 77-82.
2. Г.Е.Марченко. Обсерватория-календарь у с. Долиняны. Археологический сборник. № 31, Л. 1991, с. 83-89.
3. Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. К. 1985, с. 25.
4. Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. К. 1985, с. 25.
5. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне. М. 1991, с. 112.
6. Гальфрид Монмутский. История Бриттов. М. 1984, с. 244-245.
7. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне. М. 1991, с. 112-113.
8. Йордан. О происхождении и деянии гетов. М. 1960, с. 79-80.
9. Г.Ю.Марченко. Скельне календарно-астрономічне святилище в Карпатах. Наукові Записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. Вип. 3. Івано-Франківськ. 1996, с. 115-124.
10. М.Стефанович. Жолобокподібні заглиблення на скелях Карпат. Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Львів. 1995, с. 104-106;
- Ю.Марченко. Культово-астрономічні об'єкти Карпат і Прикарпаття. Галицька Земля: історія та сучасність. Івано-Франківськ. 1998, с. 104-107.
11. Г.Ю.Марченко. Астрономічні знання у стародавніх світоглядних системах. Екологія культури: історія, традиція, сучасність. Львів. 1990, с. 45-47.
12. Ян.Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 158-159, рис. 41,42.
13. І.С.Винокур. Історія та культура черняхівських племен. К. 1972, с. 112-113.
14. В.С.Ідзьо. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. Москва. 1997, т. 1, с. 165-166.
15. П.Шафарик. Славянские древности. М. 1848, т. I, кн. I, с. 146-157, 201-209.
16. I. Lelewel. Narody na ziemiach slowianskich. Poznan. 1853, s. 116-142, 158-184;

17. О. Партицький. Старовинна історія Галичини. Львів. 1884, с. 298-299, 302-307.
18. Ф. Браун. Разыскания в области гото-славянских отношений. Спб. 1899, с. 165-166, 172-173.
19. А. Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов. 1887, с. 23-29.
20. Т. М. Zimeecki. Starui Galic w Podnistrówui. Widen. 1848, s. 23-29.
21. Б. О. Тимошук. Язичницькі святилища Галицької Русі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. Москва. 1997, т. 1, с. 176-181.
22. В. С. Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу та слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. Москва. 1997, т. 1, с. 205.
23. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 158-159.
24. В. С. Ідзьо. В. С. Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. Москва. 1998, № 2, с. 61-67.
25. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 156.
26. В. С. Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 205-206.
27. В. С. Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 206.
28. О. Н. Трубачев. Этногенез и культура древнейших славян. М. 1991, с. 9-25.
29. В. С. Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 209;
30. В. К. Каспарова. Зарубинецька культура в хронологической системе эпохи Латена // FCUTK /1984. Wup.25, s, 112-116.
31. Етнокультурная карта территории Украинской СССР в первом тысячелетии до н.э. К. 1972, Наукова Думка, с. 24.
32. В. С. Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 208.
33. Геродот. История в девяти книгах. Пер. Ф. Г. Мищенко. М. 1888, т. II, с. 33, т. IV, с. 22-49.

33. Szabo Miklos. A Keltak nyomaban magyarorszagon. Buda-Pest. 1984, s. 8.
34. Д.А.Мачинский. К вопросу о датировке памятников типа Пояншти-Лукашовка. В книге: Археология старого и нового света. М. 1966, с. 82-96.
35. Етнокультурная карта территории Украинской ССР в первом тысячелетии до н.э. К. Наукова Думка, с.28.
36. К.Лукияненко. По следам кельтских богов. Атеистические чтения. Вып. 13, М. 1984, с.71-72.
37. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник українського Інституту. М. 1997, т. I, с. 185-222.
38. Б.Н.Граков. Ранний железный век. (Культура Западной и Юго-Восточной Европы). Изд. Московского университета. 1977, с. 33.
39. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Гальской войне. М.1991, с.112.
40. Ян. Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага.1961, с.148-158.
41. В. Артюр, В. Ідзьо. До питання про походження Збручанського Ідола. Матеріали ІХ Міжнародної конференції по історії релігії. Львів.1999, т.1, с.
42. В.С.Артюх, В.С.Ідзьо. Кам'яна культова скульптура населення Центральної Європи на межі нашої ери. Науковий Вісник Українського Університету. М. 2002, т. I, с. 142-143.
43. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о Галльской войне. М. 1991, с. 112.
44. М.Б.Шукин. Черняховская культура и явление кельтского ренессанса. КСИА. М. 1973, вып. 133, с. 22-23.
45. В.С.Ідзьо. Кельти і слов'яни - сфера взаємовпливу на етапі формування держави у слов'ян. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 208-215.
46. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 195-222.
47. В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Локальні варіанти кельтської культури. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, № 2, с. 52-54.
48. М.Бандрівський. С.Йосипшин. Кельти на Заході України. Україна в минулому. Київ-Львів. 1996. Вип.ІХ, с. 13.

49. Г.И. Смирнова. Культовое сооружение у с. Долиняны на Буковине. Археологический сборник. № 31, Л. 1991, с. 77-82.
50. Г.Ю.Марченко. В.С.Ідзьо. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи у кінці I тис. до н.е. - початку I тис. н.е. Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. Львів. 2000, с. 27-31.
51. І. Винокур. Язичництво в кам'яній скульптурі східних слов'ян в I тисячоліття після Р.Х. Медобори і духовна культура давніх, середньовічних слов'ян. Львів. 1998, с. 129.
52. F.Shleffe. Kelten zwishcen Alesia unef Pergamon / Leipzig. Jena. Berlin. 1979, s. 16-19. Ris. 20.
53. В.С.Ідзьо. Г.Ю.Марченко. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи у кінці I тис. до н.е. - початку I тис. н.е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, № 6, с. 203-204.
54. В.С.Ідзьо. Кельти-галати- фундатори Галичини. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. М. 1997, № 2, с. 67-73.
55. А.Петрушевич. Лингвистико-исторические рассуждения. Львов. 1887, с. 23-29.
56. Т.М.Zimeecki. Starui Galic w Podnistorowui. Widen. 1848, s. 23-29.
57. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу та слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. М. 1997, т. 1, с. 205.
58. Б.О. Тимошук. Язичницькі святилища Галицької Русі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. Москва. 1997, т. 1, с. 176-181.
59. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу та слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. Москва. 1997, т. 1, с. 205.
60. Ян Филип. Кельтская цивилизация и ее наследие. Прага. 1961, с. 158-159.
61. В. Ідзьо. В.Артюх. До питання походження Збручанського ідола. Історія релігій в Україні. Матеріали ІХ міжнародної конференції 11-13 травня 1999 року. Львів. 1999. Книга I, с. 144-147.
62. В.С.Ідзьо. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу та слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. Москва. 1997, т. 1, с. 205.
- В.С.Ідзьо. В.С.Артюх. Сліди кельтської цивілізації на території України. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. Москва. 1998, № 2, с. 61-67.

Висновок

Монографія “Кельтська цивілізація на території України” поставила перед вченими нову, досі слабо вивчену проблему і на науковому фактичному матеріалі, сукупності всіх наявних джерел вирішує її. Кельтський вплив на слов'янське суспільство території України постає перед вченими в аргументованій формі за участю всіх існуючих на сьогоднішній час наявних джерел.

Брак джерельного і археологічного матеріалу примусив автора монографії “Кельтська цивілізація на території України” реконструювати історичний процес впливу кельтів на населення України з V ст. до Р.Х. по II-IV ст. після Р.Х., і таким чином відтворити період історії України до того часу, коли археологами другої половини XX ст. IV-V століттями після Р.Х. починають датуватися на території України, достовірні слов'янські старожитності.

Монографія “Кельтська цивілізація на території України” поставила перед наступним поколінням науковців і зокрема, археологами III тисячоліття, в контексті вивчення розвитку цивілізації на території Європи проблему поглиблення вивчення процесів, пов'язаних з впливом кельтської цивілізації на територію України та суміжні території.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Кельтська цивілізація
на території України**

Видання II, 2015 р.

Подано до друку 5.10.15р.

Підписано до друку 8.10.15 р.

Формат видання 60/ 84 1/16. Папір
офсетний. Умовн.друк.арк.10,25

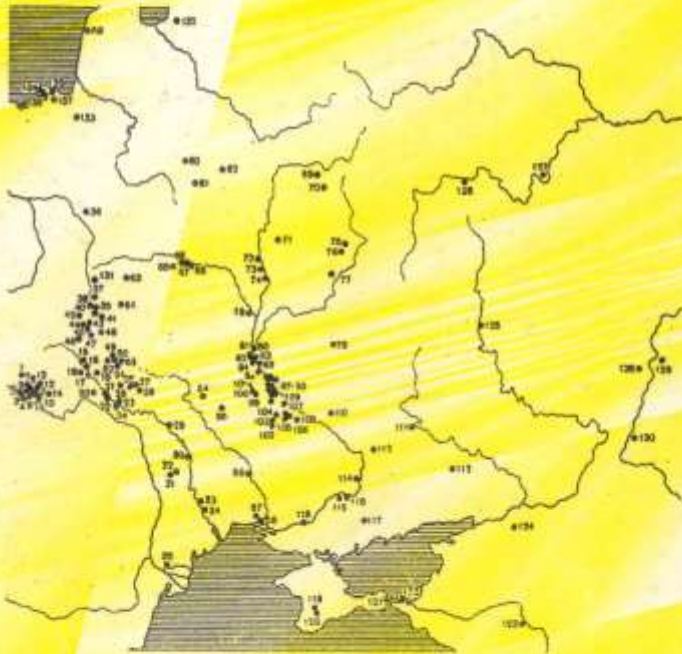
Зам.58. Тираж 300 екз.

Львів,

**Видавництво Університету
«Львівський Ставропігон»,
2015р.**

Віктор Ідзьо

Кельтська цивілізація на території України



Львів 2002

